Vorbește, memorie

POLIROM

VLADIMIR NABOKOV

„Cărţile lui Vladimir Nabokov ocupă pe rafturile bibliotecii mele cam un metru şi jumătate din spaţiu, singurul care îl întrece fiind Shakespeare... Pentru mine, Nabokov este cel mai important romancier al secolului XX."

Martin Amis

Seria de autor

VLADIMIR NABOKOV

OPERE
3

Colecția BIBLIOTECA POLIROM este coordonată
de Bogdan-Alexandru Stănescu.

Vladimir Nabokov, *Speak, Memory : an Autobiography Revisited*
Copyright 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, © 1967 by Vladimir Nabokov
All rights reserved, including the right of reproduction in whole or in part in any form. This edition published by arrangement with the Estate of Vladimir Nabokov.

© 2008 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33 , O.P. 37 ;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

NABOKOV, VLADIMIR VLADIMIROVIČ

Vorbește, memorie : o autobiografie rescrisă / Vladimir Nabokov ;
trad. de Sanda Aronescu. – Iași : Polirom, 2008

ISBN : 978-973-46-0616-0

I. Aronescu, Sanda (trad.)

821.111(73).09 Nabokov, V.(0:82-94)

821.111(73)-94=135.1

929 Nabokov, V.(0:82-94)

Printed in ROMANIA

VLADIMIR NABOKOV

Vorbește, memorie

O autobiografie rescrisă

Traducere din limba engleză și note
de Sanda Aronescu

POLIROM
2008

Vladimir Vladimirovici Nabokov s-a născut pe 23 aprilie 1899 la Sankt Petersburg, într-o familie foarte cultivată, astfel încât stăpânea impecabil germana, franceza și engleza încă din copilărie. În 1919, Nabokovii sunt nevoiți să emigreze, iar în 1922 tatăl scriitorului este ucis de un fanatic rus la Berlin. Nabokov a studiat limbile slave și romanice la Trinity College din Cambridge până în 1922. Apoi a locuit la Berlin (1923-1937) și Paris (1937-1940), scriind cu fervoare, în rusă, opt romane, zeci de povestiri, sute de poeme și câteva drame. În 1925 s-a căsătorit cu Vera Slonim. În perioada respectivă, și-a întreținut familia din traduceri, lecții de engleză și tenis, precum și ca autor de cuvinte încrucișate în rusă și analist de șah. În 1940 a plecat în America, împreună cu soția și fiul său, de teamă să nu fie trimis într-un lagăr de concentrare. A predat la Universitățile Wellesley, Harvard și Stanford. Între 1948 și 1959 a fost profesor de literatură rusă la Cornell University. Pasionat de entomologie, Nabokov a descoperit în 1944 o (sub)specie de fluture care-i va purta numele: *Lycaeides melissa samuelis Nabokov*. A tradus în engleză *Evghenii Oneghin* de Pușkin și *Un erou al timpului nostru* de Lermontov. Este autorul mai multor lucrări de critică literară, dintre care studiul despre Gogol (1944) este foarte important pentru înțelegerea artei acestuia. Din seria rusă a scrierilor lui Nabokov, publicate sub pseudonimul V. Sirin, fac parte romanele *Mașenka* (1926), *Rege, damă, valet* (1928), *Apărarea Lujin* (1930), *Hohote în beznă* (1932), *Disperare* (1934), *Darul* (1937), *Invitație la eșafod* (1938). După stabilirea în Statele Unite, începe strălucita sa carieră de romancier în limba engleză. Publică *Adevărata viață a lui Sebastian Knight* (1941), *Bend Sinister* (1947), *Lolita* (1955), *Pnin* (1957), *Foc palid* (1962, roman în versuri, cu adnotări), *Ada sau ardoarea* (1969), *Lucruri transparente* (1972) și *Ia priviți la arlechini* (1974).

În 1967 îi apare volumul autobiografic *Vorbește, memorie*, o carte care se concentrează cu precădere asupra locurilor și oamenilor care au marcat copilăria și tinerețea scriitorului. Dincolo de nostalgia firească în orice rememorare a trecutului, în textul lui Nabokov se simte, de asemenea, fiorul tragic dat de conștiința faptului că Rusia pe care o părăsise în împrejurări dramatice este pentru totdeauna pierdută – nu doar în adâncurile propriei memorii, ci și în convulsiile istoriei.

Pentru activitatea sa literară, Nabokov a fost distins cu National Book Foundation Medal. S-a stins din viață la Montreux, în 1977.

În 2008, Editura Polirom inaugurează seria de autor „Vladimir Nabokov".

Cuvânt înainte

Lucrarea de față este o culegere, sistematic corelată, de amintiri personale ce se desfășoară într-un spațiu geografic cuprins între St. Petersburg și St. Nazaire și acoperă o perioadă de treizeci și șapte de ani, din august 1903 până în mai 1940, cu numai câteva incursiuni în spațiul temporal ulterior. Eseul care a inițiat această serie corespunde cu ce a devenit aici capitolul al cincilea. L-am scris în franceză, sub titlul „Mademoiselle O", în urmă cu treizeci de ani, la Paris, unde Jean Paulhan l-a publicat în cel de-al doilea număr al revistei *Mesures*, în 1936. Există o fotografie (publicată recent în *James Joyce la Paris* de Gisèle Freund) care imortalizează acest eveniment, numai că eu am fost identificat greșit (în grupul *Mesures*, stând relaxat în jurul unei mese de grădină din piatră) drept „Audiberti".

În America, unde am emigrat pe data de 28 mai 1940, „Mademoiselle O" a fost tradusă de răposata Hilda Ward în engleză, revăzută de mine și publicată de Edward Weeks în numărul din ianuarie 1943 al lui *Atlantic Monthly* (care a fost și prima revistă care mi-a publicat povestirile scrise în America). Colaborarea mea cu *The New Yorker* a început (prin Edmond Wilson) cu o scurtă poezie în aprilie 1942, urmată de alte piese ocazionale. Dar prima mea scriere în proză a apărut acolo abia pe 3 ianuarie 1948; aceasta a fost „Portretul unchiului meu" (capitolul al treilea din lucrarea completă) scrisă în iunie 1947 la Columbine Lodge, Estes Park, Colorado, unde soția mea, copilul meu și eu n-am mai fi putut locui mult timp dacă Harold Ross n-ar fi dat lovitura cu fantoma trecutului meu. Aceeași revistă a mai publicat capitolul 4 („Educația mea englezească", 27 martie 1948), capitolul 6 („Fluturi", 12 iunie 1948), capitolul 7 („Colette", 31 iulie 1948) și capitolul 9 („Educația mea rusească", 18 septembrie 1948), toate scrise la Cambridge, Massachusetts, într-o perioadă de mare tensiune psihică

și fizică, precum și capitolul 2 („Portretul mamei mele", 9 aprilie 1949), capitolul 12 („Tamara", 10 decembrie 1949), capitolul 8 („Diapozitive", 11 februarie 1950; investigația lui H.R.: „Au fost Nabokovii o familie de trăsniți?"); capitolul 1 („Trecutul perfect", 15 aprilie 1950) și capitolul 15 („Grădini și parcuri", 17 iunie 1950), toate scrise în Ithaca, New York.

Dintre cele trei capitole rămase, capitolele 11 și 14 au apărut în *Partisan Review* („Prima poezie", septembrie 1949 și „Exil", ianuarie-februarie 1951), iar capitolul 13 a apărut în *Harper's Magazine* („Locuințe din Trinity Lane", ianuarie 1951).

Versiunea engleză a eseului „Mademoiselle O" a fost republicată în volumul *Nouă povestiri* (New Directions, 1947) și în *Duzina lui Nabokov* (Doubleday, 1958; Heinemann, 1959; Biblioteca Populară, 1959; și Penguin Books, 1960); în cea din urmă colecție am inclus și „Prima iubire", care a devenit răsfățata antologiștilor.

Deși am scris aceste capitole în succesiunea haotică reflectată de datele primelor apariții sus-menționate, ele au umplut perfect anumite goluri din mintea mea, care au respectat actuala succesiune a capitolelor. Această succesiune a fost stabilită în 1936, odată cu instalarea pietrei de temelie care cuprindea deja în străfundurile ei nevăzute diverse hărți, orare, o colecție de cutii de chibrituri, un ciob de sticlă rubinie și chiar – acum îmi dau seama – perspectiva pe care o aveam din balconul meu asupra lacului Geneva și oazele lui de lumină de la ora ceaiului, astăzi întunecate, cu lișițele și rațele lui moțate. De aceea, nu mi-a fost greu să alcătuiesc un volum, pe care editura Harper & Bros din New York l-a publicat în 1951, cu titlul *Dovezi concludente*; dovezi concludente ale existenței mele. Din păcate, această expresie sugera o povestire polițistă și mi-am propus să intitulez ediția britanică *Vorbește, Mnemosina*, dar mi s-a spus așa: „cucoanele bătrâne, drăguțele de ele, n-or să aibă chef să ceară o carte al cărei titlu nu-l pot pronunța". Am mai cochetat cu titlul *Anthemion*, denumirea dată unei combinații florale cu caprifoi, constând din împletituri sofisticate și ciorchini atârnători, dar nu i-a plăcut nimănui; și astfel, în cele din urmă, ne-am hotărât pentru *Vorbește, memorie* (Gollancz, 1951, și Biblioteca Universală, New York, 1960). Traducerile sunt următoarele: în rusă, de către autor (*Drughie Berega*, Editura Cehov, New York, 1954), în franceză, de Yvonne Davet (*Autres Rivages*, Gallimard, 1961), în italiană, de Bruno Oddera (*Parla, Ricordo*, Mondadori, 1962), în spaniolă, de Jaime Piñeiro Gonzáles (¡*Habla, memoria*!, 1963) și în germană,

de Dieter E. Zimmer (Rowohlt, 1964). Cu aceasta se epuizează cantitatea necesară de informații bibliografice pe care criticii nevricoși, deranjați de nota de la sfârșitul *Duzinei lui Nabokov*, sper s-o accepte la începutul lucrării de față după ce vor fi fost total hipnotizați.

În timp ce scriam prima versiune în America, eram handicapat de o lipsă aproape totală de date referitoare la istoria familiei mele și, în consecință, de imposibilitatea de a-mi verifica memoria când simțeam că s-ar putea înșela. Acum biografia tatălui meu a fost extinsă și revăzută. S-au făcut numeroase alte revizuiri și adăugiri, îndeosebi în primele capitole. S-au deschis câteva paranteze strânse, lăsându-le să-și reverse conținutul încă activ. Sau un obiect oarecare, o simplă ficțiune aleasă la întâmplare, fără vreo semnificație faptică în relatarea unui eveniment important, continua să mă obsedeze de fiecare dată când reciteam acel pasaj în timp ce corectam șpalturile la diverse ediții, până ce, în cele din urmă, făcând un mare efort, ochelarii aleși în mod arbitrar (de care ar fi avut nevoie Mnemosina mai mult decât oricine) s-au metamorfozat într-o tabacheră în formă de carapace de stridie, pe care mi-o aminteam foarte clar, licărind în iarba umedă, sub un plop, pe *Le Chemin du Pendu*[1], unde am găsit, în acea zi a anului 1907, un fluture de noapte din familia Sfinx, rareori întâlnit atât de departe în vest, și unde, în urmă cu un sfert de secol, tata prinsese în plasă un fluture Peacock foarte rar în ținuturile noastre împădurite din nord.

În vara anului 1953, la o fermă de lângă Portal, Arizona, într-o casă închiriată în Ashland, Oregon, și în diverse moteluri din Vest și din Vestul mijlociu, am reușit, făcându-mi timp între vânătoarea de fluturi și scrisul la *Lolita* și *Pnin*, să traduc *Vorbește, memorie*, cu ajutorul soției mele, în limba rusă. Din cauza dificultăților psihologice de a relua tema elaborată în cartea mea *Dar* (*Darul*), am omis un capitol întreg (11). Pe de altă parte, am revăzut multe pasaje și am încercat să ameliorez defectele amnezice ale originalului – spații lacunare, zone neclare, părți mai vagi. Am descoperit că uneori, printr-o concentrare profundă, poți aduce o pată neutră în centrul atenției, astfel încât să poți identifica o perspectivă ivită brusc sau să numești un servitor anonim. Pentru actuala ediție definitivă a cărții *Vorbește, memorie*, pe lângă modificările esențiale operate și adăugirile stufoase făcute în textul englezesc originar,

1. Drumul Spânzuratului (în fr. în orig.). Menționăm că notele din subsol aparțin versiunii românești (n.r.).

m-am folosit și de corecturile pe care le făcusem când am tradus-o în rusă. Rescrierea în engleză a unei noi versiuni ruseşti a unei repovestiri în engleză a unor amintiri din Rusia, cum fusese inițial, s-a dovedit a fi o muncă diabolică, dar m-am consolat oarecum cu gândul că o asemenea metamorfoză multiplă, obișnuită pentru fluturi, n-a mai fost experimentată de nici o altă ființă omenească.

Printre anomaliile memoriei, al cărei posesor și victimă n-ar fi trebuit să încerce niciodată să-și scrie autobiografia, cea mai gravă este tendința de a pune retrospectiv semnul de egalitate între vârsta mea și cea a secolului respectiv. Asta a dus la o serie de gafe cronologice remarcabil de consecvente în prima versiune a cărții de față. M-am născut în aprilie 1899 și, în mod firesc, în prima treime a anului 1903 – să zicem – , aveam în jur de trei ani ; în luna august a aceluiași an mi s-a dezvăluit că acel categoric „3" (așa cum stă scris în „Trecutul perfect") ar trebui să se refere la vârsta secolului, nu la a mea, care era „4" și la fel de elastică și de bombată ca o pernă de cauciuc. În mod similar, la începutul verii anului 1906 – vara în care am început să colecționez fluturi – aveam șapte ani și nu șase, după cum s-a afirmat inițial în acel catastrofal paragraf al doilea al capitolului 6. Trebuie să recunoaștem că Mnemosina s-a dovedit a fi o fată foarte neglijentă.

Toate datele sunt pe stil nou ; noi am rămas în urmă cu douăsprezece zile față de restul lumii civilizate în secolul al nouăsprezecelea și cu treisprezece zile, la începutul secolului al douăzecilea. Pe stil vechi, m-am născut pe 10 aprilie, în zorii zilei, în ultimul an al secolului trecut, ceea ce însemna (dacă aș fi putut fi trecut imediat peste graniță) 22 aprilie, în Germania, să zicem ; dar, întrucât toate zilele mele de naștere au fost sărbătorite, cu tot mai puțin fast, în secolul al douăzecilea, toată lumea, inclusiv eu însumi, fiind transferați din cauza Revoluției și a expatrierii din calendarul iulian în cel gregorian, am adăugat treisprezece și nu douăsprezece zile la data de 10 aprilie. Eroarea este gravă. Ce este de făcut ? În cel mai recent pașaport al meu văd că este trecut „23 aprilie" sub „data nașterii", care este și data nașterii lui Shakespeare, a nepotului meu Vladimir Sikorski, a lui Shirley Temple și a lui Hazel Brown (care, în plus, e trecută pe pașaportul meu). Aceasta este deci problema. Neputința calculelor mă împiedică să încerc s-o rezolv.

Când, după douăzeci de ani de absență, m-am întors cu vaporul în Europa, am reînnoit legăturile desfăcute chiar înainte de a o fi părăsit. La aceste reuniuni de familie a fost judecată cartea mea

Vorbește, memorie ! Au fost examinate detalii de date și împrejurări și s-a descoperit că în multe cazuri m-am înșelat sau că n-am cercetat îndeajuns de profund o amintire vagă, dar verificabilă. Anumite chestiuni au fost repudiate de sfătuitorii mei, considerându-le legende sau zvonuri, sau, dacă erau autentice, s-au dovedit a fi legate de alte evenimente sau perioade decât cele stabilite de o memorie fragilă. Vărul meu Serghei Sergheevici Nabokov mi-a dat informații prețioase despre istoria familiei noastre. Ambele mele surori m-au mustrat furioase pentru felul în care am relatat călătoria noastră la Biarritz (începută în capitolul 7) și, bombardându-mă cu detalii precise, m-au convins că am greșit omițându-le („cu doici și mătuși!"). Ceea ce n-am reușit încă să refac, din lipsa unor documente specifice, am preferat acum să elimin pentru a păstra adevărul general. Pe de altă parte, a ieșit la iveală și a fost inclusă în această versiune finală a cărții *Vorbește, memorie* o serie de fapte referitoare la strămoși și la alte personaje. Sper să scriu într-o bună zi un volum *Vorbește, memorie* care să surprindă și perioada 1940-1960, petrecută în America ; în cazanele și creuzetele mele se mai produce încă evaporarea anumitor substanțe volatile și topirea unor anumite metale.

Cititorul va găsi în lucrarea de față referiri răzlețe la romanele mele, dar în general am considerat că a fost suficientă osteneala de a le scrie și că ele trebuie savurate ca atare. Ultimele mele prefețe la versiunile engleze ale volumelor *Zaşcita Lujina*, 1930 (*Apărarea Lujin*, Putman, 1964), *Otcianie*, 1936 (*Disperare*, Putman, 1966), *Priglaşenie na kaznî*, 1938 (*Invitație la eșafod*, Putman, 1959), *Dar*, 1952 (*Darul*, Putman, 1963) și *Sogliadatai*, 1938 (*Ochiul*, Putman, 1965) oferă o descriere suficient de amănunțită și de picantă a perioadei creatoare a trecutului meu european. Cei care doresc o listă mai detaliată a cărților mele publicate au la dispoziție o bibliografie completă alcătuită de Dieter E. Zimmer (*Vladimir Nabokov Bibliographie des Gesamtwerks,* Rowohlt, prima ediție decembrie, 1963 ; a doua ediție revăzută, mai, 1964).

Cele două mutări descrise în capitolul 14 au fost republicate în *Probleme de șah* de Lipton, Matthews & Rice (Faber, 1963, p. 252). Cea mai amuzantă invenție a mea este însă o problemă de „Mutare de retragere a albului" pe care am dedicat-o lui E.A. Znosko-Borovski, publicată de el prin anii treizeci (1934 ?) în cotidianul emigranților din Paris, *Poslednie Novosti*. Nu-mi amintesc îndeajuns de limpede poziția pentru a o putea consemna aici, dar poate că vreun iubitor

de „șah cinstit" (de care ține acest gen de probleme) o va căuta într-una din acele binecuvântate biblioteci unde ziarele vechi sunt transpuse pe microfilme, așa cum ar trebui să se procedeze cu toate amintirile noastre. Cronicarii au citit prima versiune mai atent decât vor citi această nouă ediție; doar unul dintre ei a observat „atacul meu răutăcios" la adresa lui Freud în primul paragraf al capitolului 8, secțiunea 2 și nici unul n-a descoperit numele unui mare caricaturist și omagiul pe care i l-am adus în ultima propoziție din secțiunea 2, capitolul 11. Este foarte jenant pentru un scriitor să fie nevoit să sublinieze el însuși asemenea lucruri.

Anumite nume proprii au fost modificate pentru a nu-i ofensa pe cei vii și a nu-i tulbura pe cei morți. Aceste modificări sunt marcate prin ghilimele la index. Scopul principal a fost de a alcătui o listă, în folosul meu, cu câțiva dintre oamenii și subiectele ce se referă la trecut. Prezența ei în această carte îi va deranja poate pe oamenii obișnuiți, dar s-ar putea să fie pe placul celor cu simț de discernământ, fie și numai pentru că

Pe fereastra acelui index
Se cațără o roză
Și uneori o blândă briză *ex*
Ponto adie.

Vladimir Nabokov
5 ianuarie 1966
Montreux

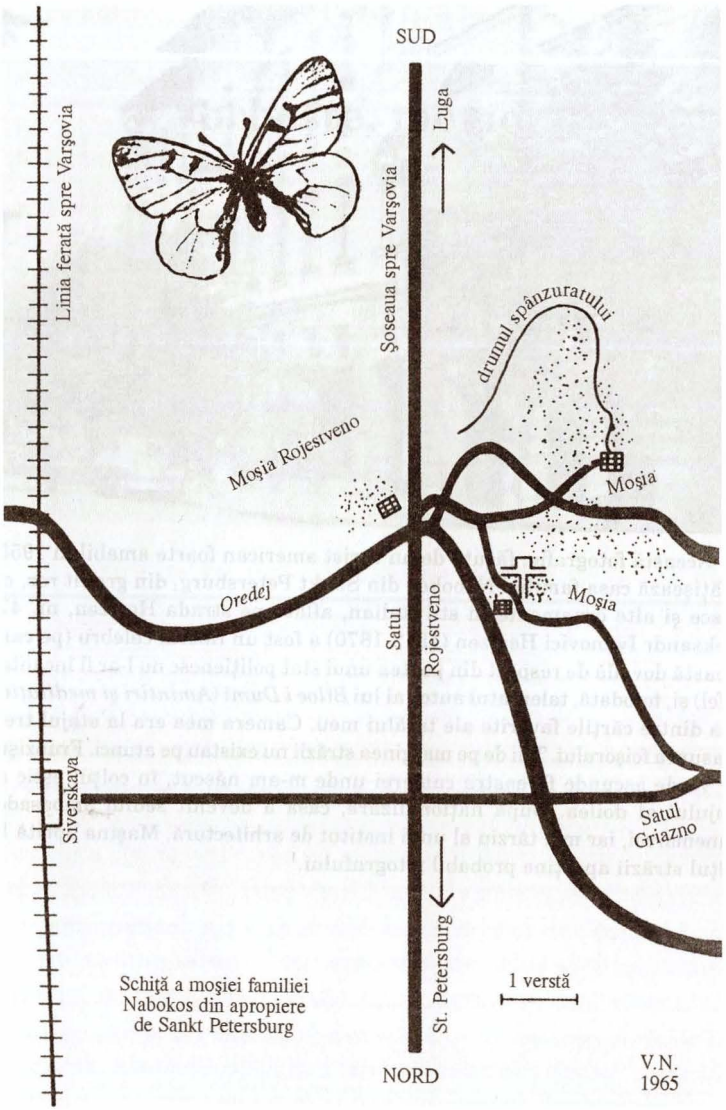

Schiţă a moşiei familiei Nabokos din apropiere de Sankt Petersburg

Această fotografie, făcută de un turist american foarte amabil în 1955, înfățișează casa familiei Nabokov din Sankt Petersburg, din granit roz, cu fresce și alte ornamente în stil italian, aflată pe strada Hertzen, nr. 47. Aleksandr Ivanovici Hertzen (1812-1870) a fost un liberal celebru (pe care această dovadă de respect din partea unui stat polițienesc nu l-ar fi încântat defel) și, totodată, talentatul autor al lui *Bîloe i Dumî* (*Amintiri și meditații*), una dintre cărțile favorite ale tatălui meu. Camera mea era la etajul trei, deasupra foișorului. Teii de pe marginea străzii nu existau pe atunci. Frunzișul lor verde ascunde fereastra camerei unde m-am născut, în colțul estic al etajului al doilea. După naționalizare, casa a devenit sediul ambasadei Danemarcei, iar mai târziu al unui institut de arhitectură. Mașina oprită la colțul străzii aparține probabil fotografului.[1]

1. Textele care însoțesc ilustrațiile îi aparțin autorului. (n.r.)

Vorbește, memorie

Capitolul 1

1

Leagănul se balansează deasupra unui abis, și bunul-simț ne spune că existența noastră este doar o crăpătură de lumină între două entități de întuneric. Deși cele două sunt gemene, identice, omul, de regulă, privește cu mai mult calm abisul prenatal decât cel spre care se îndreaptă (cu o viteză de circa 4 500 de bătăi de inimă pe oră). Am aflat totuși că un tânăr cronofob a intrat într-un fel de panică vizionând pentru prima oară niște filme făcute în familie cu câteva săptămâni înainte de nașterea sa. A văzut atunci o lume practic neschimbată – aceeași casă, aceiași oameni – și atunci și-a dat seama că el nu exista deloc acolo și că nimeni nu deplângea absența lui. A zărit-o pe mama lui făcând cu mâna de la o fereastră de la etaj, și acel gest nefamiliar l-a tulburat ca un misterios rămas-bun. Dar ceea ce l-a înspăimântat în mod deosebit a fost vederea unui cărucior de copil, nou-nouț, stând acolo pe veranda de la intrare, cu aerul infatuat, de uzurpator, al unui sicriu; chiar și acesta era gol, de parcă, în sensul invers al evenimentelor, până și oasele lui s-ar fi dezintegrat.

Asemenea fantezii nu sunt străine celor care au pășit de curând în viață. Sau, altfel spus, primele și ultimele trăiri tind să aibă o notă adolescentină – cu excepția cazurilor, posibile, când ele sunt îndrumate de vreo religie venerabilă și rigidă. Natura se așteaptă ca adultul să accepte cele două neanturi, dinainte și de după, cu aceeași indiferență cu care

acceptă extraordinarele viziuni dintre ele. Imaginația, suprema bucurie a nemuritorilor și a imaturilor, ar trebui limitată. Ca să ne bucurăm de viață, nu trebuie să ne bucurăm prea mult de ea.

Eu mă revolt în fața acestei stări de lucruri. Simt nevoia să-mi scot această revoltă în exterior și să îngrădesc natura. Mintea mea a făcut, în repetate rânduri, eforturi uriașe pentru a putea distinge și cea mai vagă licărire personală în întunecimea impersonală dintre extremele vieții mele. Faptul că această întunecime este produsă doar de zidurile timpului ce mă despart pe mine și pumnii mei zdreliți de lumea liberă a atemporalității este o convingere pe care o împart bucuros cu sălbaticul pictat în cele mai țipătoare culori. Am călătorit înapoi în gând – și gândul se îngusta tot mai mult, fără speranță, pe măsură ce înaintam – înspre regiuni îndepărtate unde am bâjbâit în căutarea unei deschideri secrete, pentru a descoperi că temnița timpului este sferică și fără ieșiri. Cu excepția sinuciderii, am încercat totul. Mi-am lepădat identitatea, ca să trec drept o nălucă tradițională și să mă furișez pe tărâmurile care existau înainte ca eu să fi fost conceput. Am suportat mental degradanta companie a doamnelor romanciere victoriene și a coloneilor în rezervă care-și aminteau că fuseseră într-o viață anterioară sclavi mesageri pe un drum roman sau înțelepți sub sălciile din Lhasa. Am scotocit prin cele mai vechi vise ale mele în căutarea unor chei și a unor indicii – și țin să afirm categoric că resping total lumea vulgară, mizeră, fundamental medievală a lui Freud, cu căutările ei trăsnite de simboluri sexuale (ca și cum ai căuta acrostihuri create de Bacon în operele lui Shakespeare) și cu micuții ei embrioni care spionează înverșunați, din lăcașurile lor naturale, viața amoroasă a părinților lor.

La început n-am fost conștient că timpul, atât de nemărginit la prima vedere, este o temniță. Cercetându-mi copilăria (ceea ce este lucrul cel mai bun de făcut după ce scormonești eternitatea cuiva) întrevăd trezirea conștiinței ca pe o serie de străfulgerări distanțate, iar intervalele dintre ele se micșorează

treptat, până ce se formează blocuri strălucitoare de percepţie, îngăduind memoriei să înşface câte ceva. Am învăţat să număr şi să vorbesc mai mult sau mai puţin simultan, la o vârstă destul de fragedă, dar înţelegerea lăuntrică a faptului că eu sunt eu şi că părinţii mei sunt părinţii mei a apărut abia mai târziu, când a fost direct asociată cu descoperirea relaţiei dintre vârsta mea şi vârsta lor. Judecând după puternica lumină solară care îmi inundă memoria când mă gândesc la această revelaţie, cu stropi de soare aruncaţi prin împletitura de verdeaţă ce încerca să-i acopere, prilejul acesta a fost poate aniversarea zilei de naştere a mamei, la sfârşitul verii, la ţară, când am pus întrebări şi am cântărit răspunsurile primite. Toate acestea sunt aşa cum ar trebui să fie conform teoriei recapitulării; începutul conştiinţei reflexive din creierul celui mai îndepărtat strămoş al nostru a coincis precis cu prima percepţie a timpului.

Aşadar, când formula proaspătă şi ferchejă, recent descoperită, a propriei mele vârste de patru ani a fost confruntată cu formulele părinteşti, treizeci şi trei şi douăzeci şi şapte, s-a întâmplat ceva cu mine. Mi s-a administrat un şoc teribil de fortifiant. Supus parcă unui al doilea botez, mai cucernic decât cufundarea capului meu în apă, pe care o îndurasem cu cincizeci de luni în urmă, zbierând, pe jumătate înecându-mă şi pe jumătate victorios (prin uşa întredeschisă, în spatele căreia un vechi obicei îi silea pe părinţi să se retragă, mama a izbutit să repare boacăna făcută de protopopul Konstantin Vetvenitski), m-am simţit azvârlit brusc într-un mediu strălucitor şi mobil care nu era altceva decât elementul pur al timpului. Acest mediu îl împarţi – aşa cum cei care se scaldă fericiţi împart apa strălucitoare a mării – cu făpturi care nu sunt tu însuţi, care ţi se alătură, împinse de şuvoiul comun al timpului, un mediu total diferit de lumea spaţială, pe care nu numai omul, dar şi maimuţele, şi fluturii o pot percepe. În acea clipă, am devenit extrem de conştient că fiinţa de douăzeci şi şapte de ani, înveşmântată în alb şi roz, care mă ţinea de mâna stângă era mama şi că fiinţa de treizeci şi trei

de ani, învești mântată într-un alb necruțător și în auriu, care mă ținea de mâna dreaptă era tata. În timp ce ei înaintau cu pas regulat, eu pășeam țanțoș între ei, apoi alergam și iarăși pășeam țanțoș, din strop de soare în strop de soare, pe mijlocul unei cărări, pe care astăzi o identific cu ușurință cu o alee dintre tinerii stejari ornamentali din parcul moșiei noastre Vira, din fosta provincie St. Petersburg, din Rusia. Într-adevăr, de pe culmea timpului îndepărtat, izolată și aproape nelocuită, pe care mă aflu acum, văd diminutivul eului meu sărbătorind, în acea zi de august a anului 1903, nașterea vieții conștiente. Ființa care mă ținea de mâna stângă și ființa care mă ținea de mâna dreaptă fuseseră poate amândouă prezente, și mai înainte, în vaga mea lume de copil mic, dar ele purtau atunci masca unui tandru incognito; acum vestimentația tatei, superba uniformă a Cavaleriei, cu acea platoșă bombată, netedă și aurie, care-i sclipea pe piept și pe spate, ieșea în evidență ca un soare și mulți ani după aceea m-a preocupat intens vârsta părinților mei, continuând să mă informez asupra ei, ca un călător nervos care se interesează de oră pentru a verifica un ceas nou.

Trebuie menționat că tata efectuase serviciul militar cu mult înainte de nașterea mea, deci presupun că în ziua aceea își pusese zorzoanele vechiului său regiment ca o glumă festivă. Unei glume îi datorez deci prima mea strălfulgerare de totală luciditate – care din nou are implicații recapitulative, de vreme ce primele făpturi de pe pământ care au perceput timpul au fost și primele făpturi care au zâmbit.

2

În spatele jocurilor mele de la vârsta de patru ani, se afla peștera primordială (și nu cea pe care ar putea s-o bănuiască misticii freudieni). În mintea mea apare un divan mare,

acoperit cu creton alb, cu frunze de trifoi negre, dintr-unul din saloanele de la Vira, ca un produs masiv al unei convulsii geologice de dinaintea începutului istoriei. Istoria începe (cu promisiunea frumoasei Grecii) nu departe de unul dintre capetele acestui divan, unde un ghiveci mare cu o tufă de hortensii, cu flori bleu şi câteva verzui, ascundea pe jumătate, într-un colţ al camerei, piedestalul unui bust de marmură al Dianei. Pe peretele de care era lipit divanul, o altă etapă a istoriei era marcată de o gravură cenuşie cu ramă de ebonită – unul dintre acele tablouri cu bătălii napoleoniene în care episodicul şi alegoricul sunt adevărații adversari şi unde se văd grupaţi la un loc, în acelaşi plan vizual, un toboşar rănit, un cal mort, trofee, un soldat, care stă să înfigă baioneta într-altul, şi invulnerabilul împărat pozând cu generalii lui în mijlocul bătăliei imortalizate.

Cu ajutorul unei persoane adulte, care folosea mai întâi ambele mâini şi apoi un picior zdravăn, divanul era deplasat la câţiva centimetri de perete, pentru a se crea un pasaj îngust deasupra căruia eram apoi ajutat să construiesc cu grijă un acoperiş din perne, închizându-l la capete cu două perne mai mici. Marea mea bucurie era să mă târăsc apoi prin acest tunel cufundat în beznă, unde mai întârziam un pic ca să ascult muzica din urechile mele – acea vibraţie singulară atât de familiară băieţaşilor ascunşi în cotloane pline de praf – şi după aceea, cuprins de o delicioasă panică, o zbugheam rapid, tropăind în patru labe, spre capătul îndepărtat al tunelului, dădeam pernele la o parte şi eram întâmpinat de reţeaua de raze de soare de pe parchet, sub împletitura de trestie a unui scaun vienez, şi de două muşte jucăuşe care se aşezau pe el cu rândul. O altă senzaţie de vis, şi mai delicată, era furnizată de un alt joc de-a peştera, când, după ce mă trezeam dis-de-dimineaţă, îmi făceam un cort din aşternuturi şi-mi lăsam imaginaţia să se joace, în mii de direcţii vagi, cu cearşafurile ca nişte avalanşe de zăpadă şi cu lumina firavă care părea că pătrunde prin acoperământul meu din penumbră, de la o imensă depărtare, unde îmi închipuiam

animale ciudate, palide, rătăcind într-un peisaj cu lacuri. Amintirea pătuțului meu, cu plasele laterale din sfori mițoase de bumbac, îmi retrezește, de asemenea, plăcerea de a ține în mâini un anumit ou de cristal frumos, fermecător de solid, din granit întunecat, rămas de la un Paște pe care nu-l mai țin minte; aveam obiceiul să mestec un colț al cearșafului până se uda complet și apoi înfășuram strâns oul în el, ca să pot admira și linge din nou luciul brun-roșcat al fațetelor frumos înfășurate, care răzbătea prin țesătură cu o miraculoasă perfecțiune de strălucire și culoare. Dar nu atunci m-am apropiat cel mai mult de starea în care să mă hrănesc din frumusețe.

Cât de mic este cosmosul (ar încăpea în marsupiul unui cangur), cât de jalnic și plăpând este în comparație cu luciditatea umană, cu o singură amintire individuală și cu exprimarea ei în cuvinte! Poate că îmi sunt exagerat de dragi primele impresii, dar am și un motiv să fiu recunoscător. Ele m-au călăuzit spre un veritabil Eden de senzații vizuale și tactile. Într-o noapte, în timpul unei călătorii în străinătate, în toamna anului 1903, îmi amintesc că m-am așezat în genunchi pe perna mea destul de plată, la geamul unui vagon de dormit (probabil în Trenul Mediteraneean de Lux, de mult dispărut, acela care avea șase vagoane vopsite în partea de jos în roșu „terra-de-Sienna" și tăbliile în crem) și am văzut cu o emoție inexplicabilă o mână de lumini ireale care clipeau spre mine de pe un deal îndepărtat, și care apoi au dispărut într-un săculeț de catifea neagră: diamante pe care mai târziu le-am dăruit personajelor mele pentru a mă ușura de povara bogăției mele. Probabil că reușisem să desfac și să împing în sus transperantul dens de la capătul patului și călcâiele îmi erau reci, dar ședeam în continuare în genunchi să privesc. Nimic nu este mai plăcut sau mai ciudat decât să meditezi la acești primi fiori. Ei aparțin armonioasei lumi a copilăriei perfecte și ca atare dețin în memoria noastră un contur plastic firesc, care poate fi trasat aproape fără efort; abia când apar amintirile adolescenței, Mnemosina începe

să devină capricioasă și posacă. Mai mult de atât, eu susțin că, în ceea ce privește capacitatea de a înmagazina impresii, copiii ruși din generația mea au trecut printr-o perioadă de geniu, de parcă destinul ar fi încercat să fie drept cu ei, dăruindu-le mai mult decât li se cuvenea, având în vedere cataclismul care urma să lichideze toată lumea pe care o cunoscuseră. Geniul a dispărut după ce totul a fost înmagazinat, așa cum se întâmplă și cu ceilalți copii mai speciali, copii minune – copilași frumușei, cu capete cârlionțate, care flutură baghete de dirijor sau îmblânzesc piane uriașe, și care în cele din urmă ajung muzicieni de mâna a doua, cu priviri triste, boli ciudate și șezutul ușor diform, ca de eunuc. Dar, chiar și așa, misterul individual îl va chinui în continuare pe memorialist. Nu pot găsi nici în mediul înconjurător, nici în ereditate instrumentul exact care m-a modelat, ruloul care a imprimat vieții mele complicatul filigran al cărui model unic devine vizibil doar atunci când lumina artei este făcută să răzbată prin tichia de măscărici a vieții.

3

Pentru a fixa corect în timp unele dintre amintirile mele din copilărie, trebuie să mă orientez după comete și eclipse, așa cum procedează istoricii când abordează fragmentele unei saga. În alte cazuri însă, nu există penurie de date. Mă văd, de pildă, cățărându-mă pe stâncile negre de pe țărmul mării, în timp ce domnișoara Norcott, o guvernantă molatică și melancolică, ce crede că vin după ea, se plimbă mai departe pe plaja cotită împreună cu Serghei, fratele meu mai mic. Port o brățară de jucărie. În timp ce mă târăsc pe stânci, repet mereu, ca un fel de incantație plină de elan, îmbelșugată și profund satisfăcătoare, cuvântul englezesc *childhood* (copilărie), care sună misterios și nou și devine tot mai străin

pe măsură ce se amestecă în mințișoara mea ticsită și febrilă cu Robin Hood și Scufița Roșie, cu bonetele cafenii ale bătrânelor zâne cocoșate. În stânci sunt scobituri pline cu apă de mare călduță, și șoaptele mele magice însoțesc anumite vrăji pe care eu le urzesc deasupra minusculelor bazine de safir.

Locul unde mă aflu este desigur Abbazia, pe țărmul Adriaticii. Obiectul de la încheietura mâinii mele – care arată ca un inel de șervet fantezi, confecționat dintr-un fel de celuloid semitransparent, verde-deschis cu roz – este o podoabă dintr-un pom de Crăciun, pe care Onia, o verișoară drăguță, de aceeași vârstă cu mine, mi-a dat-o la St. Petersburg, cu câteva luni în urmă. Am păstrat-o, din motive sentimentale, până ce s-au format înăuntru niște dungi închise la culoare, care am hotărât în vis că sunt șuvițe din părul meu, intrate cumva în substanța aceea sclipitoare odată cu lacrimile mele, în timpul unei groaznice vizite la un frizer nesuferit din învecinatul Fiume. În aceeași zi, într-un local de pe țărmul mării, tata a zărit, din întâmplare, în timp ce eram serviți, doi ofițeri japonezi la o masă alăturată și am plecat imediat – nu înainte ca eu să înșfac grăbit o întreagă *bombe*[1] cu șerbet de lămâie, pe care am tăinuit-o în gura-mi pofticioasă. Era în 1904. Aveam cinci ani. Rusia lupta împotriva Japoniei. Cu o plăcere plină de râvnă, revista englezească ilustrată săptămânală, la care era abonată domnișoara Norcott, reproducea scene de război pictate de artiști japonezi arătând cum locomotivele rusești – reprezentate în mod ciudat de pictorii japonezi ca niște jucării – se vor scufunda în apă, dacă armata noastră va încerca să instaleze șine peste gheața înșelătoare a lacului Baikal.

Dar, dacă mă gândesc mai bine, în mintea mea există o amintire și mai timpurie despre acel război. Într-o după-amiază, la începutul aceluiași an, în casa noastră din St. Petersburg am fost dus din camera copiilor în biroul tatei, pentru a spune bună ziua unui prieten al familiei, generalul

1. Formă (în fr. în orig.).

Kuropatkin. În timp ce corpul lui masiv, strâns în uniformă, foşnea uşor, în dorinţa de a mă amuza, el a împrăştiat pe divanul pe care şedea o mână de beţe de chibrit, punând zece dintre ele cap la cap, pentru a alcătui o linie orizontală, şi a spus: „Asta e marea pe vreme liniştită". Apoi a atins uşor fiecare pereche pentru a transforma linia dreaptă într-una frântă – era „marea pe furtună". A adunat chibriturile şi se pregătea să mai facă – speram eu – încă o scamatorie, când am fost întrerupţi. A fost introdus aghiotantul lui, care i-a spus ceva. Mormăind enervat pe ruseşte, Kuropatkin s-a ridicat greoi din locul lui, şi beţele de chibrit împrăştiate pe divan săreau în toate părţile pe măsură ce corpu-i masiv se disloca. În ziua aceea, primise ordinul de a-şi asuma comanda supremă a armatei ruse din Extremul Orient.

Acest incident a avut o urmare deosebită cincisprezece ani mai târziu, când, într-o anumită etapă a fugii tatei din St. Petersburgul cucerit de bolşevici spre sudul Rusiei, a fost oprit, în timp ce traversa un pod, de un bătrân care părea un ţăran cu barbă căruntă, îmbrăcat într-un cojoc. Îi ceru tatei un foc. În clipa următoare, se recunoscură. Sper că bătrânul Kuropatkin, în travestiul lui rustic, a reuşit să evadeze din temniţa sovietică, dar nu despre asta-i vorba. Ceea ce mă interesează este evoluţia temei beţelor de chibrit: acele beţişoare magice pe care mi le arătase fuseseră bagatelizate şi rătăcite, armata lui se risipise şi ea; totul se prăbuşise între timp, ca trenuleţele mele pe care în iarna lui 1904-1905 la Wiesbaden am încercat să le fac să meargă pe smârcurile îngheţate din parcul hotelului Oranien. Urmărirea unor asemenea motive tematice, pe parcursul unei vieţi, ar trebui să fie – cred eu – adevăratul scop al unei autobiografii.

4

Sfârșitul dezastruoasei campanii a Rusiei în Extremul Orient a fost însoțit de violente tulburări interne. Neînfricoșată de ele, mama s-a întors la St. Petersburg împreună cu cei trei copii ai ei, după aproape un an de colindat prin stațiuni străine. Asta se întâmpla la începutul anului 1905. Chestiuni de stat solicitau prezența tatei în Capitală; Partidul Democratic Constituționalist – printre ai cărui fondatori se număra – va câștiga în anul următor majoritatea în Primul Parlament. În vara aceea, în timpul uneia dintre scurtele lui șederi cu noi la țară, a constatat, rănit în patriotismul lui, că fratele meu și cu mine știam să citim și să scriem în engleză, dar nu în rusă (în afară de *kakao* și *mama*). S-a stabilit ca învățătorul satului să vină în fiecare după-amiază să ne dea lecții și să ne ducă la plimbare.

În sunetele ascuțite și vesele ale fluierașului care făcea parte din primul meu costumaș de marinar, copilăria mă cheamă înapoi în acel trecut îndepărtat, ca să dau din nou mâna cu fermecătorul meu dascăl. Vasili Martinovici Jernosekov avea o barbă castanie și pufoasă, un cap chel, ochi albaștri ca de porțelan, unul având pe pleoapă o excrescență fascinantă. În prima zi când a venit, a adus o cutie plină cu niște cuburi extrem de atrăgătoare care aveau pictată câte o literă diferită pe fiecare fațetă; umbla cu ele de parcă ar fi fost niște obiecte extraordinar de prețioase, ceea ce, de altminteri, chiar erau (în afara faptului că din ele se puteau face tunele splendide pentru trenulețe). Îl venera pe tata, care, recent, reconstruise și modernizase școala din sat. Arbora, ca un simbol de modă veche al liber-cugetătorului, o bogată cravată neagră, legată neglijent ca o fundă. Când mi se adresa mie, pe-atunci un băiețel, folosea persoana a doua plural – nu cu rigiditatea servitorilor și nici ca mama în momentele ei de mare tandrețe, când aveam febră mare sau când pierdusem un trenuleț de pasageri (ca și cum singularul ar fi fost prea fragil ca să

suporte greutatea dragostei ei), ci cu francheţea politicoasă a unui bărbat vorbind altuia pe care nu-l cunoaşte suficient de bine pentru a-l tutui. Revoluţionar înfocat, vocifera vehement la adresa rătăcirilor ţării noastre şi vorbea despre umanitate şi libertate, despre răul pe care-l produc războaiele şi despre trista (dar interesanta, credeam eu) necesitate de a înlătura tiranii, iar uneori ne arăta pe atunci populara carte pacifistă *Doloi Orujie!* (o traducere a lucrării *Die Waffen Nieder!*[1] de Bertha von Suttner) şi mă bombarda pe mine, un copil de şase ani, cu citate plicticoase; eu încercam să le combat: la acea vârstă fragedă şi bătăioasă susţineam vărsarea de sânge, apărându-mi furios lumea mea de pistoale de jucărie şi de cavaleri ai regelui Arthur. Sub regimul lui Lenin, când toţi radicalii necomunişti au fost persecutaţi cu cruzime, Jernosekov a fost dus într-un lagăr de muncă forţată, dar a izbutit să fugă în străinătate şi a murit la Narva, în 1939.

Lui îi datorez într-un fel forţa de a mai parcurge o etapă pe poteca mea personală care se desfăşoară paralel cu drumul acelui deceniu frământat. Când, în iulie 1906, ţarul a dizolvat Parlamentul, procedând neconstituţional, câţiva membri, printre care şi tata, au organizat o sesiune rebelă la Viborg şi au scos un manifest care-i îndemna pe oameni să se opună Guvernului. Pentru asta au fost întemniţaţi, după mai bine de un an şi jumătate. Tata a petrecut trei luni la odihnă, deşi s-a simţit cam singur, în regim de carceră, cu cărţile lui, cu cada lui de baie rabatabilă şi cu un exemplar al manualului de gimnastică la domiciliu al lui J.P. Muller. Mama a păstrat, până la sfârşitul zilelor ei, scrisorile pe care el a reuşit să facă să-i parvină – epistole vesele scrise cu creionul pe hârtie de toaletă (cele publicate de mine în 1965, în numărul 4 al revistei în limba rusă *Vozduşnîie puti*, la Editura Roman Grynberg din New York). Eram în ţară când şi-a recăpătat libertatea, şi învăţătorul satului a fost cel care a organizat festivităţile şi a instalat pavilioanele (o parte dintre ele de-a dreptul roşii) pentru a-l primi pe tata în drum spre casă, de

1. Jos armele! (în germ. în orig.).

la gară, pe sub bolți alcătuite din crengi de brad și clopoței, floarea preferată a tatei. Noi, copiii, ne duseserăm în sat și, când îmi amintesc acea zi deosebită, văd foarte clar râul scăldat în soare; podul, tabla strălucitoare a unei cutii de conserve lăsate de un pescar pe balustrada lui de lemn; măgura acoperită de tei, cu bisericuța trandafirie și cu mausoleul de marmură în care se odihneau morții mamei; drumul prăfuit care ducea în sat; fâșia de iarbă verde-deschis, cu petice pleșuve de sol nisipos, dintre drum și tufele de liliac din spatele cărora se iteau, înșiruite alandala, izbe de lemn acoperite cu mușchi; noua clădire din piatră a școlii, lângă cea veche din lemn; și, în timp ce treceam în viteză cu mașina, cățelușul negru cu dinți foarte albi care a țâșnit dintre căsuțe cu un elan înfricoșător, dar într-o tăcere absolută, păstrându-și glasul pentru scurta izbucnire de care avea să se bucure în clipa când avântul lui mut l-a adus în sfârșit aproape de mașina care gonea pe lângă el.

5

Vechiul și noul, tenta liberală și cea patriarhală, o sărăcie fatală și o bogăție fatalistă s-au împletit în mod fantastic în acel ciudat prim deceniu al secolului XX. De mai multe ori pe parcursul unei veri se putea întâmpla ca, în mijlocul prânzului, în luminoasa sufragerie cu multe ferestre, îmbrăcată în panel de stejar, de la primul etaj al conacului nostru de la Vira, majordomul Alexei să se aplece cu o figură nefericită, ca să-l informeze pe tata, cu glas scăzut (deosebit de scăzut când aveam companie) că un grup de țărani dorește să vorbească afară cu *barin*[1]. Tata își dădea repede la o parte șervetul de pe genunchi și o ruga pe mama să-l scuze. Una

1. Boierul (în rusă în orig.).

dintre ferestrele dinspre apus ale sufrageriei dădea spre o porțiune a aleii de lângă intrarea principală. Se vedeau vârfurile tufelor de caprifoi din fața verandei. Din direcția aceea ajungea la urechile noastre zumzetul glasurilor de țărani, invizibili pentru noi, dându-i politicoși binețe tatei, și el invizibil pentru noi. Parlamentările ulterioare, duse pe un ton obișnuit, nu se auzeau, întrucât ferestrele sub care aveau loc erau închise ca să nu intre căldura în casă. Era probabil vorba de o solicitare de mediere a tatei în vreun conflict local sau de vreo subvenționare, de permisiunea de a strânge recolta de pe o parte a moșiei sau de a tăia un pâlc de copaci pe care-i râvneau de mult. Dacă, după cum se întâmpla de obicei, solicitarea era satisfăcută pe loc, se auzea din nou acel zumzet și pe urmă, în semn de recunoștință, bunul *barin* era supus la chinul național de a fi legănat și azvârlit în sus, apoi prins bine de câteva perechi de brațe vânjoase.

În sufragerie, fratelui meu și mie ni se spunea să ne vedem de mâncarea noastră. Mama, rămasă cu o delicatesă între două degete, arunca o privire sub masă, să vadă dacă nervosul și posacul ei *dachshund*[1] era acolo. *„Un jour ils vont le laisser tomber“*[2] se auzea glasul domnișoarei Golai, o cucoană bătrână, afectată și pesimistă, care fusese guvernanta mamei și mai locuia încă la noi (certându-se îngrozitor cu guvernantele noastre). Din locul meu de la masă vedeam brusc, printr-una din ferestrele dinspre apus, un miraculos caz de levitație. Acolo era expusă, pentru o clipă, silueta tatei în costumul lui alb de vară, umflat de vânt, desfășurându-se superb în văzduh, cu membrele într-o postură ciudat de degajată și cu fața lui frumoasă, imperturbabilă, întoarsă spre cer. De trei ori zbura astfel, în strigătele puternice de hei-rup ale bărbaților invizibili care-l aruncau în sus și a doua oară se ridica mai sus decât prima dată și apoi îl vedeam în ultimul și cel mai înalt zbor, înclinându-se, parcă definitiv, pe fondul albastru de cobalt al

1. Baset (în germ. în orig.).
2. Într-o zi o să-l scape (în fr. în orig.).

amiezii de vară, ca unul din acele personaje paradiziace care plutesc confortabil, cu veşminte bogat drapate, pe tavanul boltit al bisericilor, în timp ce dedesubt lumânări de ceară ţinute de mâini muritoare se aprind una după alta, alcătuind un roi de flăcărui minuscule în fumul de tămâie, iar preotul cântă veşnica pomenire, şi crinii funerari ascund chipul celui care zace acolo, printre luminile ce licăresc în jur, în coşciugul deschis.

Capitolul 2

1

De când îmi amintesc de mine însumi (cu interes, cu amuzament, rareori cu admirație sau scârbă), am fost expus unor ușoare halucinații. Unele sunt auditive, altele sunt optice, dar de nici unele n-am profitat prea mult. Vocile fatidice care l-au reținut pe Socrate sau au îmboldit-o pe Jeanne d'Arc au degenerat în cazul meu la nivelul unor sunete pe care le auzi între momentul când ridici și cel când trânțești la loc receptorul unui telefon care sună ocupat. Chiar înainte de a adormi, percepeam deseori un fel de convorbire unilaterală care se purta într-o zonă adiacentă minții, cu totul independent de șirul real al gândurilor mele. Este o voce neutră, degajată, anonimă, pe care o aud rostind vorbe fără nici o semnificație pentru mine – o propoziție în engleză sau în rusă, care nici măcar nu mi se adresează și atât de banală, încât nici nu-mi vine să ofer o mostră, de teamă ca platitudinea pe care vreau s-o evoc să nu fie viciată de vreo semnificație cât de măruntă. Acest fenomen stupid pare a fi pandantul auditiv al anumitor viziuni premergătoare somnului, pe care de asemenea le cunosc bine. Mă refer nu la imaginea mentală luminoasă (ca, de exemplu, chipul unui părinte drag, decedat demult) invocată printr-un efort de voință; acesta este unul dintre cele mai curajoase gesturi pe care le poate face spiritul uman. Nu este vorba nici de

așa-numitele *muscae volitantes*[1] – umbre aruncate pe celula retinală de o umoare sticloasă, care se văd ca niște fire transparente plutind prin câmpul vizual. Poate că mai aproape de mirajele hipnagogice[2] la care mă gândesc este pata de culoare, șocul de postimagine, cu care lampa pe care abia ai stins-o rănește bezna palpebrală[3]. Totuși, un asemenea șoc nu este neapărat adevăratul punct de plecare pentru lenta și constanta desfășurare de viziuni ce se perindă prin fața ochilor mei închiși. Ele apar și dispar, fără ca observatorul somnoros să participe la ele, dar se deosebesc esențial de imaginile din vis, căci el este stăpân pe simțurile lui. Deseori sunt grotești. Sunt sâcâit de profiluri de tâlhari, de câte un pitic cu obrajii rumeni și trăsături grosolane, cu o nară sau o ureche umflată. Alteori însă fotismele mele sunt liniștitoare, devenind *flous*[4], și atunci văd – de parcă ar fi proiectate pe partea interioară a pleoapei – siluete cenușii umblând printre stupi de albine sau mici papagali negri dispărând încet-încet printre munți înzăpeziți sau un abur mov care se risipește în spatele unor catarge mișcătoare.

Ca o încununare a celor spuse până aici, voi prezenta un minunat caz de auz colorat. Poate că „auz" nu este cuvântul foarte potrivit, de vreme ce senzația de culoare pare a fi produsă prin însăși acțiunea mea orală de a alcătui o anumită literă în timp ce îmi imaginez conturul ei. *A* lung din alfabetul fonetic englez (și la acest alfabet mă refer mai departe, cu excepția cazurilor când precizez că este un altul) îmi evocă tenta lemnului ars de intemperii, în timp ce un *a* franțuzesc îmi sugerează abanosul lustruit. Acest grup negru mai include *g* tare (cauciuc vulcanizat) și *r* (o cârpă murdară de funingine care e sfâșiată). *N*, ca făina de ovăz, *l*, neputincios și prostănac, precum și oglinjoara de mână cu dos de fildeș a lui *o*

1. Muște zburătoare (în lat. în orig.).
2. Stare intermediară între veghe și somn.
3. Bezna pleoapei.
4. Vagi (în fr. în orig.).

fac parte din grupul alb. Mă derutează franţuzescul *o* nazal, pe care-l văd ca suprafaţa tensionată, care dă pe afară, a alcoolului dintr-un păhărel. Trecând la grupul albastru, găsim *x*-ul ca de oţel, *z* ca un nor de furtună şi *k* semănând cu merişorul. Întrucât există o interacţiune subtilă între sunet şi formă, eu îl văd pe *q* mai maro decât *k*, în timp ce *s* nu este bleu- deschis precum *c*, ci o combinaţie ciudată de azuriu cu sidef. Nuanţele apropiate nu se contopesc, şi diftongii nu au culorile lor distincte, decât atunci când sunt reprezentaţi printr-un singur caracter într-o altă limbă (astfel litera rusească gri şi pufoasă, cu trei tulpini, reprezentând sunetul *sh*, o literă la fel de veche ca apele năvalnice ale Nilului, influenţează reprezentarea ei în engleză).

Mă grăbesc să închei lista până nu sunt întrerupt. În grupul verde sunt: *f*, cel ca frunza de arin, *p*, ca un măr necopt şi *t*, de culoarea fisticului. Pentru *w* nu găsesc ceva mai bun decât un verde-închis combinat cu violet. Sunetele galbene includ diversele *e*-uri şi *i*-uri, *d*-ul crem, *y*-ul auriu strălucitor şi *u*, a cărui valoare alfabetică nu o pot exprima decât prin „alămiu cu un luciu măsliniu". În grupul maro sunt: nuanţa bogată, cauciucată a moalelui *g*, aceea, mai palidă, a lui *j* şi aceea de şireturi bej a lui *h*. În sfârşit, printre cele roşii, *b* are nuanţa denumită de pictori „sienna" arsă, *m* este un pliseu de flanel roz, iar astăzi am găsit echivalentul perfect al lui *v*, acela de „cuarţ trandafiriu", în *Dicţionarul culorii* al lui Maerz şi Paul. Cuvântul pentru curcubeu, un curcubeu primitiv, dar categoric nămolos, este aproape imposibil de pronunţat în limbajul meu: *kzspygv*. Primul autor care a discutat despre *audition colorée*[1] a fost – din câte ştiu eu – un medic albinos, în 1812, la Erlangen.

Confesiunile unui sinestet[2] li se par probabil plictisitoare şi preţioase celor care sunt ocrotiţi de asemenea scurgeri şi

1. Auzul colorat (în fr. în orig.).
2. Sinestezie – tehnică literară constând în transpunerea metaforică a datelor unui simţ în limbajul altui simţ.

curenți prin ziduri mai solide decât ale mele. Mamei, însă, toate astea i se păreau foarte normale. Chestiunea a intrat în discuție într-o zi din al șaptelea an de viață al meu, când construiam un turn folosind o grămadă din vechile cuburi ce reprezentau alfabetul. I-am spus ca din întâmplare că toate erau greșit colorate. Am descoperit apoi că unele dintre literele ei aveau aceeași nuanță cu ale mele și că, pe lângă asta, notele muzicale aveau asupra ei efecte optice. Mie nu-mi evocau absolut nici un cromatism. Îmi pare rău că trebuie s-o spun, dar muzica nu înseamnă pentru mine decât o înșiruire arbitrară de sunete, mai mult sau mai puțin enervante. În anumite circumstanțe sentimentale pot să suport convulsiile unei viori cu sunet plin, dar pianul de concert și toate instrumentele de suflat, administrate în doze mici, mă plictisesc, iar în doze mai mari simt că-mi iau pielea de pe mine. În pofida numeroaselor opere la care eram pus să asist în fiecare iarnă (cred că am văzut *Ruslan* și *Pikovaia Dama*[1] de cel puțin douăsprezece ori în decurs de câțiva ani), slaba mea reacție față de muzică era total anihilată de cazna vizuală de a nu putea citi peste umărul lui Pimen sau de a încerca în zadar să-mi imaginez fluturii zburând printre florile întunecate din grădina Julietei.

Mama făcea tot ce putea ca să încurajeze sensibilitatea mea generală față de stimulii vizuali. Câte acuarele a pictat pentru mine! Ce revelație am avut când mi-a arătat liliacul crescut din combinația roșului cu albastrul! În casa noastră din St. Petersburg, scotea uneori dintr-o nișă secretă din peretele camerei ei de toaletă (în care mă născusem) o grămadă de bijuterii, ca să mă amuze înainte de culcare. Eram foarte mic pe atunci, și acele diademe, coliere și inele sclipitoare nu mi se păreau cu nimic mai prejos prin misterul și vraja pe care le răspândeau decât iluminarea orașului în timpul serbărilor imperiale, când, în liniștea vătuită a unei nopți geroase, uriașe monograme, coroane și alte semne heraldice alcătuite

1. Dama de pică (în rusă în orig.).

din becuri colorate – safire, smaralde, rubine – licăreau cu un fel de obligativitate fermecată deasupra cornişelor tivite cu zăpadă de pe faţadele caselor din străzile rezidenţiale.

2

Numeroasele mele boli din copilărie ne-au apropiat şi mai mult pe mama şi pe mine. Când eram mic, manifestam o înclinaţie deosebită pentru matematică, pe care mi-am pierdut-o total în tinereţea mea, ciudat de lipsită de orice talent. Acest dar juca un rol oribil în lupta cu febra dată de amigdalită sau scarlatină, când simţeam sfere imense şi numere uriaşe umflându-se necontenit în creierul care mă durea. Un profesor nechibzuit îmi explicase logaritmii mult prea de timpuriu şi citisem (într-o publicaţie britanică, *The Boy's Own Paper*, parcă) despre un calculator hindus care putea găsi în exact două secunde rădăcina a şaptea din – să zicem – 35294711457602751323018973420558661713 92 (nu sunt sigur că mi-l amintesc bine ; în orice caz, rădăcina era 212). Asemenea monştri erau zămisliţi de delirul meu şi singurul mod în care îi puteam împiedica să mă scoată în ghionţi din mine însumi era să-i ucid, extrăgându-le inimile. Dar erau mult prea puternici, şi eu stăteam treaz nopţile, alcătuind cu multă caznă propoziţii ciuntite, pentru a încerca să-i explic mamei tot felul de lucruri. În delirul meu ea recunoştea senzaţii trăite şi de ea, şi înţelegerea ei readucea universul meu în expansiune la o dimensiune newtoniană.

Viitorul specialist într-un domeniu literar atât de plicticos precum autoplagiatul va dori să confrunte experienţa protagonistului din romanul meu, *Darul*, cu evenimentul originar. Într-o zi, după o lungă boală, zăcând în pat, încă foarte slăbit, m-am pomenit că mă cufund într-o neobişnuită stare de euforie, simţindu-mă uşor şi odihnit. Ştiam că mama plecase

să-mi cumpere cadoul zilnic care îmi făcea convalescențele atât de plăcute. Nu puteam ghici în ce va consta de data asta, dar prin cristalul stării mele ciudat de transparente vedeam foarte viu imaginea ei străbătând strada Morskaia spre bulevardul Nevski. Zăream sania ușoară trasă de un armăsar murg. Auzeam fornăitul, clămpănitul ritmic al testiculelor lui și bufnitura produsă de bucățile de zăpadă înghețată când se loveau de partea din față a saniei. În fața ochilor mei și ai mamei se profila spinarea vizitiului, în pufoaica lui albastră și cu ceasul îmbrăcat în piele (era două și douăzeci) prins în spate, la centură, pe sub care se rotunjeau ca un dovleac bucile uriașului său șezut, bine înfofolit. Vedeam blana de focă a mamei și, pe măsură ce goneau tot mai iute prin ger, manșonul pe care și-l ridica în față – acel gest grațios al unei doamne din St. Petersburg, în timpul călătoriilor de iarnă. Voluminoasa blană de urs care o acoperea până la talie era prinsă în două colțuri, prin niște inele, de cele două mânere laterale ale spătarului scund al banchetei pe care ședea. Și în spatele ei, ținându-se de aceste mânere, stătea în picioare pe un suport îngust, deasupra extremităților din spate ale tălpilor saniei, un valet cu pălărie cu cocardă.

Urmărind în continuare sania, am văzut-o oprindu-se la magazinul Treumann (ustensile de scris, brelocuri de bronz, cărți de joc). Mama a ieșit imediat din magazin, urmată de valetul care ducea obiectul cumpărat, aparent un creion. M-am mirat că nu ducea ea singură un obiect atât de mic și această neplăcută problemă dimensională a produs o vagă revenire, din fericire foarte scurtă, a „efectului de dilatare a minții", care sperasem că dispăruse odată cu febra. În timp ce era din nou instalată în sanie, am văzut cum ieșeau aburi din toți, inclusiv din cal. Am văzut de asemenea grimasa familiară pe care a făcut-o desfăcându-și rețeaua deasă a voalului legat prea strâns peste față și, în timp ce scriu acest lucru, simt din nou pe buze senzația de tandrețe reticulară pe care o simțeam când îi sărutam obrazul acoperit de voal –

acea senzaţie *zboară* din nou spre mine cu un strigăt de bucurie, dinspre trecutul cu zăpezi albastre şi cu ferestre albastre (perdelele nu sunt încă trase).

Câteva minute mai târziu, a intrat în camera mea. Ţinea în braţe un pachet mare. În viziunea mea, dimensiunile lui fuseseră mult reduse – poate pentru că eu rectificam subliminal ceea ce logica mă prevenea că ar putea fi încă temutele rămăşiţe ale lumii dilatate a delirului. Obiectul se dovedi a fi un uriaş creion Faber poligonal, lung de un metru şi jumătate şi corespunzător de gros. Fusese expus ca reclamă în vitrina magazinului, şi ea presupusese că mi-l doream, aşa cum îmi doream orice obiect care nu era de vânzare. Patronul magazinului s-a văzut obligat să sune un agent al firmei, un anume „doctor" Libner (de parcă tranzacţia ar fi avut o semnificaţie patologică). În groaznicul răstimp al unei clipe, m-am întrebat dacă vârful era într-adevăr din grafit. Era. Câţiva ani mai târziu m-am convins, perforând creionul într-o parte, că mina se desfăşura pe toată lungimea – o ilustrare perfectă a artei de dragul artei, îmbrăţişată şi de doctorul Faber, şi de doctorul Libner, de vreme ce creionul era prea mare pentru a fi folosit şi, într-adevăr, nici nu avea acest scop.

„O, da", spunea ea când îi vorbeam de cutare sau cutare senzaţie neobişnuită. „Da, cunosc toate astea" şi, cu o candoare oarecum stranie, discuta despre fenomene precum vederea dublă, uşoare bătăi în lemnul unor mese cu trei picioare, presimţiri sau senzaţia de *déjà vu*. Strămoşii ei direcţi avuseseră înclinaţii spre sectarism. Se ducea la biserică doar în postul Paştilor şi de Paşti. Tendinţele ei schismatice se manifestau prin antipatia sănătoasă faţă de ritualul Bisericii Greco-Catolice şi al preoţilor ei. Simţea o atracţie profundă pentru latura morală şi poetică a Evangheliei, dar nu simţea nevoia să se sprijine pe nici o dogmă. Înfricoşătoarea nesiguranţă a vieţii de apoi, cu lipsa ei de intimitate, nu intra în vederile ei. Religiozitatea ei profundă şi pură se manifesta printr-o credinţă egală în existenţa unei alte lumi şi a imposibilităţii de a o înţelege în termenii vieţii pământene. Tot ce

puteai face era să arunci o privire, prin ceață și himere, spre ceva real dinaintea ta, așa cum persoanele înzestrate cu o neobișnuită persistență a activității cerebrale diurne sunt capabile să întrevadă în somnul cel mai profund, undeva, dincolo de chinul unui coșmar încâlcit și stupid, realitatea ordonată a ceasurilor de trezie.

3

Să iubești din tot sufletul și să lași restul în mâinile sorții era singura regulă pe care o respecta mama. *Vot zapomni* (ține minte), spunea ea pe un ton conspirativ când îmi atrăgea atenția asupra cutărui sau cutărui lucru frumos de la Vira – o ciocârlie avântându-se spre cerul ca laptele covăsit al unei zile mohorâte de primăvară, fulgere fotografiind noaptea, un pâlc de copaci, paleta frunzelor de arțar pe nisipul cafeniu, urmele palmate ale picioarelor unei păsări mici pe zăpada proaspătă. Ca și cum ar fi simțit că peste câțiva ani partea tangibilă a lumii ei va pieri, cultiva o extraordinară conștientizare a diverselor vestigii ale timpului distribuite pe tot domeniul nostru de la țară. Își îndrăgea trecutul cu aceeași înflăcărare retrospectivă cu care reconstitui eu acum imaginea ei și trecutul meu. Astfel, am moștenit, într-un fel, un superb simulacru – frumusețea proprietății intangibile, a moșiei ireale – și aceasta s-a dovedit a fi o splendidă pregătire pentru capacitatea mea de a îndura pierderile de mai târziu. Simbolurile și însemnele ei speciale mi-au devenit la fel de dragi și de sfinte precum erau pentru ea. Printre acestea era încăperea care fusese rezervată în trecut pasiunii îndrăgite de mama, un laborator de chimie; mai era teiul care marca locul de pe marginea drumului ce urca spre satul Griazno (accentul pe ultima silabă), pe panta cea mai abruptă unde preferai să „iei bicicleta de coarne" (*bîka za roga*), după cum

îi plăcea tatei, ciclist pasionat, să spună, locul unde el o ceruse în căsătorie; mai era, în așa-numitul parc „vechi", arhaicul teren de tenis, acum o zonă acoperită cu mușchi, cu mușuroaie de cârtițe și cu ciuperci, care fusese scena unor vesele întreceri în anii optzeci și nouăzeci (chiar și sobrul ei tată își lepăda haina și încerca racheta cea mai grea), dar pe care, când eu am împlinit zece ani, natura îl făcuse să dispară, cu meticulozitatea cu care o radieră șterge o problemă de geometrie.

În perioada aceea se amenajase un excelent teren modern, în fundul părții „noi" a parcului, de către muncitori calificați aduși din Polonia în acest scop. Un gard lung din plasă de sârmă îl despărțea de pajiștea cu flori care încadra pământul lui roșiatic. După o noapte umedă, terenul căpăta un luciu maroniu, și liniile albe erau revopsite cu var, dintr-o găleată verde, de către Dmitri, cel mai scund și mai bătrân grădinar al nostru, un pitic blajin, cu cizme negre și rubașcă roșie, care se retrăgea încet, încovoiat de spate, în timp ce trasa linia cu pensula. Un gard viu din tufe de mazăre siberiană („acacia galbenă" din nordul Rusiei), cu o deschidere în mijloc, care corespundea cu paravanul terenului, se desfășura paralel cu gardul de sârmă și ducea spre o cărare numită *tropinka Sfinksov* („cărarea Sphingidelor"), din cauza fluturilor care vizitau în amurg liliecii spumoși, înșirați de-a lungul bordurii din fața gardului viu, care se întrerupea și ea la mijloc. Această cărare alcătuia piciorul unui mare T, a cărui linie verticală era aleea de stejari zvelți, de o seamă cu mama, care traversa (după cum am spus) noul parc pe toată lungimea. Privind în lungul acestei alei, de la baza T-ului de lângă peronul casei, puteai să distingi foarte clar micul spațiu strălucitor la cinci sute de metri depărtare – sau la cincizeci de ani depărtare față de momentul în care mă aflu acum. Instructorul nostru curent sau tata, când stătea cu noi la țară, îl avea invariabil ca partener pe fratele meu, în furtunoasele noastre dubluri familiale. „Lovește!" striga mama în stilul vechi, întinzându-și înainte piciorul ei mic și aplecându-și

capul acoperit cu o pălărie albă pentru a salva un serviciu conștiincios, slab. Eu mă enervam repede pe ea, și ea pe băieții de mingi, doi țărani tineri în picioarele goale (nepotul cu nas turtit al lui Dmitri și fratele geamăn al drăguței Polenka, fiica vizitiului principal). Vara nordică devenea tropicală pe la strânsul recoltei. Roșu la față, Serghei își vâra racheta între genunchi și își ștergea cu râvnă ochelarii. Plasa mea de fluturi stătea proptită de gardul de sârmă – pentru orice eventualitate. Cartea lui Wallis Myers despre tenisul de câmp stătea deschisă pe o bancă și, după fiecare schimb de mingi, tata (un jucător de primă mână, cu un serviciu năprasnic în stilul lui Frank Riseley și un frumos *lifting drive*) ne întreba pedant pe fratele meu și pe mine dacă am izbutit să intrăm în acea stare de grație care este „urmărirea continuă a mingii". Uneori, o miraculoasă spargere de nori ne obliga să ne înghesuim sub un adăpost dintr-un colț al terenului, în timp ce bătrânul Dmitri era trimis să aducă din casă umbrele și mantale de ploaie. După un sfert de ceas, reapărea sub un maldăr de haine pe lunga alee și, pe măsură ce înainta, își recăpăta petele de leopard, căci soarele strălucea din nou, și imensa lui povară nu mai făcea trebuință.

Mamei îi plăceau toate jocurile de îndemânare și de noroc. În mâinile ei pricepute, cele o mie de piese ale unui joc de *puzzle* alcătuiau treptat o scenă de vânătoare englezească; ceea ce părea un picior de cal se dovedea a fi ramura unui ulm și piesa căreia până atunci nu i se găsise locul umplea perfect un gol pe fundalul pestriț, producându-ți delicata bucurie a unei satisfacții abstracte și totuși tactile. Într-un timp, era pasionată după pocher, joc introdus în societatea petersburgheză prin intermediul cercurilor diplomatice, și de aceea unele combinații au pătruns cu frumoasele lor denumiri franțuzești – *brelan,* pentru „trei cărți de același fel", *couleur,* pentru toate cărțile de aceeași culoare și așa mai departe. Jocul cel mai popular pe atunci era pocherul cu cacealma la care jokerul înlocuia orice carte și care era acompaniat de clinchetul banilor din pot. În oraș, mama juca

deseori pocher în casele unor prieteni, până la trei dimineața, aceasta fiind o distracție de societate în ultimii ani dinaintea Primului Război Mondial ; iar mai târziu, în exil, și-l imagina (la fel de uimită și deznădăjduită ca atunci când și-l amintea pe bătrânul Dmitri) pe șoferul Pirogov, care părea s-o aștepte încă în gerul necruțător al unei nopți nesfârșite, deși, în ceea ce-l privea, veghea îi era probabil de mult timp îndulcită de un ceai cu rom într-o bucătărie primitoare.

Una dintre cele mai mari plăceri ale ei pe timpul verii era jocul tipic rusesc *hodit' po gribî* (la cules de ciuperci). Prăjite în unt și îngroșate cu smântână, delicioasele ei capturi apăreau cu regularitate pe masa noastră de prânz. Deși nu momentul degustării lor era important pentru ea. Bucuria ei era căutarea lor, și această căutare avea regulile ei. De pildă, nu culegea niciodată bureți ; nu culegea decât ciupercile comestibile din specia *Boletus* (ciuperca maro-roșcată *edulis*, ciuperca maro *scaber*, cea roșie *aurantiacus*, și alte câteva rude apropiate), denumite „ciuperci tubulare" sau definite sec de micologi „ciuperci terestre cu tulpina centrală, cărnoase, fetide". Pălăriile lor compacte – înfipte bine la cele tinere, robuste și apetisant boltite la cele mature – au o căptușeală netedă (nu lamelată) și o tulpină vânjoasă, elegantă. Prin simplitatea clasică a formei lor, boletele se deosebesc considerabil de „ciuperca adevărată", cu lamelele ei absurde și cu inutilul ei inel de pe tulpină. Cu toate acestea, națiunile cu gusturi mai șovăielnice își limitează cunoștințele și apetitul la acestea din urmă, inferiorii și urâții bureți, și în felul acesta, pentru mintea profană a anglo-americanilor, aristocraticele bolete sunt, în cel mai bun caz, un fel de ciuperci otrăvitoare reformate.

Pe ploaie, frumoasele bolete răsăreau în număr mare sub brazii, mestecenii și plopii din parcul nostru, îndeosebi în partea sa veche, la est de drumul de trăsuri care împărțea parcul în două. Adăposturile sale umbroase emanau pe atunci mirosul specific al boletelor care fac să se dilate nările rusului – acel amestec maroniu, jilav, plăcut, de mușchi umed, pământ rodnic și frunze putrezite. Dar trebuia să scotocești și să te

uiți bine după o ciupercă gustoasă, în timp ce umblai prin frunzișul ud de sub copaci, până să descoperi și să extragi cu grijă din pământ ceva cu adevărat frumos, cum ar fi o familie de pui de *edulis* cu capișoane sau acea varietate de *scaber* asemănătoare cu marmura.

În după-amiezile înnorate, singură în ploaia măruntă, cu un coș pe braț (pătat cu albastru pe dinăuntru de cineva care pusese afine în el), mama pornea într-un lung tur de cules ciuperci. Spre ora cinei, putea fi văzută ieșind din adâncurile nebuloase ale unei alei din parc mica ei siluetă, într-o pelerină cu glugă, din stofă de lână maro-verzuie, pe care nenumărate picături de umezeală o prefăceau într-un fel de ceață plutind în jurul ei. În timp ce se apropia pe sub copacii care picurau și mă zărea, fața ei căpăta o expresie ciudată, mâhnită, care ar fi putut semnifica ghinion, dar care eu știam că reprezintă sublima bucurie reținută, prevăzătoare, a vânătorului victorios. Înainte de a ajunge la mine, își lăsa coșul jos, coborându-și brusc brațul și umărul și scoțând un oftat, simulând o epuizare exagerată, pentru a sublinia greutatea lui, fabuloasa lui plinătate.

Își întindea apoi boletele în cercuri concentrice, pentru a le număra și a le sorta, pe o masă rotundă de grădină din fier, de lângă o bancă de grădină albă. Cele bătrâne, cu carnea spongioasă, murdară, erau eliminate și rămâneau doar cele tinere și proaspete. Înainte de a fi adunate de o slujnică pentru a fi duse într-un loc necunoscut de ea, locul de execuție, care n-o interesa, mama mai stătea o clipă să le admire, cu o privire strălucitoare de satisfacție tăcută. Deseori se întâmpla ca la sfârșitul vreunei zile ploioase soarele să mai licărească palid înainte de a apune deasupra mesei jilave pe care erau întinse ciupercile ei, foarte colorate, unele purtând urmele vegetației din jurul lor – câte un fir de iarbă lipit de o pălărie cafenie vâscoasă sau o bucățică de mușchi ce îmbrăca baza bulboasă a unei codițe cu puncte întunecate. Și mai era printre ele câte o omidă micuță șerpuindu-și trupul și măsurând, cum ar face un copil cu degetul mare și arătătorul,

marginea mesei, ridicându-se din loc în loc pentru a căuta zadarnic tufa din care fusese dislocată.

4

Nu numai că mama nu vizita niciodată bucătăria și aripa servitorilor, dar ele erau atât de departe de preocupările ei, de parcă ar fi fost încăperile corespunzătoare dintr-un hotel. Tata n-avea nici el vreo înclinație administrativă pentru a conduce gospodăria. Comanda totuși masa. Oftând ușor, deschidea un fel de album pe care i-l punea majordomul pe masa din sufragerie, după desert, și așternea pe hârtie, cu scrisul lui elegant și curgător, *menu*-ul pentru ziua următoare. Avea un obicei ciudat de a-și lăsa creionul sau stiloul să vibreze chiar deasupra hârtiei în timp ce se gândea la următorul șir de cuvinte. Mama dădea din cap, aprobând vag sugestiile lui sau făcea o grimasă. Gospodăria era, cu numele, pe mâna fostei ei doici, ajunsă pe vremea aceea o băbuță grea de cap, incredibil de zbârcită (născută ca roabă pe la 1830), cu o față mică de broască-țestoasă melancolică și cu niște tălpi mari pe care le târșâia veșnic. Era îmbrăcată cu o rochie maro de călugăriță și degaja un miros vag, dar de neuitat, de cafea și putregai. Ne îngrozeam când trebuia să ne felicite de zilele de naștere și de onomastică, sărutându-ne pe umăr, după obiceiul iobagilor. Cu vârsta devenise de o zgârcenie patologică, îndeosebi în privința zahărului și a dulcețurilor, și de aceea au intrat treptat în vigoare, cu aprobarea părinților mei, alte reguli domestice, ținute în secret față de ea. Fără să știe asta (i s-ar fi frânt inima dacă ar fi știut), rămăsese parcă atârnată de legătura ei de chei, în timp ce mama se străduia să-i alunge cu vorbe mângâietoare bănuielile care-i mai treceau uneori prin mintea tot mai tulbure de bătrână. Unică stăpână pe micul ei regat, situat

departe şi plin de mucegai, pe care ea îl considera cel adevărat (am fi murit de foame dacă ar fi fost aşa), era urmărită mereu de privirile batjocoritoare ale lacheilor şi ale cameristelor, în timp ce se furişa cu pas greoi pe lungile coridoare, pentru a piti o jumătate de măr sau nişte bucăţele de biscuiţi Petit-Beurre adunate de pe o farfurioară.

Între timp, gospodăria noastră din oraş şi cea de la ţară, având un personal permanent de vreo cincizeci de servitori, cărora nu li se cerea socoteală, constituiau scenele pe care evolua o fantastică tiribombă a furturilor. Conform unor mătuşi bătrâne şi curioase, cărora nimeni nu le dădea atenţie, dar care până la urmă s-a dovedit că aveau dreptate, cei care conduceau din umbră operaţiunile erau bucătarul-şef Nikolai Andreevici, şi grădinarul-şef Egor, amândoi nişte bărbaţi cu ochelari, cu figuri serioase şi cu tâmple cărunte, ca nişte slujitori respectabili. Când era confruntat cu nişte note de plată surprinzătoare şi de neînţeles sau când se pomenea că dintr-odată s-au evaporat căpşunile de grădină sau piersicile de seră, tata, care era jurist şi politician, se simţea rănit în mândria lui profesională fiindcă nu era capabil să ţină piept economiei propriei gospodării ; dar, de câte ori ieşea la iveală câte un caz complicat de tâlhărie, diverse scrupule sau îndoieli juridice îl opreau să ia vreo măsură. Când bunul-simţ cerea concedierea vreunui servitor ticălos, aproape matematic se îmbolnăvea grav micuţul fiu al omului respectiv şi preocuparea de a-i aduce cei mai buni medici de la oraş anula orice alte consideraţii. Deci – una peste alta – tata prefera să lase toată situaţia gospodăriei într-o stare de echilibru precar (nu lipsită de un oarecare umor plăcut), în timp ce mama îşi găsea multă alinare în speranţa că lumea iluzorie a bătrânei ei doici nu va fi zdruncinată.

Mama ştia foarte bine cât de dureros este să-ţi fie spulberate iluziile. Cea mai mică dezamăgire căpăta la ea dimensiunile unei catastrofe majore. Într-un ajun de Crăciun, la Vira, cu puţin timp înainte de a se naşte cel de-al patrulea copil al ei, s-a întâmplat să fie ţintuită la pat de o afecţiune

ușoară și ne făcuse pe fratele meu și pe mine (având pe atunci cinci și respectiv șase ani) să promitem că n-o să ne uităm în ciorapii de Crăciun pe care-i vom găsi atârnați la căpătâiul paturilor în dimineața următoare, să-i aducem în dormitor și să scotocim acolo în ei, ca să asiste și ea la bucuria noastră. După ce m-am trezit, m-am consultat repede cu fratele meu, după care am început să pipăim nerăbdători ciorapii îndesați cu mici daruri și foșnind foarte plăcut ; le-am scos pe rând, cu precauție, am desfăcut panglicile, am tras puțin hârtiile de împachetat, examinând totul în lumina firavă care se strecura printr-o crăpătură a jaluzelelor, apoi le-am împachetat din nou și le-am înghesuit înapoi, la locul lor. Îmi amintesc apoi cum ședeam pe patul mamei, cu voluminoșii ciorapi în mâini, străduindu-ne să jucăm spectacolul la care ea dorise să asiste ; dar încurcasem în așa hal hârtiile de împachetat și am mimat atât de prost surpriza și entuziasmul (parcă-l văd pe fratele meu dându-și ochii peste cap și exclamând, imitând-o pe guvernanta noastră franțuzoaică, „*Ah, que c'est beau !*"), încât, după ce ne observă o clipă, „publicul" nostru izbucni în plâns. A trecut un deceniu de atunci. A izbucnit Primul Război Mondial. O mulțime alcătuită din patrioți, între care era și unchiul meu Ruka, a aruncat cu pietre în ambasada germană. Petersburg-ul a decăzut, devenind *Petrograd* împotriva oricăror reguli de prioritate a denumirilor. Beethoven s-a dovedit a fi olandez. Jurnalele cinematografice arătau explozii fotogenice, convulsiile unui tun, pe Poincaré în nădragii lui de piele, băltoace de noroi, sărmanul țarevici atât de mititel, în uniformă cercheză cu pumnal și cartușieră, surorile lui lungane îmbrăcate șleampăt, trenuri lungi înțesate cu trupe. Mama a înființat un spital pentru soldații răniți. Mi-o amintesc în uniforma modernă de infirmieră, gri cu alb, pe care nu putea s-o sufere, condamnând cu aceleași lacrimi copilărești resemnarea impenetrabilă a acelor țărani infirmi și ineficacitatea compasiunii ocazionale. Chiar și mai târziu, rememorând trecutul, se învinuia deseori (pe nedrept, îmi dau seama acum) pentru că o afectaseră mai

puțin suferințele oamenilor decât încărcătura emoțională revărsată asupra naturii inocente – copaci bătrâni, cai bătrâni, câini bătrâni.

Afecțiunea ei deosebită pentru câinii *dachshund* maro le nedumerea pe cusurgioaicele mele mătuși. În albumele de familie ce ilustrau anii ei de tinerețe, aproape că nu exista grup care să nu includă și un asemenea animal – de obicei cu o parte a corpului său flexibil neclară și întotdeauna cu acei ochi stranii, paranoici, pe care-i au câinii *dachshund* în instantanee. O pereche de veterani obezi, Box I și Loulou, mai zăceau încă la soare pe verandă când eram eu copil. Cândva, prin 1904, tata mi-a cumpărat de la o expoziție din München un cățel care a devenit irascibilul, dar superbul Trainy (cum l-am botezat eu, fiindcă era lung și maro ca un vagon de dormit). Una dintre temele muzicale ale copilăriei mele era lătratul isteric al lui Trainy, pe urmele iepurelui pe care nu-l prindea niciodată, în străfundurile parcului nostru din Vira, de unde se întorcea în amurg (după ce mama îl fluierase mult timp pe aleea stejarilor) cu stârvul uscat al unei cârtițe în fălci și cu scaieți în urechi. Prin 1915, a paralizat de picioare și, până când i s-a administrat cloroform, se târa disperat pe suprafața lungă și lucioasă a pardoselii acoperite cu parchet, ca un *cul de jatte*[1]. Apoi cineva ne-a dăruit un alt cățel, Box II, ai cărui bunici fuseseră Quina și Brom, câinii doctorului Anton Cehov. Acest ultim *dachshund* ne-a însoțit în exil și, în 1930, într-o suburbie a Pragăi (unde mama mea văduvă și-a petrecut ultimii ani de viață, trăind dintr-o mică pensie acordată de guvernul ceh), mai putea fi încă văzut ieșind, împotriva voinței lui, la plimbare cu stăpâna, împleticindu-se mult în urma ei și gâfâind, îngrozitor de bătrân și furios pe botnița cehească de sârmă – un câine emigrant într-o haină peticită care nu i se potrivea.

În ultimii doi ani de Cambridge, fratele meu și cu mine ne petreceam vacanțele la Berlin, unde părinții noștri, împreună

1. Olog (în fr. în orig.).

cu cele două fete și cu Kirill, pe atunci în vârstă de zece ani, ocupau unul dintre acele apartamente mari, întunecoase și remarcabil de burgheze, în care am plasat atâtea familii de emigranți din romanele și povestirile mele. În noaptea de 28 martie 1922, pe la ora zece, în livingul unde, ca de obicei, mama stătea întinsă pe canapeaua de pluș roșu din colțul camerei, se întâmpla ca eu să-i citesc versurile lui Blok despre Italia – tocmai ajunsesem la sfârșitul micului poem despre Florența, pe care Blok o compara cu un boboc delicat și fumuriu de stânjenel, când ea a spus privind peste andrele: „Da, da, Florența seamănă într-adevăr cu un *dimnîi iris*[1], așa este! Îmi amintesc...". Și atunci sună telefonul.

După 1923, când s-a mutat la Praga, iar eu locuiam în Germania și Franța, nu mai puteam s-o vizitez prea des; n-am fost lângă ea nici când a murit, în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial. De câte ori reușeam să ajung totuși la Praga, simțeam întotdeauna acel fior inițial pe care-l simți exact înainte ca timpul, surprins nepregătit, să-și azvârle din nou masca familiară. În locuința mizeră pe care o împărțea cu însoțitoarea ei cea mai dragă, Evghenia Konstantinovna Hofeld (1884-1957), care o înlocuise, în 1914, pe Miss Greenwood (care, la rândul ei, o înlocuise pe Miss Lavington) ca guvernantă a celor două surori ale mele (Olga, născută pe 5 ianuarie 1903, și Elena, născută pe 31 martie 1906), în jurul ei erau răspândite, pe tot felul de mobile desperecheate, uzate, luate la mâna a doua, albume în care în ultimii ani copiase poeziile ei preferate, de la Maikov la Maiakovski. Un mulaj de ghips al mâinii tatei și o acuarelă cu mormântul lui din cimitirul greco-catolic din Tegel, acum în Berlinul de Est, împărțeau un raft cu cărți ale unor scriitori emigranți, predispuse dezintegrării în copertele lor de hârtie ieftină. O cutie de săpunuri acoperită cu o pânză verde constituia suportul unor mici fotografii neclare, cu rame ciobite, pe care-i plăcea să le aibă lângă canapeaua ei. De fapt nu avea nevoie de ele, căci nimic

1. Stânjenel fumuriu (în rusă în orig.).

nu se pierduse. Așa cum niște actori ambulanți poartă cu ei pretutindeni, cât timp mai știu încă replicile pe dinafară, o câmpie bătută de vânturi, un castel învăluit în ceață sau o insulă vrăjită, tot așa păstra ea tot ce îndrăgise sufletul ei. O văd foarte limpede șezând la o masă și examinând senină cărțile de joc întinse într-o pasiență: o văd cum stă cu cotul stâng pe masă, proptindu-și obrazul de policarul liber al mâinii stângi, în care ține o țigară aproape de buze, în timp ce întinde mâna dreaptă spre cartea următoare. Pe inelar sclipesc două verighete – a ei și a tatei, care, fiindu-i prea largă, este legată de a ei cu o ață neagră.

Ori de câte ori văd morții în vis, îmi apar tăcuți, mâhniți, ciudat de deprimați, cu totul altfel decât erau în viață. Îi simt, fără să mă mir, în locuri pe care nu le-au vizitat niciodată în timpul existenței lor pământene, în casa vreunui prieten al meu pe care nu l-au întâlnit niciodată. Stau deoparte, încruntați, cu capul plecat, de parcă moartea ar fi o pată neagră, un rușinos secret de familie. În mod sigur nu atunci – nu în vis –, ci atunci când ești foarte treaz, în clipe de bucurie sănătoasă și de împlinire, la cel mai înalt nivel al conștiinței, au ocazia muritorii să privească dincolo de limitele lor, din catarg, din trecut și din turnul castelului lor. Și, deși nu se vede mare lucru prin ceață, ai într-un fel sublima senzație că privești în direcția cea bună.

Capitolul 3

1

Un heraldist lipsit de experiență seamănă cu un călător medieval care își aduce din Orient fantezii faunistice influențate de bestiarul domestic pe care l-a deținut tot timpul, și nu de rezultatele unor cercetări zoologice directe. Astfel, în prima versiune a acestui capitol, când am descris însemnele heraldice ale familiei Nabokov (uitându-mă neglijent prin niște fleacuri ale familiei cu mulți ani în urmă), am reușit să le deformez, înfățișându-le drept un fel de ilustrație la un basm bun de spus la gura sobei, cu doi urși ce pozează cu o tablă mare de șah proptită între ei. Acum, privind blazonul cu atenție, am constatat dezamăgit că de fapt sunt doi lei – niște fiare cam maronii poate și exagerat de flocoase, dar nu arată deloc a urși – care își ling fălcile, arătând cu aroganță spre scutul nefericitului cavaler, care este doar a șaisprezecea parte din tabla de șah, alternând ultramarinul cu roșu-închis și cu o cruce sub formă de trifoi, argintată, în fiecare pătrat. Deasupra se vede ce a mai rămas din cavaler: coiful lui solid și o incomodă gardă de gât care-l împiedică să mănânce, precum și un braț viteaz ieșind dintr-un fel de ornament cu frunze, roșu-închis și ultramarin și încă fluturând o spadă scurtă. *Za hrabrost'*, „pentru vitejie", stă scris ca deviză.

Conform vărului primar al tatei, Vladimir Viktorovici Golubțov, amator de antichități rusești, pe care l-am consultat în 1930, întemeietorul familiei noastre a fost Nabok Murza

(*floruit*[1] 1380), un prinţ tătar rusificat, din Muscovy. Propriul meu văr primar, Serghei Sergheevici Nabokov, erudit genealogist, mă informează că în secolul al cincisprezecelea strămoşii noştri deţineau pământ în cnezatul moscovit. El mă trimite la un document (publicat de Iuşkov în *Acte din secolele XIII-XVII*, Moscova, 1899), ce se referă la un conflict rural pe care l-a avut sub Ivan al III-lea, în 1494, moşierul Kulaikin cu vecinii lui, Filat, Evdokim şi Vlas, fiii lui Luka Nabokov. În secolele următoare, Nabokovii au fost funcţionari guvernamentali şi militari. Stră-străbunicul meu, generalul Aleksandr Ivanovici Nabokov (1749-1807), a fost, sub domnia lui Pavel I, comandantul garnizoanei din Novgorod, numită în documentele oficiale „Regimentul lui Nabokov". Cel mai mic dintre fiii lui, străbunicul meu, Nikolai Aleksandrovici Nabokov, era tânăr ofiţer de marină în 1817, când a participat împreună cu viitorii amirali, baronul von Wrangel şi contele Litke, sub conducerea căpitanului (ulterior viceamiral) Vasili Mihailovici Golovnin, la o expediţie pentru cartografierea Novaia Zemlea (tocmai acolo!) unde „râul Nabokov" a fost numit după strămoşul meu. Amintirea conducătorului expediţiei se păstrează într-un mare număr de toponimice, unul dintre ele fiind Laguna lui Golovnin din peninsula Seward, din vestul Alaskăi, unde trăieşte fluturele *Parnassius phoebus golovinus* (care cere neapărat un *sic*), descris de doctorul Holland; dar străbunicul nu are cu ce se lăuda în afară de râuleţul foarte albastru, aproape indigo, chiar scandalos de albastru, care şerpuieşte printre stânci ude; căci a părăsit curând marina, *n'ayant pas le pied marin*[2] (după cum se exprimă vărul meu Serghei Sergheevici, care mi-a dat informaţii despre el) şi a trecut în garda moscovită. S-a căsătorit cu Anna Aleksandrovna Nazimov (sora cunoscutului decembrist). Nu ştiu nimic despre cariera lui militară; oricum ar fi fost, n-ar fi putut concura cu fratele lui, Ivan Aleksandrovici Nabokov (1787-1852), unul

1. În floare în... (în lat. în orig.).
2. Având rău de mare (în fr. în orig.).

dintre eroii războaielor antinapoleoniene şi, la bătrâneţe, comandant al fortăreţei Petru şi Pavel din St. Petersburg, unde (în 1849) a fost întemniţat scriitorul Dostoievski, autorul romanului *Dublul* etc. şi căruia amabilul general îi împrumuta cărţi. Mult mai interesant este însă faptul că el a fost căsătorit cu Ekaterina Puşcin, sora lui Ivan Puşcin, colegul de şcoală şi cel mai bun prieten al lui Puşkin. Atenţie, tipografi: sunt doi „cin" şi un „kin".

Nepotul de frate al lui Ivan şi fiul lui Nikolai era bunicul meu patern Dmitri Nabokov (1827-1904), ministru al Justiţiei timp de opt ani, sub doi ţari. El s-a căsătorit (la 24 septembrie 1859) cu Maria, fiica în vârstă de şaptesprezece ani a baronului Ferdinand Nicolaus Victor von Korff (1805-1869), general german în armata rusă.

În familiile vechi menţinute cu tenacitate, anumite trăsături faciale se repetă, purtând amprenta întemeietorului lor. Nasul Nabokovilor (de exemplu, al bunicului meu) este de tip rusesc, cârn, cu vârful uşor rotunjit şi cu o mică scobitură, când e privit din profil; nasul Korff (de exemplu, al meu) este un frumos organ germanic, cu o şa osoasă îndrăzneaţă şi un vârf cărnos uşor arcuit, cu o tăietură distinctă. Nabokovii îngâmfaţi sau uimiţi au sprâncenele ridicate, dese doar spre nas, subţiindu-se spre tâmple; sprânceana Korff este mai frumos arcuită, dar la fel de rară şi ea. Altminteri, Nabokovii, pe măsură ce se află într-un colţ tot mai îndepărtat al galeriei de tablouri a timpului, se alătură chipurilor neclare ale Rukavişnikovilor, familie din care nu i-am cunoscut decât pe mama şi pe fratele ei, Vasili, ceea ce reprezintă o mostră prea nesemnificativă pentru a sluji scopului meu actual. Pe de altă parte, văd foarte limpede femeile din ramura Korff, fete frumoase, crini-trandafiri, cu *pommettes* înalţi, îmbujoraţi, cu ochi albaştri şi cu acea frumoasă pată de pe unul din obraji, ca semn distinctiv, pe care bunica, tata, trei sau patru dintre fraţii şi surorile lui, câţiva din cei douăzeci şi cinci de veri ai mei, sora mea mai mică şi fiul meu Dmitri le-au moştenit în diverse stadii de intensitate, ca nişte copii mai mult sau mai puţin reuşite ale aceluiaşi tipar.

Străbunicul meu german, baronul Ferdinand von Korff, căsătorit cu Nina Aleksandrovna Șișkov (1819-1895), s-a născut la Königsberg în 1805 și, după o carieră militară încununată de succes, a murit în 1869, pe moșia de lângă Volga a soției lui, în apropiere de Saratov. Era nepotul lui Wilhelm Carl, baron von Korff (1739-1799) și al Eleonorei Margarethe, baroneasă von der Osten-Sacken (1731-1786), și fiul lui Nicolaus von Korff (m. 1812), maior în armata prusacă și al Antoanettei Theodora Graun (m. 1859), nepoata compozitorului Carl Heinrich Graun.

Mama Antoanettei, Elisabeth, născută Fischer (n. 1760), era fiica Reginei, născută Hartung (1732-1805), fiica lui Johann Heinrich Hartung (1699-1765), patronul unei renumite edituri din Königsberg. Elisabeth era considerată drept o mare frumusețe. După ce a divorțat în 1795 de primul ei soț, *Justizrat* Graun, fiul compozitorului, s-a căsătorit cu un poet minor, Christian August von Stägemann, și a fost „prietena ca o adevărată mamă", după cum notează sursa mea germană, a unui scriitor mult mai cunoscut, Heinrich von Kleist (1777-1811), care, la treizeci și trei de ani, s-a îndrăgostit pătimaș de fiica ei de doisprezece ani, Hedwig Marie (ulterior von Olfers). Se spune că a convocat familia pentru a-și lua rămas-bun înainte de a pleca la Wannsee – pentru a da curs unui entuziast pact de sinucidere încheiat cu o doamnă bolnavă –, dar cererea lui n-a fost acceptată întrucât era zi de spălat în casa Stägemann. Numărul și diversitatea contactelor pe care le-au avut strămoșii mei cu lumea literelor sunt într-adevăr remarcabile.

Carl Heinrich Graun, străbunicul lui Ferdinand Korff, străbunicul *meu*, s-a născut în 1701, la Wahrenbrück, în Saxonia. Tatăl lui, August Graun (n. 1670), preceptor *Königlicher Polnischer und Kufürstlicher Sächsischer Akziseneinnehmer* – (electorul respectiv fiind tizul lui, August II, rege al Poloniei) se trăgea dintr-un lung șir de pastori. Stră-străbunicul lui, Wolfgang Graun, era, în 1575, organist la Plauen (în apropiere de Wahrenbrück), unde o statuie a urmașului său, compozitorul, înnobilează o grădină publică. Carl Heinrich

Graun a murit la vârsta de cincizeci şi opt de ani, în 1759, la Berlin, unde, în urmă cu şaptesprezece ani, se inaugurase noua clădire a operei, cu *Cezar şi Cleopatra*. A fost unul dintre cei mai talentaţi compozitori ai vremii lui, chiar cel mai mare, conform autorilor locali de necrologuri, impresionaţi de durerea patronului său regesc. Graun este înfăţişat (postum), stând în picioare, puţin retras, cu braţele încrucişate, în tabloul lui Menzel care-l reprezintă pe Friedrich cel Mare interpretând la flaut o compoziţie a lui Graun ; reproducerile acestui tablou m-au urmat în toate locuinţele germane unde am stat în anii de exil. Mi s-a spus că la palatul Sans-Souci din Potsdam există o pictură contemporană care-i înfăţişează pe Graun şi pe soţia lui, Dorothea Rehkopp, aşezaţi la acelaşi clavecin. În enciclopediile muzicale este deseori reprodus portretul expus la Opera din Berlin, în care seamănă foarte mult cu compozitorul Nikolai Dmitrievici Nabokov, vărul meu primar. Un ecou amuzant în timp, concretizat prin suma de 250 de dolari, al acestor concerte executate sub tavanele pictate ale unui trecut poleit cu aur, a ajuns printr-un gest curtenitor până la mine, în Berlinul răsunând de *Heil Hitler*, în 1936, când moştenirea familiei Graun, constând în esenţă dintr-o colecţie de frumoase tabachere pentru prizat şi alte fleacuri preţioase, a căror valoare – după ce trecuse prin numeroase avataruri în băncile statului prusac – se redusese la suma de 43 000 de mărci ale Reich-ului (aproximativ 10 000 de dolari), a fost împărţită între urmaşii economului compozitor, clanurile von Korff, von Wissmann şi Nabokov (o a patra ramură, conţii Asinari di San Marzano, se stinsese).

Două baronese von Korff au rămas în analele poliţiei pariziene. Una dintre ele, născută Anna-Christina Stegelman, fiica unui bancher suedez, era văduva baronului Fromhold Christian von Korff, colonel în armata rusă, străunchi al bunicii mele. Anna-Christina era totodată verişoara sau iubita sau amândouă la un loc a unui alt militar, celebrul conte Axel von Fersen ; ea a fost aceea care, în 1791, la Paris, şi-a împrumutat paşaportul şi caleaşca de călătorie, comandă

specială, nou-nouță (mașinărie luxoasă pe roți roșii, înalte, căptușită cu catifea albă de Utrecht, cu perdele verde-închis și tot felul de *gadget*-uri, pe atunci moderne, cum ar fi un vas *de voyage*) familiei regale, pentru a fugi la Varennes, regina reprezentând-o pe ea, iar regele – pe tutorele celor doi copii ai ei. Cealaltă poveste rămasă în analele poliției este legată de o mascaradă mai puțin dramatică.

Apropiindu-se la Paris săptămâna carnavalului, cu mai mult de un secol în urmă, contele de Morny a invitat la un bal mascat, în casa lui, *une noble dame que la Russie a prêtée cet hiver à la France* (o nobilă doamnă pe care Rusia a împrumutat-o în această iarnă Franței), după cum relata Henrys în rubrica „*Gazette du Palais*" a revistei *Illustration*, 1859, p. 251). Aceasta era Nina, baroneasă von Korff, pe care am menționat-o deja; cea mai mare dintre cele cinci fiice ale sale, Maria (1842-1926), se va căsători în luna septembrie a aceluiași an, 1859, cu Dmitri Nikolaevici Nabokov (1827-1904), un prieten al familiei, aflat și el la Paris în acea perioadă. Doamna a comandat pentru Maria și Olga, în vederea balului, costume de florărese, la două sute douăzeci de franci bucata. Prețul lor reprezenta, conform volubilului reporter de la *Illustration*, șase sute patruzeci și trei de zile „*de nourriture, de loyer et d'entretien du père Crépin*" (mâncare, chirie și încălțăminte), ceea ce pare ciudat. După ce costumele au fost gata, Mme de Korff le-a găsit „*trop décolletés*" și le-a refuzat. Croitoreasa și-a trimis *le huissier* (portărelul) după care s-a stârnit un mare scandal, și buna mea străbunică (era frumoasă, pătimașă și – regret că trebuie s-o spun – mult mai puțin austeră în morala ei personală decât ar reieși din atitudinea ei față de decolteuri adânci) a dat-o în judecată pe croitoreasă, cerând despăgubiri.

Ea pretindea că *les demoiselles de magasin*, care au dus rochiile, erau „*des péronelles*" (niște obrăznicături) care, ca răspuns la obiecțiile ei cum că rochiile aveau decolteuri prea adânci pentru a putea fi purtate de niște doamne onorabile, „*se sont permis d'exposer des théories égalitaires du plus mauvais goût*" (au îndrăznit să expună teorii egalitare de cel

mai prost gust); a spus că era prea târziu să comande alte costumaţii şi că fiicele ei nu s-au mai dus la bal; l-a acuzat pe *le huissier* şi pe acoliţii lui că ei stăteau tolăniţi pe scaune moi în timp ce pe doamne le-au invitat să şadă pe nişte scaune tari; s-a plâns, de asemenea, furioasă şi vehementă, că *le huissier* chiar îl ameninţase cu închisoarea pe Monsieur Dmitri Nabokoff, „*Conseiller d'État, homme sage et plein de mesure*" (un bărbat înţelept, cu simţul măsurii), numai pentru că numitul domn a încercat să-l azvârle pe *le huissier* pe fereastră. N-a fost un proces prea serios, dar croitoreasa l-a pierdut. Şi-a luat rochiile, a înapoiat contravaloarea lor şi a mai plătit încă o mie de franci reclamantei; pe de altă parte, nota de plată prezentată în 1791 Christinei de constructorul caleştii ei, în valoare de cinci mii nouă sute patruzeci şi patru de livre, n-a fost achitată niciodată.

Dmitri Nabokoff (terminaţia în *ff* era un vechi capriciu european), ministru de stat al Justiţiei din 1878 până în 1885, a făcut tot ce a putut, dacă nu să întărească, măcar să protejeze reformele liberale ale anilor şaizeci (procesul cu juraţi, de pildă) de atacurile sălbatice ale reacţionarilor. „El a acţionat", scrie un biograf al lui (în *Enciclopedia Brockhaus,* cea de-a doua ediţie rusească), „cam aşa cum acţionează un comandant de vas pe furtună, când azvârle peste bord o parte din încărcătură pentru a salva restul". Îmi dau seama acum că în această comparaţie epitafică îşi găseşte ecoul o temă epigrafică – încercarea anterioară a bunicului de a-l azvârli pe fereastră pe reprezentantul legii.

Ajuns la vârsta pensionării, Alexandru al III-lea i-a oferit să aleagă între titlul de conte şi o sumă de bani, probabil mare – nu ştiu exact cât valora un titlu de conte în Rusia, dar contrar speranţelor economului ţar (ca şi unchiul lui, Ivan, căruia i se oferise o alegere asemănătoare de către Nicolae I) a optat pentru recompensa mai concretă. („*Encore un comte raté*"[1], comentează sec Serghei Sergheevici). După aceea a trăit mai mult în străinătate. În primii ani ai acestui

1. Încă un conte ratat (în fr. în orig.).

secol, mintea a început să i se întunece, dar el se agăța de convingerea că atâta timp cât rămânea în zona mediteraneeană totul era în regulă. Medicii aveau o părere contrarie, considerând că ar putea trăi mai mult în clima unei stațiuni de munte sau în nordul Rusiei. Există o poveste extraordinară – pe care n-am reușit s-o reconstitui pas cu pas – despre fuga lui din sanatoriu pe undeva prin Italia. A hoinărit un timp pe acolo, denunțându-și copiii cu o vehemență demnă de Regele Lear în fața unor străini care chicoteau amuzați, până ce a fost prins printre niște stânci sălbatice de niște banali *carabinieri*. În iarna anului 1903, mama, singura persoană a cărei prezență o putea suporta bătrânul în momentele lui de nebunie, s-a aflat permanent alături de el, la Nisa. Fratele meu și cu mine, pe atunci în vârstă de trei și respectiv patru ani, ne aflam de asemenea acolo cu guvernanta noastră englezoaică; îmi amintesc cum zăngăneau geamurile în adierea ușoară a brizei și surprinzătoarea durere produsă de o picătură de ceară de sigiliu fierbinte pe degetul meu. Cu ajutorul flăcării unei lumânări (care căpătase o paloare înșelătoare din cauza razelor de soare ce scăldau lespezile de piatră pe care stăteam în genunchi), eram foarte preocupat să transform stalactitele ce picurau din sigiliu în bobițe colorate stacojiu, albastru și alămiu, frumos mirositoare. În clipa următoare, zbieram întins pe pardoseală, și mama alerga să mă salveze, iar pe undeva pe-aproape bunicul meu, țintuit în căruciorul de invalid, bătea cu bastonul în lespezile de piatră răsunătoare. Mama a avut mult de furcă cu el. Folosea vorbe de ocară. Îl confunda mereu pe servitorul care-i împingea căruciorul pe Promenade des Anglais cu contele Loris-Melikov, un coleg de-al lui (mort de mult) din cabinetul ministerial din anii optzeci. „*Qui est cette femme? Chassez-la!*"[1], striga către mama, arătând cu degetul tremurând spre regina Belgiei sau a Olandei care trecuse pe la noi ca să se intereseze de sănătatea lui. Îmi amintesc vag cum am alergat odată până

1. Cine e femeia asta? Alungați-o! (în fr. în orig.).

la căruciorul lui, pentru a-i arăta o pietricică frumoasă, pe care el a examinat-o pe îndelete, apoi a băgat-o în gură. Îmi pare rău că n-am fost mai curios în anii următori, când mama depăna amintiri despre acele vremuri.

Erau tot mai dese perioadele în care intra într-o stare de inconştienţă; în timpul unei asemenea crize, a fost transferat în locuinţa lui provizorie de pe Cheiul Palatului din St. Petersburg. În timp ce îşi recăpăta treptat cunoştinţa, mama îi aranja dormitorul ca să arate la fel ca dormitorul lui din Nisa. Au fost găsite câteva mobile similare, o serie de obiecte au fost expediate din Nisa cu un mesager special, s-au obţinut toate florile cu care se obişnuiseră simţurile lui rătăcite, în toată varietatea şi bogăţia lor; o porţiune din zidul casei, vizibilă de la fereastră, a fost zugrăvită într-un alb strălucitor, pentru ca, de fiecare dată când îşi recăpăta relativ luciditatea, să aibă impresia că se află în siguranţă, pe iluzoria Riviera înscenată artistic de mama; şi aici s-a stins în pace, pe 28 martie 1904, cu exact optsprezece ani înainte de a muri tata.

A lăsat patru fii şi cinci fiice. Cel mai mare era Dmitri, care a dobândit dreptul de primogenitură a Nabokovilor în ceea ce era pe atunci regatul Poloniei; prima sa soţie a fost Lidia Eduardovna Falz-Fein, cea de-a doua, Marie Redlich; apoi urma Serghei, guvernator la Mitau, care s-a căsătorit cu Daria Nikolaevna Tucikov, stră-strănepoata feldmareşalului Kutuzov, prinţ de Smolensk, şi apoi urma tata. Cel mai mic era Konstantin, celibatar inveterat. Surorile lui erau: Natalia, soţia lui Ivan de Peterson, consul rus la Haga; Vera, soţia lui Ivan Pîhacev, sportiv şi moşier; Nina, care a divorţat de baronul Rausch von Traubenberg, guvernator militar al Varşoviei, pentru a se căsători cu amiralul Nikolai Kolomeiţev, erou în războiul cu Japonia; Elisaveta, căsătorită cu Henri, prinţ de Sayn-Wittgenstein-Berleburg şi, după moartea lui, cu Roman Leikmann, fostul preceptor al fiilor ei; şi Nadejda, soţia lui Dmitri Vonliarliarski, de care a divorţat ulterior.

Unchiul Konstantin lucra în serviciul diplomatic şi, în ultima etapă a carierei lui la Londra, a dus o luptă înverşunată,

fără rezultat, împotriva lui Sablin, pentru postul de conducere al misiunii ruse. Viața lui a fost marcată de evenimente deosebite, dar a reușit de două ori să scape de o soartă mai puțin blândă decât curentul dintr-un spital londonez care l-a ucis în 1927. Prima oară, la Moscova, pe 17 februarie 1905, când un prieten mai vechi, marele duce Serghei, s-a oferit cu jumătate de minut înaintea exploziei să-l ia în caleașca lui, și unchiul meu a spus nu, mulțumesc, prefer să merg pe jos, și caleașca s-a dus spre fatala întâlnire cu bomba unui terorist; a doua oară, șapte ani mai târziu, când a lipsit de la altă întâlnire, de data aceasta cu un aisberg, înapoind întâmplător biletul rezervat pe Titanic. Îl vedeam deseori la Londra după ce fugise din Rusia lui Lenin. Întâlnirea noastră din gara Victoria în 1919 mi s-a întipărit în minte: tata îndreptându-se spre formalistul lui frate și cuprinzându-l într-o îmbrățișare de urs; el, dându-se înapoi și repetând *„Mî v Anglii, mî v Anglii“* (suntem în Anglia). Micul și fermecătorul lui apartament era plin de suvenire din India, de pildă, fotografii cu tineri ofițeri britanici. El este autorul cărții *Calvarul unui diplomat* (1921), ușor de obținut în orice mare bibliotecă publică, și a unei versiuni engleze a lui *Boris Godunov* de Pușkin; și el este înfățișat cu barbișon cu tot (împreună cu contele Witte, cei doi delegați japonezi și un binevoitor Theodore Roosevelt) într-o frescă ce reprezintă semnarea Tratatului de la Portsmouth, aflată pe partea stângă a holului principal din Muzeul American de Istorie Naturală – un loc extrem de potrivit pentru a-mi fi descoperit numele de familie imprimat cu caractere slave aurii, atunci când am trecut pe acolo pentru prima oară – împreună cu un coleg lepidopterist, care a spus: „Desigur, desigur“, ca răspuns la exclamația mea de entuziasm.

2

Cele trei moşii de pe Oredej ale familiei, situate la şaptezeci şi cinci de kilometri sud de St. Petersburg, pot fi reprezentate schematic ca trei inele legate între ele într-un lanţ de cincisprezece kilometri care taie de la vest la est şoseaua spre Luga, moşia Vira a mamei aflându-se la mijloc, cea a fratelui ei, moşia Rojestveno, în dreapta, şi moşia Batovo, a bunicii, în stânga, verigile fiind podurile peste râul Oredej, care, având un curs şerpuit şi întortocheat, cu multe cotituri, scălda moşia Vira pe ambele părţi.

Două alte moşii, situate mult mai departe în aceeaşi regiune, erau legate de Batovo: moşia Drujnoselie a unchiului meu, prinţul Wittgenstein, situată la câţiva kilometri de gara din Siverski, la nouă kilometri înspre nord-est de noi; moşia Mitiuşino a unchiului Pîhacev, la vreo şaptezeci şi cinci de kilometri spre sud, pe drumul spre Luga: n-am fost niciodată acolo, dar străbăteam deseori cu trăsura cei aproximativ cincisprezece kilometri până la familia Wittgenstein şi o dată (în august 1911) i-am vizitat la cealaltă moşie a lor, superba Kamenka, în provincia Podolsk, din sud-vestul Rusiei.

Moşia Batovo a intrat în istorie în 1805, când a fost cumpărată de Anastasia Matveevna Rîleev, născută Essen. Fiul ei, Kondratii Feodorovici Rîleev (1795-1816), poet minor, gazetar şi celebru decembrist, şi-a petrecut majoritatea verilor în această regiune, închinând elegii râului Oredej, cântând castelul prinţului Alexei, bijuteria malurilor sale. Legenda şi istoria, legate într-o asociere neobişnuită, dar solidă, pentru a sugera, după cum am explicat mai amănunţit în notele mele la *Oneghin*, că duelul cu pistoale dintre Rîleev şi Puşkin, despre care se cunosc atât de puţine lucruri, a avut loc în parcul Batovo, între 6 şi 9 mai (pe stil vechi) 1820. Puşkin împreună cu doi prieteni, baronul Anton Selvig şi Pavel Iakovlev, care l-au însoţit o bucată de drum în prima etapă a lungii călătorii de la St. Petersburg la Ekaterinoslav, părăsise

liniștit șoseaua spre Luga, la Rojestveno, traversase podul (zgomotul înfundat al copitelor se prefăcu pentru scurt timp în uruit) și o luase pe vechiul drum desfundat de la vest de Batovo. Acolo îi aștepta nerăbdător, în fața conacului, Rîleev. Cu puțin timp în urmă, își trimisese soția, însărcinată în ultima lună, la moșia ei de lângă Voronej, și abia aștepta să termine mai repede cu duelul și, cu ajutorul lui Dumnezeu, să se ducă la ea. Parcă simt pe piele și în nări asprimea plăcută a primăverii nordice care i-a întâmpinat pe Pușkin și pe cei doi secunzi ai lui când au coborât din caleașcă și au pătruns pe aleea de tei din spatele brazdelor încă negre, virgine ale moșiei. Îi văd limpede pe cei trei tineri (aveau la un loc câți ani am eu acum) urmându-și gazda și două persoane necunoscute în parc. În perioada aceea, mici violete boțite se iteau prin covorul de frunze uscate din anul precedent și păpădiile tremurătoare abia își scoseseră capetele portocalii. Preț de o clipă poate că soarta a oscilat între două alternative: să împiedice un eroic rebel să se îndrepte spre spânzurătoare sau să priveze Rusia de *Evghenii Oneghin*; dar n-a ales-o pe nici una.

La două decenii după execuția lui Rîleev pe bastionul fortăreței Petru și Pavel, în 1826, moșia Batovo a fost cumpărată de la statul rus de mama bunicii mele paterne, Nina Aleksandrovna Șișkov, ulterior baroneasă von Korff, de la care a cumpărat-o bunicul, prin 1855. Două generații de Nabokovi crescuți cu preceptori și guvernante cunoșteau o anumită potecă din pădurile de dincolo de Batovo sub numele de *Le Chemin du Pendu*, locul preferat de plimbare al Spânzuratului, cum i se spunea lui Rîleev în societate; preferând această poreclă nemiloasă, dar în același timp eufemistică și surprinzătoare (pe vremurile acelea nu erau deseori spânzurați boierii), poreclelor Decembristul sau Insurgentul. Mi-e ușor să mi-l imaginez pe tânărul Rîleev în desișul verde al pădurilor noastre, plimbându-se în timp ce citea o carte, activitate ambulatorie tipică pentru epoca lui, la fel de ușor cum îl pot vizualiza pe neînfricatul locotenent sfidând

despotismul în mohorâta Piaţă a Senatului faţă de camarazi şi de trupele nedumerite; dar denumirea acelei lungi *promenade* „pentru oameni mari", atât de căutată de copiii cuminţi, n-a fost asociată niciodată în minţile noastre de adolescenţi cu soarta nefericitului stăpân al moşiei Batovo; vărul meu, Serghei Nabokov, care s-a născut la Batovo în *La Chambre du Revenant*[1], îşi imagina o stafie convenţională, iar eu îi împărtăşeam preceptorului sau guvernantei mele bănuiala că un străin misterios a fost găsit spânzurat de plopul care prăsea o specie rară de fluturi. Este firesc ca pentru ţăranii locali Rîleev să fi fost pur şi simplu „Spânzuratul" (*poveşenîi* sau *viselnik*); dar în familiile de la conac, un straniu tabu îi împiedica pare-se pe părinţi să identifice stafia, în ideea că o referire concretă ar fi putut introduce prezenţa Răului în acea expresie vagă şi fermecătoare care desemna o plimbare pitorească într-un loc îndrăgit, la ţară. Mi se pare şi acum ciudat că până şi tata, care deţinea atât de multe informaţii despre Decembrişti şi nutrea pentru ei mult mai multă simpatie decât rudele lui, nu l-a menţionat niciodată, din câte mi-aduc aminte, pe Kondratii Rîleev în timpul hoinărelilor şi plimbărilor noastre cu bicicleta prin împrejurimi. Vărul meu îmi atrage atenţia asupra faptului că generalul Rîleev, fiul poetului, era prieten bun cu ţarul Alexandru al II-lea şi cu bunicul meu, D.N. Nabokov şi că *„on ne parle pas de corde dans la maison du pendu"*[2].

De la Batovo, vechiul drum desfundat (pe care l-am străbătut cu Puşkin şi îl refăceam acum) se desfăşura trei kilometri spre est, până la Rojestveno. Chiar înainte de podul principal, puteai să coteşti spre nord, în câmp deschis, spre moşia noastră, Vira, şi spre cele două parcuri ale ei, aflate de ambele părţi ale drumului, sau să continui spre est, coborând un deal abrupt şi trecând pe lângă un vechi cimitir înecat în tufe de zmeură şi de plante cu ciorchini şi să traversezi podul

1. Camera Fantomei (în fr. în orig.).
2. Nu se vorbeşte de funie în casa spânzuratului (în fr. în orig.).

spre casa cu coloane albe a unchiului, ce se înălța singuratică pe deal.

Moșia Rojestveno, împreună cu un sat mare purtând același nume, întinderi vaste de pământ și un conac clădit sus, deasupra râului Oredej, pe șoseaua spre Luga (sau Varșovia), în districtul Țarskoe Selo (actualmente Pușkin), la aproximativ șaptezeci și cinci de kilometri sud de St. Petersburg (actualmente Leningrad), era cunoscută înainte de secolul al optsprezecelea sub numele de domeniul Kuroviț, din vechiul district Koporsk. Pe la 1715, fusese proprietatea prințului Alexei, nefericitul fiu al acelei brute, Petru I. O parte dintr-o *escalier dérobé*[1] și încă ceva de care nu-mi amintesc au fost păstrate în noua anatomie a clădirii. Am atins cu mâna acea balustradă și am văzut (sau am călcat pe) celălalt detaliu uitat. Din acel palat a fugit prințul, pornind pe șoseaua ce ducea spre Polonia și Austria, fiind însă ademenit înapoi tocmai din sud, din Neapole, în casa paternă de tortură, de către agentul țarului, contele Piotr Andreevici Tolstoi, pe vremuri ambasador la Constantinopole (unde-l obținuse pentru stăpânul lui pe micul arap al cărui strănepot va fi Pușkin). Rojestveno cred că a aparținut apoi unui alt favorit al țarului Alexandru I, și conacul a fost parțial reconstruit când domeniul a fost cumpărat pe la 1880 de bunicul meu patern pentru fiul lui cel mai mare, Vladimir, care a murit la șaisprezece ani, câțiva ani mai târziu. Fratele lui, Vasili, l-a moștenit în 1901 și și-a petrecut acolo zece veri din cele cincisprezece care-i mai rămăseseră de trăit. Îmi amintesc în mod deosebit răcoarea și ambianța sonoră a acelui loc, dalele ca o tablă de șah din hol, zece pisici de porțelan înșirate pe o etajeră, un sarcofag și o orgă, lucarnele și galeriile superioare, întunecimea colorată a unor încăperi misterioase, garoafe roșii și cruci răspândite peste tot.

1. Scară secretă (în fr. în orig.).

3

Carl Heinrich Graun avusese în tinerețe o voce frumoasă de tenor; într-o noapte, când trebuia să cânte într-o operă compusă de Schurmann, capelmaistrul de la Brunswick a fost atât de scârbit de câteva arii, încât le-a înlocuit cu altele compuse de el. Acest gest m-a șocat, făcându-mă să mă bucur că am un asemenea strămoș; și totuși prefer doi alți strămoși, tânărul explorator deja menționat și acel mare medic patolog, bunicul matern al mamei, Nikolai Ilarionovici Kozlov (1814- 1889), primul președinte al Academiei Ruse Imperiale de Medicină și autorul unor lucrări precum *Despre evoluția ideii de boală* sau *Despre comprimarea orificiului jugular la nebuni.* Dacă tot a venit vorba, aș putea menționa aici și propriile mele lucrări științifice, îndeosebi cele trei preferate, „Note despre: *plebejinae neotropice*" (*Psyche*, vol. 52, Nr. 1-2 și 3-4, 1945), „O nouă specie de *Cyclargus Nabokov*" (*The Entomologist*, decembrie 1948) și „Membrii nearctici ai genului *Lycaeides Hübner*" (*Buletin Mus. Comp. Zool.*, Colegiul Harvard, 1949), an după care mi-a fost fizic imposibil să mai îmbin cercetarea științifică cu conferințele, cu beletristica și cu *Lolita* (căci era pe drum – a fost o naștere grea, fiind un copil dificil).

Blazonul Rukavișnikovilor este mai modest, dar și mai puțin convențional decât cel al Nabokovilor. Șildul este o versiune stilizată a unui *domna* (cuptor de cuvă primitivă), fără îndoială o aluzie la topirea minereurilor din Ural descoperite de aventuroșii mei strămoși. Doresc să remarc că acești Rukavișnikovi – pionieri siberieni, prospectori de aur și ingineri minieri – nu sunt înrudiți, după cum au presupus din neglijență unii biografi, cu negustorii mai puțin avuți din Moscova purtând același nume. Rukavișnikovii *mei* aparțineau (din secolul al optsprezecelea) nobilimii de țară din provincia Kazan. Minele lor erau situate la Alopaevsk, în apropiere de Nijni-Tagilsk, în provincia Perm, în partea

siberiană a Uralilor. Tata a călătorit de două ori până acolo cu fostul expres transsiberian, un tren frumos din familia Împărăteasa Nordului, cu care plănuisem să călătoresc și eu cândva, în scopuri mai degrabă entomologice decât mineralogice, dar revoluția mi-a dat peste cap acest proiect.

Mama mea, Elena Ivanovna (29 august 1876 – 2 mai 1939), era fiica lui Ivan Vasilievici Rukavișnikov (1841-1901), proprietar de pământ, judecător de pace și filantrop, fiul unui industriaș milionar și al Olgăi Nikolaevna (1845-1901), fiica doctorului Kozlov. Ambii părinți ai mamei au murit de cancer, în același an, el în martie, ea în iunie. Dintre cei șapte frați ai ei, cinci au murit în prima copilărie și, dintre cei doi frați mai mari, Vladimir a murit la șaisprezece ani la Davos, în 1880, iar Vasili la Paris, în 1916. Ivan Rukavișnikov era iute la mânie, și mama se temea de el. Tot ce am cunoscut despre el în copilărie au fost portretele lui (barba și lanțul de magistrat de la gât) și obiectele pasiunii lui principale: rațele folosite ca momeală la vânătoare și capetele de elan. În vestibulul cu gratii de fier al casei noastre de la țară erau expuși doi urși extrem de mari, împușcați de el, stând în picioare cu labele din față ridicate amenințător. În fiecare vară îmi măsuram înălțimea, încercând să ajung la ghearele lor fascinante – întâi am ajuns la laba de jos, apoi la cea de sus. Am fost dezamăgit să constat cât de tari erau burțile lor, când îngropam degetele (obișnuite să palpeze câini vii sau animale de pluș) în blana lor maronie și aspră. Din când în când erau scoși într-un colț al grădinii pentru a fi bine bătuți ca să iasă praful din ei și aerisiți, iar biata Mademoiselle, apropiindu-se de ei din direcția parcului, scotea întotdeauna un țipăt de groază când zărea cele două fiare sălbatice așteptând-o în umbra mobilă a copacilor. Pe tata nu l-a pasionat deloc vânătoarea, deosebindu-se mult în această privință de fratele lui, Serghei, sportiv pasionat care, începând din 1908, a fost maestru de vânătoare al Maiestății Sale Țarul.

Una dintre amintirile mai fericite din copilăria mamei a fost călătoria pe care o făcuse într-o vară cu mătușa ei Praskovia

în Crimeea, unde bunicul ei patern avea o moşie lângă Feodosia. Amândouă au făcut o plimbare cu el şi cu un alt domn bătrân, renumitul pictor de peisaje marine, Aivazovski. Îşi amintea că pictorul spusese (repetând fără îndoială ceea ce spusese de multe ori) că, în 1836, la o expoziţie de tablouri din St. Petersburg, îl văzuse pe Puşkin, „un tip mărunţel şi urât cu o nevastă frumoasă şi înaltă". Asta se întâmplase cu mai bine de jumătate de secol în urmă, când Aivazovski era student la belle-arte, şi cu mai puţin de un an înaintea morţii lui Puşkin. Îşi amintea de asemenea trăsătura de penel adăugată de natură – pata albă lăsată de o pasăre pe jobenul gri al pictorului. Mătuşa Praskovia, care mergea lângă ea, era sora mamei ei, care se căsătorise cu celebrul sifilisolog, V.M. Tarnovski (1839-1906), ea însăşi medic, autoarea unor lucrări de psihiatrie, antropologie şi asistenţă socială. Într-o seară, la vila lui Aivazovski de lângă Feodosia, mătuşa Praskovia l-a cunoscut la cină pe doctorul Anton Cehov, pe atunci în vârstă de douăzeci şi opt de ani, pe care l-a jignit într-un fel oarecare pe parcursul unei discuţii medicale. Era o doamnă foarte erudită, generoasă şi elegantă şi este greu de imaginat cum anume a reuşit să provoace ieşirea grosolană pe care Cehov şi-o permite într-o scrisoare din 3 august 1888 către sora sa, scrisoarea fiind publicată. Mătuşa Praskovia sau mătuşa Paşa – cum îi spuneam noi – ne vizita deseori la Vira. Avea un mod fermecător de a ne saluta, dând buzna în camera copiilor şi strigând tare *„Bonjour, les enfants!"*. A murit în 1910. Mama a vegheat la căpătâiul ei, şi ultimele cuvinte ale mătuşii Paşa au fost: „Interesant! Acum înţeleg. Totul este apă, *vsio-voda*".

Fratele mamei, Vasili, a fost în serviciul diplomatic, pe care însă l-a tratat cu mai multă uşurinţă decât unchiul meu Konstantin. Pentru Vasili Ivanovici n-a fost o carieră, ci un decor mai mult sau mai puţin plauzibil. Prietenii francezi şi italieni, nereuşind să-i pronunţe lungul nume rusesc de familie, îl reduseseră la „Ruka" (cu accentul pe ultima silabă), ceea ce îi convenea mult mai mult decât numele de botez. În

copilărie, unchiul Ruka mi se părea că aparține lumii jucăriilor, a veselelor cărți de colorat și a cireșilor încărcați cu fructe negre, lucioase; unchiul transformase în seră o întreagă livadă dintr-un colț al moșiei lui, separată de a noastră de râul șerpuitor. În timpul verii, trăsura lui era văzută aproape zilnic, la ora prânzului, traversând podul și gonind apoi spre casa noastră, pe lângă un gard viu din puieți de brad. Când aveam opt sau nouă ani, mă lua întotdeauna pe genunchi după dejun și (în timp ce doi valeți tineri strângeau masa în sufrageria acum goală) mă mângâia, scoțând tot felul de sunete prin care-și exprima dragostea, și eu mă rușinam pentru unchiul meu față de servitori și răsuflam ușurat când îl chema tata pe verandă: „*Basil, on vous attend*". Odată, când m-am dus să-l întâmpin la gară (trebuie să fi avut pe atunci unsprezece sau doisprezece ani) și-l urmăream cum coboară din lungul vagon de dormit internațional, s-a uitat la mine și a spus: „Cât de palid și urât" (*jaune et laid*) te-ai făcut, sărmanul meu băiat!". Când mi-am sărbătorit cea de-a cincisprezecea onomastică, m-a luat deoparte și mi-a comunicat, în franceza lui brutală, precisă și cam demodată, că mă numește moștenitorul lui. „Și acum poți să pleci", a adăugat el, „*l'audience est finie. Je n'ai plus rien à vous dire*"[1].

Mi-l amintesc ca pe un omuleț slăbuț, îngrijit, cu tenul închis la culoare, ochi verzi-cenușii cu pete ruginii, o mustață neagră, stufoasă și un măr al lui Adam mobil care ieșea în evidență pe deasupra unui inel din aur și opal, sub formă de șarpe, în care era prins nodul cravatei. Avea de asemenea opale pe degete și în butonii de la manșete. Încheietura mâinii fragile și păroase îi era înconjurată de un lănțuc de aur și de obicei avea o garoafă roșie la butoniera costumului de vară, gri-turturea, gri-șoarece sau gri-argintiu. Eu îl vedeam numai vara. După o scurtă ședere la Rojestveno, se întorcea în Franța sau Italia, la castelul lui (numit Perpigna)

1. Audiența s-a sfârșit. Nu mai am nimic să-ți spun (în fr. în orig.).

lângă Pau, la vila lui (numită Tamarindo) de lângă Roma sau în iubitul lui Egipt, din care îmi trimitea ilustrate (palmieri și reflexiile lor, apusuri de soare, faraoni cu mâinile pe genunchi) mângâlite cu scrisul lui grosolan. Apoi, din nou în iunie, când delicata *cheryomuha* (floarea de cireș în formă de ciorchine din vechea lume sau simplu, „racemosa", cum am botezat-o eu în lucrarea mea despre *Oneghin*) înflorea ca o spumă, steagul lui personal era din nou înălțat pe frumoasa casă din Rojestveno. Călătorea cu o jumătate de duzină de cufere uriașe, mituia Nord-Express-ul ca să oprească pentru el în mica noastră haltă și mă ducea, pășind pe picioarele lui mici și fragile încălțate în pantofi cu tocuri înalte și promițându-mi un cadou minunat, până la copacul cel mai apropiat, unde rupea delicat o frunză și-mi spunea, oferindu-mi-o: *„Pour mon neveu, la chose la plus belle au monde – une feuille verte"*[1].

Sau îmi aducea solemn din America seria *Bunicul viclean* și *Buster Brown* – un băiat de mult uitat, într-un costum roșiatic; dacă priveai cu atenție, observai că de fapt culorile erau o masă de puncte roșii dese. Fiecare episod se termina cu o bătaie zdravănă administrată lui Buster de către mămica lui cu talie de viespe, dar foarte puternică, folosind un papuc, o perie de păr, vârful unei umbrele, orice – chiar și bastonul unui polițist îndatoritor – și scoțând nori de praf din turul pantalonilor lui Buster. Întrucât eu nu mâncasem niciodată bătaie, aceste poze îmi sugerau o tortură ciudată, exotică, nu prea diferită de – să zicem – îngroparea unei vrăjitoare cu ochii ieșiți din orbite, până la bărbie, în nisipul fierbinte al unui deșert, după cum era ilustrația de pe frontispiciul unei cărți a lui Mayne Reid.

1. Nepotului meu, lucrul cel mai frumos din lume – o frunză verde (în fr. în orig.).

4

Se pare că unchiul Ruka a dus o viață trândavă și ciudat de haotică. Cariera lui diplomatică a fost cât se poate de vagă. Se mândrea totuși că era expert în decodificarea mesajelor cifrate în oricare dintre cele cinci limbi pe care le știa. Într-o zi l-am supus unui test și într-o clipită a transformat înșiruirea de cifre „5,1324,11 13,16 9,13,5 5,13 24,11" în primele cuvinte dintr-un celebru monolog al lui Shakespeare.

Îmbrăcat cu un sacou roz, a participat la vânători în Anglia și Italia ; îmbrăcat în haină de blană, a încercat să ajungă cu mașina de la St. Petersburg la Pau ; înfășurat într-o pelerină de operă, era cât pe-aci să-și piardă viața într-un accident de avion pe plaja din apropiere de Bayonne. (Când l-am întrebat cum a reacționat pilotul avionului Voisin sfărâmat, unchiul Ruka a chibzuit o clipă, apoi a răspuns perfect sigur pe el : *„Il sanglotait assis sur un rocher"*[1]). Cânta barcarole și cântecele la modă (*„Ils se regardent tous deux, en se mangeant des yeux..."*, *„Elle est morte en février, pauvre Colinette !..."*, *„Le soleil rayonnait encore, j'ai voulu revoir les grands bois..."*[2] și multe altele). Compunea și el muzică duioasă, sentimentală și versuri franțuzești care în mod ciudat puteau fi scandate ca niște iambi englezești sau rusești, fiind marcate de un dispreț princiar față de plăcerea *e*-urilor mute. Se pricepea grozav la pocher.

Întrucât se bâlbâia și pronunța cu dificultate labialele, a schimbat numele vizitiului lui din Piotr în Lev ; iar tata (care era întotdeauna cam tăios cu el) l-a acuzat că are mentalitate de stăpân de sclavi. În afară de asta, modul lui de exprimare consta într-o combinație complicată de franceză, engleză și

1. Plângea în hohote, așezat pe o stâncă (în fr. în orig.).
2. Se sorb din priviri... A murit în februarie sărmana Colinette... Soarele mai strălucea, eu am vrut să revăd codrii măreți (în fr. în orig.).

1. Zbătându-se (în fr. în orig.).

italiană, limbi pe care le vorbea cu mult mai multă ușurință decât limba lui maternă. Când recurgea la rusă, izbutea invariabil să folosească greșit sau să denatureze expresiile idiomatice sau chiar pe cele populare, de pildă, ca atunci când spunea la masă, oftând brusc (căci întotdeauna se și întâmpla ceva – o criză de febră a fânului, moartea unui păun, pierderea unui ogar barzoi): „*Je suis triste et seul comme une «bîlinka v pole»*“ („sunt singur ca un «fir de iarbă pe câmp»“).

Insista asupra faptului că are o boală de inimă incurabilă și că, în cazul unui atac, nu se putea liniști decât dacă se întindea pe spate, pe podea. Nimeni nu-l lua în serios și, după ce a murit într-adevăr de angină pectorală, singur-singurel, la Paris, la sfârșitul anului 1916, în vârstă de patruzeci și cinci de ani, ne-am amintit cu strângere de inimă de acele incidente petrecute după-amiezile în salon – valetul nepregătit intrând cu cafeaua turcească, tata aruncându-i o privire (întrebătoare și resemnată) mamei, apoi (dezaprobator) cumnatului lui întins pe jos în calea valetului, apoi (cu curiozitate) spre ciudata vibrație a serviciului de cafea pe tava ținută de mâinile acoperite cu mănuși albe ale servitorului aparent stăpân pe el.

Față de alte frământări mai stranii care l-au asaltat pe parcursul scurtei sale vieți, și-a căutat mângâierea – dacă înțeleg eu bine asemenea lucruri – în religie, mai întâi în debușeuri oferite de anumite secte rusești și în cele din urmă în Biserica Romano-Catolică. Suferea de acel gen de pitorească nevroză care ar fi trebuit să fie însoțită de geniu, dar n-a fost cazul lui, și de aici s-au tras căutările lui după o umbră călătoare. În tinerețe, fusese ținta dușmăniei tatălui său, un nobil de țară din vechea școală (vânătoare de urși, teatru privat, câteva tablouri pictate de vechi maeștri alături de o mulțime de fleacuri), despre ale cărui crize de furie nestăpânită se zvonea că ar fi pus în pericol chiar viața băiatului. Mama mi-a povestit mai târziu despre încordarea care se simțea în casa de la Vira, în copilăria ei, despre scenele

cumplite care aveau loc în biroul lui Ivan Vasilievici, o cameră sumbră, situată pe colţ, care dădea spre o fântână veche cu o roată ruginită, aflată sub cinci plopi de Lombardia. În afară de mine, nimeni nu folosea camera aceea. Îmi ţineam cărţile şi planşele pe etajerele ei negre şi mai târziu am convins-o pe mama să-mi transfere o parte din mobila de acolo în mica şi însorita mea cameră de studiu ce dădea spre grădină şi acolo a fost instalat într-o dimineaţă uriaşul birou, care nu avea pe suprafaţa lui mare din piele de culoare închisă decât un imens cuţit de hârtie încovoiat, un adevărat iatagan din fildeş galben, retezat din colţii unui mamut.

Când a murit unchiul Ruka, la sfârşitul anului 1916, mi-a lăsat o sumă care azi ar echivala cu două milioane de dolari, plus moşia şi conacul ei cu coloane albe, situat pe un deal abrupt, acoperit cu verdeaţă, şi cele două mii de acri de pădure sălbatică şi de turbărie. Din câte am aflat, casa mai exista încă în 1940, naţionalizată, dar stând deoparte, ca o piesă de muzeu, la dispoziţia oricărui călător care s-ar fi abătut pe şoseaua St. Petersburg – Luga, şosea ce trecea prin satul Rojestveno traversând râul care se bifurca în acel loc. Datorită insulelor sale plutitoare împodobite cu alge şi nuferi, frumosul râu Oredej avea acolo un aer sărbătoresc. Mai jos, pe cursul lui sinuos, acolo unde lăstunii de nisip îşi făceau cuiburi în malul lui abrupt, roşcat, râul era invadat de reflexiile falnicilor şi romanticilor brazi (care mărgineau moşia noastră Vira); şi încă mai jos, torentul tumultuos al unei mori de apă îi dădea privitorului (sprijinit cu coatele de balustradă) senzaţia că se îndepărtează tot mai mult, ca şi cum aceea ar fi fost însăşi cârma timpului.

5

Pasajul următor nu se adresează cititorului obișnuit, ci în mod special acelui idiot care, pierzând o avere într-o catastrofă, consideră că mă poate înțelege.

Vechiul meu conflict (din 1917) cu dictatura sovietică nu are absolut nici o legătură cu problema proprietății. Am un dispreț total față de emigrantul care „îi urăște pe comuniști" pentru că i-au „furat" banii și moșiile. Nostalgia care m-a frământat în toți acești ani izvorăște dintr-un sentiment hipertrofiat al copilăriei pierdute, și nu din tristețea de a fi pierdut niște bancnote.

Și, în sfârșit : îmi rezerv dreptul de a tânji după un colțișor ecologic :

...Sub cerul senin
Al Americii, suspin
După un sat din Rusia.

Cititorul obișnuit își poate relua acum lectura.

6

Mă apropiam de optsprezece ani, apoi am depășit optsprezece ani ; îmi petreceam cea mai mare parte a timpului liber cu legături amoroase și scriind versuri ; problemele materiale mă lăsau indiferent și, în orice caz, pe fundalul prosperității noastre, nici o moștenire nu părea ceva deosebit ; și totuși, privind înapoi peste abisul transparent al anilor, mi se pare bizar și uneori neplăcut când mă gândesc că, în scurtul an cât m-am aflat în posesia acelei averi proprii, am fost prea absorbit de plăcerile firești ale tinereții – o tinerețe care-și

pierdea rapid entuziasmul ei inițial, neobișnuit – pentru a fi excesiv de încântat de moștenire sau pentru a mă simți mâhnit când revoluția bolșevică mi-a confiscat-o peste noapte. Această amintire îmi dă sentimentul că sunt nerecunoscător față de unchiul Ruka; sentimentul că mi-am însușit atitudinea generală de o condescendență surâzătoare pe care o adoptau față de el chiar și cei care-l îndrăgeau. Mă silesc, cuprins de o repulsie îngrozitoare, să-mi amintesc comentariile sarcastice pe care le făcea Monsieur Noyer, preceptorul meu elvețian (altminteri un om cu suflet bun) asupra celei mai bune compoziții a unchiului, o *romanță* cu muzica și textul scrise de el. Într-o zi, pe terasa castelului din Pau, sub care se mai întindeau viile de culoarea chihlimbarului, iar în depărtare se înălțau munții purpurii, într-o perioadă când era hărțuit de astm, palpitații, tremurături, suferind de o jupuire proustiană a simțurilor, *se débattant*[1] parcă, la impactul cu culorile de toamnă (descrise cu propriile lui cuvinte ca o *„chapelle ardente de feuilles aux tons violents"*[2]), cu glasurile îndepărtate din vale, cu un stol de porumbei ce brăzda cerul fraged, compusese acea *romanță* înaripată (și singura persoană care a memorat melodia și toate cuvintele a fost fratele meu, Serghei, pe care aproape că nici nu-l băga în seamă, care mai era și bâlbâit, pe deasupra, și care a murit și el).

„L'air transparent fait monter de la plaine..."[3], cânta el cu o voce înaltă de tenor, așezat la pianul alb din casa de la țară – și dacă se întâmpla ca în clipa aceea să mă grăbesc s-ajung acasă la dejun, alergând prin crângul alăturat (curând după ce văzusem pălăria lui de pai și bustul înveșmântat în catifea neagră al chipeșului lui vizitiu, într-un profil asirian, cu brațele întinse, acoperite cu mâneci stacojii, trecând rapid de-a lungul gardului viu ce separa parcul de aleea pentru trăsuri), sunetele tânguitoare ale versurilor

2. Ca un rug de frunze în tonuri care ard (în fr. în orig.).
3. Aerul pur se înalță din câmpie (în fr. în orig.).

1. Un stol de turturele brăzdează cerul blând / Crizantemele se-mpodobesc pentru Sărbătoarea Tuturor Sfinților (în fr. în orig.).

Un vol de tourterelles strie le ciel tendre,
Les chrysanthèmes se parent pour la Toussaint[1]

ajungeau până la mine şi până la plasa pentru fluturi, pe poteca şerpuită şi umbrită, la capătul căreia se zărea priveliştea alcătuită dintr-o porţiune de lut roşcat, dintr-un colţ al casei noastre proaspăt zugrăvite, din culoarea conurilor de brazi tineri şi din fereastra deschisă de la salon de unde se revărsa muzica aceea rănită.

7

Se pare că toată viaţa am practicat cu cel mai mare zel activitatea de rememorare vie a unui petic de trecut şi am motive să cred că această acuitate patologică a înclinaţiei pentru retrospective este o trăsătură de caracter ereditară. Există un anumit loc în pădure, o punte de trecut cu piciorul peste un pârâu maroniu, unde tata se oprea întotdeauna pentru a-şi aminti pios acel fluture rar, pe care preceptorul lui german îl prinsese cu plasa, pentru el, în ziua de şaptesprezece august 1883. Scena care se petrecuse în urmă cu treizeci de ani era retrăită. El şi fraţii lui se opriseră brusc, cuprinşi de o emoţie neputincioasă, la vederea insectei râvnite, cocoţată pe un buştean şi mişcându-şi în sus şi-n jos, de parcă ar fi respirat într-un ritm accelerat, cele patru aripi roşii ca cireşele, cu câte un ochi de coadă de păun pe fiecare. Într-o tăcere încordată, neîndrăznind să lovească, îi întinsese plasa lui Herr Rogge, care o luă pe orbecăite, cu ochii aţintiţi asupra superbului fluture. Peste un sfert de secol am moştenit acel specimen şi l-am expus în vitrina mea. Un amănunt

1. Punct pe linia mediană a frunţii, imediat deasupra sprâncenelor.

1. Un... ndee, un... de pleci (în rusă în orig.).

înduioșător: aripile au „sărit" pentru că a fost desprins din cadrul lui prea devreme, cu prea multă nerăbdare.

Într-o vilă pe care am închiriat-o în vara anului 1904, împreună cu familia unchiului meu Ivan de Peterson, pe țărmul Adriaticii (numele ei era ori „Neptun", ori „Apollo" – îi pot identifica și acum turnul crem, cu creneluri, în fotografiile vechi făcute în Abbazia), având pe atunci cinci ani și visând în patul meu, după dejun, mă întorceam pe burtă și, cu multă grijă, cu tandrețe și disperare, într-o manieră artistică minuțioasă, greu de împăcat cu numărul ridicol de mic al verilor care trecuseră, pentru a alcătui imaginea inexplicabil nostalgică a „căminului" (pe care nu-l văzusem din septembrie 1903), trasam cu degetul arătător pe pernă drumul de trăsuri care urca spre casa noastră din Vira, treptele de piatră în dreapta, speteaza sculptată a unei bănci în stânga, aleea de stejari tineri din spatele tufelor de caprifoi și o potcoavă recent lepădată, un obiect de colecție (mult mai mare și mai strălucitoare decât cele ruginite pe care le găseam pe țărmul mării), sclipind în praful roșiatic al aleii. Amintirea acelei amintiri este cu șaizeci de ani mai veche, dar mult mai obișnuită.

Odată, prin 1908 sau 1909, unchiul Ruka era absorbit de niște cărți franțuzești pentru copii peste care dăduse în casa noastră; oftând fericit, găsi un pasaj care-i plăcuse în copilărie și care începea așa: „*Sophie n'est pas jolie...*" și, mulți ani mai târziu, am oftat exact ca el, când am redescoperit din întâmplare, într-o cameră de copii, aceleași volume din „Bibliothèque Rose", cu povestiri despre băieți și fetițe care trăiau în Franța, o versiune idealizată a acelei *vie de château* pe care o trăise familia mea în Rusia. Povestirile în sine (toate acele „Les Malheurs de Sophie", „Les Petites Filles Modèles", „Les Vacances") erau, din câte-mi dau seama acum, o combinație îngrozitoare de prețiozitate și vulgaritate; dar, scriindu-le, sentimentala și infatuata Mme de Ségur, născută Rostopcin, franțuzea atmosfera autentică a copilăriei ei rusești, care o precedase pe a mea cu exact un secol.

În ceea ce mă privește, când dau din nou peste necazurile Sophiei – n-avea sprâncene și era moartă după smântâna groasă –, nu numai că sufăr sau mă bucur exact ca unchiul meu, dar mai sunt supus și unui alt chin – amintirea mea despre el, retrăind copilăria lui prin intermediul acestor cărți. Revăd camera mea de școlar de la Vira, trandafirii albaștri de pe tapet, fereastra deschisă care se reflectă în oglinda ovală de deasupra canapelei de piele, pe care șade unchiul, savurând o carte jerpelită. Un sentiment de siguranță, de confort, de căldură văratică îmi cuprinde memoria. Solida realitate face din prezent o nălucă. Oglinda debordează de strălucire; un bondar a intrat în odaie și se lovește de tavan. Totul este așa cum trebuie să fie, nimic nu se va schimba vreodată, nimeni nu va muri vreodată.

Dmitri Nikolaevici Nabokov (1872-1904), bunicul autorului, ministru de justiție (1878-1885)

Bunica paternă a autorului, baroneasa Maria von Korff (1842-1926), la sfârșitul anilor '50 ai secolului XIX

Capitolul 4

1

Genul de familie rusă căreia îi aparţin – un gen dispărut acum – avea, printre alte virtuţi, o predilecţie tradiţională pentru confortabilele produse ale civilizaţiei anglo-saxone. La baia de dimineaţă aveai săpunul Pears, negru ca smoala când era uscat şi ca topazul când îl ţineai în lumină, între degetele ude. Plăcută era şi greutatea tot mai redusă a băii rabatabile englezeşti, prevăzută cu o buză de cauciuc, care permitea să-i verşi conţinutul de apă spumoasă în găleata de zoaie. „N-am putut perfecţiona pasta şi atunci am perfecţionat tubul", scria pe pasta de dinţi englezească. La micul dejun, Siropul Auriu importat de la Londra se încolăcea sclipitor pe lingura ce se învârtea în el, picurând o porţie suficientă pe o felie de pâine rusească unsă cu unt. Tot felul de lucruri plăcute şi delicioase soseau într-un ritm constant de la Magazinul Englezesc de pe Bulevardul Nevski: tarte cu fructe, săruri mirositoare, cărţi de joc, jocuri de *puzzle*, sacouri cu dungi, mingi de tenis albe ca talcul.

Am învăţat să citesc în engleză înainte de a învăţa să citesc în rusă. Primii mei prieteni englezi au fost patru fiinţe simple din cartea de gramatică – Ben, Dan, Sam şi Ned. Se vorbea mult despre identitatea şi situarea lor în spaţiu – „Cine e Ben?" „El este Dan", „Sam este în pat" şi aşa mai departe. Deşi răspunsurile erau cam rigide şi fragmentare (cel care alcătuia textele era constrâns să folosească – cel

puțin la primele lecții – cuvinte care să nu depășească trei litere), imaginația mea reușea cumva să obțină datele necesare. Acești prostănaci cu fețe palide și membre mari, mândri că posedă anumite unelte („Ben are un topor"), evoluează acum ca niște siluete încovoiate care se deplasează lent pe fundalul cel mai îndepărtat al memoriei; și, aidoma alfabetului bezmetic de pe panoul unui oculist, se ivesc din nou în fața mea literele din cartea de gramatică.

Camera de studiu era scăldată de razele soarelui. Într-un borcan de sticlă care transpiră, mai multe omizi țepoase se hrăneau cu frunze de urzici (secretând interesante grămăjoare de excremente de culoare oliv, în formă de butoiașe). Mușamaua de pe masa rotundă mirosea a clei. Miss Clayton mirosea a Miss Clayton. Alcoolul sângeriu din termometrul exterior se ridicase în mod miraculos, victorios, până la 24° Réaumur (86° Fahrenheit) la umbră. Privind pe fereastră, vedeai tinere țărănci cu broboade pe cap curățând în patru labe bălăriile de pe o cărare din grădină sau greblând ușor nisipul pătat de soare. (Nu apăruseră încă la orizont acele zile fericite când vor curăța străzile și vor săpa canale.) Granguri aurii emiteau din frunziș cele patru note sclipitoare ale lor.

Ned se împleticea pe sub geam interpretând cu dăruire rolul ajutorului de grădinar Ivan (care va deveni în 1918 membru în sovietul local). Mai târziu au apărut pe pagini cuvinte mai lungi; iar la sfârșitul volumului maro pătat cu cerneală, o povestire adevărată, logică își desfășura proporțiile ajunse la maturitate („Într-o zi Ted i-a spus lui Ann: Hai să..."), triumful și recompensa supremă a micului cititor. Eram fericit la gândul că într-o bună zi s-ar putea să capăt și eu o asemenea abilitate. Vraja s-a păstrat și, ori de câte ori dau peste o carte de gramatică, răsfoiesc imediat până la ultima pagină ca să arunc o privire interzisă în laboriosul viitor al elevului, în acel pământ al făgăduinței, unde, în sfârșit, cuvintele sunt menite să aibă înțeles.

2

E vară și *soomerki* – frumosul cuvânt rusesc pentru amurg. Timpul: un punct vag din primul deceniu al acestui secol nepopular. Locul: 59° latitudine nordică de ecuatorul vostru, 100° longitudine estică de mâna mea care scrie. Se vor scurge multe ceasuri până ce ziua se va topi și totul – cer, flori înalte, apă neclintită – va rămâne într-o stare de așteptare vesperală, adâncită, și nu risipită de mugetul tânguitor al unei vaci dintr-o poiană îndepărtată sau de țipătul și mai înduioșător al unei păsări din josul râului, unde se află vasta întindere de smârcuri cu mușchi de turbă albăstruie aburindă, botezată America de copiii familiei Rukavișnikov, pentru că era misterioasă și îndepărtată.

În salonul casei noastre de la țară, mama îmi citea deseori în engleză înainte de a merge la culcare. Când ajungea la un pasaj deosebit de dramatic, în care eroul urma să se confrunte cu o primejdie ciudată, poate chiar fatală, citea mai rar, lăsând pauze mari între cuvinte pentru a le da mai multă greutate și, înainte de a întoarce pagina, își așeza pe ea mâna împodobită cu familiarul ei inel cu rubine roșii ca sângele de porumbel și cu un diamant (pe ale cărui fețe limpezi, dacă aș fi știut că citesc în globuri de cristal, aș fi putut vedea o odaie, oameni, lumini, copaci în ploaie – o întreagă perioadă a vieții de emigrant, care va fi plătită cu acel inel).

Îmi citea povești cu cavaleri ale căror răni miraculos de aseptice erau spălate în grote de niște domnițe. Din vârful unei stânci bătute de vânturi, o fecioară medievală cu pletele în vânt și un tânăr în ciorapi lungi își ațintea privirile spre rotundele Insule ale Preafericiților. În *Neînțelegere,* soarta lui Hamphrey îmi punea un nod în gât mai special decât orice carte de Dickens sau Daudet (mari creatori de noduri în gât), în timp ce o povestire rușinos de alegorică, *Dincolo de Munții Albaștri,* care se ocupa de două perechi de micuți

călători – bunii Clover și Cowslip și răii Buttercup și Daisy – conținea suficiente detalii palpitante ca să te facă să uiți „mesajul".

Mai erau cărțile cu poze, lucioase, mari, plate. Îmi plăcea în mod deosebit personajul Golliwogg, cel negru ca tăciunele, cu haina lui albastră și pantalonii roșii, cu ochii făcuți din nasturi de izmene și cu sărăcăciosul lui harem alcătuit din cinci păpuși de lemn. Datorită metodei ilegale practicate de ele, de a-și croi rochițe din steagul american (Peg tăindu-și dungile, iar Sarah Jane, drăgălașele stele), două dintre păpuși dobândeau o dulce feminitate, după ce articulațiile lor neutre erau îmbrăcate. Gemenii (Meg și Weg) și Midget rămâneau goi-pușcă și, în consecință, fără sex.

Îi vedeam furișându-se din casă în toiul nopții, pentru a arunca unii într-alții cu bulgări de zăpadă, până ce bătăile unui ceas din depărtare („Ascultă, dar!" comenta textul rimat) îi alunga înapoi în cutia lor cu jucării din camera copiilor. Un rudimentar mutunachi cu arc sărea din cutia lui, speriind-o pe frumoasa mea Sarah, și poza aceea îmi displăcea profund pentru că îmi amintea de petrecerile de copii unde o fetiță grațioasă care mă vrăjise se întâmpla să se înțepe la deget sau să se lovească la genunchi, transformându-se brusc într-un spiriduș rău cu față purpurie, plină de riduri și zbierând ca din gură de șarpe. Altă dată plecau într-o călătorie cu bicicleta și erau capturați de canibali; călătorii noștri, nebănuind nimic, își domoleau setea la un iaz înconjurat de palmieri, când deodată răsunau tam-tamuri. Privind peste umăr trecutul meu, admir acea poză crucială: Golliwogg este încă îngenuncheat lângă iaz, dar nu mai bea; părul i s-a făcut măciucă și fața lui îndeobște neagră a căpătat o bizară nuanță cenușie. Mai era și cartea cu automobile (veșnica mea favorită, Sarah Jane, arbora un voal lung, verde) cu obișnuita consecință – cârje și capete bandajate.

A, da! Mai era aeronava. Metri întregi de mătase galbenă intrau în alcătuirea ei, și mai era un balon micuț în folosul exclusiv al norocosului Midget. La imensa altitudine atinsă

de aeronavă, aeronauții se înghesuiau unul într-altul, ca să se încălzească, în timp ce micul solist rătăcit, încă țintă a invidiei mele, în ciuda calvarului lui, plutea într-un abis de stele înghețate – singur, singurel.

3

O văd apoi pe mama ducându-mă în direcția patului prin imensul hol, unde o scară centrală se înălța tot mai sus, și unde nu era nimic altceva decât geamuri mari ca de seră între palierul de sus și cerul verde-pal al serii. Aveam obiceiul să rămân în urmă, târându-mi picioarele și alunecând un pic pe pardoseala netedă de piatră a holului, silind mâna blândă așezată pe scobitura spatelui meu să-mi propulseze cu ghionturi mici scheletul recalcitrant. În dreptul scării, mai aveam obiceiul de a ajunge la trepte strecurându-mă pe sub balustrada dintre coloana din mijloc, care susținea scara, și primul grilaj al scării. Pe măsură ce mai trecea o vară, mă strecuram tot mai greu; acum cred că și stafia mea ar rămâne înțepenită acolo.

O altă parte a ritualului era urcarea scărilor cu ochii închiși. „Treaptă, treaptă, treaptă", se auzea glasul mamei conducându-mă sus – și, cu destulă siguranță, suprafața următoarei trepte primea talpa încrezătoare a copilului orb; era de-ajuns să ridici piciorul puțin mai sus decât de obicei, ca să nu izbești cu degetele treapta următoare. Această ascensiune lentă, ca de somnambul, efectuată într-o întunecime autoimpusă, comporta câteva plăceri evidente, cea mai mare fiind aceea de a nu ști când urma ultima treaptă. În vârful scării, ridicai automat piciorul la înșelătoarea chemare: „Treaptă", și apoi, cu o senzație monumentală de panică plăcută, îți contractai puternic mușchii, te prăbușeai în fantasma unei trepte, de parcă erai căptușit cu materialul infinit de elastic al propriei tale inexistențe.

Procedeul de întârziere a orei de culcare era uluitor de metodic. Este adevărat că acum toată treaba asta cu urcatul scării îmi dezvăluie anumite virtuți transcendentale. De fapt trăgeam de timp, prelungind cât mai mult fiecare secundă. Tărăgănarea continua încă în clipa când mama mă preda lui Miss Clayton sau Mademoisellei, pentru a mă dezbrăca.

În casa noastră de la țară existau cinci băi și o mare varietate de lavoare venerabile (pe unul dintre acestea îl căutam în cotlonul lui întunecat ori de câte ori plângeam, ca să simt pe fața umflată, pe care mă rușinam s-o arăt, atingerea alinătoare a jetului lui șovăielnic, în timp ce apăsam pe pedala ruginită). Baie adevărată se făcea seara. Pentru abluțiunile matinale erau folosite băițele englezești de cauciuc. A mea avea circa un metru douăzeci diametru și marginea cam la înălțimea genunchiului. Pe spinarea săpunită a copilului ghemuit în ea, un servitor cu un șorț turna cu grijă apă dintr-un urcior. Temperatura ei varia conform cu noțiunile de hidroterapie ale diverșilor mentori care s-au perindat la noi. A existat și acea perioadă neagră a primei pubertăți, când preceptorul de atunci, întâmplător student la Medicină, a decretat necesitatea unui potop glacial. Pe de altă parte, temperatura băii de seară a rămas la valoarea constantă de 28° Réaumur (95° Fahrenheit), după cum arăta un termometru mare și cumsecade, care, fiind îmbrăcat în lemn (cu o sforicică udă vârâtă în gaura din mâner), putea să plutească printre peștișorii aurii și micile lebede din celuloid.

Toaletele erau separate de băi și cea mai veche dintre ele era o încăpere destul de luxoasă, dar cam sumbră, cu lambriuri frumoase și un șnur de catifea roșie cu ciucure, care, când îl trăgeai, producea o gâlgâială și un clipocit cu minunate modulații discrete. Din acel colț al casei, se zărea luceafărul de seară și se auzeau privighetorile; acolo mi-am compus mai târziu versurile de tinerețe, închinate frumoaselor neîmbrățișate, și acolo am urmărit morocănos, într-o oglindă prost iluminată, înălțarea spontană a unui straniu castel într-o Spanie necunoscută. Când eram însă foarte mic, mi se

repartizase o improvizație mai modestă, situată neglijent într-un ungher îngust dintre un paravan de răchită și ușa care ducea la baia camerei de copii. Îmi plăcea să țin acea ușă întredeschisă; prin ea priveam somnoros tremurul aburilor de deasupra băii din mahon, flotila fantastică de lebede și bărcuțe sau mă priveam pe mine cu o harpă într-una din bărcuțe, sau o molie păroasă zburând năucă în lumina lămpii cu kerosen, sau fereastra cu vitralii de dincolo de baie și cei doi halebardieri ai ei alcătuiți din dreptunghiuri colorate. Aplecându-mă din locșorul meu călduț, îmi plăcea să-mi lipesc mijlocul frunții, mai exact ophryonul[1] ei, de marginea netedă și plăcută a ușii și apoi să-mi clatin un pic capul, pentru a balansa ușa încoace și-ncolo, în timp ce marginea ei rămânea tot timpul într-un contact alinător cu fruntea mea. Un ritm de vis îmi străbătea ființa. Recentul „Treaptă, treaptă, treaptă" era preluat de un robinet care picura. Și, combinând fructuos tiparul ritmic cu sunetul ritmic, descifram modelul de labirint al linoleumului, descoperind chipuri acolo unde o crăpătură sau o umbră furniza ochiului un *point de repère*. Fac apel la părinți, nu-i spuneți absolut niciodată unui copil „grăbește-te".

Etapa finală a vagului meu curs navigabil se petrecea când ajungeam la insula patului meu. Mama urca dinspre verandă sau dinspre salon, unde viața continua fără mine, ca să-mi șoptească noapte bună cu glasul ei cald și să mă sărute. Închis între jaluzele, cu o candelă aprinsă, Înger, îngerașul meu, dormi în pace, copilaș, copilașul îngenuncheat pe perna care în curând îi va cuprinde căpșorul zumzăind de gânduri. Rugăciuni englezești și mica icoană înfățișând un sfânt greco-catolic bronzat alcătuiau o asociere inocentă spre care privesc înapoi cu plăcere; și deasupra icoanei, sus, pe perete, unde umbra unui obiect (a paravanului de bambus dintre pat și ușă?) se unduia în lumina caldă a candelei, o acuarelă înrămată înfățișa o cărare în amurg, șerpuind printr-una din acele păduri de fagi europene, bizar de dese,

1. Castelul (în fr. în orig.).

în care singura vegetație de sub copaci este rochița-rândunicii și singurul zgomot care se aude sunt bătăile inimii tale. Într-un basm englezesc pe care mi l-a citit odată mama, un băiețel se dăduse jos din patul din poză și călărise pe calul lui de lemn pe o cărare pictată între copaci tăcuți. În timp ce îngenuncheam pe pernă, învăluit de somnolență ca într-o ceață și cu senzația de confort produsă de pudrarea cu talc, îmi imaginam că mă cațăr în tabloul de deasupra patului și mă afund în pădurea fermecată – pe care am vizitat-o până la urmă.

4

Un șir uluitor de doici și guvernante englezoaice, unele frângându-și mâinile, altele zâmbindu-mi enigmatic, îmi ies în întâmpinare pe măsură ce reintru în trecut.

A fost Miss Rachel pe care mi-o amintesc îndeosebi în legătură cu biscuiții Huntley and Palmer (bomboanele frumoase cu migdale pe deasupra din cutia de tablă înfășurată în hârtie albastră și pesmeții fără gust de la fund), pe care-i împărțea ilegal cu mine, după ce mă spălasem pe dinți. A fost Miss Clayton, care, când ședeam cocoșat pe scaun, mă înghiontea în vertebrele din mijloc și apoi își îndrepta zâmbind propriii umeri, ca să-mi arate ce vrea de la mine: mi-a povestit că un nepot de soră al ei creștea, la vârsta mea (patru ani), omizi, dar cele pe care ea le-a adunat pentru mine într-un borcan fără capac au dispărut toate într-o dimineață, și grădinarul a spus că se spânzuraseră. A mai fost frumoasa Miss Norcott, cu părul negru și ochii acvamarin, care și-a pierdut o mănușă albă din piele de ied la Nisa sau la Beaulieu, unde eu am căutat-o în zadar pe plaja strălucitoare printre pietricele colorate și cioburi de sticlă verzi-albăstrii netezite de apa mării. Frumoasei Miss Norcott i s-a cerut să plece imediat, într-o noapte, la Abbazia. M-a îmbrățișat în lumina

firavă a zorilor, în camera copiilor, îmbrăcată într-o pelerină de ploaie, palidă și plângând ca o salcie babiloniană și în ziua aceea am rămas neconsolat, în ciuda ciocolatei fierbinți pe care o pregătise special pentru mine bătrâna doică a familiei Peterson, și a pâinii speciale cu unt, pe a cărei suprafață netedă mătușa Nata, distrăgându-mi dibace atenția, desenase o margaretă, apoi o pisică și în cele din urmă micuța sirenă despre care tocmai citisem și pe care o plânsesem împreună cu Miss Norcott, și eu am început din nou să plâng. A mai fost micuța și mioapa Miss Hunt, a cărei scurtă ședere la noi, în Wiesbaden, a luat sfârșit în ziua când fratele meu și cu mine – în vârstă de patru și, respectiv, cinci ani – am reușit să scăpăm de vigilența ei nervoasă, îmbarcându-ne pe un vas cu aburi care ne-a dus destul de departe pe Rin, înainte de a fi prinși. A mai fost Miss Robinson, cea cu nasul trandafiriu. Apoi, din nou Miss Clayton. A mai fost o persoană îngrozitoare care-mi citea *Puternicul atom* de Marie Corelli. Au mai fost multe altele. Într-o anumită perioadă au dispărut din viața mea. Au intrat în scenă franceza și rusa; puținul timp afectat englezei era dedicat unor conversații ocazionale cu doi gentlemeni, Mr. Burness și Mr. Cummings, care n-au locuit cu noi. În mintea mea sunt asociați cu iernile petrecute în St. Petersburg, unde aveam o casă pe strada Morskaia.

Mr. Burness era un scoțian solid cu o față rumenă, ochi albaștri-deschis și păr galben ca paiul. Își petrecea diminețile predând la o școală de engleză, iar după-amiezile își înghesuia mai multe lecții particulare decât putea cuprinde o zi. Întrucât călătorea de la un capăt al orașului la celălalt și era nevoit să depindă de tropăitul leneș al unor mârțoage *izvocik* (de trăsură) adormite ca s-ajungă la elevii lui, întârzia, dacă avea noroc, numai un sfert de oră la lecția de la ora două (oriunde ar fi avut loc), iar la cea de la ora patru ajungea după cinci. Starea de tensiune în care-l așteptam, sperând că măcar o dată perseverența lui supraomenească va da înapoi în fața zidului cenușiu al unui viscol, era un sentiment pe care eram convins că nu-l voi mai încerca la maturitate (dar am încercat din

nou acest sentiment, când, forțat de împrejurări, am dat la rândul meu lecții și când așteptam în camerele mele mobilate din Berlin un elev cu chipul ca de piatră, care sosea *întotdeauna*, în ciuda obstacolelor pe care le îngrămădeam mental în calea lui).

Însuși întunericul care se lăsa afară părea un deșeu al eforturilor domnului Burness de a ajunge la noi acasă. Valetul venea imediat să tragă voluminoasele transperante albastre și draperiile înflorate de la ferestre. Ticăitul pendulei bunicului din camera de studiu căpăta treptat o intonație plicticoasă, sâcâitoare. Chiloții mă strângeau la vintre și ciorapii negri cu nervuri îi simțeam aspri pe pielea delicată a picioarelor îndoite, senzații care se combinau cu o umilă necesitate, a cărei satisfacere o tot amânam. Trecea aproape o oră și nici urmă de Mr. Burness. Fratele meu se ducea în camera lui să exerseze la pian și apoi se afunda tot mai adânc într-una dintre melodiile pe care eu nu le puteam suferi – indicațiile date florilor artificiale din *Faust* (*...dites-lui qu'elle est belle...*) sau văicăreala lui Vladimir Lenski (*...Ku-da, ko-da, ku-da vî udalilişi*)[1]. Părăseam etajul unde stăteam noi, copiii, și alunecam încet pe balustradă în jos până la al doilea etaj, unde se aflau camerele părinților mei. De cele mai multe ori, erau plecați la ora aceea și, în amurgul care se lăsa, acel loc avea asupra simțurilor mele tinere o influență teleologică, de parcă acea acumulare de obiecte familiare în întuneric se străduia să alcătuiască imaginea clară și permanentă pe care o expunere repetată a lăsat-o în cele din urmă în mintea mea.

Întunericul sepia al unei după-amiezi arctice de miez de iarnă invada încăperile, îngroșându-se până ce devenea de un negru opresiv. O fațetă de bronz, o suprafață de sticlă sau un mahon lustruit, ici și colo în beznă, reflectau rămășițele de lumină din stradă, unde globurile felinarelor înalte din mijlocul lor își răspândeau deja licărul lunar. Pe tavan se

1. Sunt o silfidă în comparație cu ea (în fr. în orig.).

mişcau umbre transparente. În tăcerea aceea, zgomotul sec produs de căderea unei petale de crizantemă pe o masă acoperită cu marmură îţi făcea nervii să zvâcnească.

Budoarul mamei avea un bovindou foarte potrivit pentru a privi afară pe strada Morskaia în direcţia Pieţei Maria. Lipindu-mi buzele de ţesătura subţire care acoperea geamul, savuram încet răceala sticlei prin acel voal. Din acel bovindou am urmărit, câţiva ani mai târziu, când a izbucnit Revoluţia, diversele încleştări şi am văzut primul mort din viaţa mea: era purtat pe o targă, şi din piciorul care-i atârna peste ea un camarad cu încălţări jerpelite se lupta să-i scoată cizma, în ciuda ghionturilor pe care le primea de la brancardieri – şi toate acestea se petreceau într-un ritm destul de rapid. Dar pe vremea lecţiilor cu Mr. Burness, n-aveai ce să vezi în afară de beznă, de strada cu zgomote înăbuşite şi de şirul, ce se pierdea în depărtare, al lămpilor atârnate sus, în jurul cărora fulgii de zăpadă treceau şi se întorceau, cu o mişcare graţioasă, aproape deliberat lentă, de parcă ar fi vrut să-ţi arate care e secretul ei, cât de simplu era. Dintr-un alt unghi, puteai vedea o trombă mai generoasă de zăpadă într-un nimb mai strălucitor de lumină de gaz bătând în violet şi atunci foişorul casei în care stăteam părea că pluteşte uşor sus, tot mai sus, ca un balon. În sfârşit, una dintre săniile fantomă care alunecau pe stradă se oprea şi, poticnindu-se grăbit, Mr. Burness cu *shapka* lui din blană de vulpe se îndrepta spre uşa noastră.

Din camera de studiu, unde mă duceam înaintea lui, îi auzeam paşii viguroşi tropăind tot mai aproape şi, oricât de frig ar fi fost în ziua aceea, faţa lui rumenă era toată asudată când intra. Îmi amintesc energia colosală cu care apăsa tocul în care ţâşnea cerneala când nota, cu un scris rotund cum n-am mai văzut, temele pentru ziua următoare. La sfârşitul lecţiei i se comanda de obicei un *limerick* şi acesta era oferit, poanta demersului fiind că în el era inclus cuvântul „ţipa", care urma să fie interpretat involuntar de unul dintre noi, ori

de câte ori Mr. Burness strângea îngrozitor mâna pe care o ținea în laba lui musculoasă în timp ce recita versurile:

Era odată o tânără în Rusia
Care (strânge) când o striveai.
Și ea (strânge) și iar (strânge)...

și în acel punct durerea devenea insuportabilă și n-ajungeam niciodată mai departe.

5

Gentlemanul liniștit și cu barbă, încovoiat de spate, demodatul Mr. Cummings, care mi-a predat desenul în 1907 sau 1908, fusese și profesorul de desen al mamei. Venise în Rusia la începutul anilor nouăzeci în calitate de corespondent străin și ilustrator al revistei londoneze *Graphic*. Se zvonea că viața îi fusese întunecată de oarecari nefericiri în căsătorie. Blândețea melancolică a firii compensa la el precaritatea talentului. Purta o manta lungă și pe vreme rea, iar pe vreme mai bună nu se despărțea de acel gen de pardesiu din lână maro-verzuie, numit *loden*.

Eram captivat de modul în care folosea radiera specială pe care o ținea în buzunarul de la vestă, de felul în care ținea foaia bine întinsă și apoi curăța cu dosul degetelor „gutele percii" (cum spunea el). Trist și tăcut, îmi ilustra legile de fier ale perspectivei: trăsăturile lungi și drepte ale creionului ținut elegant în mână și incredibil de bine ascuțit făceau ca liniile camerei pe care o crea din nimic (pereți abstracți, tavan și podea pierzându-se în depărtare) să se unească într-un punct ipotetic, cu o precizie amăgitoare și sterilă. Amăgitoare pentru că mă ducea cu gândul la șinele de cale ferată, ce convergeau simetric și înșelător în fața ochilor

injectați ai măștii mele preferate, un mecanic de locomotivă plin de funingine; sterilă pentru că odaia aceea rămâne nemobilată și pustie, lipsită chiar și de acele statui neutre pe care le întâlnești în prima sală neinteresantă a unui muzeu.

Restul galeriei de tablouri compensa sărăcia vestibulului. Mr. Cummings era un maestru al apusurilor de soare. Micile lui acuarele, achiziționate în diverse perioade la prețul de cinci sau zece ruble bucata de către locatarii casei, au avut o existență destul de precară, fiind mutate în unghere tot mai întunecate până ce au fost în cele din urmă total eclipsate de vreun animal sălbatic din porțelan lucios sau o fotografie recent înrămată. După ce am învățat nu numai să desenez cuburi și conuri, ci să le conturez și umbre netede, ascendente, care le făceau să pară că se rotesc veșnic, bunul și bătrânul gentleman se mulțumea să picteze, sub privirile mele vrăjite, micile lui paradisuri umede, variații ale unui singur peisaj: o seară de vară cu un cer portocaliu, o pășune ce se sfârșea la marginea neagră a unei păduri îndepărtate și un râu luminos ce reflecta cerul și șerpuia tot mai departe.

Mai târziu, de prin 1910 până în 1912, locul lui a fost luat de cunoscutul „impresionist" (termen folosit în epocă) Iaremici; o persoană lipsită de umor și de formă, care pleda pentru un stil „îndrăzneț", pete de culori întunecate, mâzgăliturі de sepia și maro-oliv, prin intermediul cărora trebuia să reproduc, pe foi imense de hârtie cenușie, forme umane modelate de el din plastilină, plasate în poziții „dramatice" pe un fundal de catifea cu tot felul de pliuri și efecte de umbră. Era o combinație deprimantă a cel puțin trei arte diferite, toate aproximative și în cele din urmă m-am revoltat.

Și el a fost înlocuit de celebrul Dobujinski, căruia îi plăcea să-mi predea lecțiile de *piano nobile* al casei noastre, într-una din frumoasele săli de primire de la parter, în care intra fără a face nici un zgomot, de parcă s-ar fi temut să nu mă trezească din transa mea poetică. Mă punea să zugrăvesc din memorie, cât mai detaliat posibil, obiecte pe care le văzusem cu siguranță de mii de ori fără a le vizualiza cum se cuvine: un felinar de

pe stradă, o cutie poștală, modelul cu lalele de pe ușa cu vitralii de la intrare. Încerca să mă învețe să descopăr coordonatele geometrice dintre crengile firave ale unui copac desfrunzit de pe bulevard, un sistem de compromisuri vizuale, ce necesita o mare precizie a expresiei lineare, pe care n-am reușit s-o realizez în tinerețe, dar pe care am aplicat-o recunoscător la maturitate, nu numai în desenarea organelor de reproducere ale fluturilor, în cei șapte ani cât am funcționat la Muzeul de Zoologie Comparată de la Harvard, când mă cufundam în obiectivul strălucitor al unui microscop pentru a consemna în tuș cutare sau cutare structură nouă; dar poate și în anumite cerințe ale procedeului *camera-lucida* în compoziția literară. Din punct de vedere emoțional, însă, sunt și mai mult îndatorat lecțiilor timpurii de culoare date de mama și de fostul ei profesor. Cât de bucuros se așeza Mr. Cummings pe un taburet, dându-și spre spate cu ambele mâini – ce anume? purta oare frac? Văd doar gestul – și apoi purcedea la deschiderea cutiei din tablă neagră cu vopsele. Îmi plăcea vioiciunea cu care își îmbiba pensula în nenumărate culori, în acompaniamentul unui zăngănit rapid, produs de recipientele de email unde se cuibăreau ispititoare bogatele nuanțe de roșu și galben în care pensula făcea câte o gropiță; după ce își culegea astfel mierea, înceta să se mai balanseze și să lovească și, măturând de două-trei ori cu vârful ei încărcat de culoare hârtia „Vatmanski", o scălda într-o baie de cer portocaliu, de-a curmezișul căreia, cât timp cerul era încă puțin umed, așternea un nor lung, negru-purpuriu. „Asta-i tot, drăguțule", spunea el, „E foarte simplu."

Odată l-am rugat să-mi deseneze un tren expres. I-am urmărit creionul trasând cu îndemânare apărătoarea și farurile sofisticate ale unei locomotive care arăta de parcă ar fi fost achiziționată la a doua mână pentru Transsiberian, după ce își făcuse datoria la Promontory Point, statul Utah, în anii șaizeci. Urmau cinci vagoane dezamăgitor de urâte. După ce termina definitiv cu ele, hașura cu grijă fumul gros care ieșea din coșul uriaș, înclina capul într-o parte și, după o

clipă de contemplare încântată, îmi întindea desenul. Eu încercam să par la fel de încântat. Uitase tenderul.

Un sfert de secol mai târziu, am aflat două lucruri: că Burness, care între timp murise, era foarte cunoscut la Edinburgh ca un traducător erudit al poemelor romantice ruseşti – altarul la care mă închinasem cu fervoare în adolescenţă – şi că modestul meu maestru de desen, a cărui vârstă o sincronizam cu cea a străunchilor mei şi a bătrânilor servitori ai familiei, se căsătorise cu o tânără estoniană cam în aceeaşi perioadă când m-am căsătorit eu. Când am aflat aceste evoluţii ulterioare, am suferit un şoc ciudat; parcă viaţa mi-ar fi ştirbit drepturile creatoare, furişându-se dincolo de limitele subiective stabilite foarte elegant şi economic de amintirile din copilărie pe care le credeam semnate şi parafate.

„Dar cu Iaremici ce s-a întâmplat?" l-am întrebat pe M.V. Dobujinski, într-o după-amiază de vară prin 1940, în timp ce ne plimbam printr-o pădure de fagi din Vermont. „Se mai vorbeşte de el?"

„Desigur", a răspuns Mstislav Valerianovici. „Avea un talent excepţional. Nu ştiu cum era ca profesor, dar ştiu că *tu* ai fost cel mai prost elev al lui."

Capitolul 5

1

Am observat deseori că, după ce îmi înzestrasem personajele cu vreun lucru îndrăgit din trecutul meu, acesta se ofilea, pierzându-se în lumea artificială în care îl plasasem atât de brusc. Deși încă mai adăsta în mintea mea propria-i căldură, farmecul lui retrospectiv dispărea și, imediat, acel lucru ajungea să fie mai îndeaproape identificat cu romanul meu, decât cu sinele meu de odinioară, unde păruse a fi ocrotit de intervenția artistului. Casele s-au năruit în amintirea mea pe tăcute, ca în filmele mute de odinioară, iar portretul bătrânei mele guvernante franțuzoaice, pe care l-am împrumutat odată unui băiat, băgat într-o carte, se șterge repede, acum când este inclus în descrierea unei copilării fără nici o legătură cu propria mea copilărie. Omul din mine se revolta împotriva creatorului de ficțiune și iată-mă acum încercând disperat să salvez ce a mai rămas din sărmana Mademoiselle.

Mademoiselle, o femeie foarte corpolentă, a pătruns intempestiv în existența noastră în decembrie 1905, când eu aveam șase ani și fratele meu, cinci. Iat-o. Văd foarte limpede părul ei negru abundent, periat într-o coafură înaltă, și încărunțind pe ascuns; cele trei cute de pe fruntea austeră; sprâncenele proeminente; ochii de oțel privind de după pince-nez-ul cu rame negre; umbra unei mustăți; tenul pătat, care la mânie căpăta o roșeață suplimentară în zona celei de-a treia bărbii, cea mai amplă, revărsată peste muntele de

volănașe al bluzei. Și iat-o acum așezându-se sau mai degrabă pregătindu-se să-și așeze, în timp ce falca îi tremură ca o piftie, prodigiosul ei posterior, cu cei trei nasturi într-o parte, și lăsându-se cu precauție în jos ; apoi, în ultima secundă, își încredințează corpul voluminos fotoliului de răchită care izbucnește, înspăimântat, într-o salvă de scârțâituri.

Stătusem în străinătate aproape un an. După ce petrecusem vara lui 1904 la Beaulieu și Abbazia și câteva luni la Wiesbaden, am pornit spre Rusia la începutul lui 1905. Nu reușesc să-mi amintesc exact luna. Un indiciu ar fi că în Wiesbaden fusesem dus la Biserica Rusă – era prima oară când intram într-o biserică – și s-ar putea să fi fost în postul Paștelui (în timpul slujbei am întrebat-o pe mama despre ce vorbeau preotul și diaconul ; ea mi-a răspuns în șoaptă, în engleză, că spuneau să ne iubim unii pe alții, dar eu am înțeles că a vrut să spună că cele două personaje nemaipomenite, învești mântate în mantii strălucitoare sub formă de conuri, își spuneau unul altuia că vor rămâne veșnic buni prieteni). De la Frankfurt am plecat la Berlin, unde am sosit pe viscol, și în dimineața următoare am luat nord-expresul care sosea în mare viteză de la Paris. Peste douăsprezece ore ajungea la granița rusă. Pe fundalul iernii, ceremonia schimbării vagoanelor și a locomotivelor căpăta o nouă și stranie semnificație. Sentimentul emoționant de *rodina,* „patrie", se împletea pentru prima dată în mod organic cu zăpada scârțâind plăcut, cu urmele adânci lăsate pe ea, cu luciul roșu al coșului locomotivei, cu stiva înaltă de bușteni de mesteacăn acoperită și ea de zăpada de pe tenderul roșu. Nu împlinisem încă șase ani, dar în anul acela petrecut în străinătate, un an de decizii dificile și de speranțe liberale, un băiețel rus fusese expus conversațiilor dintre adulți. Nu se putea să nu fi fost afectat în felul lui propriu de nostalgia mamei și de patriotismul tatălui. Ca urmare, acea întoarcere în Rusia, prima mea întoarcere *conștientă*, mi se pare acum, după șaizeci de ani, o repetiție – nu a măreței întoarceri acasă, care nu va avea loc niciodată –, ci a faptului că am visat-o permanent în lungii mei ani de exil.

Bunica maternă a scriitorului, Olga Nikolaevna Rukavișnikov, născută Kozlov (1845-1901) la Sankt Petersburg, aprox. 1885

Tatăl scriitorului, Vladimir Dmitrievici Nabokov (1870-1922), pe când era elev, în jurul anului 1885, cu cei trei fraţi ai săi (de la stânga la dreapta: Dmitri, Konstantin şi Serghei). Tatăl meu a absolvit liceul şi a intrat la universitate la o vârstă uimitor de fragedă. Unchiul Konstantin lua încă lecţii particulare la vârsta de unsprezece sau doisprezece ani. Unchiul Dmitri şi unchiul Serghei erau *pravoveds*, studenţi la Şcoala Imperială de Jurisprudenţă, pe atunci foarte la modă.

În vara anului 1905, petrecută la Vira, nu apăruseră încă lepidopterele. Învățătorul din sat ne lua la plimbări instructive („Ceea ce auziți este zgomotul produs de ascuțirea unei coase"; „Câmpul de acolo va fi lăsat să se odihnească în sezonul următor"; „A, asta e o pasăre mică – n-are un nume special"; „Țăranul acela s-a îmbătat din cauza sărăciei"). Toamna așternuse în parc un covor de frunze multicolore, și Miss Robinson ne arătase frumosul procedeu – de care Băiatul Ambasadorului, un personaj familiar din mica ei lume, se bucurase teribil în toamna precedentă – de a culege de pe jos și de a aranja apoi pe o foaie mare de hârtie frunze de arțar care alcătuiau ulterior spectrul aproape complet al culorilor (minus albastrul – mare deziluzie!), de la verde la citron, de la citron la portocaliu și așa mai departe, trecând prin nuanțe de roșu la purpuriu, maroniu-purpuriu, din nou la roșcat și înapoi prin citron la verde (care era foarte greu de găsit și atunci doar parțial, ca o ultimă apariție curajoasă). Prima brumă a atacat ochiul-boului, și noi încă nu ne mutaserăm la oraș.

Iarna lui 1905-1906, când a sosit Mademoiselle din Elveția, a fost singura iarnă din copilăria mea pe care am petrecut-o la țară. A fost anul grevelor, al răscoalelor și al masacrelor declanșate de poliție și bănuiesc că tata a vrut să-și țină familia departe de oraș, în casa noastră liniștită de la țară, unde popularitatea lui printre țărani putea diminua – după cum în mod corect a presupus – riscurile unei răscoale. A fost totodată o iarnă deosebit de aspră, aducând nămeții de zăpadă pe care Mademoiselle se aștepta să-i găsească în bezna hiperboreală a îndepărtatei Moscove. Când a coborât în mica gară din Siverski, de unde mai avea de parcurs încă șase verste cu sania până la Vira, eu nu eram acasă ca s-o întâmpin; dar o întâmpin acum, când încerc să-mi imaginez ce a văzut și a simțit ea în ultima etapă a fabuloasei ei călătorii pentru care găsise un moment atât de nepotrivit. Vocabularul ei rusesc consta, din câte știu, într-un singur cuvânt scurt, același cuvânt solitar pe care l-a dus înapoi cu ea în Elveția, câțiva ani mai târziu. Acest cuvânt, care pronunțat

de ea ar putea fi redat fonic prin „ghidi-e" (de fapt *gde*), înseamnă „unde?". Și asta era mare lucru. Rostit de ea ca țipătul răgușit al unei păsări rătăcite, cuvântul acumula o forță interogativă suficientă pentru toate nevoile ei. „Ghidi-e? Ghidi-e?" se văicărea ea, nu numai ca să afle unde e, dar și ca să-și exprime cumplita suferință: faptul că era străină, naufragiată, fără bani, suferindă, în căutarea acelui pământ al făgăduinței unde va fi în sfârșit înțeleasă.

Pot s-o vizualizez, cu aproximație, stând în mijlocul peronului pe care abia a coborât și unde trimisul meu fantomatic îi oferă în van un braț pe care ea nu-l vede. („Eram acolo, părăsită de toți, *comme la Comtesse Karenine*", s-a plâns ea ulterior, elocvent, dar nu tocmai corect.) Ușa sălii de așteptare se deschide cu un scrâșnet înfricoșător, caracteristic nopților foarte geroase; afară năvălește un curent de aer fierbinte, aproape la fel de dens ca aburul locomotivei care gâfâie în gară; și în acel moment, Zahar, vizitiul nostru, ia în mână situația – o matahală de bărbat îmbrăcat într-un cojoc, din a cărui centură stacojie ieșeau uriașele mănuși îndesate acolo. Aud zăpada scârțâind sub cizmele lui de pâslă, în timp ce se ocupă de bagaje, aud hamurile zornăind, apoi aud cum își ușurează nasul printr-o manevră dibace de stoarcere și scuturare executată de unul dintre degete și policar, în timp ce ocolește cu pași grei sania. „Madmazelia" – cum îi spune susținătorul ei – se urcă încet, cuprinsă de negre presimțiri, agățându-se de el, înfricoșată de moarte să nu cumva să plece sania înainte de a-și adăposti în ea formele pline. În cele din urmă, se instalează gemând și își introduce pumnii în manșonul meschin, din pluș. La îndemnul suculentului plescăit din buze al vizitiului, cei doi cai negri, Zoika și Zinca, își încordează picioarele, dau din copite, se încordează din nou; apoi bustul Mademoisellei zvâcnește înapoi, în timp ce sania grea se smulge din lumea ei de oțel, blănuri și carne, pentru a pătrunde într-un mediu unde nu există frecare, alunecând pe un drum fantomatic pe care parcă abia îl atinge.

Preț de o clipă, grație iluminării bruște produse de un felinar singuratic în locul unde se sfârșește piața gării, o umbră supradimensionată, tot cu manșon, aleargă pe lângă sanie, se cațără peste un nămete de zăpadă și dispare, lăsând-o pe Mademoiselle să fie înghițită de ceea ce ea va pomeni mai târziu, cu groază și deliciu, sub numele de *la steppe*. Acolo, în întunecimea nemărginită, licăririle intermitente ale luminilor satului din depărtare îi apar ca ochii galbeni ai unor lupi. Îi este frig, e înghețată tun, „înghețată până în măduva oaselor" – căci se lansează în cele mai ciudate hiperbole când nu caută cele mai prozaice maxime. Din când în când, se uită înapoi, ca să se asigure că o a doua sanie, în care se află cufărul și cutia ei de pălării, vine în urmă – întotdeauna la aceeași distanță, ca acele fantome ce însoțesc navele în apele polare pe care le-au descris exploratorii. Și să nu uităm luna – căci precis trebuie să fi fost lună, lună plină, acel disc incredibil de clar care se potrivește atât de bine cu aprigele geruri rusești. Așadar, iat-o făcându-și loc prin grămada de mici nori rotunzi, pe care o tivește cu o irizare discretă; și, pe măsură ce se înalță, dă luciu cărărilor bătute de sănii pe drum, unde fiecare morman sclipitor de zăpadă este scos în evidență de o umbră bombată.

Foarte frumos, foarte singuratic. Dar ce caut eu în acest tărâm de vis stereotip? Cum am ajuns aici? Nu știu cum, cele două sănii au dispărut în zare, lăsând în urmă o iscoadă fără pașaport care stă pe drumul alb-albăstrui din New England, în cizme și manta pentru viscol. În urechi nu-mi mai zbârnâie zurgălăii care se îndepărtează, ci doar șipotul propriului meu sânge. Totul este nemișcat, încremenit, vrăjit de lună, oglinda retrovizoare a imaginației. Zăpada este însă reală și, când mă aplec și iau un pumn din ea, șaizeci de ani se fărâmițează, prefăcându-se între degetele mele într-un praf înghețat, sclipitor.

2

O lampă mare cu petrol, având baza din alabastru, este purtată de colo-colo pe înserat. Plutește ușor, apoi coboară; mâna amintirii, acoperită acum cu mănușa albă a unui valet, o așază în mijlocul unei mese rotunde. Îi potrivește cu grijă flacăra și un abajur cu franjuri de mătase, pe care sunt pictate scene rococo cu sporturi de iarnă, încununează lumina reglată din nou (cu vata din urechea lui Cazimir). Ce dezvăluie ea: un salon cald, luminos, elegant (stil „Imperiul Rus") într-o casă îngropată în zăpadă – ce va fi botezată în curând *le château*[1] – construită de bunicul mamei, care, de teama incendiilor, comandase o scară din fier și astfel, atunci când casa a ars până în temelii, la puțin timp după Revoluția sovietică, acea scară lucrată cu migală, prin a cărei dantelărie se zărea cerul strălucitor, a rămas în picioare, singuratică, dar ducând tot în sus.

Îngăduiți, vă rog, alte amănunte despre acel salon. Ornamentele albe, strălucitoare ale mobilelor, trandafirii brodați pe tapiseria lor. Pianul alb. Oglinda ovală. Atârnată de frânghii bine întinse, cu fruntea ei pură, plecată, ea încearcă să rețină mobilele ce stau să cadă și sclipitoarea pardoseală înclinată care se încăpățânează să alunece din îmbrățișarea ei. Țurțurii de cristal ai policandrului, care emit un clinchet delicat (se mută obiecte în camera de sus, unde va locui Mademoiselle). Creioane colorate. Spectrul lor detaliat afișat pe cutie, dar niciodată reprezentat integral de cele dinăuntru. Stăm la o masă rotundă, fratele meu, eu și Miss Robinson, care din când în când se uită la ceas; drumurile trebuie să fie teribile pe zăpada asta; și oricum multe vor fi greutățile profesionale cu care se va confrunta persoana de origine franceză, încă vagă, care îi va lua locul.

Iar acum creioanele colorate intră în acțiune. Cel verde, printr-o simplă răsucire a încheieturii mâinii, putea produce

2. Scuzați-mă, zâmbeam la tristele-mi gânduri (în fr. în orig.).

un copac creţ sau vârtejul provocat de un crocodil care s-a scufundat. Cel albastru trasa o simplă linie de-a curmezişul foii – şi orizontul tuturor mărilor era acolo. Unul îngrozitor de tocit îmi ieşea mereu în cale, ca să mă încurce. Cel maro avea veşnic vârful rupt, la fel şi cel roşu, dar uneori, imediat după ce sărea, putea fi folosit, ţinându-l în aşa fel încât vârful dezlipit să se proptească, fără prea multă siguranţă, de o aşchie care ieşea în afară. Micuţul creion purpuriu, unul dintre marii mei preferaţi, ajunsese atât de scurt, încât abia mai putea fi manevrat. Doar cel alb, albinos slăbănog printre creioane, îşi păstra lungimea iniţială sau cel puţin şi-a păstrat-o până ce am descoperit că, departe de a fi un şarlatan care nu lăsa nici o urmă pe hârtie, era unealta ideală, de vreme ce îmi puteam imagina orice doream în timp ce mâzgăleam.

Din păcate şi aceste creioane au fost răspândite printre personajele din cărţile mele pentru a da o ocupaţie unor copii fictivi; acum nu mai sunt cu totul ale mele. Undeva, în casa cu mai multe apartamente a unui capitol, în camera cu chirie a unui paragraf, am plasat oglinda aceea înclinată şi lampa şi lacrimile policandrului. Puţine lucruri au rămas, multe s-au irosit. Oare l-am dat şi pe Box I (fiul şi soţul lui Loulou, căţelusa menajerei), acel bătrân *dachshund* maro care doarme buştean pe canapea? Nu, cred că el încă îmi aparţine. Botul lui sur, cu un neg în colţul încreţit al gurii, stă cuibărit în curbura alcătuită de picioarele din spate şi din când în când un oftat adânc îi destinde coastele. Este atât de bătrân, şi somnul lui este atât de bine capitonat cu vise (visează nişte papuci buni de ronţăit şi ultimele mirosuri adulmecate), încât nici nu tresare când de afară se aud vag zurgălăii. Apoi o uşă pneumatică geme şi se trânteşte în vestibul. Ea a sosit în cele din urmă; şi eu, care sperasem atât că nu mai vine!

3

Un alt câine, reproducătorul de elită, cu fire blândă, al unei familii feroce, un mare danez care n-avea acces în casă, a jucat un rol plăcut într-o aventură ce s-a petrecut într-una din zilele următoare, dacă nu chiar a doua zi. S-a întâmplat ca fratele meu şi cu mine să fim lăsaţi să ne ocupăm în exclusivitate de persoana nou-venită. Reconstituind acum faptele, îmi dau seama că mama era probabil plecată, împreună cu camerista ei şi micul Trainy, la St. Petersburg (aflat la vreo şaptezeci şi cinci de kilometri), unde tata era adânc implicat în gravele evenimente politice ale acelei ierni. Mama era însărcinată şi foarte nervoasă. Miss Robinson, în loc să rămână acasă ca s-o introducă pe Mademoiselle, plecase şi ea – înapoi, la familia acelui ambasador despre care ştiam de la ea la fel de multe lucruri câte ştiau ei despre noi. Pentru a arăta că nu se cuvenea să fim astfel trataţi, am pus imediat la cale repetarea palpitantei reprezentaţii din urmă cu un an, când fugisem de biata Miss Hunt la Wiesbaden. De data aceasta tot ţinutul din jurul nostru era o pustietate înzăpezită şi este greu de imaginat care ar fi fost exact ţinta călătoriei plănuite de mine. Tocmai ne întorseserăm din prima noastră plimbare de după-amiază cu Mademoiselle, şi eu clocoteam de ură şi neputinţă. Reuşisem să-l conving pe smeritul Serghei să-mi împărtăşească supărarea. Să ţii piept unei limbi nefamiliare (cunoştinţele noastre de franceză se limitau la câteva expresii folosite în casă) şi pe deasupra să ni se mai tulbure şi tabieturile noastre dragi era peste putinţă de îndurat. *La bonne promenade* pe care ne-o promisese s-a dovedit a fi o plicticoasă plimbărică pe lângă casă, unde zăpada fusese curăţată şi pământul îngheţat fusese presărat cu nisip. Ne obligase să ne punem pe noi lucruri pe care nu le purtam niciodată, nici în zilele cele mai geroase – nişte jambiere şi capişoane oribile care ne stânjeneau mişcările. Ne-a oprit când l-am incitat pe Serghei să exploreze mormanele pufoase

şi netede de zăpadă care vara erau ronduri cu flori. Nu ne-a lăsat să umblăm pe sub sistemul de ţurţuri uriaşi ca tuburile unei orgi, agăţaţi de streşini şi strălucind magnific în lumina soarelui palid. Şi a respins, considerând-o *nedemnă*, una din distracţiile mele preferate (născocite de Miss Robinson) – să stau întins pe burtă pe o săniuţă căptuşită cu pluş, legată în faţă cu o bucată de sfoară, de care o mână acoperită cu o mănuşă de piele cu un deget mă trăgea de-a lungul unei poteci acoperite cu zăpadă, pe sub copacii albi, în timp ce Serghei şedea pe o a doua sanie, tapiţată cu pluş roşu, ataşată de săniuţa mea albastră, iar eu vedeam în faţa mea călcâiele a două cizme de pâslă păşind foarte repede cu vârfurile uşor îndoite şi când o talpă, când cealaltă aluneca pe o porţiune aspră de gheaţă. (Mâna şi picioarele aparţineau lui Dmitri, grădinarul nostru cel mai bătrân şi cel mai scund, iar poteca era aleea de stejari tineri care pare să fi fost artera principală a primei mele copilării.)

I-am expus fratelui meu un plan răutăcios şi l-am convins să-l accepte. Îndată ce ne-am întors de la plimbare, am lăsat-o pe Mademoiselle bufnind pe scara de la vestibul şi am dat buzna înăuntru, lăsându-i impresia că aveam de gând să ne ascundem într-o încăpere îndepărtată. De fapt, am alergat până ce am ajuns în cealaltă parte a casei şi apoi am ieşit din nou în grădină prin verandă. Marele danez mai sus menţionat tocmai se lupta cu un nămete, dar, nehotărându-se pe care dintre picioarele din spate să-l ridice din zăpadă, ne-a zărit între timp şi imediat ni s-a alăturat într-un galop vesel.

Toţi trei am urmat o cărare foarte uşoară şi, după ce am înotat prin troiene mai mari, am ajuns la drumul ce ducea în sat. Între timp soarele apusese. Întunericul se lăsă ciudat de repede. Fratele meu declară că îi e frig şi a obosit, dar eu l-am mânat mai departe şi în cele din urmă l-am convins să se suie pe spinarea câinelui (singurul membru al formaţiei care încă se mai distra). Am mers mai mult de două verste, luna răspândea o lumină fantastică şi fratele meu, complet amuţit, începuse să cadă tot mereu de pe câinele pe care era

cocoțat, când Dmitri a apărut cu un felinar și ne-a dus acasă. „Zăpăciților, zăpăciților", zbiera turbată Mademoiselle de pe verandă. Ne-am strecurat pe lângă ea fără să scoatem o vorbă. Fratele meu a izbucnit în plâns și s-a predat. Marele danez, al cărui nume era Turka, s-a întors la treaba de la care fusese deranjat, având ca obiect îndatoritoarele și instructivele mormane de zăpadă din jurul casei.

4

În copilărie știm foarte multe despre mâini, deoarece ele sunt însuflețite și se mișcă la nivelul staturii noastre; Mademoiselle avea niște mâini neplăcute din cauza lustrului ca de broască al pielii întinse, presărate cu pete maro echimotice. Înainte de a veni ea, nici o persoană străină nu mă mângâiase pe față. De cum a apărut, Mademoiselle m-a luat prin surprindere, mângâindu-mă pe obraz ca o manifestare spontană de afecțiune. Îmi reamintesc toate ticurile ei când mă gândesc la acele mâini. Obiceiul de a decoji creioanele, în loc să le ascută, ținând vârfurile spre sânii ei imenși și sterpi, învești mântați în lână verde. Felul în care își introducea degetul mic în ureche și-l făcea să vibreze foarte rapid. Ritualul oficiat ori de câte ori îmi dădea un caiet nou. Întotdeauna gâfâia un pic, cu gura întredeschisă, emițând într-o succesiune rapidă o serie de sufluri astmatice în timp ce deschidea caietul pentru a-i aranja marginea; adică imprima puternic pe el o linie verticală cu unghia de la degetul mare, îndoia marginea foii, apăsa, îi dădea drumul, o netezea cu podul palmei, după care caietul era iute răsucit și așezat în fața mea, gata de a fi folosit. Urma un nou toc; întotdeauna îi umezea penița lucitoare susurând din buze înainte de a-l cufunda în cristelnița cu cerneală. Apoi, bucurându-se de fiecare trăsătură a fiecărei litere curate (mai ales pentru că

terminasem caietul anterior într-o mizerie totală), gravam cu infinită grijă cuvântul *Dictée*, în timp ce Mademoiselle cotrobăia prin colecția ei de teste de ortografie după un pasaj solid, dificil.

5

Între timp decorul se schimbă. Copacul plin de promoroacă și uriașul troian de zăpadă cu gaura lui gălbuie fuseseră curățate de un servitor tăcut. După-amiaza de vară este însuflețită de nori repezi care înfruntă albastrul cerului. Pe cărările grădinii se mișcă umbre cu ochi. Brusc, lecția ia sfârșit și Mademoiselle ne citește pe veranda unde rogojinile și scaunele împletite degajă un miros tare, de paie, în zăpușeala din aer. Pe policioarele albe de la ferestre și pe băncile lungi de sub ele, acoperite cu stambă imprimată decolorată, razele de soare se frâng în giuvaiere geometrice, după ce trec prin romburile și pătratele vitraliilor. E ora când Mademoiselle este în forma cea mai bună.

Câte volume ne-a citit ea pe veranda aceea! Glasul ei firav continua să murmure, fără a-și domoli ritmul, fără cea mai vagă ezitare, o splendidă mașinărie de citit total independentă de tuburile ei bronhice bolnave. Pe toate le-am ascultat: *Les Malheurs de Sophie, Le Tour du Monde en Quatre-Vingts Jours, La Petite Chose, Les Misérables, Le Comte de Monte Cristo* și multe altele. Ședea acolo eliberându-și glasul din temnița neclintită a propriei persoane. În afară de buze, una dintre bărbii, cea mai mică, dar cea adevărată, era singurul detaliu mobil al trupului ei voluminos ca al unui Buddha. Pince-nez-ul cu rame negre reflecta veșnicia. Din când în când, o muscă se așeza pe fruntea severă și imediat cele trei cute ale ei țâșneau laolaltă în sus ca trei alergători sărind peste trei garduri. Dar expresia feței

nu se modifica niciodată – acea față pe care am încercat deseori s-o zugrăvesc în caietul meu de schițe, căci simetria ei simplă și senină reprezenta o tentație mult mai puternică pentru creionul meu desenând pe furiș decât vaza cu flori sau rața împăiată de pe masa din fața mea, pe care trebuia să le desenez.

Dintr-odată, atenția mea hălăduia și mai departe și poate că abia atunci puritatea unică a glasului ei ritmic își împlinea adevărata menire. Priveam un copac și foșnetul frunzelor lui împrumuta acel ritm. Egor se învârtea printre bujori. O codobatură făcea câțiva pași, apoi se oprea de parcă și-ar fi amintit brusc ceva, apoi pleca mai departe, bătând din coadă pentru a-și confirma parcă numele. Apărând nu se știe de unde, un fluture Polygonia se instala pe prag, scăldat în lumina soarelui, cu aripile roșcate și unghiulare întinse, închizându-le brusc, numai ca să-și arate minuscula inițială scrisă parcă cu creta pe partea interioară neagră și la fel de brusc își lua din nou zborul. Dar cea mai constantă sursă de încântare din timpul acelor lecturi era modelul de arlechin al geamurilor colorate inserate într-un cadru văruit de ambele părți ale verandei. Privită prin aceste sticle magice, grădina părea ciudat de încremenită și izolată. Dacă priveai prin sticla albastră, nisipul devenea cenușă, iar pe cerul tropical înotau copaci ca de cerneală. Galbenul crea o lume de chihlimbar în infuzia de ceai foarte tare a razelor de soare. Roșul făcea frunzișul să picure stropi de întuneric rubiniu pe o cărare roz. Verdele îmbiba verdeața într-un verde și mai verde. Și când, după atâta bogăție, te întorceai spre un mic pătrat de sticlă normală, insipidă, cu țânțarul lui singuratic sau cu un ditamai țânțăroi șchiop, era ca și cum ai lua o înghițitură de apă când nu ți-e sete și vedeai o banală bancă albă sub niște copaci familiari. Dar dintre toate ferestrele, acesta este geamul prin care în anii următori nostalgia secătuită va tânji să privească.

Mademoiselle n-a aflat niciodată câtă putere avea șuvoiul regulat al glasului ei. Impresiile pe care și le-a exprimat

ulterior au fost cu totul altele. „Ah!", ofta ea, *„comme on s'aimait* – cât ne iubeam! Minunatele zile de odinioară din *le château!* Păpuşa de ceară moartă pe care am îngropat-o odată sub stejar! (Nu-i adevărat – era o păpuşă grotescă de genul păpuşii Golliwogg din cărţile pentru copii americani din acea vreme.) Ţineţi minte când tu şi Serghei aţi fugit şi m-aţi lăsat poticnindu-mă şi zbierând în adâncul pădurii! (Exagerat!). Ah, *la fessée que je vous ai flanquée* – Ah, şi ce bătaie v-am tras! (A încercat într-adevăr să mă pălmuiască o dată, dar tentativa n-a mai fost repetată niciodată.) *Votre tante, la Princesse,* pe care ai lovit-o cu pumnuleţul pentru că a fost grosolană cu mine! (Nu-mi amintesc.) Şi cum îmi spuneai la ureche micile tale necazuri de copil! (Niciodată!) Şi cotlonul din camera mea în care îţi plăcea să te cuibăreşti fiindcă acolo era cald şi te simţeai în siguranţă!"

Camera Mademoisellei – atât cea de la ţară, cât şi cea de la oraş – era pentru mine un loc straniu – un fel de seră ce adăpostea o plantă cu frunze groase, impregnată cu un miros greu, de urină. Deşi când eram mici era situată alături de camera noastră, nu părea să aparţină casei noastre plăcute, bine aerisite. În ceaţa aceea bolnăvicioasă, duhnind, printre alte efluvii mai dense, de mirosul cafeniu de coajă de măr oxidată, flacăra lămpii abia pâlpâia, şi pe masa de scris licăreau obiecte ciudate: o cutie de lac cu beţişoare de lemn dulce, din care hăcuia cu briceagul ei segmente negre pe care şi le vâra sub limbă ca să se topească; o carte poştală ilustrată înfăţişând un lac şi un castel presărat cu stele ca nişte perle în chip de ferestre; o minge îndesată alcătuită din bucăţi de poleială strâns rulate, provenite de la ciocolatele pe care le consuma noaptea; fotografii ale nepotului de soră care murise, a mamei lui care îşi semnase poza *Mater Dolorosa* şi a unui anume Monsieur de Marante, care fusese silit de familie să se însoare cu o văduvă bogată.

Dominându-le pe toate celelalte era o fotografie într-o ramă fantezi incrustată cu granate; un portret trei sferturi înfăţişând o tânără brunetă şi zveltă, îmbrăcată cu o rochie

strânsă pe corp, cu ochi cutezători și un păr extrem de bogat. „Aveam o coadă groasă cât brațul meu și lungă până la glezne", comenta melodramatic Mademoiselle. Căci aceea era ea – dar în zadar cercetau ochii mei silueta ei familiară, încercând să extragă din ea grațioasa făptură pe care o cuprinsese odinioară. Descoperirile pe care le făcuserăm îngroziți fratele meu și cu mine n-au făcut decât să sporească dificultățile acestei sarcini; iar adulții care priveau în timpul zilei o Mademoiselle bine înfofolită nu vedeau niciodată ceea ce vedeam noi, copiii, când, trezită din somn de unul dintre noi care urla fiindcă visase urât, cu părul despletit, cu lumânarea în mână, într-un capot roșu ca sângele pe care sclipea o dantelă aurie care nu-i acoperea integral masa tremurătoare de carne, cadaverica Jézabel din piesa absurdă a lui Racine dădea buzna în picioarele goale în camera noastră.

Toată viața am adormit greu. Oamenii din trenuri care-și pun ziarul deoparte, își încrucișează stupid brațele și încep imediat, cu o familiaritate jignitoare, să sforăie mă uimesc în aceeași măsură ca individul neinhibat care defechează confortabil în prezența altuia care flecărește în timp ce face baie sau ca individul care participă la uriașe demonstrații sau se înscrie într-un sindicat pentru a se pierde în el. Somnul este cea mai imbecilă frățietate din lume, cu cele mai grele îndatoriri și cele mai primitive ritualuri. Este o tortură mentală care mi se pare degradantă. Încordarea și istovirea pe care le produce creația mă silesc deseori, din păcate, să înghit o pastilă cu efect puternic care îmi oferă un ceas sau două de cumplite coșmaruri sau chiar mă obligă să accept alinarea comică a unei moțăieli în miezul zilei, ca un crai senil împleticindu-se spre cel mai apropiat *euthanasium*; dar pur și simplu nu mă pot obișnui cu trădarea nocturnă a rațiunii, a umanității, a geniului. Oricât de obosit aș fi, simt o repulsie inexprimabilă față de răscolitoarea despărțire de conștiință. Îl urăsc pe Somnus, acest călău cu mască neagră care-mi pune capul pe butuc; și, dacă pe parcursul anilor, apropiindu-se o dezintegrare mult mai meticuloasă și mai

ridicolă, care în nopţile de acum – mărturisesc – reduce mult groaza rutinei somnului, m-am obişnuit atât de mult cu chinul premergător somnului, încât aproape că mă fălesc când familiara secure iese la iveală din marea cutie de contrabas căptuşită cu catifea, la început nu beneficiam de asemenea mângâiere sau apărare : nu aveam nimic – doar lumina simbolică a candelabrului potenţial strălucitor din camera Mademoisellei, a cărei uşă, conform recomandărilor medicului familiei (Vă salut, domnule doctor Sokolov !) rămâne uşor întredeschisă. Scânteierile lui verticale (pe care lacrimile de copil le puteau transforma în strălucitoare raze de compasiune) reprezentau ceva de care mă puteam agăţa, întrucât în bezna totală capul mi se învârtea şi mintea îmi aluneca într-o parodie a luptei cu moartea.

Seara de sâmbătă era sau ar fi trebuit să fie aşteptată cu bucurie, pentru că era seara când Mademoiselle, care aparţinea şcolii clasice de igienă şi considera maniile englezeşti – *les toquades anglaises* – doar o sursă de răceli, îşi permitea primejdiosul lux al unei băi săptămânale, îngăduind astfel un răgaz mai lung privirii mele fugare.

Ne mutaserăm între timp în casa de la oraş, o clădire în stil italian din granit finlandez, construită de bunicul pe la 1885, cu fresce florale deasupra ultimului etaj şi cu un bovindou la etajul al doilea, în St. Petersburg (acum Leningrad), strada Morskaia (acum strada Herzen) nr. 47. Copiii ocupau etajul al treilea. În 1908, anul comentat aici, încă mai împărţeam o cameră de copii cu fratele meu. Baia repartizată Mademoisellei se afla la capătul unui coridor în formă de Z, la vreo douăzeci de bătăi de inimă distanţă de patul meu şi, zbuciumându-mă între groaza întoarcerii ei premature de la baie, în dormitorul ei luminat de lângă camera noastră, şi invidia faţă de fratele meu care respira regulat, şuierând uşor în spatele paravanului care ne despărţea, nu reuşeam niciodată cu adevărat să profit de acest răgaz suplimentar pentru a adormi repede, în timp ce o crăpătură în întuneric încă mai reţinea o frântură din mine în neant. În cele din urmă, se auzeau paşii implacabili

înaintând greoi pe coridor și făcând să vibreze deznădăjduit pe etajera lui vreun obiect de sticlă, care împărțise veghea cu mine.

Acum a intrat în cameră. Un schimb alert de valori ale luminii mă anunță că lumânarea de pe noptiera ei preia funcția ciorchinelui de becuri din tavan, care, după două țăcănituri, mai degajă încă două licăriri, una naturală, apoi una supranaturală, și se stinge de tot după încă un țăcănit. Fascicolul meu de lumină încă există, dar a devenit bătrân și palid și pâlpâie ori de câte ori Mademoiselle face patul să scârțâie, mișcându-se. Căci încă o mai aud. Acum se aude foșnetul argintiu rostind „Suchard"; apoi hârș-hârș-hârș, un cuțit pentru fructe tăind foile publicației *La Revue des Deux Mondes*. Începe o perioadă de declin: citește Bourget. Nici un cuvânt de-al lui nu va supraviețui. Condamnarea se apropie. Sunt pradă disperării, luptându-mă să atrag somnul, deschizând ochii la fiecare câteva secunde pentru a controla licărirea tot mai firavă și închipuindu-mi paradisul ca pe un loc unde un vecin care n-are somn citește o carte fără sfârșit, la lumina unei lumânări veșnice.

Se petrece inevitabilul: etui-ul pince-nez-ului se închide cu un țăcănit, revista foșnește pe marmura noptierei și Mademoiselle suflă vijelios cu buzele țuguiate; prima încercare eșuează, o flăcăruie buimacă se agită, apoi se micșorează; urmează un al doilea atac, și lumina dispare. În acea beznă neagră ca smoala îmi pierd reperele, patul meu pare să plutească încet, panica mă face să mă ridic în capul oaselor privind în gol; în cele din urmă, ochii mei acomodați cu întunericul deslușesc printre formele familiare plutitoare, câteva contururi vagi mai prețioase care hoinăresc într-o amnezie fără țel până ce, revenindu-le pe jumătate memoria, se stabilesc la forma cutelor întunecate ale perdelelor de la geamuri, în spatele cărora luminile de pe stradă licăresc în depărtare.

Cât de străine de frământările nopții erau palpitantele dimineți ale St. Petersburg-ului, când primăvara acrită, cruntă

şi tandră, umedă şi fermecătoare, expedia gheaţa fărâmată pe Neva strălucitoare ca marea ! Acoperişurile sclipeau. Zloata de pe stradă căpăta o nuanţă bogată de albastru-purpuriu pe care n-am mai văzut-o nicăieri de atunci. În acele zile magnifice *on allait se promener en équipage* – o expresie a vechii lumi, curentă în mediul nostru. Mi-e uşor să retrăiesc bucuria schimbării *poluşubok*-ului cu căptuşeală groasă, lung până la genunchi şi cu gulerul cald din blană de biber, cu scurta bleumarin cu nasturi de alamă cu ancore. În landoul deschis, sunt legat prin adâncitura unui pled de ocupanţii mai interesantului loc din spate, maiestuoasa Mademoiselle şi victoriosul Serghei, cu faţa mânjită de lacrimi, căci tocmai ne luaserăm la harţă. Îi trag din când în când câteva picioare, sub acoperământul comun, până ce Mademoiselle îmi spune cu un glas aspru să mă potolesc. Alunecăm pe lângă vitrina bijuteriei Fabergé, ale cărei monstruozităţi minerale, troici cu pietre preţioase cocoţate pe ouă de struţ din marmură şi alte obiecte asemănătoare, foarte apreciate de familia imperială, erau pentru ai noştri simboluri ale unui lux ţipător şi grotesc. Bat clopotele, primul fluture Brimstone zboară pe deasupra bolţii palatului, peste o lună ne vom întoarce la ţară ; şi, ridicându-mi privirea, văd atârnate pe sfori, de la o faţadă de casă la alta, sus, deasupra străzii, stindarde mari, bine întinse, semitransparente, umflându-se, cu cele trei benzi late – roşu-pal, albastru-pal şi doar pal – cărora soarele şi umbrele zburătoare ale norilor le zădărnicesc orice legătură prea evidentă cu o sărbătoare naţională, dar fără îndoială celebrând acum, în cetatea amintirii, esenţa acelei zile de primăvară, clipoceala noroiului, începutul oreionului, pasărea exotică zburlită, cu un ochi injectat, de pe pălăria Mademoisellei.

6

A stat la noi şapte ani, lecţiile rărindu-se cu timpul şi firea ei devenind tot mai irascibilă. Şi totuşi părea ca o stâncă a neîndurătoarei permanenţe în comparaţie cu fluxul şi refluxul de guvernante englezoaice şi preceptori ruşi care s-au vânturat prin casa noastră. Fusese în relaţii proaste cu toţi. Vara se întâmpla rareori să fie la masă mai puţin de cincisprezece persoane şi când, la zilele de naştere, numărul lor se ridica la treizeci sau chiar mai mult, problema locurilor la masă devenea una deosebit de arzătoare pentru Mademoiselle. Unchi şi mătuşi şi veri soseau în asemenea zile de la moşiile învecinate, venea şi medicul satului în şareta lui, iar pe învăţător îl auzeai suflându-şi nasul în holul rece, unde trecea de la o oglindă la alta cu un buchet mai mult verde, umed, foşnitor, de mărgăritare sau ţinând în pumn un bucheţel fragil cu albăstrele de culoarea cerului.

Dacă Mademoiselle era cumva aşezată prea departe, la capătul imensei mese, şi mai ales dacă în faţa ei avea întâietate vreo rudă săracă aproape la fel de grasă ca ea („*Je suis une sylphide à côté d'elle*“[1], spunea Mademoiselle ridicând din umeri în semn de dispreţ), atunci, simţindu-se jignită, îşi schimonosea gura într-un aşa-zis zâmbet ironic, iar când vreun vecin naiv îi întorcea zâmbetul, scutura repede din cap, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-o meditaţie profundă, afirmând: „*Excusez-moi, je souriais à mes tristes pensées*“[2].

Şi, de parcă natura n-ar fi dorit s-o cruţe de nici un motiv de hipersensibilitate, era şi tare de urechi. Uneori, la masă, noi, băieţii, observam brusc două lacrimi mari prelingându-se pe obrajii plini ai Mademoiselleei. „Nu mă băgaţi în seamă“, spunea ea în şoaptă şi continua să mănânce până ce lacrimile neşterse o orbeau; atunci, cu un sughiţ sfâşietor, se ridica şi

1. Culmea (în fr. în orig.).

1. Plouă mereu în Elveţia (în fr. în orig.).

ieșea împleticindu-se din sufragerie. Treptat, adevărul ieșea la iveală. Să zicem, de pildă, că se discuta la masă despre vasul de război comandat de unchiul meu și ea percepea toată povestea ca pe o înțepătură răutăcioasă la adresa scumpei ei Elveții, care nu avea flotă de război. Sau o apuca plânsul pentru că își închipuia că, ori de câte ori se vorbea franțuzește, jocul era încercarea deliberată de a o împiedica pe ea să îndrume și să ornamenteze conversația. Sărmana de ea, era atât de nervoasă și de grăbită să domine conversația inteligibilă de la masă înainte de a se reveni la rusă, încât nu era de mirare că rata replicile.

„Dar Parlamentul dumneavoastră, domnule, cum se mai descurcă?" izbucnea ea deodată vioaie din capătul de masă unde ședea, provocându-l pe tata, care, după o zi de hărțuială, nu era prea dornic să comenteze probleme de stat cu o persoană ciudat de ireală, care n-avea habar de ele și nici n-o interesau. Crezând că se vorbea despre muzică, bolborosea: „Dar și tăcerea poate fi frumoasă". „Vai, dar într-o seară, într-o vale pustie din Alpi, *am auzit* efectiv Liniștea." Asemenea elanuri, mai ales când surzenia ei tot mai acută o făcea să răspundă unor întrebări pe care nu le punea nimeni, aveau drept urmare o tăcere penibilă, și nu declanșarea spectaculoasă a unei *causerie* vioaie.

Și zău că franceza ei era minunată! Ce rost mai avea să strâmbi din nas fiindcă avea o fire posacă, idei banale și o cultură superficială când graiul ei presărat cu perle era ca un susur, ca o sclipire și la fel de nevinovat de semnificații ca păcătoasele aliterații ale pioaselor versuri scrise de Racine? Din cărțile aflate în biblioteca tatei, și nu din bagajul ei limitat de cunoștințe, am învățat să apreciez poezia autentică; și totuși ceva din limpezimea și strălucirea graiului ei a avut asupra mea un efect deosebit de înviorător, ca sărurile acelea scânteietoare folosite pentru purificarea sângelui. De aceea mă întristez imaginându-mi acum ce trebuie să fi simțit îndurerata Mademoiselle văzând cum se pierde, fiind prea puțin prețuit, glasul de privighetoare care ieșea din trupul ei

de elefant. A stat la noi mult timp, mult prea mult, nădăjduind cu încăpățânare într-un miracol ce o va transforma într-un fel de Madame de Rambouillet care să țină sub vraja ei strălucitoare poeți, prinți și oameni de stat, într-un *salon* cu mobile aurite și tapiserii de mătase.

Ar fi continuat să spere, dacă n-ar fi apărut Lenski, un tânăr preceptor rus, cu ochi blânzi și miopi și opinii politice ferme, care fusese angajat să ne instruiască asupra unor subiecte variate și să participe la distracțiile noastre. Avusese mai mulți predecesori, și nici unul nu-i plăcuse Mademoisellei, dar el, după cum se exprima ea, a fost *„le comble"*[1]. Deși îl venera pe tata, Lenski nu putea înghiți anumite aspecte ale gospodăriei noastre, ca de pildă valeții și limba franceză, pe aceasta din urmă considerând-o o convenție aristocratică de nici un folos în casa unui liberal. Pe de altă parte, Mademoiselle decretase că Lenski îi răspundea la întrebările ei directe cu scurte bombăneli (pe care încerca să le germanizeze, în lipsa unei limbi mai potrivite) nu pentru că nu înțelegea franceza, ci pentru că voia s-o insulte în fața tuturor.

Parcă o aud și o văd pe Mademoiselle, cerându-i pe un ton dulce, dar cu o tremurătură de rău augur a buzei superioare, să-i dea coșul cu pâine; și la fel, parcă îl aud și-l văd pe Lenski, continuând să-și soarbă supa neabătut și nefrănțuzește; în cele din urmă, cu un biciuitor *„Pardon, monsieur"*, Mademoiselle se repezea pe deasupra farfuriei lui, să înșface iute coșul cu pâine și se retrăgea cu un *„Merci!"* atât de ironic, încât urechile pleoștite ale lui Lenski se făceau roșii ca mușcatele. „Bruta! Jigodia! Nihilistul!" izbucnea ea mai târziu în camera ei – care nu mai era alături de a noastră, deși la același etaj.

Dacă se întâmpla ca Lenski să coboare sprinten scara, în timp ce ea urca greoi și se oprea gâfâind astmatic la fiecare zece trepte (căci micul lift hidraulic al casei noastre din St. Petersburg refuza în mod constant și destul de jignitor să

1. Celei care a știut întotdeauna să se facă iubită și nu va ști niciodată să

funcţioneze), Mademoiselle susţinea că se ciocnise de ea intenţionat, o împinsese, o doborâse şi parcă-l şi vedeam călcând în picioare trupul ei lungit pe jos. Pleca de la masă din ce în ce mai frecvent, şi desertul pe care-l rata era trimis diplomatic după ea. Din camera ei aflată la celălalt capăt al casei îi scria o scrisoare de şaisprezece pagini mamei, care, urcând repede la ea, o găsea făcându-şi bagajele, cu dramatism. Şi, într-o bună zi, a fost lăsată să continue să-şi facă bagajele.

7

Mademoiselle s-a întors în Elveţia. A izbucnit Primul Război Mondial, apoi Revoluţia. La începutul anilor douăzeci, la mult timp după ce corespondenţa noastră începuse să lâncezească, printr-o întâmplare fericită a vieţii în exil am ajuns să vizitez Lausanne împreună cu un prieten de la colegiu şi m-am gândit s-o caut pe Mademoiselle, în ideea că mai era în viaţă.

Era. Mai corpolentă ca oricând, cu părul cărunt şi aproape total surdă, m-a întâmpinat cu o manifestare tumultuoasă de afecţiune. În loc de poza cu Château de Chillon, era una cu o troică în culori ţipătoare. Vorbea cu atâta căldură despre viaţa ei în Rusia, de parcă ar fi fost patria ei pierdută. Şi, într-adevăr, am descoperit în apropierea casei ei o întreagă colonie de bătrâne guvernante elveţiene asemenea ei. Grupate în acelaşi loc, cuprinse permanent de freamătul unei competiţii de amintiri, alcătuiau o mică insulă într-un mediu care le devenise străin. Prietena de suflet a Mademoisellei era acum mumificata Mlle Golay, fosta guvernantă a mamei, încă pedantă şi pesimistă la cei optzeci şi cinci de ani ai ei; rămăsese în familia noastră mult timp după ce mama se căsătorise şi se întorsese în Elveţia doar cu doi ani înaintea Mademoisellei, cu care nu era în termeni buni când trăiau amândouă sub

același acoperiș. Întotdeauna te simți în trecut mai în largul tău, fapt care explică în parte iubirea postumă a acelor doamne patetice pentru o țară îndepărtată și – ca să fim absolut cinstiți – destul de înfricoșătoare, pe care ele n-o cunoscuseră de fapt niciodată cu adevărat și în care nici una nu fusese prea fericită.

Întrucât nu era posibilă nici o conversație din cauza surzeniei Mademoisellei, prietenul meu și cu mine ne-am hotărât să-i aducem a doua zi aparatul pe care am înțeles că nu-și putea permite să și-l procure. Și-a fixat la început greșit stânjenitorul obiect, dar nici nu și-l pusese bine că s-a și întors spre mine cu o privire uluită, minunându-se cu lacrimi de fericire în ochi. Se jura că auzea fiecare cuvânt, fiecare șoaptă a mea. Nu le auzise pentru că, având îndoielile mele, nu rostisem nici o vorbă. Dacă aș fi rostit vreuna, i-aș fi spus să-i mulțumească prietenului meu care plătise aparatul. Oare auzise atunci liniștea, acea Liniște Alpină despre care vorbise în trecut? În acel trecut se mințise pe ea însăși; acum mă mințea pe mine.

Înainte de a pleca spre Basel și Berlin, s-a întâmplat să mă plimb de-a lungul lacului în noaptea aceea rece și cețoasă. Undeva, o lumină singuratică dilua vag întunericul și transforma ceața într-o burniță vizibilă. *„Il pleut toujours en Suisse“*[1] – fusese una dintre remarcile întâmplătoare care o făcuseră odinioară pe Mademoiselle să plângă. Dedesubt, o unduire amplă, aproape un val și ceva vag alb îmi atraseră privirea. Apropiindu-mă de apa care clipocea, am văzut ce era – un lebădoi bătrân, o vietate mare, preistorică parcă, bizară, care făcea eforturi ridicole să se cocoațe într-o barcă acostată la mal. Nu izbuti. Fluturarea de aripi, greoaie și neputincioasă, sunetul alunecos pe care-l producea izbindu-se de barca ancorată care se legăna și împroșca apă, licărirea lipicioasă a umflăturii întunecate în locul unde capta lumina – totul păru pentru o clipă încărcat de acea stranie semnificație atașată

se facă uitată (în fr. în orig.).

uneori în vis unui deget apăsat pe niște buze mute și apoi arătând spre ceva ce visătorul nu apucă să deslușească înainte de a se trezi speriat. Dar, deși am uitat curând acea noapte lugubră, ciudat, dar tocmai acea noapte, acea imagine multiplă – tremurul, lebădoiul, umflătura – mi-a apărut prima în minte, doi ani mai târziu, când am aflat că Mademoiselle murise.

Toată viața se simțise nefericită; nefericirea era elementul ei nativ; fluctuațiile ei, diversele ei profunzimi, numai ele îi dădeau impresia de mișcare și de viață. Ceea ce mă supără este că sentimentul nefericirii, fără nimic altceva, nu este suficient pentru a crea un suflet permanent. Enorma și posaca mea Mademoiselle este foarte potrivită pe pământ, dar imposibilă în eternitate. Oare am salvat-o de ficțiune? Cu o clipă înainte ca ritmul pe care-l aud să șovăie și să dispară, mă surprind întrebându-mă dacă nu cumva, în anii în care am cunoscut-o, nu mi-a scăpat ceva din ea care o definea mult mai bine decât bărbiile, ticurile sau chiar franceza ei – ceva poate înrudit cu acea ultimă privire pe care i-am aruncat-o, cu minciuna surâzătoare de care se folosise pentru a mă vedea plecând încântat de mărinimia mea sau de acel lebădoi al cărui chin era mult mai aproape de adevărul artistic decât coborârea lentă a brațelor palide ale unei balerine; pe scurt, ceva ce am fost în stare să apreciez abia după ce obiectele și ființele pe care le-am iubit cel mai mult la adăpostul copilăriei mele se prefăcuseră în scrum sau fuseseră împușcate în inimă.

Există un apendix la povestea Mademoisellei. Când am scris-o prima oară nu aflasem de câteva uluitoare supraviețuiri. Astfel, în 1960, vărul meu din Londra, Peter de Peterson, mi-a spus că dădaca lor englezoaică, deja bătrână în ochii mei în 1904, la Abbazia, avea pe atunci peste nouăzeci de ani și era sănătoasă; n-am știut nici că guvernanta celor două surori mai mici ale tatei, Mlle Bouvier (ulterior Mme Conrad) i-a supraviețuit tatei cu aproape o jumătate de secol. Venise în casa lor în 1889 și stătuse șase ani, fiind ultima

dintr-o serie de guvernante. Un mic și frumos album alcătuit în 1895 de Ivan de Peterson, tatăl lui Peter, înfățișează diverse întâmplări de la Batovo într-o vignietă deasupra căreia era scris de mâna tatei: *„A celle qui a toujours su se faire aimer et qui ne saura jamais se faire oublier"*[1]; au fost anexate semnăturile a patru tineri Nabokovi și a trei dintre surorile lor, Natalia, Elisaveta și Nadejda, precum și a soțului Nataliei, a micului lor fiu Mitik, a celor două verișoare și a lui Ivan Alexandrovici Tihoțki, preceptorul rus. Șaizeci și cinci de ani mai târziu, la Geneva, sora mea Elena a descoperit-o pe Mme Conrad, pe atunci în cel de-al zecelea deceniu de viață. Matusalemica doamnă, sărind peste o generație, a confundat-o cu naivitate pe Elena cu mama noastră, apoi cu o fată de optsprezece ani care venea deseori împreună cu Mlle Golay de la Vira la Batovo, în acele timpuri de demult, a căror lungă rază de lumină găsește atâtea căi ingenioase de a ajunge până la mine.

1. Aparținând bibliotecii Universității Oxford, reamenajată de Sir Thomas Bodley (1545-1613), diplomat și erudit englez.

Capitolul 6

1

Într-o dimineață de vară, în legendara Rusie a copilăriei mele, primul lucru asupra căruia deschideam ochii când mă trezeam era crăpătura dintre jaluzelele albe dinăuntru. Dacă prin ea se zărea o paloare apoasă, mai bine nu îi deschideai, fiind astfel cruțat de vederea unei zile posomorâte, pozând pentru a fi fotografiată într-o băltoacă. Dintr-un fascicol de lumină întunecată, deduceai cerul plumburiu, nisipul îmbibat cu apă, terciul de flori maro strivite sub lilieci – și acea frunză turtită, roșcată (prima victimă a anotimpului) lipită de o bancă udă din grădină.

Dar, dacă prin crăpătură se zărea o dungă lungă sclipind ca roua, mă grăbeam să ofer ferestrei ocazia de a-și revărsa comoara. Dintr-odată, camera era despicată în lumini și umbre. Frunzișul mestecenilor mișcându-se în lumina soarelui avea nuanța de verde translucid a strugurilor și în contrast cu el era catifeaua întunecată a brazilor pe un fond albastru extraordinar de intens, cum n-am mai văzut decât mulți ani mai târziu în zona montană din Colorado.

De la vârsta de șapte ani, tot ce simt în legătură cu un dreptunghi alcătuit de cadrul luminii soarelui este dominat de o unică pasiune. Dacă primul lucru spre care-mi îndrept privirea este soarele, primul meu gând se îndreaptă spre fluturii pe care-i va zămisli. Incidentul de la care a pornit a fost destul de banal. Pe caprifoiul ce atârna pe speteaza

sculptată a unei bănci din fața intrării principale, îngerul meu păzitor (ale cărui aripi seamănă cu cele ale arhanghelului Gavril pictat de Fra Angelico, exceptând purgatoriul florentin) mi-a arătat un vizitator de elită, o vietate splendidă, galben-pal cu pete negre, cu franjuri albastre și câte o bulină de cinabru deasupra fiecărei cozi negre tivite cu roșu de crom. În timp ce examina floarea plecată pe care stătea agățat cu corpul său acoperit de puf, ușor încovoiat, continua să zvâcnească fără astâmpăr din marile aripi, și eu l-am dorit cu atâta ardoare cum nu mai dorisem nimic până atunci. Sprintenul Ustin, instalatorul casei noastre de la oraș, care dintr-un motiv comic (pe care-l explic în altă parte) s-a întâmplat să stea cu noi la țară în vara aceea, a izbutit în cele din urmă să-l prindă în șapca mea, după care a fost transferat, cu șapcă cu tot, într-un șifonier unde Mademoiselle a așteptat cu drag ca naftalina dinăuntru să-l omoare peste noapte. Totuși, în dimineața următoare, când a descuiat șifonierul ca să ia ceva din el, drăguțul meu Swallowtail i-a zburat în față cu un foșnet puternic și apoi s-a îndreptat spre fereastra deschisă și curând nu mai era decât o pată aurie plonjând și plutind, înălțându-se spre răsărit, peste păduri și tundră, spre Vologda, Viatka și Perm, dincolo de lanțul uscătiv al Uralilor până la Iakuțk și Verknie Kolimsk, de la Verknie Kolimsk, unde și-a pierdut o coadă, spre frumoasa Insulă St. Lawrence, de-a curmezișul Alaskăi la Dawson și spre sud de-a curmezișul Munților Stâncoși – pentru a fi în cele din urmă ajuns și capturat, după o cursă ce a durat patruzeci de ani, pe o păpădie imigrantă de sub un plop endemic de munte de lângă Boulder. Într-o scrisoare adresată de domnul Brune domnului Rawlins, la 14 iunie 1735, aflată în colecția Bodleiană[1], acesta afirmă că un anume domn Vernon a urmărit un fluture paisprezece kilometri până să-l prindă (*Revista recreativă* sau *Excentricitățile literaturii și ale vieții*, vol. I, p. 144, Londra, 1821).

1. Nu sunt decât fluturi de varză ! (în fr. în orig.).

Curând după povestea cu șifonierul, am descoperit un spectaculos fluture de noapte naufragiat într-un colț al ferestrei din vestibul, și mama l-a trimis pe lumea cealaltă cu eter. În anii următori, am folosit multe substanțe letale, dar cel mai mic contact cu acea substanță inițială va face întotdeauna să se deschidă portalul trecutului prin care va năvăli lumina, atrăgând acea superbă vietate ametită. Odată, când eram deja adult, fiind anesteziat cu eter pentru o operație de apendicită, m-am văzut, cu precizia unei gravuri, îmbrăcat în costum de marinar, călare pe un fluture Emperor abia zămislit, îndrumat de o doamnă chinezoaică, pe care am recunoscut-o ca fiind mama. În timp ce propriile mele organe vitale erau expuse, totul era minunat reprodus în visul meu: bucata de vată umedă absorbantă, rece ca gheața, apăsând capul lemurian al insectei; spasmele tot mai slabe ale corpului ei; pârâitul aducător de satisfacție produs de acul cu gămălie pătrunzând în carapacea dură a toracelui ei; inserarea atentă a vârfului acului în șanțul căptușit cu plută al planșetei; aranjarea simetrică a aripilor groase cu vene puternice sub fâșii de hârtie semitransparentă aplicate cu grijă.

2

Trebuie să fi avut vreo opt ani când, într-un pod al casei noastre de la țară, am descoperit, printre tot felul de obiecte prăfuite, câteva cărți minunate achiziționate în zilele când mama mamei era preocupată de științele naturii și chemase un celebru profesor universitar de zoologie (Simkevici) să-i dea lecții particulare fiicei ei. Unele dintre ele erau doar niște curiozități, ca de pildă patru volume maro, imense, ale lucrării lui Albertus Seba (*Locupletissimi Rerum Naturalium Thesauri Accurata Descriptio...*), tipărite la Amsterdam pe la 1750. Pe paginile lor granulate grosolan, am găsit xilogravuri cu șerpi,

fluturi și embrioni. Fetusul unui copil etiopian de sex feminin atârnat de gât într-un borcan de sticlă îmi producea un șoc neplăcut ori de câte ori nimeream peste el; nu prea mă dădeam în vânt nici după hidra împăiată de pe planșa CII, cu cele șapte capete de broască-țestoasă și dinți de leu așezate pe șapte gâturi spiralate și cu trunchiul ei ciudat, puhav, cu niște tuberculi cu nasturi pe părți și terminându-se într-o coadă înnodată.

Alte cărți pe care le-am găsit în podul acela, printre ierbare pline cu căldărușe alpine, cu palemonia albastră, cu Lycneea, cu crini roșii-portocalii și alte flori din Davos, aveau mai multă tangență cu subiectul meu. Am luat în brațe și am cărat jos glorioasa povară alcătuită din patru volume extrem de atrăgătoare: planșele Mariei Sibylla Merian (1647-1671) cu insectele din Surinam, nobila carte a lui Esper, *Fluturii*: *Die Schemetterlinge* (Erlanger, 1777), lucrarea lui Boisduval, *Icones Historiques de Lépidoptères Nouveaux ou Peu Connus* (Paris, începută în 1832). Și mai palpitante erau lucrările din cea de-a doua jumătate a secolului – *Istoria naturală a fluturilor de zi și de noapte din Anglia,* a lui Newman, *Die Gross-Schemetterlinge Europas* a lui Hofmann, *Memoriile* marelui duce Nikolai Mihailovici despre lepidopterele asiatice (cu planșe superbe pictate de Kavrigin, Rîbakov, Lang), ulu-itoarea lucrare a lui Scudder despre *Fluturii din Noua Anglie.*

Privind în urmă, vara anului 1905 – deși în multe privințe e foarte vie în amintirea mea – nu este însuflețită de nici o zbatere rapidă și de nici o fluturare colorată în jurul sau de-a curmezișul drumurilor străbătute cu învățătorul satului: fluturele Swallowtail din iunie 1906 era încă în stadiu larvar pe o plantă umbeliferă de la marginea drumului; dar în cursul acelei luni am învățat vreo douăzeci de lucruri elementare, și Mademoiselle vorbea deja de un drum prin pădure ce ducea la o poiană mlăștinoasă plină cu mici Fritillaria cu margini perlate (denumiți astfel în primul meu manual, de neuitat pentru mine, căci nu și-a pierdut nici până acum vraja, *Fluturii din Insulele Britanice,* al lui Richard South,

care tocmai apăruse în perioada aceea) pe care-l botezase *le chemin des papillons bruns*. În anul următor, am descoperit că mulţi dintre fluturii noştri nu existau în Anglia sau Europa Centrală şi cu ajutorul unor atlase mai amănunţite am reuşit să-i identific. O boală gravă (pneumonie cu febră până la 41°), survenită la începutul anului 1907, a înăbuşit în mod misterios monstruosul meu talent pentru cifre care făcuse din mine un copil minune timp de câteva luni (astăzi nu sunt în stare să înmulţesc 13 cu 17 fără creion şi hârtie; totuşi, pot să le adun dacă sunt aşezate frumos una sub alta); dar fluturii au supravieţuit. Mama adunase o întreagă bibliotecă şi un muzeu în jurul patului meu, şi dorinţa arzătoare de a face o caracterizare exhaustivă a unei noi specii a înlocuit-o pe aceea de a descoperi un nou număr prim. Călătoria la Biarritz din august 1907 mi-a adus noi bucurii miraculoase (deşi nu la fel de lucide şi de numeroase cum vor fi cele din 1909). În 1908, ajunsesem să cunosc perfect lepidopterele europene descrise de Hofmann. În 1910, visam în mână cu primele volume ale uluitoarei cărţi ilustrate a lui Seitz, *Die Gross-Schmetterlinge der Erde,* achiziţionasem deja câteva rarităţi descrise recent şi citeam cu lăcomie periodicele entomologice, îndeosebi cele englezeşti şi ruseşti. Se produceau mari frământări în evoluţia sistematicii. Începând cu mijlocul secolului, lepidopterologia europeană fusese în general o problemă simplă şi stabilă, dominată lejer de germani. Sacerdotul său, Dr. Staudinger, era şi patronul celei mai mari firme de comerţ cu insecte. Chiar şi acum, la o jumătate de secol după moartea lui, lepidopteriştii germani n-au reuşit să spulbere cu totul vraja hipnotică exercitată de autoritatea lui. Încă mai trăia când şcoala lui a început să-şi piardă prestigiul de forţă ştiinţifică în lume. În timp ce el şi discipolii lui apelau la denumirile specifice şi generice autorizate de o folosire îndelungată, autorii de limbă engleză introduceau modificări în nomenclatură, ca urmare a unei aplicări stricte a legii priorităţii şi a modificărilor taxonomice bazate pe studiul microscopic al organelor. Germanii au făcut tot posibilul ca să ignore noile curente şi au continuat să

îndrăgească partea filatelică a entomologiei. Grija lor pentru „colecționarul obișnuit care nu trebuie să ajungă să facă disecții" este comparabilă cu felul în care editorii nervoși de romane populare îl răsfață pe „cititorul mediu" – care nu trebuie să ajungă să gândească.

S-a produs însă și o schimbare mai generală, care a coincis cu entuziasmul meu de adolescent pentru fluturi și fluturi de noapte. Acel tip de specie victoriană și staudingeriană, ermetică și omogenă, cu „varietăți" diverse (alpine, polare, insulare) atașate ei din afară, ca un fel de anexe incidentale, a fost înlocuită cu un nou tip de specie, multiformă și fluidă, constând organic din rase și subspecii geografice. Aspectele evoluționiste ale cazului respectiv erau astfel puse mai clar în evidență prin metode de clasificare mai flexibile și investigațiile biologice au scos la iveală noi raporturi între fluturi și problemele esențiale ale naturii.

Misterele mimetismului exercitau o atracție deosebită asupra mea. Fenomenele sale dovedeau o perfecțiune artistică asociată de obicei cu obiectele făcute de mâna omului. Gândiți-vă la imitarea picăturilor de otravă, prin niște macule ca niște bășici, de pe o aripă (completate cu pseudorefracția) sau prin punctele galbene lucioase de pe o crisalidă („Nu mă mânca – am fost deja stoarsă, selecționată și respinsă"). Gândiți-vă la acrobațiile unei omide (a fluturelui de noapte Lobster) care în prima copilărie arată ca un găinaț de pasăre, dar după năpârlire capătă niște apendice încolăcite hymenopteroide și niște caracteristici baroce, permițându-i extraordinarei individe să joace două roluri simultan (ca actorul din spectacolele orientale care joacă rolul unei perechi de luptători înlănțuiți): acela de larvă chircită și acela de furnică mare care pare s-o sfâșie. Când un fluture de noapte anume seamănă cu o viespe anume, la formă și culoare, el umblă și își mișcă antenele ca o viespe, și nu ca un fluture. Când un fluture trebuie să arate ca o frunză, nu numai că sunt reproduse splendid toate detaliile unei frunze, dar există și puncte care imită găurile produse de viermi, împrăștiate generos pe toată

suprafaţa. „Selecţia naturală" în sensul darwinian nu poate explica miraculoasa coincidenţă a înfăţişării mimetice şi a comportamentului mimetic şi nici nu se poate recurge la teoria „luptei pentru supravieţuire" atunci când o strategie de protecţie este dusă până la o subtilitate mimetică, o exuberanţă şi un rafinament ce depăşesc cu mult capacitatea de apreciere a unui prădător. Am descoperit în natură desfătările nonutilitare pe care le căutăm în artă. Amândouă sunt o formă de vrajă, amândouă sunt un joc complicat între extaz şi deziluzie.

3

Am vânat fluturi în diverse clime şi travestiuri: sub înfăţişarea unui băiat frumuşel în pantaloni până la genunchi şi beretă de marinar; a unui expatriat cosmopolit slăbănog, îmbrăcat cu pantaloni sport şi bască; a unui bătrân gras în şort, fără pălărie pe cap. Majoritatea casetelor mele cu fluturi au împărtăşit soarta casei noastre din Vira. Cele din casa noastră de la oraş şi micul *addendum* pe care l-am lăsat în muzeul din Ialta au fost distruse, fără îndoială, de molii şi de alţi dăunători. O colecţie de materiale din sudul Europei, pe care am început-o în exil, a dispărut la Paris în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Toate capturile mele americane din 1940 până în 1960 (câteva mii de specimene incluzând exemplare deosebite şi rarităţi) se află la Muzeul de Zoologie Comparată, la Muzeul de Istorie Naturală şi la Muzeul de Entomologie al Universităţii Cornell, unde sunt mai bine ocrotite decât ar fi la Tomsk sau Atomsk. Amintiri incredibil de fericite, comparabile de fapt cu cele ale copilăriei mele în Rusia, sunt asociate cu munca mea de cercetare de la Muzeul de Zoologie Comparată din Cambridge, statul Massachusetts (1941-1948). Nu mai puţin fericite au fost numeroasele călătorii

pentru completarea colecției, efectuate aproape în fiecare vară, timp de douăzeci de ani, prin majoritatea statelor țării mele adoptive.

În Jackson Hole și în Marele Canion, pe versanții munților ce se înalță în Telluride, Colorado și pe un celebru teren arid cu pini de lângă Albany, New York, sălășluiesc și vor sălășlui, în generații mai numeroase decât edițiile lucrărilor mele, fluturii pe care i-am descris ca pe niște noi descoperiri. De câteva dintre descoperirile mele s-au ocupat alți cercetători; unele poartă numele meu. Un exemplar dintre acestea (Mc. Dunnough), *Eupithecia nabokovi*, pe care l-am plesnit într-o noapte din 1943 pe un geam cu vitralii din reședința Alta a lui James Laughlin în statul Utah, își are locul său filozofic în spirala tematică începută într-o pădure de pe malul râului Oredej pe la 1910 – sau poate chiar mai devreme, pe acel râu din Novaia Zemlea, în urmă cu un secol și jumătate.

Într-adevăr, puține lucruri ar putea depăși în bogăție și forță emoția și dorința pătimașă, ambiția și sentimentul de împlinire produse de palpitantele explorări entomologice. Încă de la început, ele aveau multe fațete care se intersectau. Una dintre ele era dorința acută de a fi singur, întrucât orice însoțitor, oricât de tăcut, putea tulbura bucuria cu care mă concentram asupra patimii mele. Împlinirea ei nu admitea nici un compromis și nici o excepție. Încă de când aveam zece ani, preceptorii și guvernantele știau că diminețile îmi aparțin și se țineau prudenți deoparte.

Referitor la asta, îmi amintesc vizita unui coleg de școală, un băiat la care țineam foarte mult și cu care mă distram de minune. A sosit într-o seară de vară – parcă prin 1913 – dintr-un orășel situat la vreo treizeci și ceva de kilometri de noi. Tatăl lui murise recent într-un accident, familia sărăcise, și vajnicul băiețel, nepermițându-și costul unui bilet de tren, străbătuse atâta cale cu bicicleta pentru a petrece câteva zile cu mine.

În dimineața următoare sosirii lui, am făcut tot posibilul să pot ieși din casă pentru a porni în hoinăreala mea matinală,

fără ca el să prindă de veste încotro am plecat. Cu o grabă isterică, fără să mănânc, mi-am adunat plasa, cutiuţele de medicamente, borcanul cu cianură de potasiu şi am sărit pe fereastră. Odată ajuns în pădure, eram în siguranţă ; dar eu continuam să merg împleticindu-mă, cu ochii plini de lacrimi fierbinţi, tremurând tot de ruşine şi scârbă faţă de mine însumi, văzându-l în minte pe bietul meu prieten, cu faţa lui lungă şi palidă şi cu cravata lui neagră, plictisindu-se în seră – mângâind câini cu limba scoasă de căldură, în lipsa unei alte ocupaţii şi străduindu-se să-şi explice absenţa mea.

Dar să-mi privesc obiectiv demonul ! Cu excepţia părinţilor mei, nimeni nu-mi înţelegea cu adevărat obsesia, şi abia după mulţi ani am întâlnit un tovarăş de suferinţă. Unul dintre primele lucruri pe care le-am învăţat a fost să nu depind de alţii ca să-mi sporesc colecţia. Într-o după-amiază de vară a anului 1911, Mademoiselle a intrat în camera mea, cu cartea în mână şi a început să spună că vrea să-mi arate cât de spiritual denunţa Rousseau zoologia (în favoarea botanicii) şi avansase deja prea mult în procesul gravitaţional de coborâre a masei ei de carne într-un fotoliu, pentru a putea fi oprită de urletul meu de disperare : pe locul acela se întâmplase să las o cutie de colecţie cu capac de sticlă, în care se afla o lungă şi frumoasă serie de fluturi *Large White*. Prima ei reacţie a fost de orgoliu rănit : greutatea ei nu putea fi nicidecum acuzată că a stricat ceea ce de fapt distrusese ; a doua reacţie a fost să mă consoleze : *Allons donc, ce ne sont que des papillons de potager* ![1] – ceea ce a înrăutăţit şi mai mult lucrurile. O pereche siciliană cumpărată de la Staudinger fusese strivită şi deteriorată. Un uriaş exemplar din Biarritz era total mutilat. Mai fuseseră strivite câteva dintre capturile locale preferate. Dintre acestea, o aberaţie asemănătoare cu varianta canariană a speciei s-ar fi putut repara cu câteva picături de clei ; dar un preţios gynandromorph, cu partea stângă mascul şi partea dreaptă femelă, al cărui abdomen

1. Un fluture de aur în zborul lui uşor / Străbate înmiresmate câmpuri

nu putea fi detectat și ale cărui aripi se desprinseseră, era definitiv pierdut: aripile puteau fi atașate din nou, dar n-aveai cum să dovedești că toate patru aparțineau acelui torace fără cap, țintuit cu un ac de gămălie îndoit. În dimineața următoare, biata Mademoiselle a pornit cu un aer foarte misterios spre St. Petersburg și s-a întors seara aducându-mi („ceva mai bun decât fluturii tăi de varză") un banal fluture de noapte *Urania* montat în ghips. „Cum m-ai îmbrățișat și cum ai mai dansat de bucurie!" exclama ea zeci ani mai târziu, în timp ce inventa un trecut nou-nouț.

Medicul nostru de țară, căruia i-am lăsat pupele unui fluture de noapte rar, când am plecat într-o călătorie în străinătate, mi-a scris că totul mergea minunat; dar, în realitate, un șoarece ronțăise prețioasele pupe și, la întoarcerea mea, bătrânul mincinos îmi arătă niște banali fluturi Tortoiseshell, pe care presupun că îi prinsese la repezeală în grădina lui și-i vârâse în colivia de prăsilă, drept substitute plauzibile (așa credea *el*). Mai grozav ca el era un entuziast băiat de bucătărie, care lua de la mine cu împrumut ustensilele, întorcându-se peste câteva ceasuri victorios, cu o grămadă de vietăți nevertebrate fremătătoare și alte câteva obiecte. Slăbind gura plasei pe care o legase cu sfoară, își revărsa din ea captura, ca dintr-un corn al abundenței – o grămadă de lăcuste, ceva nisip, două bucăți dintr-o ciupercă, pe care, prevăzător, le culesese în drum spre casă, și un Small White zdrențuit.

În operele marilor poeți ruși am descoperit doar două imagini lepidopterice cu adevărat plastice: impecabila evocare a ceea ce este cu siguranță un fluture Tortoiseshell, realizată de Bunin:

> Și iată cum în cameră zbura
> Un fluture, mătase colorată,
> Bătând din aripi și foșnind, zvâcnea
> Pe un tavan albastru...

Tatăl scriitorului, împreună cu mama, Elena Ivanovna Nabokov, născută Rukavișnikov (1876-1939), în 1900, pe veranda de la Vira, moșia noastră de lângă Sankt Petersburg. Mestecenii și brazii din parcul aflat în spatele părinților mei fac parte din același fundal al unor veri de mult trecute ca și culorile frunzișului descrise la p. 117.

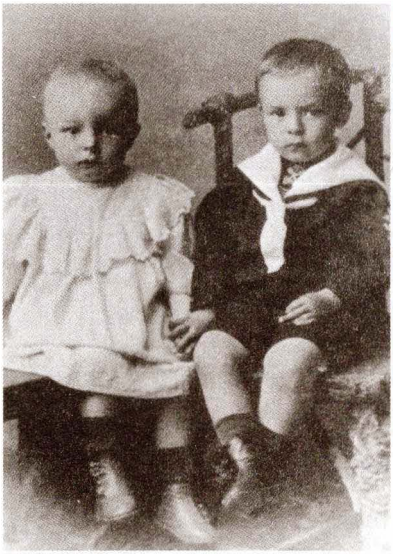

Fratele meu Serghei și cu mine, la vârsta de 1, respectiv 2 ani (și părând unul și același copil în două ipostaze: cu și fără păr), în decembrie 1901, la Biarritz. Presupun că ajunseserăm acolo de la Pau, unde ne-am petrecut iarna respectivă. Singurul lucru pe care mi-l amintesc din acea primă călătorie în sudul Franței este strălucirea umedă a unui acoperiș. Au urmat alte călătorii, două la Biarritz (în toamna lui 1907 și 1909) și două pe Riviera (în toamna lui 1903 și în vara lui 1904).

Tata, pe atunci în vârstă de 35 de ani, cu mine, care aveam 7, La Sankt Petersburg, în 1906.

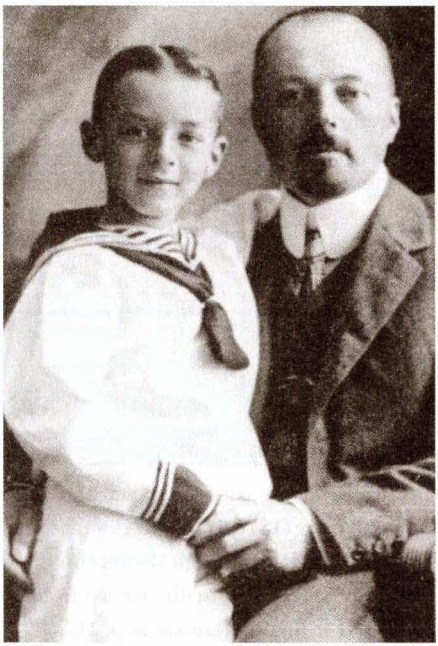

și monologul *Fluturelui* lui Fet:

De unde vin și încotro mă-ndrept
Să nu mă întrebați;
Acum respir pe-o grațioasă floare
Să nu mă deranjați.

În poezia franceză te impresionează cunoscutele versuri ale lui Musset (din *Le Saule)*:

Le phalène doré dans sa course légère
Traverse les prés embaumés[1]

ceea ce constituie o descriere absolut exactă a zborului crepuscular al masculului geometrid cunoscut în Anglia sub numele de fluturele de noapte Orange; apoi mai este expresia fascinant de plastică a lui Fargue (în *Les Quatre Journées*) care se referă la o grădină care, la căderea nopții, *se glace de bleu comme l'aile du grand Sylvain*[2] (fluturele Poplar Admirable). Și printre puținele imagini cu adevărat lepidopterologice din poezia engleză, cea creată de Browning este imaginea mea preferată:

De altă parte-o stană semeț se profilează;
Poteca trece printre prăpastie și stânci
Prin bolovanii unde licheni întruchipează
Aripi de fluturi, iar ferigi vin pe brânci
Cu zimții spre blocul șlefuit
(„Lângă foc")

Este uluitor cum trec fluturii aproape neobservați pentru o persoană neobișnuită. „Nici unul", mi-a răspuns calm acel

(*Salcia*) (în fr. în orig.).

2. Îngheață în albastru, ca aripa mărețului Sylvan (în fr. în orig.).

1. Omletă cu dulceață de căpșuni (în fr. în orig.).

vajnic excursionist elveţian cu un Camus în rucsac, când l-am întrebat, special ca să-l conving pe neîncrezătorul meu însoţitor, dacă văzuse vreun fluture, în timp ce cobora pe poteca pe care, cu o clipă în urmă, eu şi cu tine ne bucuraserăm văzând roiuri întregi. Dar este în acelaşi timp adevărat că, evocând imaginea unei anumite poteci pe care mi-o amintesc în detaliu, dar aparţinând unei veri de dinaintea acelui 1906, adică anterior datei de pe prima etichetă cu numele localităţii în care n-am mai călcat de atunci, nu reuşesc să desluşesc nici o aripă, nici o fluturare de aripă, nici o licărire de azur, nici o floare împodobită cu fluturi, de parcă o piază rea s-ar fi abătut asupra coastei adriatice, făcând invizibile „lepidele" (după cum se exprimă argotic unii dintre noi). Exact aşa s-ar putea simţi într-o bună zi un entomolog, când tropăind alături de un botanist ce jubilează, deja fără cască pe cap, în mijlocul hidoasei flore a unei planete paralele, n-ar zări absolut nici o insectă; tot aşa (ca o bizară dovadă a bizarului fapt că, ori de câte ori este posibil, peisajul primei noastre copilării este folosit de un regizor econom drept decor, deja confecţionat pentru visurile noastre de adulţi), vârful dealului de pe ţărmul mării dintr-un anumit coşmar periodic al meu, în care introduc clandestin o plasă de fluturi pliantă din starea mea de veghe, este înveselit cu cimbrişor şi sulfină, dar, în mod inexplicabil, nu se zăreşte nici unul dintre fluturii care ar trebui să zboare acolo.

Am descoperit, de asemenea, foarte curând că un „lepidist" care îşi vede liniştit de treaba lui este predispus să producă reacţii ciudate altor făpturi. De nenumărate ori, când se organiza un picnic şi eu încercam sfios să-mi introduc neobservat modestele mele ustensile în căruţa cu bănci mirosind a smoală din cauza unei substanţe folosite pentru a ocroti caii de muşte sau în Opelul decapotabil mirosind a ceai (aşa mirosea benzina acum patruzeci de ani), vreun văr sau vreo mătuşă remarca: „*Chiar* trebuie să-ţi iei cu tine plasa aia? Nu poţi să te distrezi şi tu ca un băiat normal? Nu crezi că strici plăcerea tuturor?". Lângă un indicator pe care scria

NACH BODENLAUBE, la Bad Kissingen, în Bavaria, când tocmai mă pregăteam să-i însoțesc într-o lungă plimbare pe tata și pe bătrânul și impunătorul Muromțev (care, cu patru ani în urmă, în 1906, fusese președintele primului parlament rus), acesta din urmă își întorsese capul de marmură spre mine, un vulnerabil băiețel de unsprezece ani, și rostise cu renumita lui gravitate: „Desigur, poți veni cu noi, dar nu cumva să vânezi fluturi, copile. Ne-ar tulbura ritmul plimbării". Pe o cărare de pe faleza Mării Negre, în Crimeea, printre tufe cu flori ca de ceară, în martie 1918, o santinelă bolșevică crăcănată a încercat să mă aresteze sub pretextul că făceam semnale (cu plasa de fluturi, pretindea el) unui vas de război britanic. În vara anului 1929, ori de câte ori treceam printr-un sat din Pirineii estici și se întâmpla să privesc îndărăt, vedeam în urma mea săteni încremeniți în diverse posturi în care-i surprinsese trecerea mea, de parcă eu eram Sodoma, și ei erau femeia lui Lot. Un deceniu mai târziu, în Alpii maritimi, am observat odată cum iarba se unduia șerpuind în urma mea pentru că un polițist rural gras se târa pe burtă după mine, ca să vadă dacă nu cumva pun capcane pentru păsări cântătoare. America a manifestat un interes și mai morbid decât alte țări față de activitățile mele de gladiator înarmat cu plasă – poate pentru că aveam patruzeci de ani când m-am stabilit aici și, cu cât e individul mai bătrân, cu atât mai ciudat arată cu o plasă pentru fluturi în mână. Niște fermieri foarte severi mi-au atras atenția asupra indicatorului PESCUITUL INTERZIS; dinspre niște mașini care au trecut pe lângă mine pe șosea s-au revărsat hohote de râs și vorbe batjocoritoare; niște câini adormiți, care îi ignorau până și pe cei mai răi bețivani, s-au repezit la mine mârâind; niște țânci de-o șchioapă m-au arătat cu degetul mămicilor nedumerite; niște vilegiaturiști cu vederi largi m-au întrebat dacă prind viermi pentru momeală; și într-o dimineață, pe o întindere de pământ sterp, luminată de arbori yucca înalți, înfloriți, în apropiere de Santa Fe, o iapă mare și neagră m-a urmărit mai mult de un kilometru.

4

Când, după ce scăpam de toți urmăritorii, porneam pe drumul roșiatic desfundat ce ducea de la casa noastră din Vira spre câmp și spre pădure, animația și strălucirea zilei păreau că mă înconjoară cu un val de simpatie.

Fluturi *Arran Brown,* foarte proaspeți, foarte întunecați, care ieșeau o dată la doi ani (este bine că, în acest punct, amintirile converg), zburau printre brazi sau își arătau petele roșii și franjurile cadrilate, în timp ce se încălzeau la soare pe ferigile de pe marginea drumului. Țopăind pe deasupra ierbii, un minuscul Ringlet, denumit Hero, nimerea în plasa mea. Mai zburau pe acolo câțiva fluturi – iubitori de soare, viu colorați, ce navigau din floare în floare ca niște muște vopsite sau ca niște masculi suferinzi de insomnie în căutarea unor femele ascunse, ca de pildă *Oak Eggar*-ul ruginiu care se poticnea printre tufe. Am observat (acesta este unul dintre misterele majore ale copilăriei mele) o aripă moale, verde-pal, prinsă într-o pânză de păianjen (pe atunci știam deja ce era: o parte dintr-un *Large Emerald*). O uluitoare larvă de *Goat Moth,* ostentativ segmentată, cu capul turtit, de culoarea cărnii și cu un luciu roșiatic, o vietate ciudată „goală ca un vierme", ca să folosesc o comparație franceză, mi-a ieșit în cale în timp ce căuta cu disperare un loc pentru a se preface în nimfă (teribila presiune a metamorfozei, aureola unui act dizgrațios efectuat într-un loc public). Pe coaja unui mesteacăn, cel gros de lângă pavilionul din parc, am găsit primăvara trecută o aberație închisă la culoare a fluturelui *Sievers' Carmelite* (pentru cititori este un banal fluture cenușiu). În șanțul de sub poduleț, un *Silvius Skipper* galben-strălucitor țopăia împreună cu o libelulă (pentru mine, o banală libelulă albastră). Din capul unei flori, doi Coopers se ridicară la o înălțime uriașă, tot luptându-se între ei – și apoi, după un timp, unul din ei plonjă rapid, întorcându-se la scaietele lui. Acestea erau insecte familiare, dar în orice clipă altele mai

atrăgătoare mă făceau să mă opresc cu răsuflarea tăiată. Îmi amintesc cum într-o zi mi-am apropiat cu precauţie plasa de un *Hairstreak* neobişnuit care se aşezase curajos pe o crenguţă. Vedeam clar W-ul alb de pe partea de dedesubt a trunchiului. Aripile erau închise, iar cele inferioare se frecau una de cealaltă cu o ciudată mişcare circulară – producând probabil un vag ţârâit jucăuş, prea acut pentru auzul omului. Îmi doream de mult acea specie şi, când am fost îndeajuns de aproape, am dat lovitura. Aţi auzit probabil oftând un jucător de tenis, după ce a ratat o minge uşoară. Aţi văzut poate faţa marelui maestru de renume mondial, Wilhelm Edmundson, când, în timpul unui simultan dintr-un local din Minsk, şi-a pierdut tura, dintr-o absurdă neatenţie, în faţa unui amator local, medicul pediatru Dr. Schach, care în cele din urmă a câştigat partida. Dar în ziua aceea nimeni (în afară de mine însumi) nu m-a văzut scuturând din plasa, de altminteri goală, o bucată dintr-o crenguţă şi privind fix gaura din ţesătura ei.

5

În apropierea intersecţiei a două drumuri de trăsură (unul bine întreţinut, întinzându-se de la nord spre sud între parcul nostru „vechi" şi cel „nou", şi celălalt plin de noroi, desfundat, ducând, dacă o luai spre vest, la Batovo), într-un loc unde plopii se îmbulzeau pe ambele părţi ale unui povârniş, eram sigur că voi găsi, în cea de-a treia săptămână din iunie, nimfalide mari, negre-albăstrii cu dungi albe imaculate plutind şi rotindu-se la mică înălţime, deasupra argilei bogate care se asorta cu nuanţele de pe partea de dedesubt a trunchiului lor când se aşezau şi îşi închideau aripile. Erau masculii iubitori de bălegar ai acelei specii pe care vechii aurelieni o numeau *Poplar Admirable* sau, mai exact, aparţineau

subspeciilor sale bucovinene. Fiind un băieţel de nouă ani, care nu cunoştea specia respectivă, am observat cât de mult se deosebesc specimenele noastre din nordul Rusiei de forma din Europa Centrală, aşa cum figurează ea în Hofmann, şi m-am grăbit să-i scriu lui Kuznețov, unul dintre cei mai mari lepidopterişti ruşi sau chiar ai lumii, din toate timpurile, denumind noua mea subspecie *Limenitis populi rossica.* Peste o lună mi-a înapoiat descrierea şi acuarelele cu „*rossica Nabokov*", cu numai două cuvinte mâzgălite pe spatele scrisorii mele: „*bucovinensis* Hormuzaki". Cât l-am urât pe Hormuzaki! Şi cât de jignit m-am simţit când am găsit, într-una din lucrările ulterioare ale lui Kuznețov, o referire grosolană la „şcolarii care tot botează mărunte vietăţi ale nimfei Poplar!". Neintimidat totuşi de eşecul cu *populi,* „am descoperit" în anul următor un nou „fluture". În vara aceea, adunasem multe exemplare pentru colecţie, în nopţi fără lună, într-o poieniţă din parc, aşternând un cearşaf peste iarbă şi peste enervanţii licurici şi luminându-l cu o lampă cu acetilenă (care, peste şase ani, va străluci asupra Tamarei). În pata aceea de lumină, fluturii de noapte ieşeau planând din bezna înconjurătoare şi în felul acesta, pe pânza magică, am prins o frumoasă *Plusia* (acum *Phytometra*), care, am observat imediat, se deosebea de aliatul său cel mai apropiat prin aripile din faţă mov sau castaniu (în loc de maro-auriu) şi prin semnul de bractee mai îngust şi nu figura în nici una din cărţile mele. Am trimis descrierea şi imaginea ei lui Richard South, pentru a le publica în revista *Entomologist.* Nu o cunoştea nici el, dar a avut amabilitatea de a verifica în colecţia aflată la British Museum – şi a descoperit că fusese descrisă cu mulţi ani în urmă sub numele de *Plusia excelsa* de către Kretschmar. Am primit trista veste, formulată cât se poate de delicat („...vă felicităm pentru obţinerea... o specie foarte rară pe Volga... o siluetă formidabilă...") cu mult stoicism; dar după mulţi ani, printr-o întâmplare norocoasă (ştiu că n-ar trebui să mă făiesc), m-am împăcat cu primul descoperitor al fluturelui *meu* de noapte, botezând cu numele lui un orb dintr-un roman.

Voi evoca de asemenea fluturii din familia *Sfinx,* turboreactoarele copilăriei mele! Culorile mureau încet în serile de iunie. Pâlcurile de lilieci înfloriţi, în faţa cărora stăteam cu plasa în mână, îşi etalau ciorchinii pufoşi şi cenuşii în lumina crepusculară – stafia purpuriului. O lună umedă abia răsărită atârna deasupra aburului unei poieni din apropiere. În multe grădini am stat aşa, în anii ce au urmat – în Atena, în Antibes, în Atlanta –, dar niciodată n-am aşteptat atât de înfrigurat ca în faţa acelor lilieci tot mai întunecaţi. Şi dintr-odată apărea; îi auzeam bâzâitul discret trecând de la o floare la alta, vedeam haloul care vibra în jurul trunchiului cu formă aerodinamică al unui fluture *Colibri,* oliv cu roz, suspendat în aer deasupra corolei în care îşi înmuiase limba lungă. Frumoasele lui larve negre (ce semănau cu o cobră minusculă când îşi propulsau afară segmentele sub formă de ochi din faţă) au apărut, peste două luni, pe iarba umedă de sub sălcii. Astfel, fiecare ceas şi fiecare anotimp aveau desfătările lor. Şi, în sfârşit, în nopţile de toamnă reci sau chiar geroase, puteai prinde fluturi ungând trunchiurile de copaci cu un amestec de melasă, bere şi rom. În acea beznă enervantă, luminai cu lanterna şanţurile strălucitoare şi lipicioase din coaja copacului şi vedeai doi-trei fluturi de noapte, mari, care-i sorbeau dulceaţa, în timp ce aripile lor nervoase se deschideau pe jumătate ca acelea ale fluturilor de zi, cele inferioare etalându-şi incredibila lor mătase stacojie de sub aripile cenuşii ca lichenii. „*Catocala adultera*!", strigam eu victorios în direcţia ferestrelor luminate ale casei, în timp ce alergam spre ele, pentru a-i arăta tatei capturile.

6

Parcul „englezesc" care despărţea casa noastră de câmpurile cu fân era un parc întins şi sofisticat, cu alei labirintice, bănci ca în romanele lui Turgheniev şi stejari importaţi,

printre brazi și mesteceni endemici. Lupta care s-a dat începând de pe vremea tatei, pentru a împiedica parcul să se sălbăticească, n-a reușit niciodată să fie total încununată de succes. Nici un grădinar nu putea ține piept movilelor de pământ negru ondulat pe care le înălțau mereu labele roz al cârtițelor pe nisipul îngrijit de pe aleea principală. Buruienile, ciupercile și rădăcinile de copaci ieșite la suprafață traversau și retraversau potecile scăldate în soare. Urșii fuseseră lichidați în anii optzeci, dar din când în când mai vizita domeniul câte un elan. Un micuț frasin și un și mai micuț plop de munte se cocoțaseră pe un bolovan pitoresc, ținându-se parcă de mână ca doi copii neîndemânatici și sfioși. Alți intruși, mai greu de prins – oameni străini veniți să mănânce la iarbă verde sau săteni veseli –, îl scoteau din minți pe venerabilul nostru pădurar Ivan, scrijelind cuvinte obscene pe bănci și porți. Procesul de dezintegrare continuă încă, într-un sens diferit, căci, atunci când încerc în prezent să urmez în memorie potecile șerpuitoare de la un anumit punct la altul, observ alarmat că există multe goluri, datorate uitării sau ignoranței, asemănătoare acelor zone de *terra incognita* pe care cartografii de odinioară le numeau „frumoasele din pădurea adormită".

Dincolo de parcuri erau câmpuri pe care sclipeau permanent superbe aripi de fluturi pe deasupra florilor strălucitoare – margarete, clopoței, spice și altele – care acum trec repede prin fața ochilor mei într-un fel de abur colorat, ca acele poiene luxuriante sortite să nu fie niciodată explorate, pe care le zărești de la geamul vagonului-restaurant al unui tren transcontinental. La capătul împărăției fermecate a ierbii se înălța, ca un zid, pădurea. Acolo hoinăream, examinând trunchiurile de copaci (partea vrăjită, tăcută a unui copac) în căutarea unor minusculi fluturi de noapte denumiți în Anglia *Pugs* – mici vietăți delicate care ziua se lipesc de suprafețele pestrițe cu care se amestecă aripile lor plate și abdomenele întoarse în sus. Acolo, pe fundul mării de verdeață străpunse de razele soarelui, mă învârteam încet în

jurul falnicelor trunchiuri. Nimic pe lume nu mi se părea mai plăcut decât să reușesc să adaug, printr-un noroc neașteptat, câteva specii remarcabile la lunga listă de *Pugs* deja întocmită de alții. Imaginația mea înflăcărată, supunându-se evident și aproape grotesc dorinței mele (dar tot timpul punând la cale fantomatice comploturi de culise, plănuind cu sânge rece evenimentele cele mai îndepărtate în timp ale destinului meu), mă alimenta mereu cu mostre halucinante ale unor caractere mici de litere: „...singurul specimen cunoscut până acum..." „...unicul specimen de *Eupithecia petropolitanata* a fost prins de un școlar rus..." „...de un tânăr colecționar rus..." „...de mine însumi în provincia St. Petersburg, districtul Țarskoe Selo, în 1910... 1911... 1912... 1913..." Și apoi, treizeci de ani mai târziu, acea binecuvântată noapte neagră în Wasatch Range.

La început – când aveam, să zicem, opt sau nouă ani – hoinăream rareori mai departe de câmpurile și pădurile dintre Vira și Batovo. Mai târziu, când aveam ca țintă un loc anume aflat la vreo nouă kilometri sau și mai departe, mă duceam acolo cu bicicleta, atașându-mi plasa pentru fluturi de cadru; dar nu erau multe poteci de pădure care să poată fi parcurse cu roțile; puteai desigur să mergi călare, dar, din cauza fioroșilor noștri tăunași rusești, nu puteai lăsa un cal priponit mai mult timp în pădure; murgul meu nărăvaș era să se cațere într-o zi în copacul de care era legat, încercând să-i evite: niște indivizi mari, cu ape de mătase în ochi și trupuri de tigri și niște țărănoi cenușii cu o trompă și mai dureroasă, dar mai leneși: anihilarea a doi sau trei asemenea bețivani împuțiți pe care-i striveam cu mâna înmănușată pe gâtul calului îmi producea o splendidă senzație de ușurare empatică (pe care un dipterist n-ar aprecia-o). În orice caz, preferam în vânătorile mele de fluturi mersul pe jos oricărei alte forme de locomoție (bineînțeles, cu excepția unui scaun zburător care să lunece agale pe deasupra covoarelor de plante și a stâncilor unui munte neexplorat sau să se rotească pe deasupra acoperișului înflorat al unei păduri pe ploaie);

căci, atunci când umbli pe jos, mai ales într-o zonă pe care ai studiat-o bine, te bucuri de plăcerea deosebită de a te abate de la itinerarul fixat, pentru a mai cerceta, ici și colo, pe lângă drum, un luminiș, o vale, o anumită combinație de sol și floră – ca și cum ai face o scurtă vizită unui fluture cunoscut în habitatul lui specific, pentru a vedea dacă a apărut pe lume și, dacă da, ce mai face.

A venit o zi de iulie – prin 1910, probabil – când am simțit îndemnul de a explora vasta întindere mlăștinoasă de dincolo de râul Oredej. După ce am mers de-a lungul râului vreo patru-cinci kilometri, am găsit o punte șubredă. În timp ce treceam râul, am zărit în stânga mea colibele unui cătun, meri, trunchiuri roșietice de pin înșiruite pe un mal înverzit și petele strălucitoare lăsate pe iarbă de îmbrăcămintea împrăștiată acolo de niște țărăncuțe, care stăteau goale pușcă în apa mică, hârjonindu-se și țipând, ignorându-mă cu totul, de parcă aș fi fost purtătorul imaterial al amintirilor mele actuale.

Pe cealaltă parte a râului, o mulțime densă de fluturi masculi, albaștri, mici și strălucitori, care chefuiseră pe abundentul noroi călcat în picioare și pe bălegarul de vacă prin care mi-am târât tălpile, s-a ridicat deodată în văzduh ca un norișor de paiete, așezându-se din nou, de îndată ce am dispărut.

După ce mi-am croit drum prin pâlcuri de pini și tufe de arin negru, am ajuns la mlaștină. Din clipa în care auzul meu a perceput zumzetul dipterelor din jur, țipătul gutural al unei becațe deasupra capului, clipocitul mlaștinii sub picior, mi-am dat seama că voi găsi aici fluturi arctici cu totul speciali, ale căror imagini sau, și mai bine, descrieri ilustrate le-am venerat timp de câteva sezoane. În clipa următoare mă aflam printre ei. Pe deasupra micilor tufe de afini de mlaștină cu fructe de un albastru întunecat, ca de vis, pe deasupra ochiului maroniu de apă stătută, pe deasupra mușchiului și a mocirlei, pe deasupra florilor cu spini ale parfumatei orhidee de mlaștină (acea *nocinaia fialka* a poeților ruși), un micuț *Fritillaria*

mohorât, purtând numele unei zeiţe scandinave, a trecut în zbor, foarte jos, abia atingând ce era în jur. Frumosul Cordigera, un fluture ca un giuvaier, zumzăia pe deasupra întregii suprafeţe a uzinei mlăştinoase care-i furnizează hrana. Am urmărit fluturi *Sulphur* tiviţi cu trandafiriu şi fluturi *Satyr* ca marmura cenuşie. Ignorând ţânţarii care mişunau pe antebraţele mele, m-am aplecat mormăind de plăcere, pentru a adulmeca un lepidopteron presărat cu argint pulsând în cutele plasei mele. Printre mirosurile mlaştinii am reperat parfumul subtil al aripilor de fluture pe degetele mele, parfum ce variază de la o specie la alta – de vanilie, de lămâie, de mosc sau cu miros dulceag, mucezit, greu de definit. Încă nesatisfăcut, m-am avântat mai departe. În sfârşit, am văzut că ajunsesem la capătul mlaştinii. Terenul ce se înălţa dincolo de ea era un paradis de lupine, căldăruşe şi scrophulariacee. Sub pinii *Ponderosa* înfloreau crini *Mariposa*. În depărtare, umbrele norilor fugari împestriţau verdele întunecat al versanţilor de deasupra arborilor de construcţie şi griul cu alb al vârfului Longs.

Mărturisesc că nu cred în timp. Îmi place să-mi strâng covorul fermecat după folosinţă, în aşa fel încât să suprapun o parte a modelului peste alta. Vizitatorii n-au decât să se împiedice. Şi bucuria cea mai mare a senzaţiei de atemporalitate – într-un peisaj ales la întâmplare – o am atunci când mă aflu printre fluturi rari şi uzinele lor de hrană. Pentru mine este un extaz şi în spatele extazului mai e ceva, greu de explicat. Este ca un vacuum momentan în care năvăleşte tot ce iubesc. O senzaţie de unicitate cu soare şi piatră. Un fior de recunoştinţă faţă de tot ce îl produce – faţă de geniul contrapunctic al destinului uman sau faţă de duhuri care-i fac pe plac unui norocos muritor.

O fotografie de grup făcută în grădina casei noastre de la Vira de un fotograf petersburghez în august 1908, după ieșirea tatălui meu din închisoare și înainte de plecarea lui la Stresa, în ziua următoare, împreună cu mama. Chestia aceea rotundă de pe trunchiul copacului este o țintă de tir cu arcul. Mama îl urcase pe Trainy, care suferea de fotofobie, pe măsuța de fier menționată în capitolul 2, în scena cu ciupercile. Bunica din partea tatei le ține, într-o strânsoare foarte decorativă, dar precară, pe surorile mele mai mici, pe care în realitate nu le îmbrățișa niciodată; Olga îi stă așezată în poală, iar pe Elena o ține în brațe. Doamna în negru este mătușa mamei, Praskovia Nikolaevna Tarnovski, născută Kozlov (1848-1910), care trebuia să aibă grijă de noi și de personalul casei în timpul călătoriei părinților noștri în Italia. Fratele meu Serghei o ține strâns de cotul stâng; cu cealaltă mână, mătușa mă îmbrățișează pe mine, care stau cocoțat pe rezemătoarea băncii, urând din tot sufletul Stresa și gulerul tare al cămășii mele.

Capitolul 7

1

În primii ani ai secolului XX, o agenție de voiaj de pe bulevardul Nevski expunea macheta de un metru lungime a unui vagon de dormit internațional din lemn de stejar. Cu veridicitatea lui discretă, punea cu totul în umbră trenulețele mele mecanice din tablă vopsită. Din păcate, nu era de vânzare. Puteam distinge tapițeria albastră din interior, pielea matlasată care capitona pereții compartimentelor, lemnul lor lustruit, oglinzile incastrate, veiozele pentru citit în formă de lalea și alte detalii înnebunitoare. Ferestre spațioase alternau cu altele mai înguste, simple sau duble, și câteva erau din sticlă brumată. În câteva compartimente, paturile erau făcute.

Nord-expresul, pe atunci un tren măreț și strălucitor (n-a mai fost niciodată la fel după Primul Război Mondial, când eleganta sa culoare maro s-a transformat într-un albastru *nouveau-riche*), incluzând numai asemenea vagoane internaționale și circulând doar de două ori pe săptămână, lega St. Petersburgul de Paris. Aș fi putut spune : direct cu Parisul, dacă pasagerii n-ar fi fost obligați să se mute dintr-un tren într-altul, aparent similar, la granița ruso-germană (Verjbolovo-Eydtkuhnen), unde ampla și lenesa distanță rusească dintre șine, de o sută cincizeci de centimetri, era înlocuită cu standardul european de o sută patruzeci și doi de centimetri și cărbunii luau locul buturugilor de mesteacăn.

Din cotlonul cel mai îndepărtat al minții mele cred că pot scoate la iveală cel puțin cinci asemenea călătorii spre Paris,

având ca ultimă destinație Riviera sau Biarritz. În 1909, anul pe care l-am ales acum, grupul nostru era compus din unsprezece oameni și un câine *dachshund*. Purtând mănuși și o șapcă de călătorie, tata citea o carte în compartimentul pe care-l împărțea cu preceptorul nostru. Fratele meu și cu mine eram despărțiți de ei printr-o toaletă. Mama și camerista ei, Natașa, ocupau compartimentul alăturat. Apoi urmau cele două surori mai mici ale mele, guvernanta lor englezoaică, Miss Lavington, și o doică rusoaică. Numărul impar al grupului nostru, valetul tatei, Osip (pe care peste un deceniu pedanții bolșevici îl vor împușca pentru că își „însușise" bicicletele noastre, în loc să le cedeze poporului), avea ca tovarăș de compartiment o persoană necunoscută.

Pe plan istoric și artistic, anul începuse cu o caricatură politică în *Punch*: zeița Anglia se apleca deasupra zeiței Italia, pe al cărei cap ateriza una dintre cărămizile Messinei – cred că era cea mai stupidă imagine pe care a inspirat-o vreodată un cutremur. În luna aprilie a aceluiași an, Peary ajunsese la Polul Nord. În mai, Șaliapin cântase la Paris. În iunie, enervat de zvonurile despre niște Zeppeline noi și mai bune, Departamentul de Război al Statelor Unite dezvăluise reporterilor planurile de constituire a unei flotile aeriene. În iulie, Blériot a zburat de la Calais la Dover (făcând și o buclă suplimentară când și-a pierdut direcția). Era sfârșit de august. Brazii și mlaștinile din nord-vestul Rusiei au gonit prin fața ochilor mei și în ziua următoare au cedat locul pădurilor de pin și pârloagelor germane.

Mama și cu mine jucam un joc de cărți numit *duraciki*, pe o masă rabatabilă. Deși era ziua-n amiaza mare, cărțile noastre de joc, un pahar și, pe un alt plan, încuietoarea unui geamantan se reflectau în fereastră. Printre păduri, câmpuri și râpe abrupte, printre căsuțe îngropate, acei jucători de cărți imateriali continuau să joace constant pentru mize constant sclipitoare. Era un joc lung, foarte lung: în această dimineață cenușie de iarnă văd cum strălucesc în oglinda luminoasei mele camere de hotel aceeași, exact aceeași încuietoare a

valizei care are acum şaptezeci de ani, *un nécessaire de voyage* destul de elegantă şi de grea, din piele de porc, având incrustate literele „H.N." împletite meticulos cu argint gros, sub o coroană nobiliară similară, valiză cumpărată în 1897 pentru voiajul de nuntă al mamei la Florenţa. În 1917, în ea au fost transportate de la St. Petersburg în Crimeea şi apoi la Londra o mână de bijuterii. Prin 1930, receptaculele sale de cristal şi argint au fost amanetate, lăsând goale buzunarele de piele abil confecţionate pe partea interioară a capacului. Dar pierderea de atunci a fost din plin recuperată în cei treizeci de ani cât valiza a călătorit împreună cu mine – de la Praga la Paris, de la St. Nazaire la New York şi prin oglinzile a peste două sute de camere de motel şi de case cu chirie, în patruzeci şi şase de state. Faptul că, din toată moştenirea noastră din Rusia, cel mai temerar supravieţuitor s-a dovedit a fi o geantă de voiaj este atât logic, cât şi simbolic.

„Ne budet-li, tî vedi ustal?" (Nu te-ai plictisit, nu eşti obosit?) mă întreabă mama şi apoi cade pe gânduri în timp ce amestecă alene cărţile. Uşa compartimentului era deschisă şi prin ea vedeam geamul de pe culoar, prin care sârmele – şase sârme subţiri, negre – se străduiau s-o ia în sus, să se înalţe spre cer, în ciuda loviturilor fulgerătoare pe care le încasau de la stâlpii de telegraf ce se înşiruiau unul după altul; dar, exact în momentul când toate şase, într-un elan victorios de patetică înălţare, erau pe punctul de a atinge partea de sus a geamului, o lovitură îngrozitor de răutăcioasă le cobora atât de jos cum nu mai fuseseră niciodată şi trebuiau s-o ia de la capăt.

Când, în asemenea călătorii, trenul îşi schimba ritmul, mergând la pas şi aproape atingând faţade de case şi firme de magazine, în timp ce treceam printr-un mare oraş german, simţeam o emoţie dublă, pe care nu mi-o puteau produce gările terminale. Vedeam un oraş cu tramvaie ca de jucărie, tei şi ziduri de cărămidă pătrunzând în compartiment, stând de vorbă cu oglinzile şi umplând ochi geamurile dinspre culoar. Acest contact intim dintre tren şi oraş era o faţetă a

bucuriei. Cealaltă era să mă pun în pielea unui trecător, care – îmi imaginam – era impresionat așa cum aș fi fost și eu, văzând lungile și romanticele vagoane acaju, cu draperiile dintre culoare negre ca aripile de liliac și cu literele lor de metal ce străluceau ca alama în lumina de apus a soarelui, traversând agale un pod de fier peste o stradă frecventată zilnic și apoi cotind cu toate geamurile brusc cuprinse de flăcări, după un ultim grup de case.

Aceste amalgamări optice aveau însă și neajunsuri. Vagonul-restaurant cu geamuri late, panorama sticlelor virgine de apă minerală, șervetele împăturite în formă de mitră și pachetele de ciocolată – butaforie (sub ale căror ambalaje – Cailler, Kohler și așa mai departe – nu era decât lemn) erau mai întâi zărite ca un liman răcoros dincolo de o succesiune de coridoare albastre care se clătinau; dar, pe măsură ce masa avansa spre fatalul ultim fel de mâncare, și un echilibrist cu o tavă plină în mâini se rezema tot mai dramatic de masa noastră, pentru a lăsa să treacă un alt echilibrist cu o altă tavă plină, surprindeam vagonul în procesul de a fi imprudent înghițit în peisaj, cu tot cu chelnerii care se împleticeau, în timp ce peisajul însuși era supus unui sistem complex de mișcare, luna de pe cerul de zi ținea pasul cu farfuria ta, pajiștile din depărtare se deschideau ca niște evantaie, copacii din apropiere se balansau pe leagăne invizibile spre șine, o șină paralelă se sinucidea brusc prin anastomoză, un mal cu iarbă se ridica într-o clipă tot mai sus, tot mai sus, până ce micul martor al acestor velocități combinate era silit să-și verse porția de *omelette aux confitures de fraises*[1].

Totuși, noaptea era perioada când *La Compagnie Internationale des Wagons-Lits et des Grands Express Européens* își justifica vraja pe care o exercita numele ei. Din patul meu aflat sub culcușul fratelui meu (dormea? sau nici nu era acolo?), în semiîntunericul compartimentului nostru, urmăream lucrurile, părți din lucruri, umbre și secțiuni de

1. Terenuri de vânzare (în fr. în orig.)

umbre mişcându-se prudent prin jur, fără a ajunge nicăieri. Lemnăria scârţâia şi trosnea uşor. Lângă uşa ce dădea spre toaletă, o haină închisă la culoare pe un cuier şi, mai sus, ciucurele lămpii de noapte, albastre, bivalvulare, se legănau ritmic. Erau greu de corelat acele apropieri şovăitoare, acea furişare mascată, cu năvala intempestivă a nopţii de afară, care ştiam că *trece* în goană pe lângă noi, presărată cu scântei, indescifrabilă.

Adormeam prin simpla acţiune de identificare cu mecanicul locomotivei. Fiinţa mea era cuprinsă de o stare ameţitoare de confort, îndată ce aranjam frumos totul – pasagerii lipsiţi de griji se bucură în compartimentele lor de călătoria pe care le-o ofer, fumând, schimbând zâmbete atotştiutoare, dând din cap, moţăind; chelnerii şi conductorii de tren (pe care trebuia să-i plasez undeva) petrec în vagonul-restaurant; iar eu, murdar de funingine şi cu ochelari de protecţie, mă uit din cabina locomotivei la şinele care se îngustează, la punctul de rubin sau de smarald din depărtarea neagră. Apoi, în somn, vedeam ceva cu totul diferit – o bilă de sticlă rostogolindu-se sub un pian de concert sau o locomotivă de jucărie culcată pe o parte cu roţile încă învârtindu-se vioaie.

Modificarea vitezei trenului îmi întrerupea uneori firul somnului. Lumini lente se perindau pe lângă noi; fiecare investiga, în trecerea ei, aceeaşi crăpătură, apoi un compas luminos măsura umbrele. Deodată, trenul se oprea cu un scrâşnet lung de frâne cu aer comprimat. Ceva (ochelarii fratelui meu, după cum s-a dovedit în ziua următoare) a căzut de sus. Era minunat de palpitant să te deplasezi până la picioarele patului, târând după tine o parte din aşternut, ca să desfaci precaut prinzătoarea transperantului de la geam, care putea fi lăsat să alunece doar până la jumătate, fiind oprit de marginea patului de sus.

Fluturi de noapte palizi în jurul unui felinar singuratic, ca sateliţii din jurul planetei Jupiter. Un ziar dezmembrat tresălta pe o bancă. Undeva, în tren, se auzeau glasuri înăbuşite şi o tuse liniştitoare. Nu era nimic interesant în mod special

pe porțiunea de peron din fața mea și totuși nu-mi puteam dezlipi privirea de ea până ce ea nu se desprindea de bunăvoie de mine.

În dimineața următoare, câmpuri ude de sălcii diforme, înșiruite de-a lungul spițelor unui șanț, sau un șir de plopi în depărtare, străpuns de o dungă orizontală de ceață de un alb-lăptos, te anunțau că trenul gonea pe teritoriul Belgiei. Ajungea la Paris la patru după-amiaza și, chiar dacă oprirea nu dura decât o noapte, aveam întotdeauna timp să cumpăr ceva – de pildă o mică insignă cu *Tour Eiffel,* vopsită destul de grosolan cu argintiu – înainte de a ne urca în ziua următoare, la amiază, în sud-expresul care, în drum spre Madrid, ne lăsa în jurul orei zece seara în gara La Négresse din Biarritz, la câțiva kilometri de granița spaniolă.

2

Biarritz-ul își mai păstra specificul în perioada aceea. Tufe prăfuite de muri și *terrains à vendre*[1] înecate în bălării mărgineau drumul ce ducea la vila noastră. Carltonul era în curs de construcție. Vor trebui să mai treacă vreo treizeci și șase de ani până ce generalul de brigadă Samuel McCroskey va ocupa apartamentul regal de la Hôtel du Palais, construit pe locul unui vechi palat, unde se spune că în anii șaizeci acel medium incredibil de agil, Daniel Home, ar fi fost surprins în timp ce mângâia cu piciorul gol (imitând o mână de stafie) chipul blând și încrezător al împărătesei Eugénie. Pe promenada de lângă Cazino, o florărească bătrâioară, cu sprâncene desenate cu cărbune și un zâmbet vopsit, a strecurat cu agerime receptaculul dolofan al unei garoafe roșii în butoniera unui bărbat acostat de ea în timp ce acesta se plimba agale și

1. Arahide (în fr. în orig.)

a cărui frunte și-a accentuat cuta regală când și-a coborât privirea într-o parte, spre sfioasa inserare a florii.

Multicolorii fluturi *Oak Eggars* care căutau hrană printre tufișuri erau total deosebiți de ai noștri (care oricum nu prăseau pe stejari) și aici specia *Speckled Woods* nu mișuna prin pădure, ci prin gardurile vii și avea pete roșietice, și nu gălbui. Cleopatra, un fluture *Brimstone* galben-citron cu portocaliu, cu o înfățișare tropicală, care bătea languros din aripi prin grădini, era în 1907 o senzație și încă îți făcea plăcere să-l prinzi în plasă.

De-a lungul marginii din spate a plajei, diverse șezlonguri și taburete susțineau greutatea părinților copiilor cu pălărioare de paie, care se jucau în fața lor, pe nisip. Eu puteam fi văzut stând în genunchi și încercând să dau foc unui pieptene găsit pe plajă, cu ajutorul unei lupe. Bărbații arborau pantaloni albi care pentru ochiul de azi ar părea comici, dând impresia că au intrat la apă; doamnele purtau în acel sezon haine ușoare cu revere căptușite cu mătase, pălării cu calotă mare și boruri largi, voaluri albe, dese, brodate, bluze cu volănașe pe piept, volănașe la încheieturile mâinilor, volănașe pe umbrele. Briza îți săra buzele. Cu o viteză colosală, un Clouded Yellow rătăcit năvălea pe plaja plină de viață.

Un plus de mișcare și de sunet aduceau vânzătorii care-și strigau cu glas tare marfa: *cacahuètes*[1], violete de zahăr, înghețată de fistic de un verde divin, bomboane aromate și mici cocoloașe uriașe dintr-un aluat uscat, grunjos, ca de pișcot, care erau scoase dintr-un butoi roșu. Cu o claritate pe care n-a umbrit-o nici una dintre suprapunerile ulterioare, îl văd parcă pe vânzător înaintând prin nisipul adânc și afânat, cu polobocul greu pe spinarea încovoiată. Când îl strigai, îl dădea jos de pe umăr răsucindu-i baierele, îl proptea pe nisip în poziția Turnului din Pisa, își ștergea fața cu mâneca și începea să manevreze un fel de mașinărie cu un cadran gradat și o săgeată, instalată pe capacul butoiului. Săgeata

1. Cine iubește cu foc pedepsește cu foc (în fr. în orig.).

se rotea scrâșnind și zbârnâind. Se presupunea că dimensiunea unei porții de un ban depindea de norocul pe care-l aveai. Cu cât era porția mai mare, cu atât mi-era mai milă de el.

Procedura scăldatului avea loc într-o altă parte a plajei. Băieși profesioniști, niște basci în costume de baie negre, se aflau acolo pentru a le ajuta pe doamne și pe copii să se bucure de teroarea valurilor. *Baigneur*-ul își plasa clientul cu spatele la valul care se apropia și îl ținea de mână când masa rotativă de apă verde înspumată se abătea violent din spate, dându-i un brânci zdravăn care-l dobora. După o duzină de asemenea tumbe, *le baigneur*, lucind ca o focă, își conducea povara care gâfâia, tremura și fornăia, scuipând apă, spre uscat, spre țărmul neted, unde o bătrânică de neuitat, cu păr cărunt pe bărbie, alegea cu promptitudine un halat de baie dintre multe altele ce atârnau pe o frânghie de rufe. La adăpostul unei mici cabine, erai ajutat de un alt servitor să-ți lepezi costumul de baie îmbibat cu apă și îngreunat de nisip. Acesta cădea bâldâbâc pe scândurile de pe jos și, încă tremurând, pășeai în afară, călcând pe dungile lui albăstrui difuze. Cabina mirosea a lemn de pin. Servitorul, un cocoșat cu fața brăzdată de riduri, îți aducea un lighean cu apă clocotită în care îți înmuiai picioarele. De la el am aflat, și am păstrat de atunci informația într-o celulă de sticlă a memoriei mele, că în limba bască „fluturelui" i se spune *misericoletea* – sau cel puțin așa se auzea (printre cele șapte cuvinte pe care le-am găsit în dicționare cel mai apropiat ar fi *micheletea*).

3

În partea mai maronie și mai udă a plajei, acea parte care furniza cel mai bun noroi pentru castele, când marea era în reflux, m-am pomenit într-o zi săpând alături de o fetiță franțuzoaică pe nume Colette.

Urma să împlinească zece ani în noiembrie, eu împlinisem zece în aprilie. Privirile noastre erau îndreptate spre o bucată zimţată de scoică de midie pe care ea călcase cu talpa piciorului ei îngust cu degete lungi. Nu, nu eram englez. Ochii ei verzui păreau pistruiaţi, de parcă numeroşii ei pistrui ar fi debordat de pe faţa cu trăsături ascuţite. Purta ceea ce azi s-ar putea numi un costum pentru joacă, compus dintr-un jerseu cu mânecile scurte şi un şorţ albastru croşetat. La început am luat-o drept băiat, apoi m-a derutat brăţara de la încheietura mâinii ei subţiri şi buclele castanii răsucite care fluturau de sub bereta de marinar.

Vorbea repede, ciripind ca o pasăre, amestecând engleza învăţată de la o guvernantă cu franceza pariziană. Cu doi ani în urmă, pe aceeaşi plajă, mă ataşasem mult de Zina, o fetiţă frumoasă, bronzată şi capricioasă, fiica unui vraci sârb; îmi amintesc (ceea ce este absurd, fiindcă aveam amândoi doar opt ani pe atunci) că avea un *grain de beauté* pe pielea de culoarea caisei, chiar sub inimă, şi că o oribilă colecţie de oale de noapte, pline sau pe jumătate pline şi una cu băşici la suprafaţă, se afla pe pardoseala holului pensiunii în care locuia familia ei, pe care am vizitat-o într-o dimineaţă devreme, pentru ca ea să-mi înmâneze în timp ce se îmbrăca un fluture colibri mort, pe care îl găsise pisica. Dar când am cunoscut-o pe Colette, mi-am dat seama imediat că ea era iubirea adevărată. Colette mi se părea cu totul ciudată faţă de toţi tovarăşii mei de joacă ocazionali de la Biarritz. Aveam senzaţia că era mult mai puţin fericită şi mai puţin iubită decât mine. O vânătaie de pe antebraţul ei delicat, acoperit cu puf, năştea tot felul de bănuieli îngrozitoare. „M-a ciupit la fel de tare ca mama", a spus ea referindu-se la un crab. Am ticluit diverse planuri ca s-o salvez din ghearele părinţilor ei, care erau „*des bourgeois de Paris*", după cum am auzit pe cineva spunându-i mamei, ridicând uşor din umeri. Am interpretat în felul meu acel dispreţ, ştiind că oamenii aceia veniseră tocmai de la Paris în limuzina lor albastru cu galben (o aventură mondenă pe atunci), în schimb fuseseră atât de meschini

încât s-o trimită pe Colette, împreună cu cățelul și guvernanta ei, cu un tren cu vagoane obișnuite. Câinele era o femelă de *fox-terrier* cu clopoței la zgardă și un fund foarte șerpuitor. Lipăia apa sărată din găletușa Colettei numai ca să-și manifeste bucuria. Îmi amintesc pânza de barcă, apusul de soare și farul, înfățișate pe acea găletușă, dar nu-mi pot aminti numele câinelui, ceea ce mă enervează.

În răstimpul celor două luni cât am stat la Biarritz, pasiunea mea pentru Colette a înlocuit cu totul pasiunea mea pentru Cleopatra. Întrucât părinții mei nu erau dornici să-i cunoască pe ai ei, o vedeam numai pe plajă; dar mă gândeam tot timpul la ea. Dacă observam că plânsese, mă cuprindea un val de furie neputincioasă care îmi aducea lacrimi în ochi. Nu puteam să distrug țânțarii care-și lăsaseră amprenta pe gâtul ei fragil, dar puteam – și am făcut-o cu succes – să mă bat cu pumnii cu un băiat roșcovan care fusese grosolan cu ea. Avea obiceiul să-mi dea bucăți tari de zahăr candel cu mâna ei caldă. Într-o zi, când stăteam aplecați asupra unei meduze, s-a întors brusc spre mine și m-a sărutat pe obraz. Am fost atât de emoționat, încât n-am găsit altceva de spus decât: „maimuțico".

Aveam o monedă de aur cu care credeam că voi putea plăti fuga noastră. Unde voiam s-o duc? În Spania? În America? În munții de deasupra Pau-lui? *„Là-bas, là-bas, dans la montagne"*, după cum o auzisem pe Carmen cântând la operă. Într-o noapte stranie, stăteam treaz în pat, ascultând bătăile ritmice ale valurilor oceanului și plănuind fuga noastră. Oceanul părea să se ridice și să bâjbâie în întuneric, căzând apoi greoi în față.

Despre evadarea noastră efectivă nu prea am ce povesti. Memoria mea a reținut imaginea ei fugară în timp ce își punea ascultătoare pantofii de pânză cu tălpi de sfoară, pe partea de cort expusă vântului, în timp ce eu îndesam o plasă de fluturi pliantă într-o pungă de hârtie maro. Următoarea imagine înfățișează încercarea noastră de evadare prin pătrunderea într-un *cinéma* cufundat în beznă de lângă

Cazino (aflat, desigur, dincolo de limitele admise). Am stat acolo, ţinându-ne de mână peste câinele care din când în când îşi zornăia clopoţeii în poala Colettei, şi am vizionat o luptă de tauri smucită, măruntă ca o burniţă, dar extrem de palpitantă, de la San Sebastián. Ultima imagine mă arată pe mine purtat de Linderovski de-a lungul promenadei. Picioarele lui lungi se deplasează cu un soi de vioiciune de rău augur şi îi văd muşchii fălcii sumbru încleştate zvâcnind pe sub pielea bine întinsă. Fratele meu, un băieţel cu ochelari, în vârstă de nouă ani, pe care se întâmplă să-l ţină cu cealaltă mână, o ia mereu înainte ca să mă privească îngrozit şi curios, ca o mică bufniţă.

Printre banalele suvenire achiziţionate la Biarritz înainte de plecare, suvenirul meu preferat nu era nici micul taur din piatră neagră, nici scoica sonoră, ci un obiect care astăzi pare aproape simbolic – un toc din spumă de mare cu un minuscul cristal incastrat în partea sa ornamentală. Îl ţineai aproape de un ochi, îl închideai pe celălalt şi, după ce scăpai de clipitul genelor, vedeai înăuntru o miraculoasă panoramă fotografică a golfului şi a şirului de stânci care se termina la far.

În acest moment se petrece un lucru încântător. Procesul de reconstituire a tocului şi a microcosmosului din ochiul lui magic îmi stimulează memoria, determinând-o să facă un ultim efort. Încerc din nou să-mi amintesc numele câinelui Colettei – şi, victorie! De-a lungul acelei plaje îndepărtate, peste luciul nisipului de seară din trecut, în care fiecare urmă de pas se umplea încet cu apa luminată de apusul soarelui, se aud, se aud tot mai aproape, ecoul şi vibraţia strigătului: Floss! Floss! Floss!

Colette se întorsese la Paris când noi ne-am oprit acolo pentru o zi, înainte de a ne continua călătoria spre casă; şi acolo, într-un parc brun-roşcat, sub un cer albastru şi rece, am văzut-o (cred că printr-o înţelegere între mentorii noştri) pentru ultima oară. Avea în mână un cerc şi un băţ scurt pentru a-l rostogoli, şi toată înfăţişarea ei era extrem de

decentă și elegantă, în stilul *tenue-de-ville-pour-fillettes* autumnal și parizian. A luat de la guvernanta ei, strecurându-l în mâna fratelui meu, un cadou de adio, o cutie cu migdale în zahăr care – eram sigur – îmi era destinată în exclusivitate; și imediat a plecat, mânându-și cercul cu bețișorul printre lumini și umbre, de jur împrejurul fântânii înecate în frunze moarte lângă care stăteam. În amintirea mea, imaginea frunzelor se împletește cu imaginea pantofilor și a mănușilor ei și îmi amintesc că mai era un detaliu din îmbrăcămintea ei (poate o panglică de la bereta scoțiană sau modelul de pe ciorapii ei lungi), care îmi evoca spirala curcubeului pe o bilă de sticlă. Parcă mai țin în mână acel mănunchi de raze luminoase, fără să știu exact unde să-l plasez, în timp ce ea aleargă tot mai repede în jurul meu cu cercul și în cele din urmă dispare printre firavele umbre aruncate pe poteca cu pietriș de bolțile înlănțuite ale gardului scund, cu volute, care o mărginea.

Capitolul 8

1

Voi prezenta câteva plăci fotografice, dar mai întâi să indic locul și momentul acțiunii. Fratele meu și cu mine ne-am născut la St. Petersburg, capitala Rusiei imperiale, el la mijlocul lui martie 1900, iar eu cu unsprezece luni mai devreme. Guvernantele englezoaice și franțuzoaice pe care le-am avut în copilărie au fost treptat asistate și în cele din urmă înlocuite de preceptori vorbitori de limba rusă, majoritatea lor fiind studenți la universitatea din capitală. Epoca preceptorilor a început prin 1906 și a durat aproape un deceniu întreg, suprapunându-se, din 1911, cu anii de liceu. Fiecare preceptor s-a ocupat pe rând de noi în casa din St. Petersburg, pe timpul iernii, iar în restul timpului, fie la moșia de la țară – la șaptezeci și cinci de kilometri de oraș –, fie în stațiunile din străinătate pe care le vizitam deseori toamna. În maximum trei ani reușeam (mă pricepeam la asta mai bine ca fratele meu) să duc la disperare pe oricare dintre acei bravi tineri.

Tatăl părea să se fi călăuzit, în alegerea preceptorilor, de ingenioasa idee de a angaja de fiecare dată un reprezentant al unei alte clase sau categorii, pentru a ne expune tuturor curentelor care băntuiau în Imperiul Rus. Mă îndoiesc că a fost din partea lui un plan pe de-a-ntregul premeditat, dar privind acum înapoi descopăr un tipar ciudat de clar și imaginile acelor preceptori apar pe ecranul luminos al memoriei ca tot atâtea proiecții ale unei lanterne magice.

Figura de neuitat a admirabilului învățător din sat, care în vara anului 1905 ne-a învățat ortografia rusă venind doar câteva ore pe zi, nu aparține cu adevărat acestei serii. Ea mă ajută totuși să fac legătura între începutul și sfârșitul ei, deoarece ultima mea amintire despre el este legată de vacanța de Paști din 1915, pe care fratele meu și cu mine am petrecut-o cu tata și un anume Volgin – ultimul și cel mai prost preceptor – schiind pe pământul îngropat sub zăpadă din jurul moșiei, sub un cer albastru intens, aproape violet. Bătrânul nostru prieten ne invitase în locuința lui din clădirea școlii, cu țurțuri atârnați de streșini, la ceea ce el numea o gustare; de fapt a fost o masă în toată regula, plănuită cu dragoste. Parcă văd și acum fața lui surâzătoare și încântarea splendid simulată cu care tata a întâmpinat un fel de mâncare (iepure la tavă cu smântână) pe care știam din întâmplare că nu putea să-l sufere. Odaia era supraîncălzită. Din ghetele mele de schi se topea zăpada, ele dovedindu-se a nu fi rezistente la apă, după cum se presupunea. Ochii mei, care încă mă usturau din cauza strălucirii zăpezii, se căzneau să descifreze un portret așa-zis „tipografic" al lui Tolstoi. Precum coada șoarecelui de pe o anumită pagină din *Alice în Țara Minunilor*, portretul era alcătuit exclusiv din tipărituri. O întreagă povestire a lui Tolstoi (*Stăpân și Om*) intrase în alcătuirea feței cu barbă a autorului, care, întâmplător, avea câteva dintre trăsăturile gazdei noastre. Tocmai ne pregăteam să atacăm nefericitul iepure, când ușa s-a dat de perete și în prag s-a ivit pieziș, cu un zâmbet nătâng pe față, Hristofor, un valet cu nasul vânăt și o broboadă de lână pe cap, ținând în mână un uriaș coș de picnic burdușit cu merinde și sticle cu vin, pe care bunica mea lipsită de tact (care petrecea iarna la Batovo) socotise necesar să ni-l trimită, în caz că tratația învățătorului s-ar fi dovedit insuficientă. Înainte ca gazda noastră să apuce să se simtă jignită, tata a expediat înapoi coșnița cu merinde, însoțită de un scurt bilet care probabil că a nedumerit-o pe bătrâna doamnă bine intenționată, așa cum o nedumereau majoritatea gesturilor lui. Învești mântată într-un

halat de mătase ce-i flutura în jur și purtând mănuși ajurate, mai degrabă obiect de epocă decât o persoană vie, bunica și-a petrecut aproape toată viața pe o canapea, făcându-și vânt cu un evantai din fildeș. Avea întotdeauna lângă ea o cutie cu *boules de gomme* sau un pahar cu lapte de migdale, precum și o oglinjoară de mână, căci aproape la fiecare oră își pudra fața cu un puf mare roz, astfel încât mica aluniță de pe unul din pometi părea o stafidă pe fondul acela făinos. În pofida lâncezelii în care-și petrecea de obicei zilele, a rămas o femeie extraordinar de rezistentă, insistând să doarmă lângă o fereastră deschisă tot timpul anului. Într-o dimineață, după ce toată noaptea viscolise, camerista a găsit-o zăcând sub un strat de zăpadă sclipitoare care căzuse peste ea și peste pat, fără a-i tulbura cu nimic somnul sănătos. Iubea o singură ființă pe lume – pe fiica ei cea mai mică, Nadejda Vonliarliarski, de dragul căreia a vândut brusc moșia Batovo în 1916, tranzacție de pe urma căreia n-a avut nimeni de profitat în acel amurg al istoriei imperiale. Se plângea tuturor rudelor că forțe obscure îl ademeniseră pe înzestratul ei fiu, făcându-l să disprețuiască genul de carieră „strălucită" în slujba țarului pe care o îmbrățișaseră strămoșii lui. I se părea în mod special greu de înțeles cum de putea tata, despre care știa că apreciază pe deplin toate plăcerile oferite de o mare avere, să-și pericliteze această bucurie devenind liberal și contribuind astfel la izbucnirea unei revoluții care, până la urmă – după cum a prevăzut ea în mod corect –, l-a lăsat cerșetor.

2

Profesorul nostru de ortografie era fiul unui dulgher. În următoarea secvență a lanternei magice, primul cadru înfățișează un tânăr căruia noi îi spuneam Ordo, fiul luminat al

unui diacon greco-catolic. În plimbările pe care le făcea în răcoroasa vară a anului 1907 împreună cu fratele meu și cu mine era îmbrăcat cu o pelerină neagră byroniană, cu o cataramă de argint în formă de S. În pădurea deasă de la Batovo, în apropierea unui izvor unde se spunea că apare stafia unui spânzurat, Ordo dădea un spectacol destul de stupid și de primitiv, pe care fratele meu și cu mine îl solicitam de fiecare dată când treceam pe acolo. Cu capul plecat, fluturându-și pelerina într-un mod straniu, ca un vampir, țopăia în jurul unui ulm sinistru. Într-o dimineață umedă, în timpul ritualului, i-a scăpat pe jos tabachera și, ajutându-l s-o caute, am descoperit două specimene abia ivite ale fluturelui de noapte *Amur,* foarte rare în regiunea noastră, niște vietăți gingașe, catifelate, de culoare gri-purpuriu, împerechindu-se în liniște, cu piciorușele lor îmbrăcate parcă în blană de șinșila lipite de iarba de sub copac. În toamna aceluiași an, Ordo ne-a însoțit la Biarritz și peste câteva săptămâni a dispărut brusc, lăsând un cadou primit de la noi – un aparat de ras Gillette – pe perna de care era prins cu un ac de gămălie un bilet. Rareori mi se întâmplă să nu știu precis dacă o amintire este a mea proprie sau mi-a parvenit la a doua mână, dar în acest caz am cu adevărat îndoieli, mai ales pentru că, mult mai târziu, când avea chef să-și depene amintirile, mama se referea amuzată la flacăra pe care, fără să știe, o aprinsese. Parcă îmi amintesc o ușă întredeschisă dând spre salon și acolo, în mijlocul pardoselei, Ordo, Ordo al nostru, stă îngenuncheat și își frânge mâinile în fața tinerei, frumoasei și uluitei mele mame. Faptul că par a vedea cu coada ochiului mințiii unduirile romanticei pelerine în jurul umerilor ridicați ai lui Ordo sugerează că am transferat ceva din dansul anterior din pădure în acea cameră neclară a apartamentului nostru din Biarritz (sub ferestrele căreia, într-o porțiune din piață înconjurată cu frânghie, un aeronaut local, Sigismond Lejoyeux, umfla un imens balon de culoarea cremei de ouă).

Apoi a apărut un ucrainean, un matematician exuberant, cu o mustață neagră și un zâmbet strălucitor. Și-a petrecut

la noi o parte a iernii 1907-1908. Și el avea talentele lui, între care scamatoria prin care făcea să dispară o monedă era deosebit de atrăgătoare. *O monedă pusă pe o coală de hârtie este acoperită cu un degetar și dispare imediat.* Luați un pahar obișnuit. Lipiți cu grijă o bucată rotundă de hârtie peste gura lui. Hârtia trebuie să fie liniată (sau să aibă alte modele pe ea) – pentru a spori în felul acesta iluzia. Așezați pe o coală de hârtie cu același model o monedă mică (o monedă de argint de douăzeci de copeici e foarte potrivită). Treceți repede degetul peste monedă, având grijă ca dungile sau modelele să se potrivească. Coincidența modelului este una dintre minunile naturii. Minunile naturii începeau să mă impresioneze la acea vârstă fragedă. Într-una din duminicile lui libere, bietul scamator a căzut pe stradă și a fost azvârlit de poliție într-o celulă rece, la un loc cu doisprezece bețivani. De fapt, suferea de inimă, boală care i-a provocat moartea câțiva ani mai târziu.

Următoarea imagine arată de parcă ar fi apărut pe ecran cu susul în jos. Ea îl înfățișează pe cel de-al treilea preceptor al nostru, stând în cap. Era un leton masiv, foarte atletic, care mergea în mâini, ridica greutăți uriașe, jongla cu haltere și, cât ai zice pește, umplea o încăpere mare cu mirosul de transpirație al unei întregi garnizoane. Când socotea că se cuvenea să fiu pedepsit pentru vreo mică poznă (îmi amintesc de pildă că am dat drumul de pe palierul de sus unei bile, care a căzut drept pe atrăgătorul lui cap, în timp ce tocmai trecea pe dedesubt), adopta remarcabila măsură pedagogică de a sugera ca el și cu mine să ne punem mănușile de box ca să ne antrenăm puțin. Cu această ocazie, îmi dădea un pumn în față cu o precizie dureroasă. Deși preferam această pedeapsă acelor *pensums* inventate de Mademoiselle, care-mi înțepeneau mâna, de pildă să copiez de două sute de ori proverbul *Qui aime bien, châtie bien*[1], nu l-am regretat pe bravul om când a plecat după o furtunoasă ședere de o lună.

1. Amestec de obiecte diverse (în fr. în orig.).

Apoi a venit un polonez. Era un student la Medicină chipeș, cu ochi căprui și păr lucios, care semăna puțin cu actorul francez Max Linder, un actor de cinema popular pe atunci. Max a rezistat din 1908 până în 1910 și mi-a câștigat admirația într-o zi de iarnă la St. Petersburg, când obișnuita noastră plimbare de dimineață a fost tulburată de un incident violent. Niște cazaci cu fețe fioroase și imbecile învârteau niște bice, îndemnându-și căluții care se ridicau în două picioare și fornăiau să dea buzna într-o gloată de oameni, agitată. O mulțime de căciuli și cel puțin trei galoși zăceau ca niște pete negre pe zăpadă. O clipă am crezut că unul dintre cazaci vine spre noi și l-am văzut pe Max scoțând pe jumătate dintr-un buzunar din interior un mic automat de care m-am îndrăgostit pe loc – dar, din păcate, incidentul a luat sfârșit. O dată sau de două ori ne-a dus să-l vedem pe fratele lui, un preot romano-catolic emancipat, de o mare distincție, ale cărui mâini palide rătăceau distrate peste micile noastre capete greco-catolice, în timp ce Max și cu el discutau probleme politice sau familiale, într-un șuvoi neîntrerupt de poloneză șuierătoare. Îl văd pe tata într-o zi de vară, la țară, făcând cu Max concurs de tir – perforând cu gloanțe de pistol o plăcuță ruginită din pădurile noastre, pe care scria „Vânătoarea interzisă". Acest Max era un tip plăcut și viguros și de aceea eram surprins când îl auzeam plângându-se de migrenă și, cuprins de moleșeală, refuza să vină să bată mingea cu mine prin jurul casei sau să ne scăldăm în râu. Acum știu că în vara aceea avea o legătură amoroasă cu o femeie măritată a cărei proprietate se afla la optsprezece kilometri de noi. În diversele momente ciudate ale zilei se furișa la cușcile de câini pentru a hrăni și a mângâia câinii noștri de pază ținuți în lanț. Li se dădea drumul la 11 noaptea să umble în jurul casei și el trebuia să-i înfrunte în toiul nopții, când se furișa afară și se îndrepta spre tufișurile unde o bicicletă cu toate accesoriile – sonerie, pompă, trusă cu scule din piele maro și chiar clame pentru pantaloni – fusese pregătită în taină de un aliat, valetul polonez al tatei. Drumurile murdare și pline de gropi

şi potecile de pădure şerpuite îl duceau pe nerăbdătorul Max spre îndepărtatul loc de *rendez-vous*, o cabană de vânătoare – în magnifica tradiţie a adulterelor elegante. Ceţurile reci ale zorilor şi patru câini din rasa marele danez, cu memorie scurtă, îl vedeau pedalând înapoi, şi la 8 dimineaţa începea pentru el o nouă zi. Mă întreb dacă Max n-a simţit o oarecare uşurare când, în toamna aceluiaşi an (1909), a părăsit scena aventurilor lui nocturne pentru a ne însoţi în a doua călătorie la Biarritz. Şi-a luat două zile libere pentru a vizita spăsit şi cucernic Lourdes-ul, în compania frumuşelei şi uşuraticei fete irlandeze care era guvernanta Colettei, tovarăşa mea de joacă preferată de pe plajă. Max ne-a părăsit în anul următor pentru un post la secţia de radiologie a spitalului din St. Petersburg şi, mai târziu, între cele două războaie mondiale, am înţeles că a ajuns un fel de celebritate medicală în Polonia.

După catolici au venit protestanţii – un luteran de origine evreiască. Va figura aici sub numele de Lenski. Fratele meu şi cu mine am plecat cu el, pe la sfârşitul anului 1910, în Germania şi, după ce ne-am întors în luna ianuarie a anului următor şi am început să ne ducem la şcoală în St. Petersburg, Lenski a mai stat cu noi vreo trei ani pentru a ne ajuta la temele pentru acasă. În timpul domniei Mademoisellei, care era la noi din iarna lui 1905, a renunţat să se mai lupte cu intruşii moscoviţi, întorcându-se la Lausanne. Lenski se născuse în sărăcie şi îi plăcea să le amintească tuturor că între absolvirea gimnaziului din oraşul lui natal de pe ţărmul Mării Negre şi admiterea la universitatea din St. Petersburg se întreţinuse singur ornamentând pietre – care se găseau din abundenţă pe ţărm – cu peisaje marine strălucitoare pe care le vindea ca *presse-papiers*. Avea o faţă roz, ovală, gene scurte, nişte ochi ce păreau ciudat de despuiaţi în spatele unui pince-nez fără rame şi un cap ras, albăstrui. Am descoperit imediat trei lucruri despre el: era un profesor excelent; era lipsit de orice simţ al umorului şi, spre deosebire de toţi preceptorii anteriori, era o persoană care avea nevoie de protecţia noastră. Când părinţii noştri erau acasă, se simţea în siguranţă, dar

în absența lor acest sentiment putea fi oricând spulberat de o ieșire a mătușilor noastre. Pentru ele, vehementele articole ale tatei împotriva pogromurilor și a altor practici guvernamentale nu erau decât capriciile unui aristocrat refractar și deseori le auzeam întâmplător comentând îngrozite originea lui Lenski și „experiențele nebunești" ale tatei. După asemenea ocazii, eram oribil de grosolan cu ele și apoi vărsam lacrimi fierbinți, închis într-un closet. Nu pentru că îmi plăcea Lenski în mod deosebit. Multe lucruri mă enervau la el : vocea seacă, meticulozitatea exagerată, felul în care își ștergea mereu ochelarii cu o cârpă specială sau își ajusta unghiile cu un instrument special, modul lui de a vorbi, pedant de corect, și, poate mai presus de toate, excentricul lui obicei matinal de a se îndrepta (se pare direct din pat, dar deja încălțat și îmbrăcat în pantaloni cu bretele roșii atârnând în spate și o ciudată vestă ca un fel de plasă acoperindu-i pieptul păros) spre cel mai apropiat robinet unde-și limita abluțiunile la o minuțioasă înmuiere cu apă a feței roz, a craniului albăstrui și a cefei grase, urmată de o viguroasă suflare a nasului în stil rusesc, după care se întorcea cu aceiași pași hotărâți, dar de data asta miop și lăsând stropi de apă în urma lui, în dormitorul lui unde ținea într-un loc secret trei prosoape sacrosancte (printre altele, era atât de *brezgliv*, în sensul rusesc intraductibil, încât se spăla pe mâini ori de câte ori atingea bancnote sau balustradele scărilor).

Se plângea mamei că Serghei și cu mine eram niște mici străini, niște derbedei și niște măscărici, niște snobi „de o nepăsare patologică", după cum se exprima el, față de Goncearov, Grigorovici, Korolenko, Staniukovici, Mamin-Sibiriak și alți indivizi îngrozitor de politicoși (comparabili cu „scriitorii regionali" americani) ale căror opere – susținea el – „îi pasionau pe băieții normali". Spre obscura mea disperare, i-a sfătuit pe părinții mei să-i determine pe cei doi băieți – cei trei copii mai mici nu intrau sub jurisdicția lui – să ducă o viață mai democratică, ceea ce a însemnat, de pildă, să ne mutăm la Berlin de la hotelul Adlon într-un

Mama, la vârsta de 34 de ani: un portret în creion (60 cm × 40 cm) desenat de Leon Bakst în 1910, în camera de muzică din casa noastră de la Sankt Petersburg. Reproducerea tipărită aici a fost realizată în același an, sub supravegherea lui. S-a chinuit nespus cu linia schimbătoare a buzelor ei, petrecând uneori o ședință întreagă doar ca să corecteze un anumit detaliu. Rezultatul este o asemănare izbitoare, iar acest desen este o etapă importantă în evoluția sa artistică. Părinții mei dețineau și niște acuarele ale lui, schițe de costume pentru baletul *Șeherezada*. Un sfert de secol mai târziu, la Paris, Alexandre Bénois mi-a spus că la scurtă vreme după Revoluția Bolșevică a aranjat ca toate lucrările lui Bakst și câteva dintre ale sale, de pildă *Zi ploioasă în Bretania*, să fie transportate la Muzeul Alexandru al III-lea.

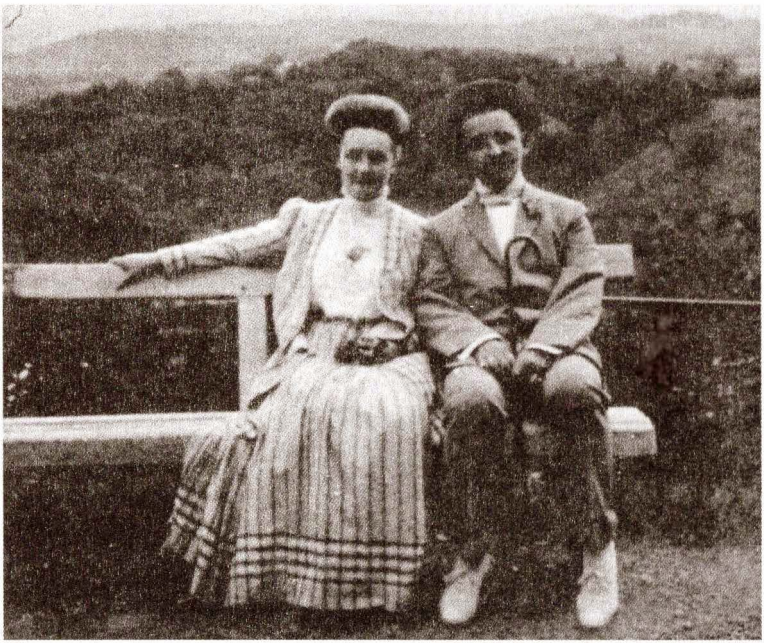

Mama și fratele ei, Vasili Ivanovici Rukavișnikov (1874-1916), pe terasa castelului său de la Pau, în Basses Pyrénées, octombrie 1913.

apartament vast dintr-o pensiune sinistră aflată pe o străduță lipsită de viață și să înlocuim pardoseala acoperită cu covoare a expresurilor internaționale cu pardoselile murdare și fumul stătut, de trabuc, din Schnellzug-urile care se clătinau și miroseau a smoală. În orașele străine, ca și în St. Petersburg, rămânea încremenit în fața magazinelor, minunându-se de niște produse care pe noi ne lăsau total indiferenți. Era pe punctul de a se căsători, nu avea altă avere decât salariul și își plănuia viitoarea gospodărie cu cea mai mare grijă și seriozitate. Din când în când impulsuri pripite îi dezechilibrau bugetul. Observând într-o zi o babă jegoasă căreia i se scurgeau ochii după o pălărie stacojie, cu pene, expusă în vitrina unei modiste, i-a cumpărat-o și abia a putut să scape apoi de femeie. Cu propriile lui achiziții era extrem de circumspect. Fratele meu și cu mine ascultam răbdători cum visa cu ochii deschiși, analizând în detaliu fiecare colțișor al intimului, dar austerului apartament pe care îl amenaja în gând pentru el și soția lui. Uneori lăsa frâu liber imaginației. Odată se fixase asupra unei lustre costisitoare de la „Alexandre", un magazin din St. Petersburg cu un sortiment de *bric-à-brac*[1]-uri burgheze destul de penibile. Nedorind să se observe care era obiectul pe care și-l dorea, Lenski a spus că ne duce să vizităm magazinul numai dacă promitem că vom fi cuminți și nu vom atrage în mod inutil atenția asupra noastră printr-o admirație ostentativă. Luându-și tot felul de măsuri de precauție, ne-a dus sub o oribilă caracatiță de bronz și singura indicație că acela era obiectul râvnit a fost un oftat ce sugera un motan care toarce. Cu aceeași grijă – mergând în vârful picioarelor și vorbind în șoaptă ca să nu trezească monstrul sorții (care, părea el convins, îi purta personal pică) – ne-a prezentat logodnicei lui, o tânără grațioasă cu ochi speriați de gazelă și răspândind în jur parfumul violetelor proaspete prinse în voalul ei negru. Îmi amintesc că am întâlnit-o chiar lângă o farmacie, în colțul

1. Economist francez (1847-1932). În lucrările sale de economie politică

dintre Potsdamerstrasse și Privatstrasse, pe o străduță acoperită cu frunze moarte, unde se afla pensiunea noastră, și ne-a îndemnat să ținem secret, față de părinții noștri, prezența miresei lui la Berlin, în timp ce un manechin din vitrina farmaciei efectua mișcările bărbieritului, tramvaiele treceau pe lângă noi și începuse să ningă.

3

Acum putem aborda tema principală a acestui capitol. Cândva, pe parcursul iernii următoare, Lenski a născocit groaznica idee de a prezenta o dată la două duminici proiecții educative cu Lanterna Magică, în casa noastră din St. Petersburg. Își propunea să ilustreze („abundent", cum spunea el, lingându-și buzele subțiri) lecturi instructive în fața unui grup care – își imagina el cu drag – va consta din băieți și fetițe, vrăjiți cu toții, împărtășind o experiență memorabilă. Se gândea că, pe lângă îmbogățirea bagajului nostru de cunoștințe, aceasta ar putea contribui la transformarea mea și a fratelui meu în niște mici lianți. Folosindu-ne ca nucleu, a adunat în jurul acestui miez ursuz mai multe straturi de recruți – verișori de aceeași vârstă cu noi care întâmplător erau disponibili, diverși copii cu care ne întâlneam în fiecare iarnă la petreceri mai mult sau mai puțin plicticoase, câțiva colegi de școală (neobișnuit de tăcuți – dar din păcate observau fiecare fleac) și copiii servitorilor. După ce blânda și optimista mea mamă i-a dat mână liberă, Lenski a închiriat un aparat complicat și a angajat un student de la universitate, cu o figură abătută, pentru a-l manevra; acum înțeleg că generosul Lenski dorea, printre altele, să ajute un prieten nevoiaș.

N-am să uit niciodată prima lectură. Lenski alesese un poem narativ al lui Lermontov despre aventurile unui tânăr călugăr care își părăsise locul de reculegere din Caucaz,

pentru a hoinări prin munţi. Ca de obicei, Lermontov combina în poemul lui formule prozaice cu minunate efecte estompate de fata morgana. Era considerabil de lung şi cele şapte sute cincizeci de versuri destul de monotone au fost răspândite de Lenski cu generozitate în numai patru plăci fotografice (a cincea am spart-o eu din greşeală chiar înainte de reprezentaţie).

Din considerente de protecţie contra incendiilor, fusese aleasă pentru proiecţie o veche cameră de copii în colţul căreia se afla un boiler ca o coloană, vopsit într-un maro-arămiu, şi o cadă cu picioare palmate, acoperită feciorelnic pentru această ocazie. Perdelele bine trase de la fereastră ne împiedicau să vedem curtea de dedesubt, stivele de buturugi de mesteacăn şi zidurile galbene ale mohorâtei anexe unde se aflau grajdurile (o parte din acestea fusese transformată într-un garaj pentru două maşini). Deşi fuseseră expulzate un vechi şifonier şi două cufere, această odaie dosnică, deprimantă, cu lanterna magică la un capăt şi şirurile de scaune dispuse de-a curmezişul, cu pernele şi canapelele pregătite pentru douăzeci de spectatori (inclusiv logodnica lui Lenski şi trei sau patru guvernante, fără a le mai socoti pe ale noastre, Mademoiselle şi Miss Greenwood), părea aglomerată şi mirosea a aer închis. În stânga mea, una dintre verişoarele cele mai neastâmpărate, o mică blondă vaporoasă de vreo unsprezece ani, cu un păr lung ca Alice în Ţara Minunilor şi un ten roz sidefiu, şedea atât de aproape, încât îi simţeam fragilul os de la şold frecându-se de mine de fiecare dată când se foia pe scaun, jucându-se cu o buclă sau trecându-şi dosul palmei prin părul parfumat sau pe la ceafă, sau lovindu-şi genunchii unul de celălalt, pe sub mătasea foşnitoare a furoului galben care sclipea prin dantela rochiţei. În dreapta, îl aveam pe fiul valetului polonez al tatei, un băiat absolut nemişcat, îmbrăcat într-un costum de marinar; semăna uluitor cu ţareviciul şi, printr-o şi mai uluitoare coincidenţă, suferea de aceeaşi tragică boală – hemofilia –, drept care, de mai multe ori pe an, o trăsură a Curţii Imperiale aducea la noi un

celebru medic, aşteptând şi tot aşteptând în ninsoarea care cădea pieziş şi, dacă îţi alegeai cel mai mare dintre fulgii cenuşii şi îl urmăreai cu privirea în timp ce cădea (dincolo de geamul bovindoului prin care te uitai), puteai deslui forma lui grosolană, neregulată şi oscilaţiile lui în zbor, făcându-te să te simţi şi ameţit, şi posomorât.

Luminile se stingeau. Lenski se lansa în primele versuri:

Timpul – nu-i mult de atunci;
Locul – un punct în care se întâlnesc şi curg
Într-o frăţească-mbrăţişare, frumoasele
Agrava şi Kurah; acolo chiar
Se înălţa un schit.

Schitul cu cele două râuri apărea cuminte şi rămânea într-o sumbră transă (de-ar fi trecut peste el un torent să-l măture de acolo!) preţ de vreo două sute de versuri, după care era înlocuit cu o fecioară din Georgia sau cam aşa ceva, ducând un urcior. Când operatorul extrăgea o placă, imaginea dispărea de pe ecran cu un ţăcănit specific, mărirea imaginii afectând nu numai scena înfăţişată, ci şi viteza îndepărtării ei. Altminteri, nu prea era nimic magic. Ni se prezentau vârfuri banale în locul munţilor romantici ai lui Lermontov, care

Se înălţau în luminoase zori
Precum altare fumegânde,

şi, în timp ce tânărul călugăr îi povestea unui tovarăş de izolare lupta lui cu un leopard –

O, aveam o înfăţişare cruntă!
Eu însumi leopard, sălbatic şi cutezător,
La fel de furios ca el, urlam ca el.

o miorlăială înăbuşită se auzea în spatele meu; s-ar putea să fi venit dinspre tânărul Rjevuski, cu care eram coleg la

lecţiile de dans, sau dinspre Alec Nitte, care îşi va dobândi un oarecare renume, peste un an sau doi, pentru fenomene cu strigoi, sau dinspre unul dintre verii mei. Treptat, în timp ce glasul ascuţit al lui Lenski recita mai departe, îmi dădeam seama că, cu câteva excepţii – de pildă, Samuel Rozov, un coleg de şcoală sensibil –, auditoriul îşi bătea joc pe ascuns de spectacol şi că, după ce se va încheia, va trebui să înfrunt diverse remarci jignitoare. Mă trecea un fior de milă îngrozitoare pentru Lenski – pentru cutele umile de la baza capului ras, pentru vitejia lui, pentru mişcările nervoase ale beţigaşului lui, deasupra căruia – ca nişte pisoi care se joacă degajaţi cu lăbuţele – culorile alunecau uneori, când îl apropia prea mult de ecran. Spre sfârşit, monotonia şedinţei devenea insuportabilă ; operatorul emoţionat nu mai găsea a patra placă, amestecând-o cu cele deja folosite şi, în timp ce Lenski aştepta răbdător în întuneric, câţiva spectatori începeau să-şi proiecteze umbrele negre ale mâinilor ridicate pe ecranul alb şi speriat ; dintr-odată, un băiat sprinten şi neruşinat (poate că eram totuşi eu – domnul Hyde din doctorul Jekyll din mine ?) reuşea să-şi proiecteze piciorul, ceea ce declanşa bineînţeles o competiţie zgomotoasă. Când ultima placă era găsită şi apărea pe ecran, ea îmi amintea de o călătorie din prima mea copilărie, prin lungul şi întunecatul Tunel St. Gothard, în care trenul nostru pătrunsese în timpul unei vijelii, dar când noi ieşiserăm, aceasta se terminase, şi în acel moment

Albastru, verde şi portocaliu, uimiţi
De frumuseţea şi norocul lor,
Peste o stâncă curcubeul s-a lăsat
Şi-a prins acolo o gazelă demnă.

Trebuie să adaug că în timpul acelei şedinţe de duminică şi a celor următoare, mai aglomerate şi mai oribile, mă urmăreau ecourile unor poveşti de familie pe care le auzisem. În primii ani ai deceniului al optulea, bunicul din partea mamei,

Ivan Rukavișnikov, negăsind pentru fiii lui nici o școală particulară pe plac, întemeiase o academie proprie, angajând doisprezece dintre cei mai buni profesori disponibili și adunând douăzeci de băieți pentru mai multe trimestre de învățământ gratuit, în sălile casei lui din St. Petersburg (Cheiul Amiralității, nr. 10). Acțiunea n-a fost încununată de succes. Prietenii ai căror fii voia să-i asocieze cu ai lui nu acceptau întotdeauna, iar dintre băieții pe care-i recrutase, mulți s-au dovedit a nu fi la înălțime. Mi-am format o imagine ciudat de neplăcută despre el, urmărindu-și cu încăpățânare scopul, cercetând școlile, cu ochii lui triști și stranii, atât de familiari mie din fotografii, căutându-i pe băieții cei mai chipeși printre cei mai buni școlari. Se spune chiar că ar fi plătit părinți nevoiași pentru a aduna colegi pentru cei doi fii ai lui. Deși naivele reprezentații cu plăci fotografice ale preceptorului nostru nu prea aveau legătură cu extravagențele rukavișnikoviene, asocierea pe care am făcut-o în mintea mea între cele două acțiuni nu m-a ajutat să accept modul în care Lenski se făcea de râs și ne plictisea și, prin urmare, am fost fericit când, după încă trei reprezentații (*Călărețul de aramă* de Pușkin; *Don Quijote* și *Africa – Tărâmul minunilor*), mama a cedat rugăminților mele fierbinți și a renunțat la toată povestea.

Acum, când stau și mă gândesc, acele imagini ca niște meduze, proiectate pe pânza umedă a ecranului (se presupunea că umezeala le dădea mai multă strălucire), păreau vulgare și stridente, dar, pe de altă parte, când țineai între două degete și ridicai spre lumină plăcile de sticlă ca atare, ele dezvăluiau o lume minunată – miniaturi străvezii, mici tărâmuri de vis, minuscule lumi cu delicate nuanțe luminoase! În anii următori, am redescoperit aceeași frumusețe precisă și tăcută pe fundul strălucitor al tubului magic al unui microscop. Pe sticla plăcuței destinate proiecției, dimensiunile unui peisaj erau reduse și acest lucru îți stimula imaginația; sub microscop, organul unei insecte este mărit pentru a putea fi studiat la rece. Există – se pare – pe scara dimensională a lumii, un fel de loc de întâlnire delicat între imaginație

şi cunoaştere, un punct la care se ajunge micşorând lucrurile mari şi mărindu-le pe cele mici, un punct cu o valoare artistică intrinsecă.

4

Ţinând seama cât de multilateral părea Lenski şi cât de amănunţit putea explica tot ce se referea la studiile noastre şcolare, veşnicele lui tribulaţii de la universitate apăreau oarecum surprinzătoare. În cele din urmă, cauza lor s-a dovedit a fi totala lui lipsă de pricepere pentru problemele financiare şi politice pe care se încăpăţâna să le abordeze. Îmi amintesc în ce fierbere a fost când a trebuit să dea unul dintre cele mai importante examene de absolvire. Eram la fel de îngrijorat ca el, şi chiar în ajunul evenimentului aşteptat, n-am putut rezista să nu trag cu urechea la uşa camerei, unde tata, la rugămintea insistentă a lui Lenski, a făcut cu el o recapitulare în particular, verificându-i cunoştinţele despre *Principiile de economie politică* ale lui Charles Gide[1]. Răsfoind paginile cărţii, tata întreba, de pildă: „Ce determină valoarea?" sau: „Care sunt deosebirile dintre bancnote şi banii de hârtie?" şi Lenski îşi dregea nervos glasul – apoi amuţea cu totul, de parcă şi-ar fi dat duhul. După un timp, înceta să emită chiar şi acea scurtă şi firavă tuse a lui şi intervalele de tăcere erau punctate doar de răpăitul produs de degetele tatei pe masă şi o singură dată, într-o izbucnire rapidă de reproşuri pline de speranţe, victima a exclamat brusc: „Întrebarea aceasta nu este în carte, domnule!" – dar era. În cele din urmă, tata a oftat, a închis manualul, remarcând încet, dar clar: *Golubcik* (dragul meu), ai să pici precis – nu ştii

este adeptul principiului corporatist. (n.r.)

absolut nimic". „Trebuie să vă contrazic", îi replică Lenski, cu o oarecare demnitate. Stând în mașina noastră țeapăn, de parcă era împăiat, Lenski a fost dus la universitate, a rămas acolo până seara, s-a întors cu sania printre nămeți, prin viscol, și s-a urcat disperat și tăcut în camera lui.

Spre sfârșitul ședерii lui la noi, s-a căsătorit și a plecat în voiaj de nuntă în Caucaz, în munții lui Lermontov, și apoi s-a întors să mai petreacă o iarnă la noi. În absența lui, în vara anului 1913, i-a luat locul un preceptor elvețian, Monsieur Noyer. Era un bărbat bine făcut, cu o mustață țepoasă și ne citea *Cyrano de Bergerac* al lui Rostand, rostind cu savoare fiecare vers, modificându-și timbrul vocii de la cel de flaut la cel de contrabas, conform personajelor pe care le imita. La tenis, când servea mingea, stătea bine înfipt pe picioarele lui groase, depărtate, pe linia de fund, îmbrăcat în pantaloni de nanchin boțiți, mai îndoindu-și brusc genunchii când dădea mingii o lovitură puternică, dar extrem de ineficientă.

Când Lenski ne-a părăsit definitiv, în primăvara anului 1914, ne-a fost adus un tânăr dintr-o provincie de pe Volga. Era un tip fermecător, de familie bună, bun jucător de tenis și excelent călăreț; era foarte fericit că se putea bizui pe asemenea talente, întrucât, la acea dată târzie, nici fratele meu și nici eu nu prea mai aveam nevoie de ajutorul la învățătură al acelui amărât, promis părinților mei de optimistul lui protector. Chiar în cursul primei noastre discuții, m-a informat nonșalant că Dickens a scris *Coliba unchiului Tom*, ceea ce m-a făcut să pun cu el un rămășag de pe urma căruia am câștigat boxul lui. După aceea evita să se refere în prezența mea la vreun personaj sau subiect literar. Era foarte sărac și uniforma lui decolorată de universitate degaja un miros ciudat, de praf și de eter, nu tocmai neplăcut. Avea maniere alese, o fire blândă, un scris de neuitat, tot numai spini și țepi (cum n-am mai văzut decât în scrisorile pe care le primeam, din păcate, uneori de la nebuni, începând din anul de grație 1958) și deținea un fond nelimitat de povestiri obscene (cu care mă delecta *sub rosa*, cu glasul lui visător,

catifelat, fără a folosi absolut nici o expresie vulgară) despre amicii şi „puicuţele" lui, dar şi despre diverse rude de-ale noastre, şi cu una dintre ele, o doamnă mondenă, aproape de două ori mai în vârstă decât el, s-a căsătorit curând după aceea, pentru a scăpa de ea – în perioada carierei lui ulterioare în administraţia lui Lenin – expediind-o într-un lagăr de muncă, unde şi-a aflat sfârşitul. Cu cât mă gândesc mai mult la omul acela, cu atât mai convins sunt că era complet nebun.

Lui Lenski nu i-am pierdut total urma. Pe baza unui împrumut de la socrul lui, a pornit, încă de când era la noi, o afacere fantezistă care se ocupa de achiziţionarea şi exploatarea unor invenţii. N-ar fi frumos şi nici cinstit din partea mea să afirm că le trecea pe numele lui; dar le adopta şi vorbea despre ele cu o căldură şi o tandreţe care sugerau un fel de firească paternitate – o atitudine sentimentală din partea lui, nesusţinută de fapte şi nedovedită ulterior frauduloasă. Într-o zi, ne-a invitat pe toţi, mândru, să testăm cu maşina noastră un nou tip de pavaj girat de el, alcătuit (din câte pot deslusi din acea ciudată licărire prin perdeaua întunecată a timpului) dintr-o ţesătură bizară de dungi metalice. Rezultatul a fost o pană de cauciuc. S-a consolat însă achiziţionând altă noutate: proiectul unui obiect căruia el îi spunea „electroplan", care arăta ca un vechi Blériot, dar avea – şi citez din nou – un motor „voltaic". A zburat numai în visurile lui – şi ale mele. În perioada războiului, a lansat o miraculoasă hrană pentru cai sub forma unor turte, un fel de *galettes* (din care ciugulea şi el şi le oferea şi prietenilor câte o îmbucătură), dar majoritatea cailor au rămas credincioşi ovăzului lor. A făcut trafic cu multe alte patente, toate fanteziste, şi era îngropat în datorii când a moştenit o mică avere, în urma decesului socrului său. Asta trebuie să se fi întâmplat pe la începutul anului 1918, pentru că îmi amintesc că ne-a scris (eram pe atunci refugiaţi în regiunea Ialta) pentru a ne oferi bani şi orice fel de ajutor. Banii moşteniţi i-a investit prompt într-un parc de distracţii de pe coasta răsăriteană a Crimeii

și s-a zbuciumat teribil ca să obțină o orchestră bună și să construiască un ring pentru patinaj, dintr-un lemn special, să instaleze fântâni și cascade iluminate cu beculețe roșii și verzi. În 1919, au venit bolșevicii, i-au stins luminițele, și Lenski a fugit în Franța; ultima oară când am auzit de el era în anii douăzeci, când se spunea că își câștigă cu greu existența pe Riviera, pictând peisaje pe scoici și pietre. Nu știu – și prefer să nu-mi imaginez – ce s-a întâmplat cu el în timpul invaziei naziste în Franța. În ciuda câtorva dintre ciudățeniile lui, Lenski era cu adevărat o ființă omenească foarte pură, foarte cumsecade, cu principii personale la fel de rigide ca gramatica lui și ale cărui înviorătoare *diktantî* mi le amintesc cu plăcere: *kolokololiteișciki perekolotili vîkarabkavîșișa vîhuholei*, „turnătorii de clopote de biserici i-au măcelărit pe guzganii care se furișaseră afară". După mulți ani, la Muzeul de Istorie Naturală din New York, i-am reprodus această frază care-ți împleticește limba unui zoolog care mă întrebase dacă limba rusă este atât de grea pe cât se spune. Ne-am reîntâlnit peste câteva luni și el a spus: „Să știi că m-am gândit mult la guzganii aceia moscoviți; de ce se spune că s-au furișat afară? Hibernau, se ascundeau sau ce se întâmplase cu ei?".

5

Gândindu-mă la preceptorii mei succesivi, mă preocupă mai puțin ciudatele distonanțe pe care le-au introdus în viața mea de copil, cât mai ales stabilitatea esențială și plinătatea acelei vieți. Asist cu plăcere la suprema performanță a memoriei, măiestria cu care folosește niște armonii naturale atunci când adună în lăcașul ei tonalitățile suspendate și hoinare ale trecutului. Îmi place să-mi imaginez, pentru ca acele corzi discordante să-și încheie menirea și să intre în consonanță, ceva la fel de trainic, privind retrospectiv, ca acea masă lungă

pe care se servea la zilele de naștere și de onomastică din timpul verii o ciocolată de după-amiază în aer liber, așezată la capătul unei alei mărginite de mesteceni, tei și arțari, pe acel loc neted presărat cu nisip din grădina propriu-zisă care separa parcul de casă. Parcă văd fața de masă și chipurile oamenilor așezați acolo, contaminându-se de animația jocului de lumini și umbre de sub fabulosul frunziș mișcător, fără îndoială exagerată de aceeași predispoziție spre o comemorare pătimașă, de permanentă revenire, care mă face întotdeauna să abordez acea masă de ospăț din exterior, din inima parcului – nu dinspre casă – de parcă, pentru a se întoarce acolo, mintea ar fi spăsită ca un fiu risipitor, gata să leșine de emoție. Printr-o prismă tremurătoare, deslușesc trăsăturile unor rubedenii și ale unor cunoscuți, buze mute care se mișcă senine, vorbind într-un grai uitat. Văd parcă aburul ciocolatei și tăvile cu tarte de coacăze. Observ o libelulă care se rostogolește ca un mic elicopter, apoi aterizează încet pe fața de masă și, de-a curmezișul mesei, un braț gol de adolescentă întins indolent pe toată lungimea lui, cu venele *turquoise* de dedesubt întoarse în sus, spre razele de soare solzoase, cu palma deschisă, așteptând leneșă ceva – poate spărgătorul de nuci. Pe locul unde stă preceptorul meu de atunci, imaginea este schimbătoare, o succesiune de secvențe care apar și dispar; pulsația gândurilor mele se împletește cu cea a umbrelor și îl transformă pe Ordo în Max, pe Max în Lenski, și pe Lenski în învățătorul satului, și tot acest păienjeniș de transformări neclare se repetă. Și apoi, dintr-odată, tocmai când în sfârșit culorile și contururile se stabilesc reluându-și funcțiile – surâzătoare și frivole îndeletniciri – cineva apasă pe un buton și un întreg torent de sunete prinde viață: glasuri ce vorbesc deodată, o nucă spartă, țăcănitul unui spărgător de nuci, dat apoi mai departe cu nonșalanță, treizeci de inimi omenești ce o înăbușesc pe a mea cu bătăile lor regulate; freamătul și gemetele a o mie de copaci, armonia locală a gureșelor păsări de vară și, peste râu, dincolo de copacii ritmici, vacarmul haotic și entuziast produs de tinerii satului care se scaldă, ca un fundal sonor de aplauze furtunoase.

Capitolul 9

1

Am în față un dosar mare și jerpelit, legat în pânză neagră. În el sunt acte vechi, diplome, ciorne, jurnale, cărți de identitate, bilete scrise cu creionul și câteva tipărituri, care s-au aflat în păstrarea grijulie a mamei, la Praga, până la moartea ei, survenită acolo, după care, între 1939 și 1961, au trecut prin diverse vicisitudini. Cu ajutorul acestor documente și al propriilor mele amintiri, am alcătuit scurta biografie a tatei care urmează.

Vladimir Dmitrievici Nabokov, jurist, publicist și politician, fiul lui Dmitri Nikolaevici Nabokov, ministru de Justiție, și al baronesei Maria von Korff, s-a născut la 20 iulie 1870 la Țarskoe Selo, lângă St. Petersburg, și a fost ucis de gloanțele unui asasin la 28 martie 1922, la Berlin. Până la vârsta de treisprezece ani, a fost instruit acasă de guvernante franțuzoaice și englezoaice și de preceptori ruși și germani; de la unul dintre aceștia din urmă a căpătat și mi-a transmis și mie acel *passio et morbus aureliani*[1]. În toamna anului 1883, a început să urmeze cursurile „gimnaziului" (al cărui corespondent american ar fi o combinație de „high school" cu „junior college"), care se afla pe atunci pe strada Gagarin (probabil rebotezată în anii douăzeci de mărginiții sovietici). Era stăpânit de dorința de a excela în

1. „Pasiunea și morbul aureliene" (în lat. în orig.); în context, expresia se referă la colecționarea fluturilor (n.r.).

toate. Într-o seară de iarnă, pentru că nu-şi făcuse tema şi prefera să facă o pneumonie decât să se facă de râs la tablă, s-a expus unui ger polar, în speranţa că se va îmbolnăvi la timp, stând în faţa ferestrei deschise, doar în cămaşă de noapte (fereastra dădea spre Piaţa Palatului şi spre coloana ei lustruită de razele lunii); a doua zi era încă sănătos tun şi, întâmplător, profesorul de care se temea a căzut la pat. La şaisprezece ani, în mai 1887, a terminat gimnaziul cu medalie de aur şi a studiat apoi dreptul la Universitatea din St. Petersburg, pe care a absolvit-o în ianuarie 1891. Şi-a continuat studiile în Germania (în principal la Halle). Treizeci de ani mai târziu, un coleg de facultate, cu care făcuse o excursie cu bicicleta în Pădurea Neagră, i-a trimis mamei, rămasă văduvă, cartea *Madame Bovary*, volum pe care tata îl avea cu el atunci şi pe a cărui primă pagină scrisese: „Perla fără de pereche a literaturii franceze" – o evaluare valabilă şi astăzi.

Pe 14 noiembrie (dată celebrată în fiecare an cu scrupulozitate în familia noastră care respecta toate aniversările) 1897, s-a căsătorit cu Elena Ivanovna Rukavişnikov, fiica în vârstă de douăzeci şi unu de ani a unui vecin de la ţară, şi a avut cu ea şase copii (primul era băiat şi s-a născut mort).

În 1895, a fost numit membru junior al Camerei. Din 1896 până în 1904, a ţinut conferinţe despre dreptul penal la Şcoala Imperială de Jurisprudenţă (*Pravovedenie*) din St. Petersburg. Membrii Parlamentului trebuiau să ceară permisiunea ministrului de Justiţie pentru orice acţiune publică. Fireşte că tata n-a cerut această permisiune când a publicat în revista *Pravo* celebrul articol „Baia de sânge de la Chişinău", în care condamna rolul jucat de poliţie în încurajarea pogromului de la Chişinău din 1903. Printr-un decret imperial i s-a luat titlul de demnitar în ianuarie 1905, dată după care a retezat orice legătură cu guvernul ţarist, s-a lansat ferm în politica antidespotică şi şi-a continuat în acelaşi timp dificila activitate juridică. Din 1905 până în 1915, a fost preşedintele secţiei ruse a Asociaţiei Internaţionale de

Criminologie, şi la conferinţele ţinute în Olanda se amuza şi uluia asistenţa traducând oral, când era nevoie, discursurile din rusă şi engleză în germană şi franceză şi viceversa. Se pronunţa elocvent împotriva pedepsei capitale. Îşi respecta neabătut principiile în viaţa personală şi în chestiunile publice. La un banchet oficial din 1904 a refuzat să bea în sănătatea ţarului. Se spune că a dat cu nonşalanţă un anunţ la ziar pentru a-şi vinde uniforma de demnitar al Curţii. Din 1906 până în 1917, a fost, alături de I.V. Hessen şi A.I. Kaminka, editorul unuia dintre puţinele cotidiene liberale din Rusia, *Rech* (*Graiul*), precum şi al revistei de jurisprudenţă, *Pravo*. Pe plan politic era „Kadet", adică membru al K.D. (*Konstitutionno-demokraticeskaia partia*), rebotezat ulterior, mai adecvat, Partidul Libertăţii Poporului (*partia Narodnoi Svobodî*). Fiind înzestrat cu un ascuţit simţ al umorului, ar fi fost extrem de măgulit de neputincioasa, dar răutăcioasa batjocorire a opiniilor şi realizărilor sale de către lexicografii sovietici în puţinele lor comentarii biografice cu privire la persoana sa. În 1906, a fost ales în Primul Parlament Rus (*Pervaia Duma*), o instituţie umană şi eroică, predominant liberală (dar pe care publiciştii ignoranţi, infestaţi de propaganda sovietică, o confundă deseori cu străvechile „dume ale boierilor" !). Acolo a ţinut câteva splendide discursuri cu repercusiuni la scară naţională. Când, după mai puţin de un an, ţarul a dizolvat Duma, câţiva dintre membrii ei, inclusiv tata (care, după cum arată o fotografie făcută la Gara Finlanda, îşi vârâse biletul de tren sub panglica pălăriei), au ţinut la Viborg o sesiune ilegală. În mai 1908, a început să-şi ispăşească sentinţa de trei luni închisoare, ca o pedeapsă oarecum târzie pentru manifestul revoluţionar pe care el şi grupul lui îl scoseseră la Viborg. „A găsit vreun fluture *Egeria* în vara asta?" întreba el într-unul din biletele secrete din închisoare, care au fost transmise mamei mele printr-un paznic mituit şi un prieten credincios. „Spune-i că în curtea închisorii eu nu văd decât fluturi *Brimstone* şi *Cabbage White*." După eliberare, i s-a interzis să participe la alegerile publice, dar

(unul dintre paradoxurile obişnuite în timpul domniei ţarilor) avea libertatea să lucreze la incisiva publicaţie liberală *Rech*, căreia îi dedica aproape nouă ceasuri pe zi. În 1913, a fost amendat de guvern cu simbolica sumă de o sută de ruble (cam tot atâţia dolari de acum) pentru reportajul realizat la Kiev, unde, după un proces furtunos, Beilis a fost găsit nevinovat de uciderea unui băieţel creştin, în scopuri „rituale": justiţia şi opinia publică încă aveau uneori un cuvânt de spus în vechea Rusie; şi vor avea încă cinci ani. A fost mobilizat curând după declanşarea Primului Război Mondial şi trimis pe front. În cele din urmă, a fost ataşat Comandamentului General din St. Petersburg. Etica militară l-a împiedicat să joace un rol activ în prima răbufnire a revoluţiei liberale din martie 1917. Încă de la început, istoria pare să fi avut grijă să-l priveze de şansa deplină de a-şi manifesta marele talent de politician într-o republică rusă de tip occidental. În 1917, în prima perioadă a Guvernului Provizoriu – adică atunci când Kadeţii aveau încă un rol activ –, a ocupat în Consiliul de Miniştri funcţia plină de răspundere, dar discretă, de secretar executiv. În iarna 1917-1918, a fost ales în Adunarea Constituantă, pentru a fi însă arestat de energicii marinari bolşevici după ce aceasta a fost dizolvată. Revoluţia din noiembrie intrase deja în etapa sa sângeroasă, poliţia ei activa deja, dar în zilele acelea haosul ordinelor şi contraordinelor a fost uneori în avantajul nostru: tata a străbătut un coridor întunecat, a văzut o uşă deschisă la capătul lui, a ieşit într-o străduţă lăturalnică şi şi-a croit drum până în Crimeea cu un rucsac pe care i-a poruncit valetului lui, Osip, să i-l aducă într-un colţ retras împreună cu un pachet cu sandviciuri cu icre negre pe care bunul nostru bucătar, Nikolai Andreevici, îl adăugase din proprie iniţiativă. De la mijlocul anului 1918 până la începutul lui 1919, într-o pauză dintre două ocupaţii bolşevice şi într-un conflict permanent cu elementele zurbagii din armata lui Denikin, a fost ministru de Justiţie („al minimei justiţii", obişnuia el să spună dezgustat), într-unul din guvernele regionale, cel din Crimeea. În 1919,

a plecat în exil autoimpus, trăind mai întâi la Londra, apoi la Berlin, unde, în colaborare cu Hessen, a scos cotidianul liberal al emigrației, *Rul* (*Cârma*) până la asasinarea lui în 1922 de către un tâlhar sinistru, pe care Hitler l-a numit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial însărcinat cu problemele emigranților ruși.

A scris mult, în principal pe teme de politică și criminologie. Cunoștea *à fond* proza și poezia mai multor țări, știa pe dinafară sute de versuri (poeții ruși preferați erau Pușkin, Tiutcev și Fet – a publicat despre acesta din urmă un frumos eseu), era o autoritate în materie de Dickens și, pe lângă Flaubert, îi prețuia în mod deosebit pe Stendhal, Balzac și Zola, trei mediocrități detestabile din punctul *meu* de vedere. Mărturisea că pentru el crearea unei povestiri sau a unei poezii – a *oricărei* povestiri sau poezii – era un miracol la fel de greu de înțeles ca fabricarea unei mașinării electrice. Pe de altă parte, scria fără nici o dificultate despre chestiuni juridice și politice. Avea un stil corect, deși cam monoton, care astăzi, în ciuda metaforelor vechii lumi, rezultat al unei educații clasice și al clișeelor grandilocvente ale gazetăriei ruse – cel puțin așa sunau pentru auzul meu surmenat – își păstrează o atrăgătoare demnitate cenușie proprie, într-un extraordinar contrast (de parcă ar aparține unei rubedenii mai bătrâne și mai sărace) cu vorbirea lui de zi cu zi, colorată, stranie, deseori poetică și uneori vulgară. Ceea ce s-a păstrat din ciornele unora dintre proclamațiile lui (care începeau cu „*Grajdane!*“, adică „Cetățeni!“) și ale editorialelor lui este așternut pe hârtie cu un scris înclinat ca în caietele de școală, frumos conturat, incredibil de regulat, aproape fără corecturi, o funcție auxiliară îndeplinită cu conștiinciozitate, de o puritate și o siguranță care mi se par amuzant de comparat cu propriul meu scris de furnică și cu ciornele mele dezordonate, cu paginile masacrate de revizuiri și rescrieri și iarăși alte revizuiri, chiar ale acestor rânduri prin care mă căznesc de două ceasuri să descriu ceea ce el nota cu scrisul lui impecabil în două minute. Ciornele lui erau copii corecte ale gândului

imediat. În modul acesta a scris cu o ușurință și o rapiditate fenomenale (stând incomod la un pupitru de copil în sala de clasă a unui palat lugubru) textul abdicării marelui duce Mihail (următorul succesor după ce țarul renunțase la tronul lui și al fiului lui). Nu-i de mirare că era în același timp și un vorbitor admirabil, un orator calm, „în stil englezesc", evitând gestul cu care se tranșează carnea și lătratul retoric al demagogului, dar, nici în această privință, bâlbâit ridicol ce sunt atunci când n-am în față o foaie dactilografiată, nu l-am moștenit deloc.

Abia de curând am citit pentru prima dată importanta sa *Sbornik statei po ugolovnomu pravu* (o culegere de articole despre dreptul penal), publicată în 1904 la St. Petersburg, din care am primit o copie rară, probabil unică (aflată anterior în posesia unui anume „Mihail Evgrafovici Hodunov", după cum este imprimat în tuș violet pe prima pagină), de la un călător amabil, Andrew Field, care a cumpărat-o dintr-un anticariat în timpul vizitei lui în Rusia, în 1961. Este un volum de 316 pagini care conține nouăsprezece lucrări. Într-una din acestea (*Crime pasionale*, scrisă în 1902), tata discută, destul de profetic într-un sens oarecum bizar, cazuri (din Londra) de fetițe aflate *à l'âge le plus tendre (v nejneițem vozraste)*, adică de la opt la doisprezece ani, care erau sacrificate unor desfrânați (*„slastoliubtsam"*). În același eseu manifestă o atitudine foarte liberală și „modernă" față de diverse practici anormale, printre altele, inventând un cuvânt rusesc adecvat pentru „homosexual" : *ravnopolîi.*

Ar fi imposibil să consemnăm efectiv miile de articole publicate de tata în diverse periodice ca *Rech* sau *Pravo*. Într-un capitol ulterior mă refer la cartea sa de interes istoric despre o vizită semioficială în Anglia în timpul războiului. Câteva dintre amintirile lui despre anii 1917-1919 au apărut în *Arhiv russkoi revoliuții*, publicată de Hessen la Berlin. Pe 16 ianuarie 1920, a ținut o conferință la King's College din Londra, despre „Regimul sovietic și viitorul Rusiei", care a fost publicată după o săptămână în suplimentul revistei *The*

New Commonwealth nr. 15 (lipită frumos în albumul mamei). În primăvara aceluiași an, am învățat-o aproape integral pe dinafară când mă pregăteam să vorbesc împotriva bolșevismului la o dezbatere sindicală de la Cambridge; (victoriosul) apologet a fost un ziarist de la *The Manchester Guardian*; i-am uitat numele, dar îmi amintesc că mi se uscase complet gâtul după ce am recitat ceea ce memorasem și că acela a fost primul și ultimul meu discurs politic. Cu două luni înainte de moartea tatei, revista emigrației, *Teatr i jizn* (*Teatru și viață*), a început să publice în foileton amintirile lui din copilărie (acum el și cu mine ne suprapunem pentru o perioadă mult prea scurtă). Găsesc acolo descrieri excelente ale teribilelor accese de furie ale pedantului lui profesor de latină de la Al Treilea Gimnaziu, ca și ale pasiunii foarte timpurii a tatei pentru operă, care a durat toată viața: cred că i-a ascultat practic pe toți cântăreții europeni de primă mână dintre 1880 și 1922 și, deși nu era capabil să interpreteze aproape nimic (doar foarte solemn primele acorduri din uvertura la *Ruslan*), ținea minte fiecare notă din operele lui preferate. Pe această coardă vibrantă, o genă melodioasă care pe mine m-a evitat se strecoară, prin tata, de la organistul Wolfgang Graun din secolul al șaisprezecelea până la fiul meu.

2

Aveam unsprezece ani când tata a hotărât că învățătura pe care o primisem și încă o primeam acasă trebuie să fie în mod avantajos suplimentată prin frecventarea Școlii Tenișev. Această școală, una dintre cele mai bune din St. Petersburg, era o instituție relativ tânără, mult mai modernă și mai liberală decât gimnaziul obișnuit, categoria generală căreia îi aparținea. Durata sa de studiu, constând din șaisprezece

„semestre" (opt clase gimnaziale) ar fi aproximativ echivalente în Statele Unite cu ultimii șase ani de școală, plus primii doi ani de colegiu. Când m-am înscris, în ianuarie 1911, m-am pomenit în „semestrul" al treilea sau la începutul clasei a opta, conform sistemului american.

Cursurile țineau de la cincisprezece septembrie până la douăzeci și cinci mai, cu două întreruperi : o pauză de două săptămâni între semestre – pentru a face loc, ca să zicem așa, imensului pom de Crăciun care atingea cu steaua lui tavanul verde-pal al frumosului nostru salon – și o săptămână de vacanță de Paști, în timpul căreia micul dejun era înveselit de ouă încondeiate. Întrucât zăpada și gerul țineau din octombrie până în aprilie, nu e de mirare că tonalitatea amintirilor mele din școală este hibernală.

Când Ivan întâi (care a dispărut într-o bună zi) sau Ivan al doilea (care va apuca ziua când îl voi trimite cu mesaje romantice) venea să mă trezească pe la 8 dimineața, lumea exterioară era încă acoperită cu gluga unei bezne maronii hiperboreene. Lumina electrică din dormitor avea o nuanță mohorâtă, aspră, ca de icter, care-mi provoca usturimi la ochi. Proptindu-mi urechea care-mi zbârnâia pe mână și rezemându-mi cotul pe pernă, îmi impuneam să-mi pregătesc cele zece pagini ale temei neterminate. Pe noptieră, alături de o veioză masivă cu două capete de lei din bronz, se afla un mic ceas neconvențional : un recipient înalt de cristal în care niște lamele cu cifre negre, albe ca fildeșul și semănând cu niște pagini scrise, săltau din dreapta în stânga, fiecare oprindu-se pentru un minut așa cum încă se mai opreau reclamele pe vechiul ecran de cinema. Îmi acordam zece minute ca să-mi înregistrez textul în memorie (astăzi mi-ar trebui două ore !) și – să zicem – douăsprezece minute să fac baie, să mă îmbrac (cu ajutorul lui Ivan), să fug jos ca să dau pe gât o ceașcă de cacao călduță de pe suprafața căreia pescuiam din mijloc un rotocol de pieliță cafenie boțită. Diminețile erau aglomerate și activități precum lecțiile de box și de scrimă pe care mi le dădea un franțuz foarte elastic, Monsieur Loustalot, au fost întrerupte.

Acesta venea totuşi, aproape zilnic, ca să facă box sau scrimă cu tata. Eu dădeam buzna, pe jumătate îmbrăcat cu haina de blană, din salonul verde (unde mai rămânea mult timp după Crăciun miros de brad, ceară fierbinte şi mandarine) în bibliotecă, de unde se auzea un potpuriu de bătăi din picioare şi zăngăneli. Acolo îl găseam pe tata, un bărbat masiv, robust, părând şi mai masiv în treningul alb, atacând şi parând, în timp ce agilul lui instructor exclama vioi *Battez* ! *Rompez* ![1], acompaniat de clinchetul săbiilor.

Gâfâind puţin, tata scotea masca de scrimă bombată de pe faţa roz transpirată pentru a mă săruta şi a-mi spune bună dimineaţa. Locul acela era o combinaţie plăcută între erudiţie şi sportivitate, între pielea cu care erau îmbrăcate cărţile şi pielea mănuşilor de box. De-a lungul pereţilor căptuşiţi cu cărţi se înşiruiau fotolii voluminoase. O complicată instalaţie, „mingea de box", achiziţionată din Anglia – patru stâlpi din oţel care susţineau scândura de care atârna sacul pentru lovit, în formă de pară – sclipea în capătul spaţioasei încăperi. Scopul acestui aparat, mai ales din cauza răpăitului ca de mitralieră al sacului, a fost pus la îndoială, dar explicaţia oferită în silă de majordom i-a satisfăcut pe cei câţiva luptători de stradă înarmaţi până-n dinţi care au intrat pe fereastră în 1917. După ce Revoluţia Sovietică ne-a silit să părăsim St. Petersburg-ul, biblioteca aceea s-a dezintegrat, dar bizare rămăşiţe ale ei au apărut mereu în străinătate. După vreo doisprezece ani, la Berlin, am luat de pe un stand de cărţi un asemenea obiect abandonat, cu *ex libris*-ul tatei. Într-un mod adecvat situaţiei, acesta s-a dovedit a fi *Războiul lumilor* de Wells. După ce s-a mai scurs un deceniu, am descoperit într-o zi în Biblioteca Publică din New York, indexată sub numele tatei, o copie a meticulosului catalog tipărit de el personal în perioada când cărţile-fantomă, înregistrate în el, încă mai stăteau proaspete şi strălucitoare pe rafturile bibliotecii lui.

1. „Atacaţi ! Împingeţi !" (în fr. în orig.)

3

Tata îşi punea la loc masca şi continua să bată din picioare şi să atace în timp ce eu ieşeam repede pe unde intrasem. După căldura din holul de la intrare, unde buştenii trosneau în căminul mare, plămânii primeau şocul aerului îngheţat de afară. Mă uitam să văd care dintre cele două maşini, Benz sau Wolseley, mă aştepta să mă ducă la şcoală. Prima, un automobil mare decapotabil, condus de Volkov, un şofer blând, cu faţă palidă, era cea mai veche. Linia ei părea în mod sigur aerodinamică în comparaţie cu cea a coupé-ului electric insipid, bont şi silenţios, care-o precedase; dar căpătase, la rândul ei, o înfăţişare demodată, foarte greoaie, cu o capotă trist contractată, îndată ce limuzina englezească neagră şi relativ lungă a venit să împartă cu ea garajul.

Dacă mergeai cu maşina cea nouă, începeai ziua cu spor. Pirogov, al doilea şofer, era un individ foarte scund şi grăsan, cu un ten roşcat care se asorta minunat cu culoarea blănurilor pe care le purta peste costumul de catifea reiată şi jambierele maro-portocalii. Când vreun obstacol ivit în timpul mersului îl silea să frâneze (acţiune pe care o efectua întinzându-se brusc, cu o elasticitate deosebită) sau când îl enervam încercând să comunic cu el prin tubul de vorbit hârâitor şi nu foarte eficient, ceafa lui groasă văzută prin despărţitura de sticlă se făcea stacojie. El prefera sincer să conducă îndrăzneţul Opel decapotabil pe care l-am folosit la ţară în trei sau patru sezoane şi atingea nouăzeci de kilometri la oră (o viteză uluitoare în 1912, dacă ne gândim cât de mult a crescut viteza în zilele noastre): într-adevăr, însăşi esenţa libertăţii din timpul verii – când scăpam de şcoală şi de oraş – rămâne asociată în mintea mea cu uruitul bizar al motorului degajat prin toba de eşapament pe şoseaua lungă şi pustie. Când, în cel de-al doilea an al Primului Război Mondial, Pirogov a fost mobilizat, el a fost înlocuit cu Ţiganov, un tip cu pielea măslinie şi ochi sălbatici, fost

campion de curse, care participase la diverse competiţii atât în Rusia, cât şi în străinătate şi îşi rupsese câteva coaste într-un grav accident în Belgia. Mai târziu, prin 1917, curând după ce tata a demisionat din cabinetul lui Kerenski, Ţiganov s-a hotărât – în ciuda protestelor energice ale tatei – să salveze puternicul Wolseley de la o posibilă confiscare, desfăcându-l în bucăţi şi răspândind piesele în nişte ascunzători cunoscute doar de el. Şi mai târziu, într-o apăsătoare şi tragică toamnă, când bolşevicii luaseră puterea, unul dintre aghiotanţii lui Kerenski i-a cerut tatei o maşină solidă pe care premierul s-o poată folosi în caz că ar fi fost silit să plece în pripă : dar bătrânul şi plăpândul nostru Benz nu era bun, iar Wolseley-ul dispăruse în mod jenant, şi păstrez cu drag amintirea acestei solicitări (recent negată de eminentul meu prieten, dar în mod cert formulată de aghiotantul său) numai dintr-un punct de vedere compoziţional – din cauza amuzantului ecou tematic al rolului jucat de Christina von Korff în episodul Varennes din 1791.

Deşi căderile abundente de zăpadă erau mult mai obişnuite în St. Petersburg decât – să zicem – în jurul Bostonului, cele câteva automobile care circulau printre numeroasele sănii ale oraşului înainte de Primul Război Mondial nu păreau să intre niciodată în oribilele dificultăţi în care intră maşinile moderne într-un minunat Crăciun alb din New England. Multe forţe străine luaseră parte la construirea oraşului. Îţi vine să crezi că s-a ajuns la aranjamentul zăpezilor sale – nămeţi ordonaţi de-a lungul trotuarelor şi o suprafaţă netedă şi solidă ce acoperea cu zăpadă butucii de lemn octogonali ai pavajului – printr-o colaborare neortodoxă dintre geometria străzilor şi dinamica norilor de ninsoare. În orice caz, drumul cu maşina până la şcoală nu dura niciodată mai mult de un sfert de oră. Casa noastră se afla pe strada Morskaia la numărul 47. Apoi venea casa prinţului Oginski (la numărul 45), Ambasada italiană (la numărul 43), Ambasada germană (la numărul 41), şi apoi vasta Piaţă Maria, după care numerele caselor continuau să descrească.

În partea de nord a pieței era un mic parc public. Într-unul din teii săi au fost găsite într-o zi o ureche și un deget – rămășițele unui terorist, a cărui mână alunecase în timp ce pregătea un pachețel mortal în camera lui din celălalt capăt al pieței. Aceiași copaci (ce alcătuiau un filigran de argint pe fundalul cetei perlate pe care se profila domul de bronz al Catedralei Sf. Isaac) văzuseră și copii împușcați la întâmplare pe crengile pe care se cățăraseră în încercarea zadarnică de a scăpa de jandarmii călare care au înăbușit Prima Revoluție (1905-1906). Multe asemenea povestioare erau legate de piețele și străzile St. Petersburg-ului.

După ce ajungeai pe bulevardul Nevski, mergeai pe el o lungă bucată de drum, pe parcursul căreia era o plăcere să depășești fără nici un efort un gardian înfășurat în manta, în sania lui ușoară trasă de o pereche de armăsari negri care fornăiau gonind pe sub rețeaua de sârmă albastră strălucitoare ce ocrotea fața pasagerului de bucățile de zăpadă. Pe stânga, o stradă cu un nume frumos – Karavanaia (Strada Caravanelor) – te ducea prin fața unui magazin de jucării de neuitat. Apoi venea Circul Cinizelli (celebru pentru luptele sale corp la corp). În sfârșit, după ce traversai un canal acoperit cu gheață, ajungeai la porțile Școlii Tenișev de pe strada Mohovaia (Strada lui Moise).

4

Aparținând prin propria voință marii intelectualități fără de clasă a Rusiei, tata a considerat că trebuie să urmez o școală cunoscută pentru principiile ei democratice, pentru politica ei nediscriminatorie în materie de rang, origine socială și credință și pentru metodele ei moderne de învățământ. În afară de asta, Școala Tenișev nu se deosebea cu nimic de oricare altă școală ca durată sau spațiu. Ca în toate școlile,

băieții îi tolerau pe unii profesori și îi detestau pe alții și, la fel ca în toate școlile, se făcea permanent schimb de replici obscene și informații erotice. Fiind bun la jocuri, nu m-ar fi scârbit prea mult toată treaba asta, dacă profesorii mei nu s-ar fi străduit atât să-mi mântuiască sufletul.

Mă acuzau că nu mă adaptez mediului înconjurător; că „bravez" (îndeosebi presărând tezele mele de rusă cu termeni englezești și franțuzești, care îmi veneau spontan în minte); că mă bat cu pumnii strânși, în loc să folosesc lovitura cu partea interioară a pumnului, ca o pălmuială, adoptată de bătăușii ruși. Dirigintele, care nu prea se pricepea la jocuri, deși agrea virtuțile lor asociative, mă bănuia că preferam să fiu portar la fotbal, „în loc să alerg pe teren împreună cu ceilalți jucători". Un alt fapt care producea resentimente era că veneam și plecam de la școală cu un automobil, în loc să călătoresc cu tramvaiul sau cu trăsura, așa cum făceau ceilalți băieți, mici democrați buni. Un profesor mi-a sugerat, cu toată fața schimonosită de o grimasă de dezgust, că puteam măcar să cobor din automobil cu câteva intersecții mai departe, pentru a-i scuti pe colegii mei de școală de vederea unui șofer în livrea scoțându-și șapca în fața mea. Era ca și cum școala îmi permitea să țin de coadă un șobolan mort, cu condiția să nu-l balansez pe sub nasurile oamenilor.

Situația cea mai gravă a survenit din faptul că încă de atunci aveam o aversiune puternică față de înscrierea în orice fel de mișcare sau asociație. Îi înfuriam pe cei mai blânzi și mai bine intenționați profesori ai mei prin refuzul de a participa la orice activitate de grup în afara programului școlar – societăți de dezbateri unde se desfășurau alegeri solemne de președinți și se citeau referate cu teme istorice, iar în clasele mai mari – adunări mai ambițioase pentru discutarea evenimentelor politice curente. Presiunea exercitată constant asupra mea pentru a mă înrola într-un grup sau altul n-a reușit să-mi înfrângă rezistența, provocând în schimb o stare de încordare pe care n-o puteau atenua toți cei care elogiau exemplul oferit de tata.

Tata era, într-adevăr, un om foarte activ, dar, așa cum se întâmplă deseori cu copiii unor tați celebri, eu vedeam activitățile lui prin prisma mea, care descompunea în nenumărate culori încântătoare lumina destul de austeră pe care o zăreau profesorii mei. Diversele lui preocupări – criminologie, legislație, politică, activități editoriale și filantropice – îl obligau să asiste la numeroase ședințe de comitet care se țineau deseori la noi acasă. Apropierea acestor ședințe putea fi întotdeauna dedusă dintr-un sunet specific care se auzea dinspre capătul îndepărtat al holului de la intrare, o încăpere mare, cu o rezonanță puternică. Acolo, într-un ungher de sub scara de marmură, *șevistarul* nostru (portarul) ascuțea preocupat creioane când eu mă întorceam de la școală. Folosea în acest scop o mașinărie demodată, voluminoasă, cu o rotiță zbârnâitoare, a cărei manivelă o învârtea rapid cu o mână, în timp ce cu cealaltă ținea un creion introdus într-un orificiu lateral. Ani de zile el a reprezentat tipul cel mai banal de „servitor credincios", dotat cu un umor și o înțelepciune bizare, cu impresionantul lui obicei de a-și netezi mustața cu două degete, de la dreapta spre stânga, degajând permanent un miros de pește prăjit: acesta provenea din misterioasa lui reședință de la subsol, unde avea o nevastă obeză și doi gemeni – un elev de aceeași vârstă cu mine și o micuță aurore îngălată, cu ochi albaștri sașii și bucle arămii; dar cred că pe bietul moș Ustin îl enerva îngrozitor corvoada ascuțirii creioanelor – eu îl înțeleg perfect, întrucât nu scriu decât cu creioane foarte bine ascuțite, am întotdeauna la îndemână pahare cu mănunchiuri de B3 și învârt de o sută de ori pe zi mânerul instrumentului (fixat de marginea mesei) care acumulează rapid în sertărașul lui o mulțime de resturi de creion maroniu-închis. Ulterior s-a dovedit că avea de mult legături cu poliția secretă a țarului – niște novici, desigur, în comparație cu oamenii lui Dzerjinski sau ai lui Iagoda, dar totuși destul de turbulenți. De pildă, încă din 1906, suspectându-l pe tata că organizează întruniri clandestine la Vira, poliția s-a folosit de Ustin, care s-a rugat în acest scop de tata, sub un pretext oarecare pe care nu mi-l amintesc, dar cu intenția

profundă de a spiona tot ce se petrecea, să-l ia cu el la ţară în vara aceea ca lacheu suplimentar, pe lângă ceilalţi pe care-i avea (el fusese chelar în casa Rukavişnikov); şi tot el, omniprezentul Ustin, a fost acela care, în iarna din 1917-1918, i-a condus eroic pe reprezentanţii victorioşilor sovietici în biroul tatei de la etajul al doilea şi de acolo, prin salonul de muzică şi prin budoarul mamei, în camera din colţul dinspre sud-est, în care m-am născut eu şi la nişa din zid, la diademele cu scânteieri colorate care constituiseră o recompensă adecvată pentru fluturele *Swallowtail* pe care-l prinsese odată pentru mine.

În jur de ora opt seara, holul adăpostea o grămadă de mantale şi galoşi. În sala de şedinţe a comitetului, de lângă bibliotecă, la o masă lungă acoperită cu postav (pe care fuseseră aşezate acele creioane frumos ascuţite), tata şi colegii lui se adunau pentru a discuta o anumită etapă a opoziţiei lor faţă de ţar. Peste zumzetul de glasuri, o pendulă înaltă dintr-un colţ întunecat bătea ora ca la Westminster; şi dincolo de sala de şedinţe erau profunzimi misterioase – magazii, o scară în spirală, un fel de cămară – unde vărul meu Iuri şi cu mine ne opream, cu pistoalele trase, în drumul nostru spre Texas şi unde, într-o noapte, poliţia a postat un spion gras, cu ochi urduroşi, care a îngenuncheat cu multă caznă în faţa bibliotecarei noastre, Liudmila Borisovna Grinberg, când a fost descoperit. Dar cum Dumnezeu puteam eu să discut toate acestea cu profesorii de şcoală!

5

Presa reacţionară nu a încetat niciodată să atace partidul tatei şi mă obişnuisem cu caricaturile mai mult sau mai puţin vulgare care apăreau din când în când – tata împreună cu Miliukov oferind Sfânta Rusie pe tavă Evreimii Mondiale şi altele de acest gen. Dar într-o zi, parcă prin iarna anului

1911, cel mai puternic ziar de dreapta a folosit un gazetar dubios pentru a scrie un articol trivial conținând insinuări pe care tata nu le putea trece cu vederea. Întrucât binecunoscuta ticăloșie a autorului articolului îl introducea în categoria „ne-duelabililor" (*neduelesposobnîi*, după cum prevedea codul rusesc de duelare), tata l-a provocat pe mai puțin discreditatul redactor-șef al ziarului în care apăruse articolul.

Duelul rusesc era o chestiune mult mai serioasă decât convențională versiune pariziană. Redactorului-șef i-au trebuit câteva zile ca să se hotărască dacă să accepte sau nu provocarea la duel. În ultima din aceste zile, într-o luni, eu am plecat, ca de obicei, la școală. Din cauză că nu citisem ziarele, nu știam absolut nimic despre toată povestea. La un moment dat, în timpul zilei, mi-am dat seama că o revistă deschisă la o anumită pagină era trecută din mână în mână, în clasă, producând chicoteli. O manevră bine sincronizată m-a pus în posesia a ceea ce s-a dovedit a fi ultimul număr al unui săptămânal ieftin ce conținea o relatare senzațională a provocării la duel lansate de tata, cu comentarii stupide asupra ofertei făcute de el adversarului, de a-și alege armele. Se făceau aluzii ironice la faptul că reînvia un vechi obicei feudal pe care-l criticase în scrierile lui. Se vorbea de asemenea foarte mult despre numărul servitorilor și al costumelor lui de haine. Am aflat că își alesese ca secund pe cumnatul lui, amiralul Kolomeițev, erou al războiului cu Japonia. În timpul bătăliei de la Tsushima[1], acest unchi al meu, care deținea pe atunci gradul de căpitan, izbutise să-și aducă vasul distrugător lângă vasul-amiral în flăcări și să-l salveze pe comandant.

După ore, am aflat că revista aparținea unuia dintre cei mai buni prieteni ai mei. L-am acuzat că m-a trădat și m-a batjocorit. În bătaia care a urmat, s-a prăvălit cu spatele pe

1. Moment culminant al Războiului Ruso-Japonez (1904-1905), când flota rusă a fost spulberată în apele arhipelagului Tsushima de japonezii comandați de amiralul Togo. (n.r.)

o bancă, prinzându-și piciorul într-o îmbucătură a ei și fracturându-și glezna. A zăcut la pat o lună, dar a avut eleganța de a nu dezvălui față de familia lui și de profesorii noștri contribuția mea la această tărășenie.

Mustrările de conștiință care m-au cuprins văzând cum este coborât pe scară s-au pierdut în supărarea mea generală. Dintr-un motiv sau altul, în ziua aceea n-a venit să mă ia nici o mașină și, în timpul friguroasei, plictisitoarei și incredibil de lentei călătorii spre casă într-o sanie închiriată, am avut destul timp să chibzuiesc. Mi-am dat seama de ce în ziua precedentă mama stătuse atât de puțin timp cu mine și nu coborâse la masă. Am înțeles de asemenea de ce în ultimul timp tata fusese antrenat de Thernant, un *maître d'armes*[1] și mai bun decât Loustalot. Ce armă va alege adversarul lui, mă tot întrebam, sabia sau glonțul? Sau alegerea fusese deja făcută? Am încercat să transfer cu grijă imaginea îndrăgită, familiară, extrem de vie a tatei la scrimă, minus masca și costumul vătuit, pe terenul de duelare, în vreun hambar sau vreo școală de călărie. I-am vizualizat pe el și pe adversarul lui, amândoi cu piepturile goale, cu pantaloni negri, bătându-se furioși, mișcările lor energice fiind marcate de acea ciudată neîndemânare pe care nici cei mai eleganți spadasini n-o pot evita într-o înfruntare reală. Tabloul era atât de respingător, atât de acut mi-am simțit inima bătând nebunește, prea plină și despuiată, gata să fie străpunsă, încât m-am pomenit sperând să fie folosită ceea ce în acel moment părea o armă mai abstractă. Dar în curând aveam să mă afund într-o și mai adâncă disperare.

În timp ce sania aluneca de-a lungul bulevardului Nevski, unde lumini estompate înotau în amurgul care se lăsa, m-am gândit la Browning-ul negru și greu pe care tata îl ținea în sertarul de sus, din dreapta, al biroului. Cunoșteam acel pistol la fel de bine ca pe toate celelalte obiecte aflate mai la vedere în camera lui de studiu; *les objets d'art* din cristal

1. Profesor de scrimă (în fr. în orig.).

sau piatră cu vinișoare, la modă pe atunci; sclipitoarele fotografii de familie; imensul Perugino aflat sub o lumină blândă; uleiurile olandeze mici, strălucitoare ca mierea; și chiar deasupra biroului, portretul pastel, ca un abur trandafiriu, al mamei, pictat de Bakst: artistul îi desenase fața în trei sferturi, scoțându-i minunat în evidență trăsăturile delicate – bolta părului cenușiu (încărunțise la douăzeci și ceva de ani), arcuirea pură a frunții, ochii albaștri și blânzi, grațioasa linie a cefei.

Când îl îndemnam pe birjarul ca o păpușă de cârpă să mâne mai iute, el se apleca doar într-o parte cu o mișcare semicirculară specială a brațului, ca pentru a face calul să creadă că va scoate imediat biciușca pe care o ținea în carâmbul cizmei de pâslă de pe piciorul drept și că acest gest va fi suficient pentru ca mica mârțoagă jigărită să-și manifeste la fel de vag intenția de a mări pasul ca și birjarul pe aceea de a scoate *knutișko*[1]. În starea aproape halucinatorie pe care o crea călătoria noastră înecată în zăpadă, m-am bătut din nou în toate duelurile celebre atât de bine cunoscute de orice băiat rus. L-am văzut pe Pușkin, rănit mortal de la primul foc, ridicându-se în capul oaselor cu o înfățișare cumplită pentru a-și descărca pistolul spre d'Anthès. L-am văzut pe Lermontov zâmbind când l-a înfruntat pe Martînov. L-am văzut pe solidul Sobinov în rolul lui Lenski prăvălindu-se și azvârlindu-și pistolul spre orchestră. Nici un scriitor rus de un oarecare renume n-a pregetat să descrie *une rencontre*, o confruntare ostilă, fățișă, întotdeauna, desigur, de tipul clasicului *duel à volonté* (nu acel ridicol spectacol spate-în-spate-pași-întoarcere-pac-pac, cunoscut din filme și caricaturi). În perioade mai mult sau mai puțin recente, multe morți tragice s-au produs pe terenul de duelare, victime fiind membrii multor familii de vază. Sania mea aluneca încet-încet, ca prin vis, pe strada Morskaia și încet-încet siluete vagi de dueliști înaintau unele spre celelalte, ocheau și trăgeau cu

1. Biciul (în rusă în orig.).

pistolul – la ivirea zorilor, în poienile umede ale unor vechi moşii, pe terenuri de instrucţie militară pustii sau pe cărarea acoperită de zăpadă dintre două şiruri de brazi.

În spatele acestor imagini era totuşi un abis emoţional foarte special pe care încercam disperat să-l ocolesc, ca să nu izbucnesc într-un potop de lacrimi, şi acest abis era tandra prietenie care se împletea cu respectul pentru tatăl meu; farmecul înţelegerii noastre perfecte; partidele de la Wimbledon pe care le urmăream împreună, în ziarele londoneze; problemele de şah pe care le rezolvam; iambii lui Puşkin care se rostogoleau victorioşi de pe buzele lui, ori de câte ori menţionam vreun poet minor al zilei. Relaţia noastră era marcată de acel schimb obişnuit de prostioare de-ale casei, cuvinte comic trunchiate, încercări de imitaţii ale unor presupuse intonaţii şi toate acele glume intime care constituie codul secret al familiilor fericite. Cu toate acestea, era extrem de sever în materie de comportare şi înclinat să facă remarci usturătoare când se supăra pe un copil sau un servitor, dar omenia lui înnăscută îl împiedica să-l jignească cu adevărat pe Osip când îl certa fiindcă nu pregătise cămaşa care-i trebuia, la fel cum, ştiind din experienţa proprie că orice băiat are mândria lui, asprimea mustrărilor lui se domolea, având drept urmare o iertare bruscă. Astfel, am fost mai mult nedumerit decât încântat într-o zi, când, aflând că m-am tăiat dinadins la picior, chiar deasupra genunchiului (mai am şi acum o cicatrice) pentru a scăpa de o recitare la oră, pe care n-o pregătisem, tata nu părea în stare să se înfurie cu adevărat; şi, recunoscând ulterior o întâmplare similară în propria lui copilărie, am fost răsplătit că nu ascunsesem adevărul.

Îmi amintesc acea după-amiază de vară (care încă de atunci părea să se fi petrecut demult, deşi nu trecuseră decât patru sau cinci ani), când a năvălit în camera mea, mi-a înşfăcat plasa, a coborât în fugă treptele de la verandă – şi s-a întors imediat ţinând între două degete o magnifică femelă

foarte rară din specia *Russian Poplar Admirable* pe care o văzuse încălzindu-se la soare pe o frunză de plop tremurător din balconul biroului său. Îmi amintesc lungile noastre plimbări cu bicicleta de-a lungul netedei șosele spre Luga și eficiența cu care – îmbrăcat cu pantaloni trei sferturi, cu haină de tweed și șapcă în carouri, cu gleznele lui puternice – se urca pe bicicleta Dux cu șa înaltă, pe care valetul i-o aducea la scara verandei, de parcă ar fi fost un armăsar. Examinând starea luciului ei, tata își punea apoi mănușile din piele de căprioară și încerca sub privirile îngrijorate ale lui Osip dacă pneurile erau suficient de umflate. Apoi apuca ghidonul, punea piciorul stâng pe o plăcuță metalică ieșită în afară pe partea din spate a cadrului, împingea cu piciorul drept, de cealaltă parte, roata din spate și după trei sau patru asemenea impulsuri (între timp bicicleta era pusă în mișcare) își transfera piciorul drept pe pedală, îl ridica pe stângul și se instala pe șa.

În sfârșit, am ajuns acasă și, imediat ce am intrat în vestibul, am auzit glasuri vesele, vorbind tare. Cu oportunitatea pe care o au coincidențele din vis, unchiul meu, amiralul, cobora scările. De pe palierul de deasupra, acoperit cu un covor roșu, unde o grecoaică fără brațe prezida asupra unui vas din malahit pentru cărți de vizită, părinții mei încă i se mai adresau și, în timp ce cobora, unchiul privi în sus râzând și bătând în balustradă cu mănușile pe care le ținea în mână. Mi-am dat seama imediat că nu avea loc nici un duel, că provocarea fusese întâmpinată cu scuze, că totul era în regulă. Am trecut în goană pe lângă unchiul meu și am ajuns sus. Am văzut chipul senin, de fiecare zi, al mamei, dar nu mă puteam uita la tata. Și atunci inima mi s-a ridicat în piept ca valul pe care s-a ridicat vasul *Buinîi* când căpitanul lui l-a adus lângă vasul *Suvorov* în flăcări și n-aveam batistă și vor trece zece ani până la o anumită noapte a anului 1922, când, la o conferință publică din Berlin, tata l-a ocrotit pe conferențiar (vechiul său prieten, Miliukov) de gloanțele trase de doi fasciști ruși și, în timp ce l-a doborât energic pe unul

dintre asasini, a fost împuşcat mortal de celălalt. Dar acel incident ulterior n-a aruncat nici o umbră asupra strălucitoarei scări ale casei noastre din St. Petersburg; mâna mare şi răcoroasă aşezată pe capul meu n-a tremurat, şi liniile tactice ale unei dificile partide de şah nu fuseseră încă deranjate pe tabla de joc.

Scriitorul însuşi în 1915, la Sankt Petersburg

Capitolul 10

1

Romanele despre Vestul Sălbatic ale căpitanului Mayne Reid (1818-1883), traduse și simplificate, erau extrem de populare printre copiii ruși la începutul acestui secol, mult timp după ce faima lui apusese în America. Știind englezește, am putut savura *Călărețul fără cap*, în versiunea originală neprescurtată. Doi prieteni schimbă între ei haine, pălării, cai și în cele din urmă este ucis cine nu trebuie – acesta este filonul principal al complicatei sale intrigi. Ediția pe care o aveam (probabil una britanică) a rămas în rafturile memoriei mele ca o carte rotofeie legată în pânză roșie, cu un frontispiciu gri-apos, al cărei luciu fusese ocrotit, când cartea era nouă, de o foiță de hârtie de mătase. Văd foița dezintegrându-se – la început fiind prost îndoită, apoi ruptă –, dar frontispiciul însuși, care fără îndoială îl înfățișa pe nefericitul frate al Louisei Pointdexter (și probabil unul-doi coioți, dacă nu cumva confund cu *Împușcătura mortală,* o altă povestire de Mayne Reid), a fost atât de mult timp expus imaginației mele înflăcărate, încât acum s-a decolorat complet (fiind însă în mod miraculos înlocuit de realitate, după cum notam când am tradus acest capitol în limba rusă, în primăvara anului 1953, și anume, de priveliștea pe care am zărit-o de la o fermă pe care tu și cu mine o închiriaserăm în anul acela ; un deșert cu cactuși și flori de yucca, de unde se auzea în dimineața aceea țipătul tânguitor al unei prepelițe – prepelița

Gambel, cred – copleşindu-mă cu un sentiment de împliniri şi recompense nemeritate).

Vom face acum cunoştinţă cu vărul meu Iuri, un băiat slăbuţ şi palid, cu un cap rotund bine tuns şi cu ochi cenuşii luminoşi. Fiu al unor părinţi divorţaţi, fără vreun preceptor care să se ocupe de el, un băiat fără casă la ţară, Iuri se deosebea de mine în multe privinţe. Îşi petrecea iernile la Varşovia, la tatăl lui, baronul Evghenii Rausch von Traubenberg, guvernatorul militar al oraşului, iar verile şi le petrecea la Batovo sau Vira, când nu era dus în străinătate de mama lui, excentrica mea mătuşă Nina, în plicticoasele staţiuni balneare din Europa Centrală, unde făcea lungi plimbări solitare, lăsându-l în grija curierilor şi a cameristelor. La ţară, Iuri se trezea târziu şi nu-l vedeam până la masa de prânz, când mă întorceam acasă, după patru-cinci ore de vânătoare de fluturi. Încă din prima copilărie a fost un băiat curajos, dar privea cu precauţie şi scârbă „ştiinţele naturii", nu suporta să atingă lucruri şerpuitoare, nici amuzantele zvârcoliri ale unei broscuţe închise într-un pumn, care-şi croia drum înăuntrul lui ca un om, nici mângâierea plăcută, răcoroasă, cu unduiri ritmice a unei omide care ţi se urcă pe pielea goală. Colecţiona soldăţei din plumb vopsit – mie nu-mi spuneau nimic, dar el le deosebea uniformele, aşa cum eu deosebeam diverşi fluturi. Nu juca nici un joc cu mingea, nu era în stare să arunce o piatră ca lumea, nu ştia să înoate, dar nu mi-a spus asta niciodată şi într-o zi, când încercam să traversăm râul pe o grămadă de buşteni de pin care plutea în apropierea unei mori, era să se înece când un trunchi foarte alunecos a început să se scufunde, învârtindu-se sub picioarele lui.

Am devenit pentru prima oară conştienţi unul de celălalt în ajunul Crăciunului din 1904 (eu aveam cinci ani şi jumătate, el, şapte), în Wiesbaden: îmi aduc aminte că a ieşit dintr-un magazin de suvenire şi a alergat spre mine cu un breloc, un minuscul pistol de argint, pe care era nerăbdător să mi-l arate – şi dintr-odată, s-a întins pe trotuar, dar n-a

plâns în timp ce se aduna de pe jos, nebăgând în seamă genunchiul care-i sângera şi ţinând încă strâns în mână minuscula armă. În vara lui 1909 sau 1910, m-a iniţiat plin de entuziasm în posibilităţile dramatice ale cărţilor lui Mayne Reid. Le citise în rusă (fiind în toate privinţele, cu excepţia numelui de familie, mult mai rus decât mine) şi, când căuta un scenariu care să poată fi jucat, avea tendinţa să combine cărţile lui Fenimore Cooper cu propriile lui născociri fantastice. Eu priveam jocurile noastre cu mai multă detaşare şi încercam să respect scenariul. Spectacolul se ţinea de obicei în parcul de la Batovo, unde aleile erau mai întortocheate şi mai înşelătoare decât cele de la Vira. În vânătoarea noastră reciprocă de oameni foloseam pistoale cu arc care lansau cu o forţă considerabilă bețe lungi cât nişte creioane (de pe ale căror vârfuri de alamă scosesem cu îndemânare micile ventuze protectoare). Mai târziu au apărut diverse tipuri de puşti cu aer, care împroşcau alice de ceară sau mici suliţe cu ciucuri, având consecinţe neletale, dar deseori foarte dureroase. În 1912, impresionantul revolver îmbrăcat în sidef, cu care venise Iuri, a fost confiscat şi încuiat la loc sigur, cu mult calm, de preceptorul meu, Lenski, dar nu înainte ca noi să fi spulberat un capac de cutie de pantofi (ca preludiu la adevărata ţintă, un punct) pe care am ochit-o pe rând la o distanţă de gentlemeni, pe o alee înverzită, unde se zvonea că avusese loc un duel, demult de tot în negura timpului. În vara următoare, a plecat în Elveţia cu mama lui – şi curând după moartea lui (în 1919), revizitând acelaşi hotel şi căpătând aceleaşi camere ca acelea pe care le ocupaseră ei în acel iulie, ea şi-a vârât mâna în scobitura unui fotoliu căutând un ac de păr care-i căzuse acolo şi a scos la iveală un micuţ cuirasier, fără cal, dar strângând încă între picioarele lui crăcănate un bidiviu invizibil.

Când a sosit pentru o vizită de o săptămână în iunie 1914 (având acum şaisprezece ani şi jumătate faţă de cei cincisprezece ai mei, şi diferenţa începea să se observe), primul lucru pe care l-a făcut îndată ce ne-am aflat singuri în grădină

a fost să scoată degajat o țigară „ambrată" dintr-o elegantă tabacheră de argint, invitându-mă să remarc pe partea interioară aurită formula 3 x 4 = 12, gravată în amintirea celor trei nopți pe care le petrecuse, în sfârșit, cu contesa G. Acum era îndrăgostit de tânăra soție a unui bătrân general din Helsingfors și de fiica unui căpitan din Gatcina. Am asistat cu un fel de disperare la fiecare nouă desfășurare a stilului său de om de lume. „De unde pot să dau câteva telefoane intime?" m-a întrebat. L-am condus prin fața celor cinci plopi și a vechii fântâni secate (din care fuseserăm scoși cu frânghia de trei grădinari speriați, doar cu doi ani în urmă) spre un coridor din aripa servitorilor, unde se auzea gunguritul porumbeilor de pe un pervaz de fereastră îmbietor și unde era agățat, pe peretele scăldat în soare, cel mai îndepărtat și mai vechi dintre telefoanele casei noastre de la țară, o mașinărie voluminoasă a cărei manivelă trebuia învârtită viguros pentru a extrage din ea glasul stins al unei operatoare. Iuri era acum mai relaxat și mai sociabil decât vânătorul de mustangi de odinioară. Așezat pe o masă din scânduri de brad lipită de perete și legănându-și picioarele lungi, a trăncănit cu servitorii (ceea ce eu nu se cuvenea să fac și nici nu știam cum) – cu un valet bătrân cu favoriți, pe care nu-l văzusem niciodată până atunci și chicotind cu o fetișcană de la bucătărie, în timp ce eu remarcam abia atunci ceafa ei goală și ochii îndrăzneți. După ce Iuri și-a terminat cea de-a treia convorbire interurbană (am observat cu un amestec de ușurare și dezamăgire cât de groaznică era franceza lui), ne-am dus pe jos până la băcănia din sat, pe care altfel n-aș fi visat niciodată s-o vizitez, și în nici un caz să mai și cumpăr o jumătate de kilogram de semințe vărgate de floarea-soarelui. Întorcându-ne agale spre casă, printre fluturii de sfârșit de după-amiază care se pregăteau pentru noapte, am rontăit și am scuipat, în timp ce el îmi arăta cum să efectuez aceste operații ca pe bandă rulantă: desfaci sămânța între dinții de pe partea dreaptă, extragi miezul cu limba, scuipi cele două coji, deplasezi miezul neted spre molarii din stânga și-l rontăi

acolo, în timp ce următoarea sămânță, care între timp a fost deja despicată în partea dreaptă, este prelucrată la rândul ei. Apropo de dreapta, a recunoscut că este un „monarhist" convins (de o natură mai degrabă romantică decât politică), deplângând apoi așa-zisele (și perfect abstractele) mele vederi „democratice". Mi-a recitat câteva mostre din fluentul lui album de poezii, remarcând cu mândrie că a fost felicitat de Dilanov-Tomski, un poet la modă pe atunci (care avea o slăbiciune pentru epigrafe italiene și titluri fragmentare precum „Cântece ale iubirii pierdute", „Urne nocturne" și așa mai departe, pentru șocanta rimă „lungă" *vnemliu múze ia* („ascultați glasul muzei") și *liubvi kontúzia* („contuzia dragostei"), cărora eu le-am opus cea mai bună (și încă nefolosită) descoperire a mea: *zápoved* (poruncă) cu *posápîvat* (a adulmeca). Clocotea de furie la adresa lui Tolstoi, fiindcă respingea arta războiului, și îl admira entuziasmat pe prințul Andrei Bolkonski – căci tocmai descoperise *Război și pace*, pe care eu o citisem pentru prima oară la unsprezece ani (la Berlin, pe un divan turcesc, în sumbrul nostru apartament rococo din Privatstrasse care dădea spre o grădină din dos, întunecoasă și umedă, cu zade și gnomi, care au rămas pentru totdeauna între filele acelei cărți, ca o ilustrată veche).

Mă văd dintr-odată în uniforma unei școli de instrucție pentru ofițeri: mergem din nou agale spre sat, în 1916, și (precum Maurice Gerald și comandantul Henry Pointdexer) am schimbat hainele între noi – Iuri poartă pantalonii mei albi sport și cravata cu dungi. În scurtul răstimp de o săptămână al ședерii lui la noi în acel an, inventaserăm o ciudată distracție pe care n-am descris-o nicăieri. În mijlocul unui mic teren circular de joacă, în fundul grădinii, exista un leagăn înconjurat de iasomie. Am ajustat frânghiile în așa fel încât scândura verde a leagănului să poată trece cu câțiva centimetri pe deasupra frunții și nasului celui care stătea culcat pe spate pe nisipul de dedesubt. Unul dintre noi începea reprezentația stând în picioare pe scândură și balansându-se tot mai tare; celălalt se întindea pe jos cu capul pe un loc

marcat și, de la o înălțime care părea enormă, scândura leagănului se balansa în viteză pe deasupra feței celui culcat pe nisip. Trei ani mai târziu, fiind ofițer de cavalerie în armata lui Denikin, Iuri a fost ucis în lupta împotriva Roșilor, în nordul Crimeii. L-am văzut la Ialta, mort, cu toată partea frontală a craniului împinsă înăuntru la impactul cu mai multe gloanțe, care-l loviseră ca placa de fier a unui leagăn monstruos, când, după ce o luase înaintea detașamentului lui, atacase singur, cu un curaj nesăbuit, un cuib de mitraliere al Roșilor. Astfel a fost domolită setea care l-a măcinat toată viața de a se comporta vitejește în bătălie, setea de acel ultim galop curajos cu pistolul pregătit sau cu sabia scoasă din teacă. Dacă aș fi fost în stare să-i scriu epitaful, aș fi rezumat poate totul spunând – în cuvinte mai frumoase decât cele pe care le-am improvizat aici – că toate sentimentele, toate gândurile lui Iuri erau dominate de un unic dar: un simț al onoarei echivalent, din punct de vedere moral, cu o acută absolută.

2

Am recitit recent *Călărețul fără cap* (într-o ediție mohorâtă, fără ilustrații). Are totuși virtuțile ei. Gândiți-vă, de pildă, la barul acela dintr-un hotel texan cu pereți din bârne, din anul de grație (cum ar spune căpitanul) 1850, cu barmanul de *saloon* în cămașă cu mânecă scurtă – un filfizon de felul lui, de vreme ce cămașa avea un jabou „din cea mai fină pânză cu dantelă". Sticlele colorate (printre care „ticăia bizar" un ceas olandez) erau ca „un curcubeu ce strălucea în spatele umerilor lui", ca „o aureolă ce-i înconjura capul înfumurat". Gheața, vinul și apa râului Monongahela treceau din pahar în pahar. *Saloon*-ul mirosea a mosc, absint și coajă de lămâie. Lumina lămpilor cu camfan scotea la iveală asteriscurile întunecate produse „de expectorație" pe nisipul alb de pe

pardoseală. Într-un alt an de grație – și anume 1941 – am prins câțiva frumoși fluturi de noapte la lumina de neon a unei benzinării dintre Dallas și Fort Worth.

Ticălosul ajunge după gratii – acel Cassius Cahloun din Mississippi care-și biciuia sclavii, ex-căpitan de voluntari, un bărbat chipeș, fudul și veșnic încruntat. După ce a băut pentru ca „America să fie a americanilor și să-i ia naiba pe toți intrușii străini – mai ales pe irlandezii d....d[1]" (eufemism care m-a nedumerit total când am dat prima dată de el: decedați, detestați?), s-a ciocnit intenționat de Maurice Vânătorul de mustangi (eșarfă stacojie, pantaloni de catifea ferfenițiți, sânge fierbinte de irlandez), un tânăr geambaș care era de fapt un baronet, *Sir* Maurice Gerald, după cum va descoperi emoționată mireasa lui, la sfârșitul cărții. Asemenea emoții false au constituit poate unul dintre motivele pentru care faima autorului de origine irlandeză a apus atât de repede în țara lui adoptivă.

Imediat după ciocnire, Maurice a efectuat mai multe acțiuni în ordinea următoare: și-a depus paharul pe tejgheaua barului, și-a scos o batistă de mătase din buzunar, și-a șters „murdăria de whiskey" de pe pieptii brodați ai cămășii, a transferat batista din mâna dreaptă în cea stângă, a luat paharul pe jumătate gol de pe tejghea, a împroșcat cu conținutul care mai rămăsese fața lui Calhoun, și-a depus din nou calm paharul pe tejghea. Mai știu și acum această secvență pe dinafară, după ce am jucat scena de nenumărate ori împreună cu vărul meu.

Duelul a avut loc acolo și atunci, în barul golit de oameni, cei doi bărbați folosind Colt-uri de șase gloanțe. În ciuda interesului meu față de luptă („... amândoi au fost răniți... sângele țâșnea pe toată suprafața pardoselii acoperite cu nisip"), nu m-am putut abține să nu părăsesc în imaginația mea *saloon*-ul, ca să mă amestec în mulțimea tăcută adunată în fața hotelului pentru a desluși (în „întunericul înmiresmat") anumite *señoritas* „cu o profesiune dubioasă".

1. În engl. *damned* („afurisiți").

Cu și mai multă emoție am citit despre Louise Pointdexer, frumoasa verișoară a lui Calhoun, fiica unui plantator de trestie de zahăr, „cel mai nobil și mai arogant din clasa lui socială" (deși pentru mine era un mister de ce trebuia un bătrân care planta trestie de zahăr să fie nobil și arogant). Ea este înfățișată ca fiind pradă geloziei (sentiment pe care-l trăiam acut la niște oribile petreceri când Mara Rjevuski, o copilă palidă cu o fundă albă de mătase prinsă în părul negru, înceta brusc și inexplicabil să mă mai bage în seamă), în timp ce stătea la marginea *azoteei*[1] ei cu mâna albă odihnindu-se pe cornișa parapetului „încă umezit de roua nopții", și sânii ei gemeni coborau și urcau în ritmul respirației ei iuți și spasmodice, sânii ei gemeni, recitesc, coborau și se ridicau, iar lornieta ei era îndreptată spre...

Am descoperit ulterior acea lornietă la Madame Bovary, mai târziu a deținut-o Anna Karenina, și apoi a intrat în posesia Doamnei cu cățelul a lui Cehov, după care ea a pierdut-o pe cheiul de la Ialta. Când o deținea Louise, ea era îndreptată spre umbrele pestrițe de sub *mesquites*[2], unde călărețul inimii ei purta o conversație nevinovată cu fiica unui bogat *haciendado*, Doña Isidora Covarubio de los Llanos (al cărei „cap acoperit cu un păr bogat rivaliza cu coada unui armăsar sălbatic").

„Am avut privilegiul", i-a explicat mai târziu Maurice Louisei ca între călăreți, „să-i fiu de folos Doñei Isidora, salvând-o odată de niște indieni necuviincioși". „Un mic serviciu, îi spui dumneata!" exclamă tânăra creolă. „Un bărbat care face atâtea pentru *mine*!..." „Tu ce-ai face *pentru el*? întrebă Maurice nerăbdător. *Pardieu*! L-aș *iubi*!" „Atunci mi-aș da jumătate din viață ca să te văd în mâinile Pisicii Sălbatice și ale tovarășilor lui beți – și cealaltă jumătate ca să te salvez de primejdia asta."

---

1. Grădină suspendată (în spaniolă în orig.).
2. Arbore spinos (*Prosopis glandulosa*) specific regiunilor deșertice din sud-vestul SUA (în spaniolă în orig.).

Și în acest punct, bravul autor interpolează o ciudată confesiune: „Cea mai dulce sărutare pe care am primit-o în viața mea a fost când o femeie – o făptură blondă, pe terenul de vânătoare – s-a aplecat în șa și m-a sărutat în timp ce ședeam în șaua mea."

Să considerăm că „ședeam" conferă durată și concretețe sărutării pe care căpitanul „a primit-o" atât de confortabil, dar nu puteam să nu mă gândesc, chiar și la vârsta de unsprezece ani, că acest mod de a face dragoste în poziție de centauri era totuși îngrădit de anumite limite. Mai mult de atât, Iuri și cu mine cunoșteam un băiat care încercase, dar calul fetei îl împinsese pe al lui într-un șanț. Epuizați de aventurile noastre din hățiș, stăteam tolăniți în iarbă și discutam despre femei. Inocența noastră mi se pare acum aproape monstruoasă, văzută în lumina diverselor „confesiuni sexuale" (care se găsesc în Havelock Ellis și la alții) ale unor țânci care se împerechează ca niște nebuni. Mizeriile actului sexual ne erau necunoscute. Dacă s-ar fi întâmplat să auzim de doi flăcăi normali masturbându-se ca niște idioți unul în prezența celuilalt (după cum se înfățișează cu multă înțelegere, cu toate mirosurile aferente, în romanele americane moderne), numai ideea unui asemenea act ni s-ar fi părut comică și la fel de imposibilă ca și cum te-ai culca cu o femeie fără membre. Idealul nostru era Regina Guinevere, Isolda, *une belle dame* nu prea nemiloasă, nevasta unui alt bărbat, mândră și docilă, modernă și iute, cu glezne suple și mâini subțiri. Fetițele cu șosete și balerini curați, cu care noi și alți băietani ne întâlneam la lecțiile de dans sau la petrecerile de Crăciun, aveau tot farmecul, toate bomboanele și steluțele din pomul de Crăciun reflectate în irisul ochilor lor scânteietori și ele ne tachinau, ne priveau peste umăr, participau cu bucurie la visurile noastre vag festive, dar aceste nimfe aparțineau unei alte categorii de făpturi decât frumoasele adolescente și vampele cu pălării mari după care tânjeam noi cu adevărat. După ce m-a obligat să pecetluiesc cu sânge un jurământ de păstrare a tainei, Iuri mi-a povestit despre doamna căsătorită din

Varșovia de care a fost îndrăgostit în secret la doisprezece sau treisprezece ani și cu care a făcut dragoste doi ani mai târziu. Mă temeam că prin comparație ar fi părut lipsit de interes să-i povestesc despre tovarășele mele de joacă de la mare, dar nu mai țin minte ce substitut am inventat pe măsura idilei lui. Totuși, cam în aceeași perioadă mi-a ieșit în cale o aventură romantică adevărată. Acum voi face un lucru foarte dificil, un fel de dublu salt mortal cu balans velș (bătrânii acrobați știu la ce mă refer) și, vă rog, să păstrăm liniște perfectă.

3

În august 1910, fratele meu și cu mine eram la Bad Kissingen cu părinții și preceptorul nostru (Lenski); după aceea, tata și mama au călătorit la München și la Paris, înapoi la St. Petersburg și apoi la Berlin, unde noi, băieții, împreună cu Lenski, ne-am petrecut toamna și începutul iernii, aranjându-ne dinții. Un dentist american – Lowell sau Lowen, nu-mi amintesc exact numele lui – ne-a smuls câțiva din rădăcini și ne-a legat alții laolaltă, desfigurându-ne apoi cu aparate de îndreptat dantura. Și mai diabolice decât acțiunea parei de cauciuc care-ți provoca dureri cumplite în cavități erau tampoanele de vată – nu suportam contactul uscat și scârțâitul lor – care erau vârâte între gingie și limbă pentru bunul mers al operației; pe geamul din fața ochilor mei neputincioși se zărea o transparență, un peisaj marin mohorât sau niște struguri cenușii, tremurând din cauza reverberațiilor seci ale tramvaielor din depărtare, sub un cer sec. „*In den Zelten achtzen A*“ – adresa aceasta dansează din nou ca un troheu în mintea mea, urmată imediat de deplasarea făcută în șoaptă în taxiul electric bej care ne ducea acolo. Ne așteptam la tot felul de compensații ca răsplată pentru suportarea acelor cumplite

dimineți. Fratelui meu îi plăcea muzeul figurilor de ceară de la Arcada de lângă Unter den Linden – grenadierii lui Friedrich, Bonaparte conversând cu o mumie, tânărul Liszt care compunea o rapsodie în somn și Marat care a murit înecat în sânge; iar pentru mine (nu știam pe atunci că Marat fusese un lepidopterist pasionat), într-un colț al acelei Arcade se afla celebrul magazin de fluturi „Gruber", un paradis mirosind a camfor, situat la capătul unei străzi abrupte și înguste pe care o urcam la fiecare două zile pentru a mă interesa dacă fusese în sfârșit achiziționat pentru mine noul specimen *Hairstreak* al lui Champan sau recent redescoperitorul *White* al lui Mann. Am încercat să jucăm tenis pe un teren public; dar un vânt de iarnă fugărea pe el frunzele veștede și, pe lângă asta, Lenski nu prea știa să joace, deși insista să ni se alăture, cu paltonul pe el, într-o asimetrică partidă în trei. Mai târziu, ne petreceam aproape toate după-amiezile pe un ring pentru patine cu rotile din Kurfürstendamm. Îmi amintesc că Lenski se îndrepta cu patinele, ca un făcut, numai spre stâlpul pe care încerca să-l îmbrățișeze, în timp ce se prăvălea cu un zdrăngănit asurzitor; și, după ce mai persevera un timp, se mulțumea să stea într-una din lojile ce flancau parapetul îmbrăcat în pluș, consumând acolo felii triunghiulare de *torte* moka ușor sărate, asortate cu frișcă, în timp ce eu îl depășeam mereu, plin de înfumurare, pe bietul Serghei care se împiedica jucăuș, ca una din acele mici imagini sâcâitoare care ți se rotesc la nesfârșit în minte. O fanfară militară (Germania era în perioada aceea țara muzicii), condusă de un dirijor deosebit de smucit, se trezea la viață cam la fiecare zece minute, dar nu reușea să înăbușe uruitul dominant, neîncetat, al rotilelor.

Exista în Rusia, și fără îndoială că mai există, un gen special de băiat de vârstă școlară, care, fără a avea neapărat o înfățișare atletică sau o inteligență remarcabilă, cu un orizont larg, deloc activ în orele de clasă și având o constituție firavă sau poate chiar un pic de tuberculoză pulmonară, excelează, ca niște adevărate fenomene, la fotbal *și* șah,

învățând cu cea mai mare ușurință și eleganță orice fel de sport, joc sau meserie (Boria Sik, Kostea Buketov, celebrii frați Sarabanov – unde sunt acum coechipierii și rivalii mei?). Patinam bine pe gheață și treceam la patinele cu rotile cu ușurința cu care orice bărbat trece de la brici la aparatul de ras. Am învățat foarte repede doi-trei pași mai complicați pe ringul de lemn și nici într-o sală de bal n-aș fi dansat cu mai mult zel și mai multă iscusință (noi, familiile Sik și Buketov, eram de regulă proști dansatori de bal). Erau mai mulți instructori în uniforme stacojii, jumătate de husari, jumătate de oameni de serviciu la hotel. Toți vorbeau engleza, mai mult sau mai puțin bine. Printre vizitatorii regulați am remarcat un grup de tinere americance. La început, au apărut toate într-un vârtej comun de strălucitoare frumusețe exotică. Procesul de diferențiere a început când, în timpul unuia dintre dansurile mele singuratice (cu câteva secunde înainte de a încasa cea mai zdravănă bușitură pe care am încasat-o vreodată pe un ring), cineva a spus ceva despre mine când treceam rotindu-mă prin apropiere și o voce feminină nazală i-a replicat „Da, nu-i așa că este fermecător?".

Mai văd și acum silueta ei înaltă îmbrăcată într-un taior bleumarin, făcut la comandă. Pălăria mare de catifea era fixată cu un ac strălucitor. Din motive evidente, am hotărât că numele ei este Louise. Noaptea stăteam treaz imaginându-mi tot felul de situații romantice și mă gândeam la talia ei de salcie și la gâtul ei alb, stingherit de un bizar disconfort pe care-l asociasem înainte doar cu chiloții care mă jenau. Într-o după-amiază, am zărit-o în holul ringului, unde cel mai chipeș dintre instructori, un ticălos sclivisit gen Calhoun, o ținea de încheietura mâinii și o interoga cu un rânjet parșiv, iar ea îi ocolea privirea și își răsucea ca un copil încheietura mâinii în strânsoarea lui; în noaptea următoare, individul a fost împușcat, prins cu lasoul, îngropat de viu, împușcat din nou, sugrumat, insultat îngrozitor, ochit cu sânge rece, cruțat și lăsat să-și târâie viața în rușine.

Lenski, un tip cu aspiraţii înalte, dar simpluţ, aflându-se pentru prima dată în străinătate, reuşea cu greu să păstreze echilibrul între plăcerile turismului şi îndatoririle lui pedagogice. Noi am profitat de acest lucru şi l-am îndrumat spre locuri unde părinţii noştri nu ne-ar fi lăsat să ne ducem. N-a putut rezista de pildă să nu meargă la Wintergarten şi astfel ne-am pomenit într-o seară acolo, consumând îngheţată de ciocolată într-o fosă de orchestră. Spectacolul se derula în direcţia obişnuită: un jongleur în haine de seară; apoi o femeie cu pieptul sclipind de strasuri, ciripind o arie de concert sub revărsarea alternativă de lumini verzi şi roşii; apoi un comic pe patine cu rotile. Între el şi numărul cu biciclete (despre care voi mai vorbi mai târziu) era un număr intitulat „Gala fetelor" şi, suferind cam acelaşi şoc fizic, cutremurător şi umilitor, pe care l-am avut când am încasat buşitura aceea pe ring, le-am recunoscut pe domnişoarele mele americance în ghirlanda de „fete" înlănţuite unele de celelalte, cu voci ascuţite şi lipsite de ruşine, unduindu-se toate de la stânga la dreapta, apoi de la dreapta la stânga, ridicând simultan zece picioare identice lansate din zece corole de volane. Am reperat faţa Louisei mele şi mi-am dat seama imediat că totul se terminase, că o pierdusem, că n-o voi ierta niciodată pentru că zâmbea atât de neruşinat, cânta atât de tare şi se travestea atât de ridicol, neavând nimic din farmecul „mândrelor creole" nici din cel al „dubioaselor *señoritas*". Desigur că n-am putut înceta definitiv să mă gândesc la ea, dar şocul acela părea să fi declanşat în mine un proces de inducţie, căci am observat curând că *orice* evocare a formei feminine era însoţită de derutantul disconfort care-mi devenise deja familiar. I-am consultat pe părinţii mei (veniseră la Berlin să vadă cum ne descurcăm), şi tata a foşnit puţin ziarul german pe care tocmai îl deschisese şi a răspuns în engleză (parodiind un posibil citat – o manieră de a vorbi pe care o adopta deseori ca să înceapă conversaţia): „Asta este, băiete, una dintre combinaţiile absurde ale naturii, cum sunt ruşinea şi roşeaţa feţei sau supărarea şi ochii injectaţi".

„Tolstoi vient de mourir“[1] a adăugat el brusc, încremenit, pe un alt ton, întorcându-se spre mama.

„Da şto tî“ (un fel de „Doamne, Dumnezeule!“), exclamă ea îndurerată, încleştându-şi mâinile în poală. *„Pora domoi“* („E timpul să mergem acasă“), conchise ea, de parcă moartea lui Tolstoi ar fi anunţat nişte catastrofe apocaliptice.

4

Şi acum urmează acel număr cu biciclete – sau cel puţin versiunea mea despre acel număr. În vara următoare, Iuri nu ne-a vizitat la Vira şi eu am rămas singur, pradă agitaţiei mele romantice. În zilele ploioase, ghemuit la picioarele etajerei cu cărţi puţin folosite, la o lumină slabă care se străduia să descurajeze eforturile mele de tainică cercetare, căutam cuvinte necunoscute, inexplicabil de ispititoare şi enervante, în ediţia rusească în optzeci şi două de volume a *Enciclopediei Brockhaus*, unde, pentru economie de spaţiu, în cuprinsul articolului detaliat în care era explicat cuvântul respectiv, acesta era redus la iniţiala lui, scrisă cu majusculă, astfel încât coloanele de rânduri dese cu caractere de tipar minion, pe lângă faptul că îţi solicitau concentrarea, dobândeau ridicola fascinaţie a unei mascarade, în care prescurtarea unui cuvânt deloc familiar se juca de-a v-aţi ascunselea cu ochii tăi lacomi: „Moise a încercat să desfiinţeze P., dar n-a reuşit... În epoca modernă, primitoarea P. a înflorit în Austria sub domnia Mariei Tereza... În multe părţi ale Germaniei, profiturile obţinute de P. erau donate clerului... În Rusia, P. este tolerată oficial începând din 1843... Sedusă la vârsta de zece sau doisprezece ani de stăpânul ei, de fiii lui sau de unul dintre servitorii lui, orfana sfârşeşte invariabil în P.“ – şi aşa mai departe, toate

1. A murit Tolstoi (în fr. în orig.)

acestea adâncind misterul, în loc să elucideze sobru aluziile la amorul de curtezană pe care l-am întâlnit în primele mele contacte cu Cehov sau Andreev. Vânătoarea de fluturi şi diverse sporturi îmi ocupau orele însorite, dar oricâte exerciţii fizice aş fi practicat, nu scăpam de neliniştea care mă propulsa în fiecare seară în confuze călătorii de descoperiri. După ce călăream aproape toată după-amiaza, plimbarea cu bicicleta în amurgul colorat îmi dădea o senzaţie ciudat de subtilă, aproape imaterială. Întorsesem cu susul în jos şi coborâsem sub nivelul şeii ghidonul bicicletei mele Enfield, transformând-o într-o versiune proprie a unui model de curse. Rulam pe cărările parcului, pe urmele lăsate în ziua precedentă de modelul cauciucurilor Dunlop ; ocolind cu grijă cocoaşele din rădăcinile copacilor ; alegând câte o crenguţă căzută ca s-o retez cu sensibila roată din faţă ; şerpuind între două frunze plate şi apoi între o pietricică şi gaura din care fusese dislocată în seara precedentă ; bucurându-mă de scurta suprafaţă netedă a unui podeţ peste un pârâu ; mergând de-a lungul gardului de sârmă al terenului de tenis ; deschizând cu botul bicicletei poarta spoită cu var de la capătul parcului ; şi apoi, cuprins de un extaz melancolic de libertate, goneam pe marginile din pământ bătătorit, plăcut cleios, ale lungilor drumuri de ţară.

În vara aceea treceam întotdeauna pe lângă o izbă, aurie în lumina soarelui ce apunea, în pragul căreia stătea rezemată de uşorul uşii Polenka, o fată de vârsta mea – fiica vizitiului nostru principal, Zahar –, cu braţele goale încrucişate pe piept, cu acel gest domol şi comod, specific Rusiei rurale. Mă urmărea cum mă apropii, cu o faţă luminoasă care-mi spunea bun venit, dar, pe măsură ce mă apropiam mai mult, lumina de pe faţa ei se întuneca, prefăcându-se într-o jumătate de zâmbet, apoi într-o luminiţă vagă în colţurile buzelor strânse şi, în cele din urmă, şi aceasta dispărea, iar când ajungeam în dreptul ei, faţa ei rotundă şi frumuşică se golea de orice expresie. Dar imediat după ce treceam de ea şi îmi întorceam o clipă capul, aruncând o ultimă privire înainte de a o lua în sus, gropiţa se ivea din nou şi lumina aceea enigmatică dansa

iarăși pe chipul ei drag. N-am vorbit niciodată cu ea, dar la mult timp după ce încetasem să mă plimb cu bicicleta la ora aceea, relația noastră oculară a fost reînnodată din când în când, în timpul a două sau trei veri. Apărea ca din pământ, stătea întotdeauna deoparte, întotdeauna în picioarele goale, frecându-și partea din interior a tălpii strângi de glezna piciorului drept sau scărpinându-și cu degetul inelar cărarea din părul castaniu, în timp ce calul meu era înșeuat lângă trunchiul unui copac, când tot alaiul servitorilor noștri de la țară ne conducea într-o dimineață răcoroasă de septembrie spre oraș, unde ne stabileam iarna. De fiecare dată, pieptul ei părea ceva mai plin, antebrațele ei ceva mai puternice și o dată sau de două ori am deslușit, exact înainte de a o pierde din vedere (la șaisprezece ani s-a măritat cu un fierar dintr-un sat îndepărtat), o licărire de blândă ironie în ochii ei căprui, distanțați unul de celălalt. Este ciudat, dar ea a fost prima care a avut o mare putere asupra mea, prin simplul gest de a nu îngădui zâmbetului ei să dispară, de a-mi tulbura somnul ca o flacără ce mă ardea, zgâlțâindu-mă apoi ca să mă trezesc buimac, ori de câte ori o visam, deși în realitate mă temeam mai mult de faptul că mă revoltau picioarele ei pline de noroi și hainele ei cu miros stătut decât de posibilitatea de a o jigni cu banalitatea unor avansuri cvasisenioriale.

5

Există două ipostaze deosebit de vii ale acestei fete, pe care aș vrea să le am simultan în fața ochilor ca o concluzie a imaginii ei obsedante. Prima a dăinuit mult timp în mine, cu totul aparte de acea Polenka pe care o asociam cu praguri de uși și apusuri de soare, de parcă aș fi zărit încarnarea într-o nimfă a sărmanei ei frumuseți ce ar fi trebuit să fie lăsată în pace. Într-o zi de iunie, în anul în care amândoi

aveam treisprezece ani, umblam pe malurile râului Oredej să prind pentru colecție așa-zișii fluturi Parnasieni – *Parnassius mnemosyne*, mai exact – niște fluturi ciudați de origine străveche, cu aripi lucioase, foșnitoare, semitransparente și cu abdomene mătăsoase, ca niște mâțișori. Căutările mele mă duseseră într-un hățiș des de racemosa alb-lăptos și de arini negri, chiar la marginea râului rece și albastru, când am auzit deodată clipociri și țipete și din spatele unui tufiș înmiresmat s-au ivit în fața ochilor mei Polenka și alți trei-patru copii în pielea goală care se scăldau la câțiva metri mai încolo, printre ruinele unui vechi corp de cabine pentru baie. Udă, gâfâind, cu apa picurându-i dintr-o nară a nasului cârn, cu coastele trupului de adolescentă arcuite sub pielea palidă, încrețită de frig, cu gleznele stropite cu mâl negru, cu un pieptene curbat sclipind în părul devenit negru fiindcă era ud, se lupta să scape de fâșâitul și șfichiuiala tulpinilor de nuferi, pe care o altă fată cu pântecele ca o tobă și rasă în cap, împreună cu un adolescent excitat fără jenă, având coapsele încinse cu un fel de sfoară folosită local împotriva deochiului, le smulgeau din apă și o hărțuiau pe fată cu ele; și preț de o secundă sau două – înainte de a mă ascunde în ceața mohorâtă a scârbei și a dorinței – am văzut o altă Polenka, străină mie, tremurând ghemuită pe scândurile pontonului pe jumătate sfărâmat, acoperindu-și sânii cu brațele încrucișate, pentru a se feri de vântul dinspre răsărit, în timp ce scotea limba provocator spre urmăritorii ei.

Cealaltă imagine aparține unei sâmbete din vacanța de Crăciun a anului 1916. Priveam de pe peronul tăcut, înveșmântat în zăpadă, al micii gări Siverski de pe traseul trenului de Varșovia (era cea mai apropiată de moșia noastră) un crâng argintiu din depărtare care devenea plumburiu sub cerul serii și așteptam să apară dâra de fum violet-închis a trenului ce urma să mă ducă la St. Petersburg, după o zi de schi. Dâra de fum a apărut la timp și, în același moment, Polenka a trecut împreună cu altă fată pe lângă mine, amândouă cu broboade pe cap, cu cizme imense de pâslă în picioare

și îmbrăcate cu niște pufoaice matlasate, lungi, oribile, fără nici o formă, din care ieșea vatelina în porțiunile sfâșiate ale materialului negru grosolan; când a trecut pe lângă mine, Polenka, învinețită sub ochi și cu o buză umflată (oare o bătea bărbatul sâmbăta?), a remarcat pe un ton melancolic și melodios, fără a se adresa cuiva în mod special: „*A barciuk-to menia ne priznal* (Ia uită-te, conașul nu mă cunoaște)" – și atunci a fost singura dată când am auzit-o vorbind.

6

Serile de vară ale adolescenței mele, când treceam cu bicicleta prin fața casei ei, îmi vorbesc acum cu glasul Polenkăi. Pe un drum dintre câmpuri, în locul unde se întâlnea cu șoseaua pustie, mă dădeam jos și-mi rezemam bicicleta de un stâlp de telegraf. Un apus de soare, aproape unic în splendoarea lui, întârzia pe cerul expus total luminii. Printre splendorile pe care le îngrămădea acel apus și care se modificau imperceptibil, se deslușeau detalii de structură cu pete luminoase ale unor organisme cerești, maluri întunecate cu fisuri sclipitoare sau plaje netede, eterice, ce păreau mirajele unor insule pustii. Nu știam atunci (cum știu astăzi la perfecție) ce să fac cu asemenea lucruri – cum să scap de ele, cum să le transform în ceva ce poate fi predat cititorului sub forma caracterelor tipărite pentru a-l obliga *pe el* să țină piept acelui fior binecuvântat – și această incapacitate îmi sporea sentimentul de opresiune. O umbră uriașă începea să învăluie câmpurile, stâlpii de telegraf bâzâiau în tăcerea din jur, iar vietățile care ies noaptea după hrană escaladau tulpinile plantelor în căutarea ei. O omidă cu dungi, superbă, care nu figurează în Spuler, înainta ciugulind, lipită de lujerul unui clopoțel, croindu-și drum în jos cu mandibulele de-a lungul marginii celei mai apropiate frunze din care rontăia agale un

semicerc, apoi întinzându-și din nou gâtul și din nou încovoindu-l încet-încet, în timp ce adâncea tot mai mult meșteșugita scobitură. Cu un gest automat o strecuram, probabil împreună cu o bucățică din mica plantă, într-o cutie de chibrituri și o duceam acasă pentru a produce în anul următor o splendidă surpriză, dar gândurile mele hoinăreau în altă parte : la Zina și Colette, tovarășele mele de joacă de la mare ; la nărăvașa Louise ; la toate fetițele cu obraji rumeni, cu eșarfe cu fundă pe șolduri, cu păr de mătase, de la petrecerile festive ; la languroasa contesă G., doamna vărului meu ; la Polenka zâmbind în agonia ultimelor mele visuri – toate se contopeau pentru a alcătui o persoană pe care n-o cunoșteam, dar pe care urma s-o cunosc în curând.

Îmi amintesc un anumit apus de soare. Clopoțelul bicicletei mele era parcă de chihlimbar. Sus, deasupra muzicii negre a stâlpilor de telegraf, un evantai de nori alungiți, violet-închis, tiviți cu roz de flamingo, stătea neclintit ; totul era o miraculoasă sărbătoare a formei și culorii ! Totuși, apusul era pe moarte și totul în jur se întuneca ; dar chiar deasupra orizontului, într-un spațiu limpede, turcoaz, sub un strat negru, ochiul descoperea o priveliște pe care doar un neghiob ar fi confundat-o cu piesele de rezervă ale unui alt apus de soare. Aceasta ocupa o porțiune foarte mică din cerul imens și avea acea claritate specifică a unui lucru văzut prin capătul nefolosit al unui telescop. Stătea acolo așteptând, o familie de nori senini în miniatură, o acumulare de circumvoluțiuni sclipitoare, anacronice în paloarea lor și extrem de îndepărtate ; îndepărtate, dar perfecte până la ultimul detaliu ; straniu reduse, dar cu o formă ireproșabilă ; minunatul meu viitor aștepta să-mi fie înmânat.

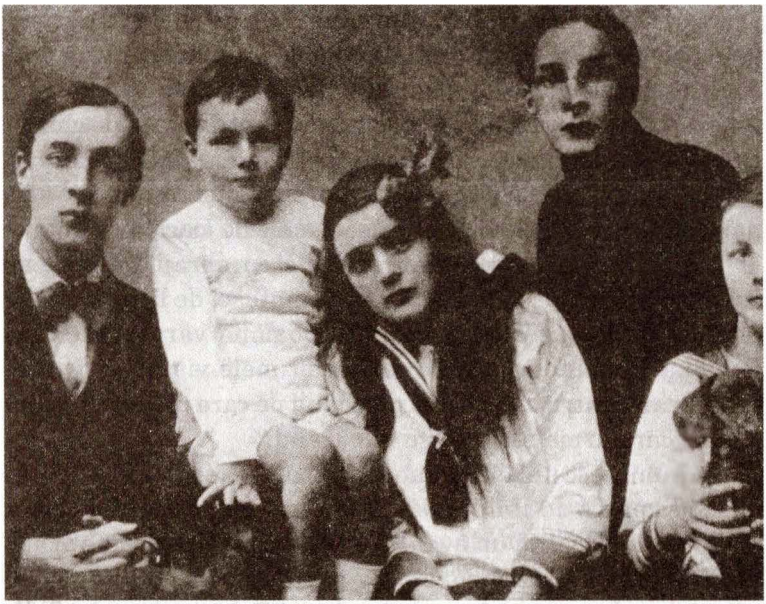

Scriitorul, la vârsta de 19 ani, împreună cu frații și surorile sale, la Ialta (nov. 1918). Kirill are 7 ani; Serghei (din păcate desfigurat din pricina unor defecte ale fotografiei), cu un pince-nez fără rame și îmbrăcat în uniforma Gimnaziului din Ialta, are 18; Olga, 15; iar Elena (ținându-l strâns pe Box II), 12.

Capitolul 11

1

Pentru a reconstitui vara anului 1914, când m-a cuprins prima furie paralizantă de a face versuri, îmi este de-ajuns să vizualizez un anumit pavilion. Acolo, flăcăul slăbănog de cincisprezece ani, care eram eu atunci, s-a adăpostit în timpul unei furtuni, una dintre numeroasele care izbucniseră în acel iulie. De regulă, pavilionul apare în visele mele cu totul independent de subiectul lor, care poate fi, bineînțeles, oricare, de la abducție până la zoolatrie. Pavilionul plutește în aer – ca să zicem așa – discret, ca semnătura unui pictor. Îl găsesc pitit într-un colț al pânzei din vis sau introdus abil într-o parte ornamentală a tabloului. Uneori însă apare suspendat la jumătatea distanței, un pic cam baroc și totuși în armonie cu frumoșii copaci, cu brazii întunecați și cu mestecenii strălucitori, a căror sevă curgea cândva prin lemnul lui. Romburi de vitraliu rubinii, verzi sau albastre conferă o atmosferă de capelă zăbrelelor de la ferestrele cu canaturi. Este exact așa cum era în adolescența mea, o structură veche și solidă din lemn, deasupra unei vâlcele cu ferigi în partea mai veche, dinspre râu, a parcului nostru de la Vira. Exact așa cum era sau poate și mai perfectă. În cel adevărat lipseau o parte din geamuri, și frunzele fărâmițate fuseseră măturate de vânt. Podețul îngust care se arcuia peste vâlcea în porțiunea sa cea mai adâncă, pavilionul înălțându-se în mijlocul lui ca un curcubeu condensat era atât de alunecos după o rafală de

ploaie, încât părea uns cu o alifie închisă la culoare și, într-un sens, magică. Din punct de vedere etimologic, „pavilion" și „papilio" sunt strâns înrudite. Înăuntru nu era nici o mobilă, în afară de o masă rabatabilă prinsă cu niște balamale ruginite de peretele de sub fereastra de la răsărit, prin ale cărei despărțituri, două sau trei, unele fără geam, altele cu geamuri palide, printre nuanțele de albastru afumat și de roșu beat, puteai zări râul. Pe o scândură a pardoselii, zăcea pe spate, la picioarele mele, o muscă de cal moartă, lângă rămășițele cafenii ale unui mâțișor de mesteacăn. Porțiunile văruite în curs de dezintegrare de pe interiorul ușii fuseseră folosite de diverși intruși pentru mâzgăleli de genul: „Dașa, Tamara și Lena au fost aici." sau „Jos Austria!".

Furtuna s-a sfârșit repede. Ploaia, o cădere violentă de apă, sub care copacii se clătinaseră și se smuciseră, a fost redusă dintr-odată la niște linii oblice aurii și tăcute, ce se izbeau, când scurte, când lungi, de fundalul tot mai domoalei agitații vegetale. Vârtejuri de albastru voluptuos se desfășurau între nori măreți – grămadă peste grămadă de alb pur și cenușiu purpuriu, *lepota* („frumusețe maiestuoasă", în rusa veche), mituri mișcătoare, guașă și guano, în ale căror unduiri puteai desluși o aluzie mamară sau masca mortuară a unui poet.

Terenul de tenis era o regiune a marilor lacuri.

Dincolo de parc, deasupra câmpiilor aburinde, se ivea curcubeul; câmpiile se sfârșeau în marginea întunecată și crestată a unei păduri de brazi îndepărtate; o parte a curcubeului o traversa, și acea porțiune a marginii de pădure sclipea magic prin vălul irizat, verde și roz-pal, tras în fața ei: era atâta tandrețe și splendoare în acest spectacol, încât, pe lângă el, reflexele romboidale, colorate, produse pe pardoseala pavilionului de întoarcerea soarelui, păreau niște rubedenii sărace.

O clipă mai târziu a început prima mea poezie. Ce a declanșat-o? Cred că știu. Fără nici o adiere de vânt, simpla greutate a unui strop de ploaie, strălucind cu o extravaganță de parazit pe o frunză cordată, îi făcea vârful să picure și ceea ce părea

o globulă de mercur executa un glissando brusc în jos, pe vena centrală și apoi, după ce își lepăda povara strălucitoare, frunza ușurată se îndrepta. Pic, tic, tac, pic, tac, tic – clipa în care se petreceau toate acestea nu mi se părea o fracțiune de timp, ci o fisură în el, o bătaie de inimă eșuată, compensată imediat de un răpăit de rime : spun „răpăit" intenționat, căci, atunci când se stârnea într-adevăr vântul, copacii începeau repede să picure toți deodată, ca o imitație a recentei rafale, la fel de grosolană ca asemănarea strofei pe care o murmuram deja cu șocul suferit când, preț de o clipă, simțisem că inima și frunza erau la unison.

2

În zăpușeala lacomă a începutului de după-amiază, bănci, poduri și trunchiuri de copaci (totul, de fapt, în afară de terenul de tenis) se uscau cu o rapiditate incredibilă și în curând rămăsese prea puțin din inspirația mea inițială. Deși strălucitoarea fisură se închisese, eu continuam cu încăpățânare să compun. Întâmplător, mijlocul meu de exprimare era limba rusă, dar ar fi putut foarte bine să fie ucraineana, engleza minimală sau limba volapük[1]. Genul de poezie pe care am creat-o atunci aproape că nu era altceva decât un semn pe care-l dădeam pentru a arăta că trăiesc ; că trec sau am trecut sau că sper să trec prin anumite emoții umane intense. Era mai mult un fenomen de orientare decât artistic, comparabil cu dungile de vopsea de pe o stâncă de la marginea drumului sau cu o piramidă de pietre ce marchează o potecă de munte.

1. Una din primele limbi auxiliare internaționale, construită artificial (cu elemente mai ales proprii germanei și englezei), creată în 1879 de pastorul german Johann Schleyer.

1. Amor nebun (în fr. în orig.)

Dar, pe de altă parte, într-un anumit sens orice poezie este poziţională: încercarea de a-ţi exprima poziţia faţă de universul cuprins de conştiinţă este un îndemn imemorial. Braţele conştiinţei se întind şi bâjbâie şi, cu cât sunt mai lungi, cu atât mai bine. Tentacule, nu aripi sunt membrele fireşti ale lui Apollo. Vivian Bloodmark, un prieten filozof, va afirma ulterior că, în timp ce omul de ştiinţă vede tot ce se întâmplă într-un punct al spaţiului, poetul simte tot ce se întâmplă într-un punct al timpului. Cufundat în gânduri, el se bate pe genunchi cu creionul în chip de baghetă magică şi în aceeaşi clipă o maşină (cu număr de New York) trece pe şosea, un copil sparge uşa de sticlă a verandei vecinilor, un bătrân cască într-o livadă din Turcmenia învăluită în ceaţă, un grăunte de nisip cenuşiu este purtat de vânt pe planeta Venus, un oarecare doctor Jacques Hirsch din Grenoble îşi pune ochelarii de citit şi miliarde de asemenea nimicuri se petrec – toate alcătuind un organism momentan şi transparent de evenimente, al cărui nucleu este poetul (lungit într-un şezlong, în Ithaca, statul New York).

În vara aceea, eram mult prea tânăr pentru a zămisli o bogăţie de „sincronizare cosmică" (pentru a-l cita din nou pe filozoful meu). Dar am descoperit cel puţin că o persoană care speră să devină poet trebuie să aibă capacitatea de a se gândi la mai multe lucruri deodată. Pe parcursul lâncedelor hoinăreli ce-au însoţit crearea primei mele poezii, m-am întâlnit cu învăţătorul din sat, socialist înfocat, un om bun, foarte devotat tatei (revin cu plăcere asupra acestei imagini), veşnic cu un buchet de flori sălbatice în mână, veşnic zâmbitor, veşnic transpirat. În timp ce discutam politicos cu el despre brusca hotărâre a tatei de a pleca la oraş, am înregistrat simultan şi cu egală claritate nu numai florile veştejite, cravata care-i flutura şi coşurile de pe volutele cărnoase ale nărilor lui, ci şi glăsciorul plicticos al unui cuc ce se auzea de departe, strălucirea unui fluture *Queen of Spain*, odihnindu-se pe drum şi imaginea bine întipărită în mintea mea a tablourilor (dăunători agricoli măriţi şi scriitori ruşi cu barbă) ce

atârnau în sălile de clasă bine aerisite ale școlii din sat pe care o vizitasem o dată sau de două ori; și – continuând o catalogare care nedreptățește simplitatea eterică a întregului proces – pulsația unei amintiri cu totul irelevante (un pedometru pe care-l pierdusem) a pornit dintr-o celulă cerebrală învecinată, iar savoarea firului de iarbă pe care-l mestecam s-a amalgamat cu cântecul cucului și cu decolarea fluturelui din lalea și în tot acest timp eram conștient pe deplin, cu seninătate, de multa mea luciditate.

Învățătorul a zâmbit și s-a înclinat (în maniera exuberantă a radicalilor ruși), a făcut doi pași înapoi, s-a întors și și-a continuat țanțoș drumul, iar eu am reînnodat firul poeziei mele. În scurtul răstimp când aveam alte preocupări, ceva părea să se fi întâmplat cu acele cuvinte pe care le adunasem deja: își pierduseră strălucirea pe care o avuseseră înainte de a fi întrerupt. Mi-a trecut prin minte bănuiala că am de-a face cu niște fantasme. Din fericire, această licărire rece de luciditate critică n-a dăinuit. Înflăcărarea pe care încercasem s-o redau s-a înstăpânit din nou, readucându-și mijlocul de exprimare la o viață iluzorie. Șirul de cuvinte pe care l-am trecut în revistă era din nou atât de strălucitor, cu piepturile lor bombate și uniformele dichisite, încât am pus pe seama închipuirii prăbușirea pe care o zărisem cu coada ochiului.

3

Pe lângă lipsa de experiență justificată, tânărul versificator rus mai avea de înfruntat un handicap special. În contrast cu vocabularul bogat al versului satiric sau narativ, elegia rusă suferea de boala gravă a anemiei verbale. Numai când intra pe mâini bune reușea să-și depășească originea modestă – palida poezie franceză din secolul al optsprezecelea. Este adevărat că pe vremea mea o nouă școală încerca să

distrugă vechile ritmuri, dar începătorul conservator tot la acestea recurgea când căuta un instrument neutru – poate pentru că nu voia să se abată de la exprimarea simplă a unor emoții simple, aventurându-se în forme riscante. Cu toate acestea, forma se răzbuna. Modelele destul de monotone pe care poeții ruși din secolul al nouăsprezecelea le-au impus suplei elegii au avut ca rezultat asocierea repetată a anumitor cuvinte sau tipuri de cuvinte (cum ar fi echivalentele rusești pentru *fol amour*[1] sau *langoureux et rêvant*[2]) de care poeții lirici de mai târziu nu s-au putut debarasa timp de un întreg secol.

Într-un aranjament absolut obsedant, caracteristic iambului de patru până la șase picioare, un adjectiv lung și întortocheat ocupa primele patru sau cinci silabe din ultimele trei picioare ale versului. Un bun exemplu de tetrametru ar fi *ter-pi bes-cis-len-nî-ie mu-ki* (*en-dure in-cal-cu-la-ble torments*). Poetul rus tânăr aluneca în mod obligatoriu, cu o fatală ușurință, în acest ademenitor abis de silabe, pentru a cărui ilustrare am ales cuvântul *bescislennîie* numai pentru că se poate traduce bine ; adevăratele favorite erau elemente tipice elegiei, precum *zadumcivîie* (gânditor), *utracennîie* (pierdut), *mucitelinîie* (îndurerat) și așa mai departe, toate cu accentul pe a doua silabă. În pofida lungimii sale, un cuvânt de acest gen avea un singur accent propriu și, în consecință, penultimul accent metric al versului se întâlnea cu o silabă în mod firesc neaccentuată (*nî* în exemplul din rusă, *„la“* în cel din engleză). Acest lucru producea un șoc plăcut, care era totuși un efect mult prea familiar pentru a compensa banalitatea sensului.

Ca orice începător inocent, am căzut în toate capcanele întinse de epitetul melodios. Nu înseamnă că nu m-am împotrivit. De fapt, trudeam din greu la elegia mea, chinuindu-mă la nesfârșit cu fiecare vers, alegând și respingând, plimbând

2. Languros și visător (în fr. în orig.)

cuvintele pe limbă ceremonios și entuziast, ca un degustător de ceai, și tot apărea cumplita trădare. Rama influența tabloul, coaja dădea formă miezului. Banala ordine a cuvintelor (verb scurt sau pronume – adjectiv lung – substantiv scurt) dădea naștere unei dezordini banale de gândire, și un vers precum *poeta gorestnîie griozîi* – traductibil și etichetat drept „reveriile melancolice ale poetului" – ducea în mod fatal la un vers rimat terminat în *rozîi* (trandafiri) sau *beriozîi* (mesteceni) sau *grozîi* (furtuni) și în felul acesta anumite sentimente erau asociate cu anumite împrejurări, nu prin voința proprie, ci pentru a desfășura în continuare panglica decolorată a tradiției. Cu toate acestea, cu cât mă apropiam mai mult de sfârșitul poeziei, deveneam tot mai sigur că tot ce vedeam în fața ochilor vor vedea și alții. În timp ce îmi concentram privirea asupra unui strat de flori în formă de rinichi (și observam o petală roz căzută pe pământ și o mică furnică investigându-i marginea descompusă) sau contemplam coaja ca o diafragmă a unui trunchi de mesteacăn pe care un huligan o despuiase de învelișul ca o hârtie pepit, eram convins că toate acestea le va vedea și cititorul prin vălul magic al cuvintelor mele, *utracennîie rozîi* sau *zadumicivoi beriozîi*, de pildă. Pe atunci nu-mi trecea prin cap că, departe de a fi un văl, acele biete cuvinte erau atât de opace, încât, de fapt, ele formau un zid în care nu puteai distinge altceva decât niște jalnice rămășițe din poeții majori și minori pe care-i imitam. Câțiva ani mai târziu, îmi amintesc că am văzut în mahalaua mizeră a unui oraș străin un gard ale cărui scânduri fuseseră aduse din alt loc unde mai fuseseră folosite, pare-se, la îngrădirea unui circ ambulant. Pe ele fuseseră pictate animale, în scop publicitar; dar cel care scosese scândurile și apoi le alăturase din nou trebuie să fi fost orb sau nebun, căci acum gardul înfățișa doar părți disparate de animale (mai mult, unele dintre ele erau cu susul în jos) – o coapsă roșiatică, un cap de zebră, un picior de elefant.

4

La nivel fizic, truda mea intensă era marcată de un număr de acțiuni și gesturi confuze, ca de pildă acelea de a mă plimba, de a mă așeza, de a sta întins. Fiecare dintre acestea se descompunea din nou în fragmente lipsite de importanță spațială: în etapa de plimbare, de pildă, într-un anumit moment hoinăream poate prin inima parcului, iar în cel următor măsuram încăperile casei. Sau, dacă luăm în considerare etapa șederii pe scaun, îmi dădeam seama brusc că un fel de mâncare, pe care nici nu-mi aminteam să-l fi ales, era luat de la masă și că mama, căreia îi zvâcnea obrazul stâng ca atunci când era supărată, urmărea cu atenție, din locul ei de la capătul mesei lungi, indispoziția și lipsa mea de poftă de mâncare. Eu ridicam capul ca să dau o explicație – dar masa dispăruse, și eu ședeam singur pe o buturugă de la marginea drumului, desenând curbe după curbe pe nisipul maroniu cu bățul plasei de fluturi, care se legăna ca un metronom; curbele erau curcubee pământene ale căror culori diferite erau redate prin diversele adâncimi ale șanțurilor produse cu bățul.

Când m-am angajat irevocabil să-mi termin poezia sau altminteri să mor, eram mai mult ca oricând într-o stare de transă. Deloc surprins, m-am pomenit, dintre toate locurile posibile, tocmai pe canapeaua de piele din încăperea rece, umedă, puțin folosită, care fusese biroul bunicului. Pe canapeaua aceea stăteam întins pe burtă, într-un fel de încremenire de reptilă, cu un braț atârnând, astfel încât dosul palmei atingea molatic motivele florale ale covorului. Când am ieșit din transă, flora verzuie era la locul ei, brațul îmi atârna încă, dar acum stăteam culcat pe marginea unui ponton șubred, și nuferii pe care-i atingeam erau reali, iar umbrele dolofane, unduitoare, ale frunzișului de arin pe apă – pete de cerneală apoteozate, ameobe supradimensionate – palpitau ritmic, extinzându-se și retrăgându-se ca niște pseudopode

întunecate, care, atunci când se contractau, îşi zdrenţuiau marginile rotunjite, devenind nişte pete fluide şi evazive şi acestea se uneau din nou pentru a reface terminalele nefinisate. M-am cufundat iarăşi în ceaţa mea personală şi, când am ieşit din nou din ea, suportul corpului meu culcat era acum o bancă joasă din parc, şi umbrele vii, în care se afundase mâna mea, se mişcau acum pe pământ, printre nuanţe de violet care luaseră locul nuanţelor acvatice de negru cu verde. În starea aceea, dimensiunile obişnuite ale existenţei aveau o semnificaţie atât de matură, încât aş fi fost surprins dacă aş fi ieşit din tunelul ei în parcul de la Versailles, în Tiergarten sau în Pădurea Naţională de arbori sequoia; şi, în direcţie inversă, când mai cad astăzi în vechea transă, sunt pregătit să mă pomenesc, atunci când mă trezesc din ea, sus, într-un anumit copac, deasupra băncii bălţate din adolescenţa mea, cu burta lipită de creanga groasă, comodă, şi cu un braţ atârnând în jos, printre frunzele pe care se mişcă umbrele altor frunze.

Diverse sunete ajungeau la urechile mele în aceste atitudini diverse. Putea fi gongul de masă sau ceva mai puţin obişnuit, cum ar fi fost de pildă oribila muzică a unei flaşnete. Pe undeva, pe lângă grajduri, un bătrân vagabond învârtea manivela şi, marcat de impresii mai directe din anii anteriori, îl vedeam în minte din locul în care eram cocoţat. Pe instrumentul lui erau pictaţi un fel de ţărani balcanici dansând printre nişte sălcii palmoide. Din când în când, muta manivela dintr-o mână în cealaltă. Vedeam jerseul şi fusta maimuţicii chele, zgarda, rosătura de pe gât, lanţul pe care îl smucea ori de câte ori omul trăgea de el, provocându-i dureri şi câţiva servitori stând în jurul lor, căscând gura, rânjind – oameni simpli care se amuzau teribil de „giumbuşlucurile" maimuţei. Chiar zilele trecute, în apropierea locului unde consemnez aceste întâmplări, am întâlnit un fermier împreună cu fiul lui (genul de copil vioi şi sănătos pe care-l vedeţi în reclamele cu alimente pentru micul dejun) amuzându-se în mod similar la vederea unui pisoi care chinuia un pui de veveriţă – lăsându-l

să fugă câțiva centimetri, apoi repezindu-se din nou la el. Aproape nu mai avea coadă, și ciotul rămas sângera. Întrucât nu putea să scape fugind, micuța victimă a încercat un ultim remediu: s-a oprit și s-a întins pe o parte ca să se confunde cu pata de lumină și umbră de pe pământ, dar mișcarea prea bruscă a dat-o de gol.

Fonograful familiei, pus în funcțiune odată cu lăsarea serii, era o altă mașinărie muzicală pe care o auzeam răzbătând prin versul meu. Pe veranda unde se adunau rudele și prietenii noștri emitea din pâlnia lui de alamă așa-zisele *țîganskie romansî,* îndrăgite de generația mea. Acestea erau imitații mai mult sau mai puțin anonime ale cântecelor țigănești sau imitații ale unor astfel de imitații. Calitatea de „țigănesc" era dată de un geamăt adânc și monoton, întrerupt de un fel de sughiț, expresia sonoră a sfărâmării unei inimi bolnave de dragoste. În varianta lor cea mai bună, produceau o notă spartă vibrând pe alocuri în operele unor poeți adevărați (mă gândesc îndeosebi la Aleksandr Blok). În varianta lor cea mai proastă, puteau fi asemănate cu acele cântece în stil apaș, compuse de modești oameni de litere și interpretate de doamne planturoase în barurile de noapte pariziene. Mediul lor natural era populat de privighetori înlăcrimate, lilieci înfloriți și alei mărginite de copaci foșnitori ce înnobilau parcurile nobilimii de țară. Acele privighetori scoteau triluri și, într-un crâng de pini, soarele ce apunea scălda la diverse nivele trunchiurile de copaci cu un roșu de foc. O tamburină încă vibrând părea să zacă pe mușchiul tot mai întunecat. Un timp, ultimele note ale răgușitului contralto mă urmăreau în lumina crepusculară. Când se făcu din nou liniște, prima mea poezie era gata.

5

Era într-adevăr un jalnic ghiveci, cu multe alte împrumuturi în afară de modulațiile pseudo-pușkiniene. Scuzabile erau doar un ecou al tunetului lui Tiutcev și o rază de soare refractată din Fet. În rest, îmi amintesc vag de menționarea „ghimpelui memoriei" – *vospominania jalo* (pe care o vizualizasem de fapt ca ovipozitorul unei muște ihneumonide călărind o omidă de varză, dar nu îndrăznisem s-o redau așa) – și ceva despre parfumul vechii lumi adus din depărtare de o flașnetă. Cele mai penibile dintre toate erau rușinoasele spicuiri din textele cântecelor lui Apuhtin și ale marelui duce Konstantin, de tipul *țîganski*. Acestea îmi erau insistent băgate pe gât de o mătușă tinerică și destul de atrăgătoare, care știa de asemenea să recite celebra poezie a lui Louis Bouilhet (*À une femme*), în care un arcuș de vioară metaforic este inadecvat folosit pentru a cânta pe o chitară metaforică, și o mulțime de prostii de Ella Wheeler Wilcox – care aveau un succes răsunător la împărătească și la doamnele de companie. Aproape că nu mai merită să adaug că, în conformitate cu subiectele la modă, elegia mea avea ca temă pierderea unei doamne iubite – Delia, Tamara sau Lenore – pe care n-am pierdut-o, n-am iubit-o, n-am întâlnit-o niciodată, dar doream din tot sufletul s-o întâlnesc, s-o iubesc, s-o pierd.

În inocența prostiei mele, credeam că scrisesem ceva frumos și minunat. În timp ce o duceam acasă, încă nescrisă, dar completă, de vreme ce până și semnele de punctuație erau întipărite în mintea mea ca urma lăsată de o pernă pe carnea unui om care a dormit cu capul pe ea, nu mă îndoiam că mama va întâmpina realizarea mea cu lacrimi de bucurie și mândrie. Nu-mi trecea deloc prin cap că s-ar fi putut să fie ocupată cu alte treburi în seara aceea și să nu aibă timp să-mi asculte versurile. Niciodată nu-mi dorisem atât de mult laudele ei. Niciodată nu fusesem mai vulnerabil. Aveam nervii încordați din cauza întunericului care se lăsase asupra

pământului – pe care nu-l observasem coborând – și a goliciunii boltei cerești, a cărei despuiere – tot așa – n-o observasem. Deasupra mea, între copacii fără formă ce mărgineau poteca tot mai neclară, cerul pălise din cauza stelelor. În anii aceia, minunata aglomerare de constelații, nebuloasele, golurile interstelare și tot ce mai alcătuia acel spectacol impresionant îmi produceau o stare indescriptibilă de greață, de panică totală, de parcă aș fi stat atârnat de pământ cu susul în jos, pe marginea spațiului infinit, în timp ce gravitația terestră încă mă ținea de călcâie, dar era gata să-mi dea drumul în orice clipă.

Cu excepția a două ferestre de pe colț de la ultimul etaj (salonul mamei), casa era deja cufundată în întuneric. Paznicul de noapte îmi dădu drumul înăuntru și, încet-încet, cu grijă ca să nu tulbur aranjamentul de cuvinte din capul care mă durea, am urcat scara. Mama era întinsă pe canapea cu ziarul *Rech* din St. Petersburg în mâini și un *Times* din Londra în poală. Un telefon alb strălucea pe măsuța acoperită cu sticlă de lângă ea. Deși era târziu, ea încă mai aștepta telefonul tatei de la St. Petersburg, unde era reținut de încordarea produsă de apropierea războiului. Lângă canapea era un scaun, dar eu îl evitam întotdeauna din cauza satinului auriu cu care era îmbrăcat, căci simpla lui vedere mă cutremura, dându-mi niște fiori ce porneau din șira spinării și se răspândeau ca niște nervuri prin tot corpul, ca un fulger în noapte. Am tușit discret, apoi m-am așezat pe un taburet și am început să recit. În timpul acestei acțiuni, priveam fix peretele opus pe care văd și acum retrospectiv câteva mici dagherotipuri și niște siluete în rame ovale, o acuarelă a lui Somov (mesteceni tineri, o jumătate de curcubeu – totul foarte duios și umed), o splendidă toamnă la Versailles de Alexandre Benois și un desen în creion făcut de mama mamei în adolescență – și din nou acel pavilion cu frumoasele lui ferestre pe jumătate camuflate de o rețea de crengi. Somov-ul și Benois-ul se află acum într-un muzeu sovietic, dar pavilionul nu va fi niciodată naționalizat.

În timp ce memoria mea ezita o clipă în pragul ultimei strofe, pentru care fuseseră încercate atâtea cuvinte de deschidere încât cel ales în cele din urmă era acum oarecum mascat de un păienjeniș de intrări false, am auzit-o pe mama pufnind. M-am oprit imediat din recitat și mi-am ridicat privirea spre ea. Zâmbea fericită printre lacrimile ce-i picurau pe față. „Ce minunat este, ce frumos!" spuse ea și, cu un zâmbet tot mai tandru, îmi întinse o oglinjoară de mână ca să pot vedea dâra de sânge de pe unul din pometi, în locul unde într-un moment nedeterminat strivisem un țânțar ghiftuit, prin gestul inconștient de a-mi propti obrazul de pumn. Dar am văzut mai mult de-atât. Privindu-mă în ochi, am avut senzația șocantă de a descoperi doar niște resturi ale eului meu obișnuit, rămășițele unei identități evaporate, pe care cu un mare efort al rațiunii am reușit s-o adun din nou în oglindă.

Scriitorul la Cambridge, în primăvara lui 1920. Nu era nimic neobișnuit pentru un rus care descoperea treptat plăcerile vieții la Cambrigde să prefere, la început, o barcă tradițională cu vâsle în locul mai practicei canoe.

Capitolul 12

1

Când am întâlnit-o prima dată pe Tamara – ca să-i dau un nume de aceeași culoare cu cel real –, avea cincisprezece ani și eu eram cu un an mai mare. Locul era aspru, dar încântătorul peisaj de țară (brad negru, mesteacăn alb, turbării, câmpuri cosite și pământ arid) se afla chiar la sud de St. Petersburg. Un război continua undeva, departe. Doi ani mai târziu, a izbucnit acel banal *deus ex machina*, Revoluția Rusă, silindu-mă să părăsesc acel decor de neuitat. De fapt, încă de atunci, din iulie 1915, semne întunecate de rău augur și forfoteli de culise, răsuflarea fierbinte a unor mișcări sociale colosale, afectau deja așa-numita „școală simbolistă" a poeziei ruse – îndeosebi versurile lui Aleksandr Blok.

La începutul acelei veri și pe tot răstimpul verii precedente, numele Tamarei apărea tot mereu (cu prefăcuta naivitate atât de tipică sorții când e pusă pe treabă) ici și colo, pe moșia noastră (Intrarea interzisă), și pe domeniul unchiului meu (Intrarea strict interzisă) de pe celălalt mal al râului Oredej. Îl găseam trasat cu un băț pe nisipul roșiatic al unei alei din parc sau scris cu creionul pe o portiță spoită sau proaspăt incrustat (dar nu complet) în lemnul unei bănci foarte vechi, de parcă mama natură îmi anunța dinainte, în mod misterios, existența Tamarei. În acea după-amiază tăcută de iulie, când am descoperit-o stând total nemișcată (doar ochii i se mișcau) într-un crâng de mesteceni, părea să se fi

ivit spontan acolo, printre acei copaci ce stăteau de pază, cu plinătatea tăcută a unei manifestări mitologice.

A omorât cu palma o muscă de cal pe care o aşteptase să coboare şi a plecat după două alte fete, mai puţin drăguţe, care o strigau. Le-am văzut imediat, dintr-un punct de observaţie de deasupra râului, traversând podul, ţăcănind cu tocurile înalte, în pas vioi, toate trei cu mâinile vârâte în buzunarele hainelor bleumarin şi dând din când în când din capetele pline de panglici şi de flori, ca să alunge muştele. Foarte curând am dat de urmele Tamarei în modesta *daşka* (căsuţa de vară) închiriată de familia ei în sat. Mă plimbam călare sau cu bicicleta prin apropiere şi, cu senzaţia bruscă a unei explozii orbitoare (după care inimii mele îi trebuia un răgaz ca să-şi revină), dădeam peste Tamara la câte o cotitură a drumului. Mama natură a eliminat mai întâi una dintre fetele care o însoţeau, apoi pe cealaltă, dar abia în august – pe 9 august 1915, ca să fiu exact precum Petrarca, la ora patru şi jumătate a celei mai frumoase după-amieze a acelui anotimp, în pavilionul cu ferestre de curcubeu, am văzut-o intrând pe intrusa mea – abia atunci am reuşit să-mi fac curaj ca să-i vorbesc.

Văzută prin lentilele timpului şterse cu grijă, frumuseţea chipului ei îmi este la fel de apropiată şi străluceşte la fel ca întotdeauna. Era scundă şi un pic cam durdulie, dar foarte graţioasă, cu glezne suple şi o talie zveltă. Un strop de sânge tătar sau cerchez explica ochii ei negri şi veseli, puţin oblici şi obrajii rumeni, măslinii. Un puf discret, asemănător celui de pe fructele din specia migdalei, îi mărginea profilul cu un frumos contur strălucitor. Se plângea că părul ei castaniu bogat n-o asculta şi o enerva, ameninţând că o să şi-l tundă scurt şi chiar s-a tuns un an mai târziu, dar eu mi-l amintesc întotdeauna aşa cum arăta la început, împletit foarte strâns într-o coadă groasă prinsă la spate cu o fundă mare de mătase neagră. Gâtul ei minunat era întotdeauna dezgolit, chiar în iernile din St. Petersburg, căci reuşise să obţină permisiunea de a nu purta gulerul sufocant al uniformei şcolăriţelor din

Rusia. Ori de câte ori făcea o remarcă nostimă sau rostea cu un glas de clopoţel o mostră din vastul ei bagaj de poezie minoră, avea un fel al ei, cuceritor, de a-şi dilata nările, pufnind amuzată. Totuşi, nu ştiam niciodată cu precizie când era serioasă şi când nu. Râsul ei generos şi unduitor, vorbirea rapidă, r-ul rostogolit şi foarte uvular, strălucirea umedă, tandră a pleoapelor inferioare – într-adevăr toate trăsăturile ei mă fascinau şi mă extaziau, dar nu ştiu cum se făcea că, în loc să-mi dezvăluie mai bine persoana ei, ele tindeau să formeze un văl sclipitor în care mă încurcam ori de câte ori încercam să aflu mai multe despre ea. Când îi spuneam mereu că ne vom căsători în ultimele zile ale anului 1917, imediat după ce vom termina şcoala, ea îmi spunea calm că sunt un prost. Mi-o imaginam acasă, dar foarte vag. Prenumele şi numele mamei ei (era tot ce ştiam despre această femeie) trimiteau la clasa negustorilor sau a clerului. Tatăl ei, care, din câte am înţeles, nu prea se interesa de familia lui, era administratorul unei mari moşii, undeva în sud.

Toamna a venit devreme în anul acela. Straturile de frunze căzute ajungeau până la glezne la sfârşitul lui august. Fluturi negri catifelaţi din specia *Camberwell Beauties,* tiviţi cu crem, roiau prin luminişuri. Preceptorul distrat, în grija căruia fuseserăm încredinţaţi fratele meu şi cu mine în acel sezon, avea obiceiul să se ascundă în tufişuri ca să ne spioneze pe Tamara şi pe mine cu ajutorul unui vechi telescop pe care-l găsise în pod; dar într-o zi, iscoada a fost la rândul ei urmărită de Apostolski, bătrânul grădinar cu nas purpuriu al unchiului (întâmplător un mare măscărici al fetelor din sat), care i-a dat raportul, cu amabilitate, mamei. Mama nu putea să sufere iscodeala şi pe lângă asta (deşi eu nu i-am vorbit niciodată despre Tamara) ştia tot ce ar fi dorit să ştie despre idila mea, din poeziile pe care i le recitam într-un spirit de obiectivitate elogioasă şi pe care le copiase cu dragoste într-un album special. Tata era plecat cu regimentul; a socotit că era de datoria lui, după ce a luat cunoştinţă de problemă, să-mi mai pună câteva întrebări stânjenitoare când s-a întors de pe

front, cu o lună mai târziu; dar curățenia sufletească a mamei o ajutase și încă urma s-o mai ajute să depășească dificultăți și mai mari. Se mulțumi să clatine din cap a îndoială, dar nu fără dragoste, spunându-i majordomului să-mi lase în fiecare seară câteva fructe pe veranda luminată.

Mi-am dus fata adorată în toate locurile tainice din pădure, unde o întâlnisem și o creasem cu patimă în visurile mele cu ochii deschiși. Într-un anumit crâng de pini, totul s-a petrecut firesc, acolo am sfâșiat țesătura imaginației și am gustat realitatea. Întrucât unchiul meu lipsea de acasă în acel an, am putut rătăci în voie și prin parcul lui imens, des, bisecular, cu lespezi clasice de piatră înverzită pe aleea principală și cu potecile de labirint ce porneau în raze de la fântâna centrală. Ne plimbam „legănându-ne mâinile", cum era obiceiul la țară. Am cules pentru ea dalii de pe marginile aleii cu pietriș pentru trăsuri, privit cu bunăvoință de la distanță de bătrânul Priapostolski. Nu ne simțeam în aceeași siguranță când o conduceam acasă, până aproape de casă sau măcar până la podul din sat. Îmi amintesc grosolanele graffiti care au unit prenumele noastre cu ciudate diminutive, pe o anumită poartă albă și, puțin mai încolo, acea mâzgălitură făcută parcă de idiotul satului, maxima „Prudența este prietenul Pasiunii" notată cu un scris aspru, bine cunoscut mie. Odată, la apusul soarelui, lângă râul portocaliu și negru, un tânăr *dacinik* (vilegiaturist) cu o biciușcă în mână s-a înclinat când a trecut pe lângă ea; ea a roșit ca fetele din romane, dar a spus doar, chicotind amuzată, că nu s-a urcat în viața ei pe un cal. Altă dată, când am apărut la o cotitură a șoselei, cele două surioare ale mele, roase de curiozitate, era să cadă de pe „torpedoul" roșu al familiei, cotind brusc spre pod.

În serile ploioase întunecate, încărcam felinarul bicicletei cu bucăți magice de carbură de calciu, le aprindeam cu chibritul, ferindu-mă de rafalele de vânt, și, după ce închideam astfel în sticlă flacăra albă, pedalam cu prudență în întuneric. Cercul de lumină răspândit de felinar scotea la iveală porțiunea netedă a drumului dintre rețeaua lui centrală de băltoace și lungile porțiuni de iarbă de pe margine. Clătinându-se ca o

stafie, raza aceea palidă mătura la cotitură un mal argilos, când coboram spre râu. Dincolo de pod, drumul o lua din nou în sus până la încrucișarea cu șoseaua Rojestveno-Luga și chiar deasupra acelei încrucișări, o cărare croită printre tufele de iasomie, din care picura ploaia, urca un povârniș abrupt. Trebuia să cobor din șa și să-mi împing bicicleta. Când ajungeam în vârf, lumina mea vie dansa pe porticul alb cu șase coloane din dosul conacului tăcut și cu obloanele trase – tăcut și cu obloanele trase este probabil și astăzi, după o jumătate de secol, conacul unchiului. Acolo, într-un colț al adăpostului boltit de unde urmărise șerpuirile luminii mele în urcuș, Tamara aștepta, cocoțată pe parapetul lat, rezemată de o coloană. Stingeam felinarul și înaintam bâjbâind spre ea. Întotdeauna dorești să vorbești mai elocvent despre asemenea lucruri, despre multe altele care speri întotdeauna că ar putea supraviețui captivității în grădina zoologică a cuvintelor – dar teii străvezii îngrămădiți lângă casă înăbușă monologul Mnemosinei cu trosnetele și gemetele lor în noaptea agitată. Suspinul lor va dăinui. Burlanul dintr-o parte a terasei se aude bolborosind constant, ca o persoană pisăloagă. Uneori, un foșnet tulbură ritmul ploii printre frunze, făcând-o pe Tamara să se întoarcă în direcția unui imaginar zgomot de pași, și atunci, într-o lumină firavă – care se ridică acum deasupra orizontului memoriei mele, în ciuda ploii – puteam deslușI conturul chipului ei ; dar n-avea de ce sau de cine să se teamă și imediat scotea încet aerul pe care-l reținuse o clipă în piept și închidea din nou ochii.

2

Odată cu venirea iernii, neînfricata noastră idilă s-a transferat în mohorâtul St. Petersburg. Ne-am dat seama că ne lipsește îngrozitor siguranța silvestră cu care ne obișnuiserăm.

Hotelurile îndeajuns de neonorabile ca să ne primească se aflau dincolo de limitele cutezanței noastre și măreața epocă a amorurilor consumate în parcuri era încă departe. Tăinuirea, atât de plăcută la țară, devenea acum o povară și totuși nici unul dintre noi nu putea accepta ideea unor întâlniri cu martori acasă la ea sau la mine. Drept urmare, am fost siliți să hoinărim mult prin oraș (ea, în blănița ei gri, eu cu ghetre albe și guler de caracul și cu un box în buzunarul căptușit cu catifea) și această permanentă căutare a unui refugiu oarecare dădea naștere unui ciudat sentiment de deznădejde care, la rândul lui, prefigura alte hoinăreli mult mai singuratice, mult mai târziu.

Chiuleam de la școală : am uitat cum proceda Tamara ; eu procedam în felul următor : îl convingeam pe unul dintre cei doi șoferi să mă lase la un colț al drumului spre școală (amândoi erau băieți cumsecade și refuzau efectiv să-mi primească banii – monede comode de cinci ruble scoase din bancă în ispititori cârnați alcătuiți din zece sau douăzeci de monede sclipitoare, de care-mi pot îngădui să-mi amintesc cu o plăcere estetică acum, când mândria mea rănită de emigrant aparține de asemenea trecutului). N-am avut probleme nici cu minunatul nostru Ustin, extrem de ușor de mituit, care răspundea la telefonul nostru de la parter, al cărui număr era 24-43, *dvațati cetîre sorok tri* ; răspundea prompt că mă doare în gât. Apropo, mă întreb ce s-ar întâmpla dacă aș cere o convorbire internațională chiar acum, de la telefonul de pe biroul meu ? Nu răspunde ? Nu există numărul ? Nu există țara ? Sau voi auzi glasul lui Ustin rostind *„moio pocitenieție !“* (îndatoritorul diminutiv de la „respectele mele“) ? Există, la urma urmelor, slavi și kurzi, trecuți bine de vârsta de o sută cincizeci de ani, cărora li s-a făcut multă publicitate. Telefonul din biroul tatei (584-51) nu era în cartea de telefon, și dirigintele meu, încercând să afle adevărul despre îmbolnăvirile mele, nu s-a lămurit niciodată, deși uneori lipseam trei zile la rând.

Ne plimbam pe sub ajurul alb al aleilor proslăvite în versuri din parcurile publice. Ne înghesuiam unul într-altul

pe băncile reci – după ce dădeam jos stratul neted de omăt de pe ele și apoi ne scoteam mănușile incrustate cu zăpadă. Bântuiam muzeele. Acestea erau adormite și pustii în dimineţile zilelor de lucru și foarte calde, în contrast cu ceaţa glacială și cu soarele ei roșu, care stătea suspendat, ca o lună îmbujorată, la ferestrele dinspre răsărit. Acolo, căutam sălile dosnice și liniștite, surogatele mitologice la care nimeni nu se uita, gravurile, medaliile, exponate paleografice, „Povestea Tiparului" – sărmane exponate ca acestea. Cea mai grozavă descoperire a noastră a fost – cred – o mică încăpere unde se ţineau măturile și scările; dar o stivă de rame goale care a început brusc să alunece și să se prăvălească în întuneric a atras un iubitor de artă curios și am luat-o la fugă. Ermitajul, Luvrul St. Petersburg-ului, ne oferea cotloane plăcute, mai ales într-un anumit hol de la parter, printre vitrinele cu scarabei, din spatele sarcofagului lui Nana, înaltul preot al lui Ptah. În Muzeul Rus al Împăratului Alexandru III, două săli (numerele 30 și 31, în colţul dinspre nord) care găzduiau tablourile respingător de academice ale lui Șișkin (*Luminiș într-o pădure de pini*) și ale lui Harlamov (*Cap de tânără ţigancă*) ne-au oferit un pic de intimitate prin prezenţa unor șevalete cu desene – până când un veteran al campaniei turcești, cu gură spurcată, ne-a amenințat că o să cheme poliţia. De la aceste mari muzee am avansat la unele mai mici, de pildă Muzeul Suvorov, din care îmi amintesc o sală foarte tăcută, plină de armuri și tapiserii vechi, flamuri de mătase sfâșiate și mai multe manechine cu peruci, cu cizme grele și uniforme verzi stând de strajă deasupra noastră. Dar oriunde ne duceam, invariabil, după câteva vizite, un paznic bătrân, cu ochi urduroși și cu papuci de pâslă devenea bănuitor și trebuia să ne transferăm patima consumată pe furiș în altă parte – la Muzeul Pedagogic, la Muzeul Caleștilor Curţii Regale sau la un mic muzeu cu hărţi vechi, nemenţionat în ghiduri – și apoi, din nou, în frig, pe o stradă cu porţi maiestuoase și lei verzi cu belciuge în fălci, în peisajul de iarnă stilizat din „Lumea artei", *Mir Iskustva* – Dobujinski, Alexandre Benois – atât de drag mie pe vremea aceea.

La sfârșitul după-amiezilor ne așezam pe ultimul rând de scaune în unul dintre cele două cinematografe (Pariziana și Piccadilly) de pe bulevardul Nevski. Arta progresa. Valurile mării erau vopsite într-un albastru bolnăvicios și, în timp ce năvăleau, lovindu-se înspumate de o stâncă neagră din amintirile mele (Rocher de la Vierge, Biarritz – ce ciudat este – mă gândeam – că revăd plaja copilăriei mele cosmopolite), o mașinărie specială imita zgomotul valurilor, producând un fel de clipoceală care nu prea reușea să se sincronizeze cu scena respectivă, acompaniind trei-patru secunde secvența următoare – o înmormântare animată, de pildă, sau niște prizonieri de război zdrențăroși însoțiți de dichisiții învingători. De cele mai multe ori, titlul filmului principal era un citat dintr-un poem sau un cântec cunoscut și putea fi foarte lung, de pildă *Crizantemele nu mai înfloresc în grădină* sau *Inima ei era o jucărie în mâinile lui și ca o jucărie s-a sfărâmat.* Vedetele feminine aveau frunți înguste, sprâncene magnifice, ochi umbriți de gene bogate. Actorul preferat al zilei era Mojuhin. Un regizor celebru achiziționase în împrejurimile Moscovei un conac cu coloane albe (destul de asemănător cu cel al unchiului meu) și acesta apărea în toate filmele pe care le făcea. Mojuhin venea spre conac într-o sanie elegantă și își fixa privirea de oțel asupra unei ferestre luminate, în timp ce un mic mușchi devenit celebru îi zvâcnea sub pielea întinsă a fălcii.

Când nu mai erau muzee și cinematografe care să ne găzduiască și abia se lăsase noaptea, nu ne mai rămânea decât să explorăm pustietatea celui mai mohorât și mai enigmatic oraș din lume. Umezeala glacială de pe genele noastre metamorfoza felinarele solitare de pe stradă în vietăți marine cu țepi prismatici. În timp ce traversam piețele vaste, diverse fantome arhitectonice se înălțau brusc, tăcute, în fața noastră. Ne treceau fiori reci, în general provocați nu de înălțime, ci de adâncime – aveam senzația că ni se deschide o prăpastie la picioare – când niște pilaștri monolitici impunători, din granit lustruit (lustruit de sclavi, apoi din nou de lună și

rotindu-se încetişor în hăul lustruit al nopţii) ţâşneau deasupra noastră pentru a susţine misterioasele rotunjimi ale catedralei Sf. Isaac. Ne opream, cum ar fi, la marginea abisului căscat lângă acei masivi periculoşi din piatră şi metal şi, cu mâinile înlănţuite, cuprinşi de o groază liliputană, ne întindeam gâturile ca să privim cum se ridică în calea noastră alte perspective uriaşe – cei zece atlanţi gri-lucios ai porticului unui palat, un vas uriaş de porfir lângă poarta de fier a unei grădini sau acea enormă coloană cu un înger negru în vârf care mai degrabă bântuia decât împodobea Piaţa Palatului scăldată în razele lunii şi se înălţa tot mai sus, încercând în van să ajungă la postamentul acelui *Exegi monumentum* al lui Puşkin.

Ea a susţinut ulterior, în rarele ei momente de proastă dispoziţie, că dragostea noastră nu rezistase încordării acelei ierni; se ivise o fisură, spunea ea. În tot răstimpul acelor luni, continuasem să-i închin versuri, scrise pentru ea, despre ea, câte două sau trei poezii pe săptămână; în primăvara anului 1916 le-am publicat într-o culegere şi am fost îngrozit când ea mi-a atras atenţia asupra unui lucru pe care nu-l observasem când alcătuisem volumul. Există în el aceeaşi fisură de rău augur, acea banală notă cavernoasă, acea insinuare credibilă că dragostea noastră era condamnată, de vreme ce nu putea recepta niciodată miracolul primelor clipe, foşnetul şi forfota acelor tei în ploaie, compasiunea câmpurilor sălbatice. Pe lângă asta – dar nici unul dintre noi nu-şi dădea seama pe atunci – poeziile mele erau nişte încercări juvenile, lipsite de orice merit şi n-ar fi trebuit să fie niciodată puse în vânzare. Cartea (mai există din păcate un exemplar din ea în „fondul secret" al Bibliotecii Lenin din Moscova) a meritat să ajungă o pradă în ghearele celor câţiva cronicari care au consemnat-o în nişte periodice obscure. Profesorul meu de literatură din şcoală, Vladimir Hippius, un poet de prima mână, dar cam ezoteric, pentru care aveam o mare admiraţie (o depăşea după părerea mea, ca talent, pe vara lui mult mai cunoscută, Zinaida Hippius, poetesă şi critic) a adus un

exemplar în clasă și a provocat ilaritatea delirantă a celor mai mulți colegi ai mei, aplicând sarcasmul lui usturător (era un bărbat fioros, cu păr roșcat) celor mai romantice versuri ale mele. La o ședință a Fondului Literar, celebra lui verișoară l-a rugat pe tata, care era președinte, să-mi spună să nu mă fac cumva vreodată scriitor. Un gazetar bine intenționat, sărman și lipsit de talent, care avea motive să-i fie recunoscător tatei, a scris un articol oribil de entuziast despre mine, vreo cinci sute de rânduri debordând de elogii dezgustătoare; a fost interceptat la timp de tata și îmi amintesc cum scrâșneam amândoi din dinți și gemeam în timp ce citeam manuscrisul – era ritualul adoptat de familia noastră când avea de-a face cu ceva de prost gust sau cu *gafa* cuiva. Povestea asta m-a lecuit definitiv de orice preocupare pentru gloria literară și a fost probabil cauza acelei indiferențe aproape patologice, dar nu întotdeauna justificate, față de cronicile care în anii următori m-au privat de emoțiile pe care se spune că le trăiesc majoritatea scriitorilor.

Acea primăvară a anului 1916 o văd ca pe o primăvară petersburgheză tipică, atunci când îmi amintesc imagini ca acestea: Tamara purtând o pălărie albă nefamiliară, printre spectatorii unei obositoare partide de fotbal interșcolar, în care, în duminica aceea, un noroc extraordinar m-a ajutat să reținn nenumărate mingi; sau un fluture *Camberwell Beauty*, exact de aceeași vârstă cu idila noastră, încălzindu-și la soare aripile negre vătămate, cu marginile înălbite de hibernare, pe speteaza unei bănci din Grădina Alexandrovski; sau dangătele clopotelor catedralei în aerul tăios, deasupra albastrului întunecat al apelor unduitoare ale Nevei, eliberate cu voluptate de ghețari; iarmarocul din zloata presărată cu confetti de pe bulevardul Gărzii Călare în Săptămâna Mâțișorilor, cu vacarmul lui de scheunături și pocnituri, cu jucăriile lui de lemn, cu strigătele vânzătorilor de rahat și cu acei diavoli cartezieni denumiți *amerikanskie jiteli* („locuitori americani") – minusculi spiriduși din sticlă care se ridică și coboară în niște tuburi de sticlă umplute cu alcool roz sau cu nuanțe liliachii,

imitându-i pe americanii adevăraţi (deşi epitetul avea noţiunea de „străin") din cuştile de ascensor ale zgârie-norilor transparenţi surprinşi în momentul când luminile din birouri se topesc în cerul verzui. Agitaţia de pe străzi te îmbăta de dorul pădurilor şi al câmpiilor. Tamara şi cu mine eram nerăbdători să ne întoarcem în vechile noastre refugii, dar toată luna aprilie mama ei a oscilat între alternativa de a închiria aceeaşi vilă şi aceea de a face economie rămânând la oraş. În cele din urmă, cu o anumită condiţie (acceptată de Tamara cu tăria micii sirene a lui Andersen), vila a fost închiriată şi imediat ne-a învăluit o vară superbă şi iat-o pe Tamara mea, fericită, ridicându-se pe vârfuri, încercând să tragă o creangă de racemosa pentru a-i culege fructele zbârcite, în timp ce toată lumea copacilor se învârteşte pe orbita ochilor ei surâzători şi, sub braţul ridicat, se formează pe rochiţa galbenă din şantung natural o pată închisă la culoare, din cauza efortului făcut în soare. Ne-am rătăcit în păduri pline de muşchi, ne-am scăldat într-un lac de basm şi ne-am jurat dragoste eternă pe coroniţele de flori, pe care-i plăcea să le împletească, asemenea tuturor micilor sirene rusoaice, şi, la începutul toamnei, s-a mutat la oraş în căutarea unei slujbe (aceasta era condiţia pusă de mama ei), iar pe parcursul lunilor următoare n-am văzut-o deloc, fiind angrenat în acel gen de experienţe variate pe care credeam că orice *littérateur* rafinat trebuie să le caute. Intrasem deja într-o fază extravagantă de sentimente şi senzualitate, care a durat vreo zece ani. Privind această fază din turnul meu (actual), mă văd ca o sută de tineri diferiţi deodată, toţi curtând o singură fată care se schimbă mereu, într-o serie de legături amoroase simultane sau suprapuse, unele încântătoare, altele sordide, de la aventuri de o noapte până la complicaţii şi disimulări de durată, cu rezultate artistice foarte slabe. Nu numai că această experienţă este îndoielnică, şi umbrele acelor fermecătoare doamne îmi sunt inutile acum, când îmi reconstitui trecutul, dar ea determină o defocalizare enervantă pentru că, oricât mi-aş potrivi lentilele memoriei, nu-mi pot aminti

cum m-am despărțit de Tamara. Poate că această neclaritate are un alt motiv: ne despărțiserăm de prea multe ori până atunci. În ultima vară petrecută la țară, ne despărțeam pentru totdeauna după fiecare întâlnire secretă când, în bezna fluidă a nopții, pe acel vechi pod de lemn dintre luna camuflată și râul acoperit de ceață, îi sărutam pleoapele umede și calde, fața răcorită de ploaie și apoi imediat mă întorceam ca să-mi mai iau o dată rămas-bun de la ea – apoi lungul urcuș împleticit, în întuneric, când picioarele mele pedalau încet și cu trudă, încercând să presez bezna monstruos de rezistentă și de mobilă care refuza să fie supusă de picioarele mele.

Îmi amintesc totuși cu o claritate sfâșietoare o anumită seară din vara anului 1917 când, după o iarnă în care n-am înțeles de ce am fost despărțiți, am întâlnit-o întâmplător pe Tamara într-un tren suburban. Timp de câteva minute, între două opriri, pe coridorul unui vagon care se zgâlțâia și zdrăngănea, am stat unul lângă celălalt, eu – extrem de stingherit, copleșit de regrete, ea – consumând un pachet de ciocolată, rupând metodic câte o bucățică tare din ea și vorbind despre biroul unde lucra. De o parte a șinelor, deasupra smârcurilor albăstrui, fumul întunecat al turbei care ardea se îmbina cu focul mocnit al epavei unui imens apus de soare chihlimbariu. Cred că se poate dovedi prin consemnările publicate că Aleksandr Blok descria chiar atunci în jurnalul lui fumul de turbă pe care l-am văzut eu și epava cerului. A existat ulterior în viața mea o perioadă când aș fi considerat poate că toate acestea au fost relevante pentru ultima privire aruncată Tamarei, când s-a întors pe scară, privindu-mă peste umăr, înainte de a coborî în mica gară învăluită în lumina crepusculară cu parfum de iasomie, în care greierii își făceau de cap; dar astăzi nici o notă marginală străină nu poate întuneca puritatea acelei dureri.

3

La sfârșitul anului, imediat ce Lenin a preluat puterea, bolșevicii au subordonat totul menținerii puterii și atunci și-a început uluitoarea carieră regimul vărsărilor de sânge, al lagărelor de concentrare și al ostaticilor. Pe atunci, mulți credeau că se poate lupta împotriva bandei lui Lenin și că se pot salva cuceririle Revoluției din Martie. Tata, fiind ales în Adunarea Constituantă care, în faza sa preliminară, s-a străduit să împiedice întărirea sovietelor, s-a hotărât să stea cât mai mult timp la St. Petersburg, trimițându-și însă numeroasa familie în Crimeea, o zonă încă liberă (această libertate a mai dăinuit doar câteva săptămâni). Am călătorit în două grupuri, fratele meu și cu mine plecând separat de mama și de cei trei copii mai mici. Trecuse o săptămână plicticoasă de când se născuse epoca sovietică; încă mai apăreau ziare liberale; tata ne-a condus la gara Nikolaevski și, așteptând împreună cu noi, s-a instalat la o masă într-un colț al bufetului pentru a scrie imperturbabil, cu scrisul lui curgător, „divin" (cum spuneau zețarii, minunându-se de absența corecturilor), un articol de fond pentru muribundul ziar *Rech* (sau poate pentru o publicație scoasă de urgență) pe acele fâșii speciale de hârtie liniată care corespundeau cu coloanele de tipar. Din câte îmi amintesc, principalul motiv pentru care fratele meu și cu mine am fost expediați atât de prompt era pericolul de a fi încorporați în noua armată „Roșie", dacă rămâneam în oraș. Mă enerva să mă duc într-o regiune fascinantă, la mijloc de noiembrie, mult timp după ce se încheiase sezonul fluturilor, întrucât nu m-am priceput niciodată să scotocesc după pupe (deși, în cele din urmă, am găsit câteva sub un stejar mare în grădina noastră din Crimeea). Enervarea s-a transformat în disperare când, după ce a făcut câte o cruce mică pe fața fiecăruia dintre noi, tata a adăugat pe un ton destul de degajat că este foarte posibil *ves ma vozmoșno*, să nu ne mai vadă niciodată; după care silueta lui îmbrăcată cu

un trenci, cu șapcă kaki pe cap și cu servieta sub braț, a dispărut în ceața produsă de aburi.

Lunga călătorie spre sud a început suportabil; radiatoarele încă zumzăiau, lămpile erau încă intacte în vagonul de dormit de clasa întâi din trenul Petrograd-Simferopol, o cântăreață destul de celebră cu un machiaj de scenă, ținând la piept un buchet de crizanteme înfășurat în hârtie maro, stătea pe culoar, bătând tactul pe pervaz, culoar pe care cineva umbla și făcea cu mâna în timp ce trenul începea să se deplaseze, fără nici o zgâlțâitură care să indice că părăseam pentru totdeauna cenușiul oraș. Dar curând după Moscova, s-a terminat cu tot confortul. În mai multe puncte ale înaintării noastre plicticos de lente, trenul, inclusiv vagoanele de dormit, a fost invadat de soldați mai mult sau mai puțin bolșevizați care se întorceau acasă de pe front (li se spunea „dezertori" sau „eroi roșii", în funcție de vederile politice ale persoanei respective). Fratele meu și cu mine ne amuzam încuindu-ne în compartiment și dejucând astfel orice tentativă de a fi deranjați. Mai mulți soldați care călătoreau pe acoperiș ne ajutau să ne distrăm și mai bine, încercând să folosească, fără succes, ventilatorul compartimentului nostru ca toaletă. Fratele meu, care era un actor de primă mână, a reușit să simuleze toate simptomele unui caz grav de tifos, ceea ce ne-a folosit când, în sfârșit, ușa a cedat. În zorii celei de-a treia zile, la o scurtă oprire, am profitat de o perioadă de acalmie a acelei vesele activități, ca să iau o gură de aer curat. M-am deplasat încetișor pe culoarul aglomerat, călcând peste trupurile bărbaților care sforăiau și am coborât din tren. O ceață lăptoasă plutea peste peronul unei gări anonime – eram pe undeva, în apropiere de Harkov. Purtam ghetre și o pălărie derby. Bastonul pe care-l țineam în mână, un obiect de colecție ce aparținuse unchiului Ruka, era din lemn de culoare deschisă cu frumoase pete maronii, iar mânerul era un glob neted, roz, de coral, incastrat într-o coroniță de aur. Dacă aș fi fost unul dintre tragicii vagabonzi care stăteau ascunși în ceața de pe peronul unde un tânăr filfizon firav se

fâțâia încoace și-ncolo, n-aș fi rezistat tentației de a-l lichida. Tocmai când mă pregăteam să mă urc în tren, acesta a pornit smucindu-se; piciorul mi-a alunecat, și bastonul a zburat sub roți. Nu țineam în mod special la acel obiect (de fapt, chiar l-am pierdut din neglijență peste câțiva ani), dar, fiind observat, scânteia acelui *amour propre* al adolescenților m-a împins să fac ceea ce nu-mi pot imagina că ar face persoana mea acum. Am așteptat să treacă unul, două, trei vagoane (trenurile rusești erau celebre pentru încetineala cu care luau viteză) și când, în sfârșit, la ultimul, au ieșit la iveală șinele, mi-am luat bastonul dintre ele și am gonit după tamponul care se îndepărta ca într-un coșmar. Un braț vânjos de proletar m-a pus de acord cu regulile ficțiunii sentimentale (și nu cu cele ale marxismului), ajutându-mă să sar în tren. Dacă aș fi rămas jos, acele reguli ar fi rămas valabile, întrucât aș fi fost aproape de Tamara, care în perioada aceea se mutase și ea în sud și locuia într-un cătun ucrainean la mai puțin de o sută cincizeci de kilometri de scena acelui incident ridicol.

4

Am aflat pe neașteptate unde era Tamara la o lună și ceva după ce am sosit în sudul Crimeii. Familia mea s-a stabilit în apropiere de Ialta, la Gaspra, lângă satul Koreiz. Totul mi se părea complet străin; mirosurile nu erau rusești, sunetele nu erau rusești, răgetul de măgar al muezinului care psalmodia în fiecare seară din minaretul satului (un turn zvelt, albastru, care se profila pe cerul de culoarea piersicii) era categoric un sunet al Bagdadului. Și iată-mă stând pe un drum de călăreți calcaros lângă albia calcaroasă a unui râu, în care peste pietrele ovale șerpuiau niște firișoare de apă – iată-mă acolo, ținând în mână o scrisoare de la Tamara. Priveam abruptii munți Iaila, acoperiți până la

culmile stâncoase cu pini taurini întunecați ca o blană de caracul; priveam fâșia de vegetație perenă, de maquis, dintre munte și mare; priveam cerul roz translucid, pe care strălucea un sfios crai nou, alături de care era o singură stea jilavă; și toată această scenă artificială mi s-a părut desprinsă dintr-o ediție frumos ilustrată, dar din păcate prescurtată, a *Celor o mie și una de nopți*. Dintr-odată am simțit toată tristețea exilului. Există desigur antecedentul lui Pușkin – Pușkin care hoinărise aici în exil, printre chiparoșii și dafinii aclimatizați –, dar, deși eram poate influențat și de elegiile lui, nu cred că exaltarea mea era jucată. De atunci încolo, timp de mai mulți ani, până ce scriind un roman m-am eliberat de acea emoție fertilă, am asociat pierderea țării mele cu pierderea dragostei mele.

Între timp, viața familiei mele se schimbase, eram complet ruinați. Cu excepția câtorva bijuterii îndesate bine în spațiul normal al unui flacon de talc, nu mai aveam absolut nimic. Dar aceasta era o chestiune minoră. Guvernul tătar local fusese înlăturat de la putere de un Soviet nou-nouț și am fost supuși scandalosului și umilitorului sentiment de nesiguranță. În timpul iernii 1917-1918 și al unei bune părți din primăvara însorită și vântoasă din Crimeea, moartea absurdă ne dădea târcoale. La două zile, pe cheiul alb de la Ialta (unde, după cum vă amintiți, „Doamna cu cățelul" a lui Cehov și-a pierdut lornieta în mulțimea de vilegiaturiști), diverși oameni inofensivi, după ce li se atașau în prealabil greutăți la picioare, erau împușcați de durii marinari bolșevici, importați din Sevastopol în acest scop. Tata, care nu era inofensiv, ajunsese între timp la noi, după câteva aventuri periculoase și, în acea regiune a specialiștilor în boli de plămâni, adoptase travestiul unui medic, fără a-și schimba numele („simplu și elegant" – cum ar fi spus un comentator de șah despre o mutare corespunzătoare pe tablă). Locuiam într-o vilă discretă pe care o prietenă generoasă, contesa Sofia Panin, ne-o pusese la dispoziție. În anumite nopți, când se întețeau zvonurile despre apropierea unor asasini, bărbații familiei făceau cu

rândul de pază. Umbrele zvelte ale frunzelor de leandru se mişcau cu prudenţă în adierea brizei marine de-a lungul unui zid palid, de parcă ar fi arătat spre ceva, făcând paradă că acţionau pe furiş. Aveam o puşcă de vânătoare şi un automat belgian şi ne străduiam să ignorăm decretul conform căruia orice persoană care deţinea ilegal arme de foc era executată pe loc.

Soarta ne-a tratat cu blândeţe; nu s-a întâmplat altceva mai grav decât şocul pe care l-am suferit în miezul unei nopţi de ianuarie, când o siluetă de tâlhar înveşmântată în piele şi blană s-a furişat printre noi – dar s-a dovedit a fi doar fostul nostru şofer, Ţiganov, care nu pregetase să facă tot drumul de la St. Petersburg, pe tampoane şi în vagoane de marfă, prin imensa pustietate îngheţată a Rusiei, numai pentru a ne aduce o bine-venită sumă de bani trimisă pe neaşteptate de un bun prieten. Ne-a adus şi corespondenţa sosită la adresa noastră din St. Petersburg; în ea era şi o scrisoare de la Tamara. După o şedere de o lună, Ţiganov a declarat că peisajul Crimeii îl plictiseşte şi a plecat – pe lungul drum de întoarcere spre nord, cu un sac mare pe umăr, conţinând diverse obiecte pe care i le-am fi dăruit bucuroşi, dacă am fi ştiut că şi le doreşte (cum ar fi o presă pentru pantaloni, tenişi, cămăşi de noapte, un ceas deşteptător, un fier de călcat şi alte lucruri ridicole pe care le-am uitat) şi a căror lipsă ar fi ieşit la iveală treptat, dacă n-ar fi fost semnalată, cu râvnă vindicativă, de o slujnică anemică ai cărei nuri palizi fuseseră de asemenea cuceriţi de el. Destul de ciudat, ne convinsese să transferăm pietrele preţioase ale mamei din flaconul de talc (pe care-l descoperise imediat) într-o groapă săpată în grădină sub un stejar mlădios – şi acolo au rămas şi după plecarea lui.

Apoi, într-o zi de primăvară a anului 1918, când puful roz al florilor de migdali însufleţea versanţii mohorâţi ai munţilor, bolşevicii au dispărut, fiind înlocuiţi de o armată germană ciudat de tăcută. Ruşii patrioţi erau sfâşiaţi între senzaţia de uşurare animalică de a fi scăpat de călăii băştinaşi şi

necesitatea de a recunoaşte că îşi datorează izbăvirea unor invadatori străini – şi pe deasupra germani. Aceştia pierdeau însă războiul în Vest şi veneau la Ialta în vârful picioarelor, zâmbind sfioşi, o armată de fantome cenuşii pe care un patriot o putea ignora cu uşurinţă, şi ignorată era, cu excepţia chicotelilor provocate de apariţia timidelor plăcuţe cu „Nu călcaţi pe iarbă" de pe peluzele parcurilor. Două luni mai târziu, după ce au reparat frumuşel instalaţiile de apă din diversele vile evacuate de comisari, germanii au dispărut şi ei; Albii se scurgeau dinspre răsărit şi în curând au început să lupte împotriva Armatei Roşii, care ataca Crimeea dinspre nord. Tata a devenit ministru de Justiţie în Guvernul Regional instalat la Simferopol, şi familia lui a fost instalată lângă Ialta, la Livadia, fostul domeniu al ţarului. O veselie impertinentă şi agitată provocată de cucerirea câtorva oraşe de către Albi a readus, într-o versiune vulgarizată, bucuriile anilor de pace. Localurile făceau afaceri minunate. Toate genurile de teatru prosperau. Într-o dimineaţă, pe un drum de munte, am întâlnit brusc un bizar cavaler, înveşmântat într-un costum cerchez, cu faţa transpirată, încordată, vopsită într-un galben straniu. Îşi tot smucea furios calul care, fără să-l bage în seamă, o pornise în jos pe o cărare abruptă, cu un pas ciudat de hotărât, ca o persoană care părăseşte jignită o petrecere. Mai văzusem cai fugind dintr-un loc, dar nu mai văzusem niciodată unul ştergând-o la pas şi mirarea mea a crescut în mod plăcut când l-am recunoscut în nefericitul călăreţ pe Mojuhin, pe care Tamara şi cu mine îl admiraserăm de atâtea ori pe ecran. Filmul *Hadji Murad* (după povestirea lui Tolstoi despre acea căpetenie vitează care hălăduia călare prin munţi) se turna pe păşunile acelui lanţ muntos. „Opreşte afurisitul ăla de animal! (*Derjite prokliatoe jivotnoe!*)" rosti el printre dinţi când mă văzu, dar în acelaşi moment, într-o avalanşă de pietre care se sfărâmau şi trosneau, doi tătari autentici au coborât în fugă să-l salveze, şi eu am plecat agale mai departe, cu plasa mea pentru fluturi, spre stâncile de mai sus, unde mă aştepta specia euxină a fluturelui *Hippolyte Grayling*.

În acea vară a anului 1918, o mică oază amărâtă a tinereţii ispitite de miraje, fratele meu şi cu mine frecventam prietenoasa şi excentrica familie care deţinea moşia Oleiz, de pe ţărmul mării. Am legat curând o prietenie zeflemitoare cu Lidia T., care era de aceeaşi vârstă cu mine. În jurul nostru era întotdeauna mult tineret; tinere frumoase cu membre bronzate şi brăţări pe mâini, un cunoscut pictor cu prenumele Sorin, actori, un balerin, ofiţeri veseli din Armata Albă, dintre care câţiva au murit la puţin timp după aceea, şi ba cu petrecerile de pe plajă, ba cu petreceri cu pături pe noi, cu artificii, cu o mare scăldată în lumina lunii şi o cantitate frumuşică de Muscat Lunel din Crimeea, hârjoneala amoroasă era în toi; şi, între timp, pe acest fundal frivol, decadent şi întru câtva ireal (care – îmi făcea plăcere să cred – reconstituia atmosfera vizitei lui Puşkin în Crimeea, cu un secol în urmă), Lidia şi cu mine practicam un joc de oază născocit de noi. Ideea care stătea la baza lui era parodierea unei abordări biografice, proiectată – ca să zicem aşa – în viitor, transformând astfel prezentul amăgitor într-un fel de trecut încremenit, aşa cum ar fi el văzut de un memorialist senil care îşi aminteşte, ca printr-o ceaţă neputincioasă, cum a cunoscut un mare scriitor când amândoi erau tineri. De pildă, ori Lidia, ori eu (care din noi se întâmpla să aibă inspiraţie) spunea – să zicem – pe terasă, după cină: „Scriitorului îi plăcea să iasă pe terasă după cină" sau „O să-mi amintesc întotdeauna remarca făcută într-o noapte caldă de V.V.: «Este, într-adevăr» – a observat el – «o noapte caldă»"; sau şi mai stupid: „Avea obiceiul să-şi aprindă ţigara înainte de a o fuma" – toate acestea rostite cu înflăcărare, pe un ton grav şi nostalgic, care atunci ni se părea comic şi inofensiv; dar acum – acum mă surprind întrebându-mă dacă nu cumva tulburam fără să ne dăm seama un demon duşmănos şi arţăgos.

Pe tot parcursul acelor luni, ori de câte ori un sac cu corespondenţă reuşea să ajungă din Ucraina la Ialta, sosea o scrisoare de la Cynara mea. Nu există mister mai mare decât

modul în care scrisorile, aflate sub ocrotirea unor poştaşi inimaginabili, circulă prin ciudata harababură a unui război civil; dar ori de câte ori, din cauza acelei harababuri, corespondenţa noastră era întreruptă, Tamara se comporta de parcă ar fi aşezat livrarea corespondenţei în aceeaşi categorie cu fenomene naturale obişnuite – cum ar fi vremea sau mareea, care nu sunt afectate de îndeletnicirile omeneşti – şi mă acuza că nu-i răspund, când de fapt în acele luni n-am făcut altceva decât să-i scriu şi să mă gândesc la ea – în ciuda multor trădări.

5

Fericit este romancierul care reuşeşte să introducă o scrisoare de dragoste adevărată, primită în tinereţe, într-o operă de ficţiune, înfigând-o în ea ca un glonţ curat în carnea flască, şi punând-o acolo la adăpost, printre vieţile contrafăcute. Mi-aş fi dorit să fi păstrat toată corespondenţa noastră în felul acesta. Scrisorile Tamarei erau o evocare plastică a peisajului rural pe care noi îl cunoşteam atât de bine. Ele erau într-un sens o replică antifonică extrem de clară la poeziile mult mai puţin expresive pe care i le dedicasem odinioară. Prin cuvinte deloc pretenţioase, al căror secret nu reuşesc să-l descopăr, proza ei de liceană izbutea să evoce cu o forţă răscolitoare fiecare adiere cu miros de frunze umede, fiecare fir de ferigă ruginie a toamnei din ţinuturile din jurul St. Petersburg-ului. „De ce eram atât de bucuroşi când ploua?" a întrebat ea într-una din ultimele ei scrisori, întorcându-se parcă la izvorul pur al retoricii. *„Boje moi"* (*mon Dieu* – mai degrabă decât Dumnezeule), unde a dispărut această îndepărtată, luminoasă, strălucitoare, îndrăgită: *Vsio eto daliokoe, svetloe, miloe*? (În rusă nu este nevoie de subiect aici, pentru că toate sunt adjective neutre care joacă rolul unor substantive abstracte, pe o scenă goală, într-o lumină discretă.)

Tamara, Rusia, păduri sălbatice avansate la demnitatea de vechi grădini, mestecenii și brazii nordici, imaginea mamei aplecându-se în genunchi ca să sărute pământul de fiecare dată când ne întorceam de la oraș la țară pentru a petrece vara, *et la montagne et le grand chêne*[1] – acestea au fost lucrurile pe care într-o bună zi soarta le-a vârât alandala într-o boccea și le-a aruncat în mare, rupându-mă complet de adolescența mea. Mă întreb însă dacă sunt mai privilegiate acele destine anesteziate, de pildă acea continuitate lină, stabilă a vieții dintr-un mic oraș, cu primitiva sa lipsă de perspectivă, unde la cincizeci de ani mai locuiești încă în casa cu șindrilă din copilărie și, de fiecare dată când se face curățenie în pod, dai peste același teanc de cărți vechi de școală, maronii, stând laolaltă printre acumulări ulterioare de obiecte moarte, și unde, în diminețile de duminică din timpul verii, soția ta se oprește pe trotuar ca să suporte un minut-două conversația acelei femei din familia McGee, oribilă, limbută, vopsită, în drum spre biserică în 1915, frumoasa și zburdalnica Margaret Ann de odinioară, cu gura mirosind plăcut a mentă și cu degete îndemânatice.

Ruptura din destinul meu îmi produce retrospectiv o puternică sincopă pe care n-aș fi vrut s-o ratez pentru nimic în lume. De la acel schimb de scrisori cu Tamara, dorul de casă a devenit pentru mine o chestiune personală concretă. În momentul de față, imaginea mentală a covorului de iarbă de pe Iaila sau a unui canion din Urali sau a straturilor de sare din regiunea Aral mă afectează la fel de puțin, la nivel nostalgic sau patriotic, ca, de pildă, statul Utah ; dar arată-mi orice, pe orice continent, care să semene cu împrejurimile St. Petersburg-ului, și inima mea se topește. Nici nu-mi pot imagina ce-ar însemna cu adevărat să revăd meleagurile mele de odinioară. Uneori mă închipui revizitându-le cu un pașaport fals, sub un alt nume. Ar fi posibil.

---

1. Muntele și falnicul stejar (în fr. în orig.) – aluzie la un vers al unei romanțe populare din Auvergne, reprodusă de Chateaubriand în *Les aventures du dernier Abencérage* (n.r.).

Dar nu cred că o voi face vreodată. Am visat asta prea mult timp în zadar. Tot așa, în cea de-a doua jumătate a ședерii mele de șaisprezece luni în Crimeea, am plănuit atâta timp să mă înrolez în armata lui Denikin, nu atât în intenția de a năvăli în zăngănit de arme pe cai cu măști de oțel în mahalalele pietruite ale St. Petersburg-ului (visul sărmanului meu Iuri), ci pentru a ajunge în satul ucrainean unde se refugiase Tamara, încât armata încetase să existe când eu în sfârșit m-am hotărât. În martie 1919, Roșii au pătruns în nordul Crimeii și a început o grabnică evacuare a grupurilor antibolșevice prin diferite porturi. Pe o mare sticloasă, în golful Sevastopolului, sub rafalele sălbatice ale mitralierelor de pe țărm (trupele bolșevice tocmai capturaseră portul), familia mea și cu mine am pornit spre Constantinopole și Pireu pe un mic vas grecesc, nu prea grozav, numit *Nadejda* (Speranța) care transporta fructe uscate. Îmi amintesc că încercam să mă concentrez, în timp ce vasul ieșea șerpuind din golf, asupra unei partide de șah pe care o jucam cu tata – unul din cai nu mai avea cap și o fisă de pocher înlocuia o tură care lipsea – și sentimentul produs de părăsirea Rusiei era total eclipsat de chinuitorul gând că, fără Roșii sau cu Roșii, scrisorile de la Tamara vor continua să sosească, în mod miraculos și inutil, în sudul Crimeii, căutând acolo un destinatar care evadase și vor bate ostenite din aripi ca niște fluturi nedumeriți lăsați în libertate într-o regiune nefamiliară, la o altitudine nepotrivită, într-o floră necunoscută.

Capitolul 13

1

În 1919, o mulțime de Nabokovi – de fapt trei familii – au fugit din Rusia în Europa Occidentală prin Crimeea și Grecia. S-au făcut demersuri pentru ca fratele meu și cu mine să ne ducem la Cambridge cu o bursă acordată mai mult ca o compensație pentru persecuțiile politice decât în semn de recunoaștere a unor merite intelectuale. Restul familiei mele urma să stea un timp la Londra. Cheltuielile de trai urmau să fie acoperite de o mână de bijuterii, pe care Natașa, o bătrână cameristă prevăzătoare, le luase în grabă dintr-un sertar, chiar înainte de plecarea mamei din St. Petersburg, în noiembrie 1917, și le vârâse într-un *nécessaire*, care pentru scurt timp fusese supus înhumării sau poate unei misterioase coaceri într-o grădină din Crimeea. Ne părăsiserăm casa din Nord pentru ceea ce credeam că va fi doar o scurtă așteptare, o oprire prudentă pe marginea sudică a Rusiei, ca o pasăre care-și întrerupe zborul, odihnindu-se pe o creangă ; dar furia noului regim refuza să se domolească. În Grecia, în răstimpul a două luni de primăvară, am umblat în zadar după fluturele *Orange-tip* al lui Gruner, după fluturele *Sulphur* al lui Heldreich, după fluturele *White* al lui Krueper : nu se găseau în acea parte a țării. Pe pachebotul *Cunard Pannonia*, care a părăsit Grecia pe 18 mai 1919 (mai devreme cu douăzeci și unu de ani în ceea ce mă privește) pornind spre New York, dar lăsându-ne la Marsilia, am învățat să dansez foxtrot. Franța a trecut pe lângă noi în zăngănitul trenului prin bezna de tăciune a nopții. Palidul Canal al Mânecii se mai

clătina încă în noi, când trenul Dover-Londra s-a oprit. Imagini repetate înfățișând pete cenușii pe pereții mohorâți ai gării Victoria făceau reclamă săpunului de baie cu care mă spălau în copilărie guvernantele englezoaice. După o săptămână, îmi târșâiam picioarele într-un dans obraz-lângă-obraz, la un bal de binefacere, cu prima mea iubită englezoaică, o fată capricioasă și mlădioasă cu cinci ani mai mare decât mine.

Tata mai vizitase Londra – ultima dată în februarie 1916, când, împreună cu cinci alți reprezentanți de marcă ai presei ruse, fusese invitat de guvernul britanic pentru a lua cunoștință de realizările Angliei în război (care – se spunea – nu erau suficient apreciate de opinia publică din Rusia). În drum spre Anglia, fiind provocat de tata și de Kornei Ciukovski să găsească o rimă pentru Africa, poetul și romancierul Alexei Tolstoi (n-are nici o legătură cu contele Lev Nikolaievici) compusese, deși suferind de rău de mare, fermecătorul cuplet:

Viju palimu i Kafrika
Eto – Afrika.
(Văd un palmier și un mic Kafru. Aceasta-i Africa.)

În Anglia, vizitatorilor li s-a arătat flota. Au urmat, într-o nobilă succesiune, dineuri și discursuri. Oportuna cucerire a Erzerum-ului[1] de către ruși și așteptata introducere a serviciului militar obligatoriu în Anglia („Vreți să fiți martiri și voi sau așteptați până pe 2 martie?", după cum se exprimau afișele), prin jocuri de cuvinte, furnizând vorbitorilor subiecte grase. A avut loc un banchet oficial prezidat de Sir Edward Grey și un interviu comic cu George al V-lea pe care Ciukovski, *l'enfant terrible* al grupului, insistase să-l întrebe dacă-i plac operele lui Oscar Wilde – *zăooarks of Oald.* Regele, pe care-l deruta accentul anchetatorului lui și care nu se omorâse niciodată cu lectura, a parat elegant lovitura, interesându-se dacă oaspeților lui le plăcea ceața londoneză (mai târziu,

1. Oraș în Turcia.

Ciukovski va cita victorios această întâmplare ca ilustrație a fățărniciei britanice – ostracizarea unui scriitor din cauza moralei lui).

Vizitând recent Biblioteca Publică din New York, am constatat că incidentul mai sus menționat nu figurează în cartea tatei, *Iz Voiuiușicei Anglii,* Petrograd, 1916 (*Raport asupra Angliei în război*) – și într-adevăr nu sunt în această lucrare prea multe mostre ale umorului lui obișnuit, în afară, poate, de descrierea unei partide de badminton (sau poate de *fives*[1]) pe care a jucat-o cu H.G. Wells și o relatare amuzantă a vizitei în niște tranșee din prima linie a frontului din Flandra, unde ospitalitatea a mers până într-acolo încât o grenadă germană a fost lăsată să explodeze la câțiva metri de vizitatori. Înainte de a fi publicat în volum, raportul a apărut în foileton într-un cotidian rus. Acolo tata relatase cu o anumită naivitate caracteristică vechii lumi cum îi dăruise stiloul lui marca Swan amiralului Jellicoe, care i-l luase cu împrumut la masă pentru a da un autograf pe o listă de bucate și îi elogiase penița delicată și fluentă. Această nefericită dezvăluire a mărcii stiloului a fost prompt reflectată în ziarele londoneze printr-o reclamă Mabie, Todd and Co., Ltd., care cita traducerea pasajului și îl înfățișa pe tata înmânând produsul firmei comandantului-șef al marii flote, sub cerul haotic al unei bătălii navale.

Dar acum nu mai erau nici banchete, nici discursuri și nici măcar partide de *fives* cu Wells, care s-a dovedit că nu poate fi convins că bolșevismul nu este altceva decât o formă extrem de brutală și perfecționată de oprimare barbară – la fel de veche precum nisipul deșerturilor – și nicidecum un experiment revoluționar atrăgător prin noutatea lui, cum l-au crezut atâția observatori străini. După câteva luni costisitoare petrecute într-o casă închiriată din Elm Park Gardens, părinții mei, împreună cu cei trei copii mai mici, au părăsit Londra plecând spre Berlin (unde, până la moartea lui, survenită în

1. Joc englezesc cu mingea.

martie 1922, tata a editat împreună cu Iosif Hessen, membru ca și el în Partidul Libertății Poporului, un ziar al emigrației ruse), în timp ce fratele meu și cu mine am plecat la Cambridge – el, la Christ College, eu la Trinity.

2

Am avut doi frați, Serghei și Kirill. Kirill, mezinul familiei (1914-1964), era și finul meu, cum este obiceiul în familiile rusești. Într-o anumită etapă a slujbei de botez, oficiată în salonul casei noastre din Vira, l-am ținut cu duioșie în brațe înainte de a-l preda nașei lui, Ekaterina Dmitrievna Danzas (vara primară a tatei și nepoata colonelului K.K. Danzas, secundul lui Pușkin în duelul care i-a fost fatal). În copilărie, Kirill locuia împreună cu cele două surori ale mele în camerele pentru copii, aflate departe, distinct separate de apartamentele fraților mai mari, atât în casa de la oraș, cât și în conacul de la țară. L-am văzut foarte puțin în răstimpul celor două decenii de expatriere în Europa, perioada 1919-1940, și după aceea deloc, până la următoarea mea vizită în Europa, în 1960, când a urmat o scurtă perioadă de întâlniri foarte vesele și prietenoase.

Kirill a urmat școala la Londra, Berlin și Praga și colegiul la Louvin. S-a căsătorit cu Gilberte Barbanson, belgiancă, a condus (cu umor, dar și cu succes) o agenție de voiaj la Bruxelles și a murit de infarct la München.

Îi plăceau stațiunile de pe litoral și mâncarea bună. Detesta, ca și mine, luptele de tauri. Vorbea cinci limbi. Adora să facă farse. Singura mare realitate a vieții lui a fost literatura, îndeosebi poezia rusă. Versurile lui reflectă influența lui Gumiliov și a lui Hodașevici. A publicat puțin și se ferea întotdeauna să vorbească despre scrierile lui, ca și despre viața lui lăuntrică, pe care o ascundea, persiflând-o.

Fără știrea mea, soția mea a făcut această fotografie în care mă surprinde scriind la un roman în camera noastră de hotel. Hotelul respectiv era l'Etablissement Thermal din Le Bolon, în Est Pyrénées. Data (vizibilă pe calendarul de birou) este 27 februarie 1929. Romanul, *Apărarea Lujin*, are drept subiect o apărare inventată de un șahist nebun. Observați modelul cu pătrățele al feței de masă. Între călimară și scrumiera care dă pe dinafară se poate zări un pachet de Gauloises pe jumătate gol. Fotografii de familie stau sprijinite de cele patru volume ale dicționarului rus al lui Dahl. Un colț al penarului meu solid, maro-închis (un obiect la care am ținut mult, făcut din lemn de stejar, pe care l-am folosit în cei 20 de ani de osteneli literare prin Europa și care poate se găsește încă într-unul din cuferele de la Dean's College, Ithaca), este deja uzat. Mâna cu care scriu ascunde pe jumătate placa pe care sunt așezate foile. În nopțile calde, fluturii de noapte zburau prin fereastra deschisă și poposeau pe peretele luminat din stânga mea. Astfel, am adăugat la colecție câteva exemplare rare de Pugs, într-o condiție excelentă (acestea se află acum într-un muzeu american). Rareori un instantaneu oferă o imagine atât de completă a vieții unui om.

Cu mulți ani înainte, la St. Petersburg, îmi amintesc că mă amuzaseră operele complete ale unui vatman, mai ales fotografia lui în uniformă și cu cizme grele în picioare, cu o pereche de papuci de casă noi pe podea, alături de el, și cu decorațiile militare ale tatălui pe măsuța lângă care poza. O, vatman înțelept; o, fotograf vizionar!

Un instantaneu pe care soția mea ni l-a făcut, mie și fiului nostru de 3 ani, Dmitri (născut în 10 mai 1934), în fața internatului din Mentone (se numea Les Hespérides) în decembrie 1937. Ne-am întors acolo 22 de ani mai târziu. De atunci nu s-a schimbat nimic, decât administratorul și scaunul de pe verandă. Am încercat, desigur, fiorul timpului regăsit; dar nu simt nici o altă emoție specială când revăd astfel de puncte de trecere din istoria emigrației mele prin acele țări în care am ajuns din întâmplare. Îmi aduc aminte că țânțarii de acolo erau groaznici. De-abia stingeam lumina și începea să răsune zumzăitul lor atotcuprinzător, al cărui ritm lent, pașnic se găsea într-un constrast puternic cu viteza satanică a mișcării lor bezmetice. Așteptam gestul făcut pe întuneric, îmi eliberam de sub așternuturi un braț atent – și apoi îmi trăgeam câte o scatoalcă zdravănă peste ureche, iar țiuitul ce urma se împletea cu zumzăitul țânțarului bătând în retragere. Dar apoi, în dimineața următoare, cu câtă nerăbdare mă întindeam după plasa de fluturi atunci când îmi zăream călăul îmbuibat de sânge – un punct negru și dolofan pe albul tavanului!

Din diverse motive, îmi este extrem de greu să vorbesc despre celălalt frate. Întortocheata căutare a fluturelui *Sebastian Knight* (1940), a cărui evoluţie semăna cu cele mai sofisticate mutări de şah, a fost un fleac pe lângă sarcina la care m-am înhămat în prima versiune a acestei autobiografii şi cu care mă confrunt acum. Cu excepţia a două sau trei mici aventuri amărâte pe care le-am schiţat în capitolele anterioare, adolescenţa mea şi a lui s-au intersectat rareori. El este doar o umbră pe fundalul celor mai bogate şi mai detaliate amintiri ale mele. Eu eram cel răzgâiat; el, martorul răsfăţului meu. Născut, prin operaţie cezariană, la zece luni şi jumătate după mine, pe 12 martie 1900, s-a maturizat mai devreme decât mine şi fizic părea mai mare. Ne-am jucat rareori împreună, el fiind indiferent faţă de aproape tot ce îndrăgeam eu – trenuleţe, pistoale de jucărie, Piei Roşii, fluturi roşii. Pe la şase-şapte ani, a făcut pentru Napoleon o pasiune ce friza veneraţia, încurajată de Mademoiselle, şi îşi lua cu el în pat un mic bust de bronz al lui. Eu eram un copil zgomotos, aventurier şi cam bătăuş. El era liniştit şi apatic şi petrecea mai mult timp cu mentorii lui decât mine. La zece ani a început să-l preocupe muzica şi de atunci a luat nenumărate lecţii de muzică, se ducea cu tata la concert şi petrecea ore-n şir cântând fragmente din opere pe pianul de sus, în auzul tuturor. Eu mă furişam în spatele lui şi-l înghionteam în vertebre – o amintire oribilă.

Am urmat şcoli diferite; el a mers la gimnaziul de odinioară al tatei şi a purtat reglementara uniformă neagră, la care, la cincisprezece ani a adăugat un retuş ilegal: ghetre gri-şoarece. Cam tot pe-atunci i-am găsit pe birou o pagină din jurnal şi am citit-o şi, într-un elan de stupidă uimire, i-am arătat-o tutorelui meu care, la rându-i, i-a arătat-o cu promptitudine tatei, oferind brusc o clarificare retroactivă a anumitor excentricităţi din comportamentul fiului.

Singurul joc care ne plăcea amândurora era tenisul. Am jucat mult împreună, mai ales în Anglia, pe un teren cu iarbă crescută alandala în Kensington şi pe un teren bun, de

argilă, la Cambridge. Era stângaci. Se bâlbâia rău, ceea ce stânjenea conversațiile pe teme discutabile. Deși avea un serviciu slab și practic nu folosea reverul, nu era ușor să-l bați, fiind genul de jucător care nu repetă niciodată o greșeală și întoarce orice minge cu consecvența unui zid de antrenament. La Cambridge ne-am văzut mai mult decât oricând și am avut și noi în sfârșit câțiva prieteni comuni. Ne-am dat diploma la aceeași materie, am luat aceleași note, după care el s-a mutat la Paris, unde, în anii următori, a dat lecții de engleză și rusă, în timp ce eu făceam același lucru la Berlin.

Ne-am reîntâlnit în anii '30, am fost în termeni foarte buni în perioada 1938-1940, la Paris. Trecea deseori pe la mine ca să stăm de vorbă, în rue Boileau, unde locuiam în două odăi sărăcăcioase împreună cu soția mea și copilul nostru, dar s-a întâmplat (lipsise un timp) să afle de plecarea noastră în America abia după ce se săvârșise. Cele mai deprimante amintiri ale mele sunt asociate cu Parisul și m-am simțit extrem de ușurat când l-am părăsit, dar regret că Serghei a trebuit să-și bălmăjească nedumerirea față de un portar indiferent. Știu puține lucruri despre viața lui în perioada războiului. La un moment dat a fost angajat ca traducător la un birou din Berlin. Fiind un om franc și curajos, a criticat regimul în fața colegilor, care l-au denunțat. A fost arestat, sub acuzația de „spion britanic" și trimis în lagărul de concentrare de la Hamburg, unde a murit de inaniție, pe 10 ianuarie 1945. Este una din acele vieți care solicită în zadar ceva ce vine prea târziu – compasiune, înțelegere, indiferent ce –, dar pe care nu le poți înlocui și nici restitui prin simpla recunoaștere a unei asemenea lipse.

3

Primul meu trimestru la Cambridge a început sub auspicii rele. Spre sfârşitul după-amiezii unei zile de octombrie mohorâte şi umede, mi-am pus pe mine proaspăt achiziţionata pelerină academică neagră-albăstruie şi bereta neagră pătrată, cu sentimentul că iau parte la o stranie reprezentaţie teatrală, pentru a face prima vizită oficială la E. Harrison, îndrumătorul meu universitar. Am urcat o scară şi am bătut la o uşă masivă care era uşor întredeschisă. „Intră", a rostit o voce de departe, cu o bruscheţe găunoasă. Am traversat un fel de sală de aşteptare şi am intrat în biroul îndrumătorului meu. Amurgul cafeniu sosise înaintea mea. În birou nu era altă lumină decât licărirea unui cămin masiv lângă care şedea o siluetă întunecată, într-un fotoliu şi mai întunecat. Am înaintat spunând: „Numele meu este..." şi m-am împiedicat de serviciul de ceai aşezat pe preş lângă fotoliul de răchită al domnului Harrison. S-a aplecat mormăind într-o parte ca să pună la loc ceainicul, apoi a adunat cu mâna şi a turnat înapoi terciul negru din frunze de ceai care cursese din el. Astfel a început viaţa mea la colegiu, cu o notă de stinghereală, care se va repeta destul de insistent în timpul celor trei ani de frecventare a cursurilor.

Domnul Harrison s-a gândit că ar fi o idee minunată să adune doi „ruşi albi" în aceeaşi locuinţă şi astfel am împărţit la început apartamentul din Trinity Lane cu un compatriot nedumerit. După câteva luni, acesta a părăsit colegiul şi am rămas singurul ocupant al locuinţei. Părea insuportabil de sărăcăcioasă în comparaţie cu casa mea îndepărtată şi actualmente inexistentă. Îmi amintesc bine ornamentele de pe policioara căminului (o scrumieră de sticlă cu însemnele lui Trinity College, lăsată de un fost locatar; o scoică de mare în care am găsit întemniţat zumzetul uneia din propriile mele veri petrecute la mare) şi vechiul pian mecanic al proprietăresei, o maşinărie patetică, plină de piese muzicale sfâşiate,

strivite, înnodate, pe care le puneai o dată de probă și nu-ți mai trebuiau a doua oară. Trinity Lane era o străduță îngustă, tihnită și cam tristă, pe care aproape că nu se circula, dar cu un lung trecut sinistru ce începea din secolul al șaisprezecelea, când se numea Findsilver Lane, deși pe atunci avea și o denumire mai vulgară datorită canalelor sale dezgustătoare. Sufeream teribil de frig, deși nu este adevărat ceea ce susțin unii, și anume că temperatura polară din dormitoarele de la Cambridge făcea să înghețe apa în cana de la lavoar. Ca să fiu sincer, nu se forma decât o pojghiță subțire de gheață la suprafață, care putea fi spartă ușor cu periuța de dinți, în multe ace, producând un clinchet, care, retrospectiv, are pentru auzul meu americanizat un farmec festiv. Altminteri, nu era nici o bucurie să te trezești. Simt și acum în oase frigul tăios în care parcurgeam dimineața distanța dintre Trinity Lane și băi, târșâindu-mi picioarele, făcând aburi la gură, îmbrăcat într-un halat subțire pus peste pijama, cu o pungă voluminoasă pentru burete sub braț. Nimic pe lume nu mă putea convinge să port pe piele „lâneturile" care le țin de cald englezilor pe ascuns. Paltoanele erau considerate efeminate. Vestimentația obișnuită a studentului mediu de la Cambridge, fie el atlet sau poet de stânga, era rezistentă și mohorâtă: pantofii aveau tălpi groase de cauciuc, pantalonii de flanel erau gri-închis, iar puloverul cu nasturi numit *jumper*, purtat pe sub sacoul cu cordon, avea conservatoarea culoare maro. Cei care ar fi putut fi denumiți probabil lotul homosexualilor purtau vechii pantofi escarpin, pantaloni de flanel gri foarte deschis, un *jumper* galben strălucitor și haina de la un costum bun. Pe vremea aceea preocuparea mea tinerească pentru haine era pe cale de dispariție, dar, după moda sobră din Rusia, mi se părea o adevărată năzdrăvănie să umblu în papuci, să scap de jartiere și să port gulerul cusut de cămașă – o inovație îndrăzneață pe vremea aceea.

Ușoara mascaradă la care m-am pretat cu indolență a lăsat în mintea mea niște impresii atât de nesemnificative încât ar fi plicticos să mai continui în această direcție. Povestea

anilor de colegiu petrecuţi în Anglia este de fapt povestea strădaniei mele de a deveni scriitor rus. Aveam sentimentul că întreg Cambridge-ul şi toate celebrele sale caracteristici – ulmi venerabili, ferestre cu blazoane, turnuri cu orologii locvace – nu erau importante prin ele însele, ci existau doar ca un cadru şi un suport al profundei mele nostalgii. Pe plan emoţional eram în situaţia unui om care, pierzând o femeie, rudă apropiată, îşi dă seama – prea târziu – că din cauza unei leneveli a sufletului omenesc drogat de rutină, nici nu s-a ostenit s-o cunoască aşa cum ar fi meritat ea pe deplin, nici nu i-a arătat clar dovada afecţiunii lui, de care atunci nu-şi dădea seama şi care pe urmă a rămas nedezvăluită. Mă usturau ochii meditând lângă foc, în camera mea de la Cambridge, şi în acest timp banalitatea convingătoare a tăciunilor, a singurătăţii şi a unor dangăte de clopote îndepărtate mă apăsa, schimonosindu-mi până şi cutele feţei, aşa cum faţa unui pilot este desfigurată de viteza fantastică a zborului. Mă gândeam la tot ce ratasem în ţara mea, la lucrurile pe care n-aş fi omis să le observ şi să le păstrez cu sfinţenie dacă aş fi bănuit dinainte că viaţa mea îşi va schimba atât de violent direcţia.

Pentru câţiva dintre colegii emigranţi pe care i-am întâlnit la Cambridge, direcţia generală a sentimentelor mele era un lucru atât de evident şi de familiar, încât exprimarea ei prin cuvinte ar fi fost primită cu răceală şi ar fi părut aproape o necuviinţă. Am descoperit curând că înfierbântarea patriotică şi politică a celor mai albi dintre ruşii albi se reducea la o duşmănie înverşunată îndreptată mai mult împotriva lui Kerenski decât a lui Lenin, care izvora exclusiv din neplăceri şi pierderi materiale. Apoi am mai întâmpinat dificultăţi neaşteptate cu câteva cunoştinţe, englezi, consideraţi oameni subţiri, cultivaţi şi generoşi, dar care, în ciuda amabilităţii şi rafinamentului lor, începeau brusc să facă spume la gură când se discuta despre Rusia. Doresc să detaşez dintre ei o singură figură, un tânăr socialist pe care-l cunoşteam, un uriaş uscăţiv care executa cu pipa mişcări lente şi multiple,

groaznic de enervante când nu erai de acord cu el, și încântătoare și liniștitoare, în caz contrar. Am purtat cu el multe bătălii politice, a căror înverșunare dispărea invariabil când reveneam la poeții pe care-i îndrăgeam amândoi. Astăzi nu este un necunoscut în cercul lui, ceea ce – recunosc sincer – nu înseamnă mai nimic, dar e drept că și eu mă străduiesc să-i ascund identitatea; mă voi referi la el cu numele de „Nesbit", după cum l-am poreclit (sau afirm acum că l-am poreclit), nu numai din cauza pretinsei lui asemănări cu primele portrete ale lui Maxim Gorki, o mediocritate regională a acelei epoci, din ale cărui prime povestiri, una, și anume *Tovarășul meu de drum* (o altă notă oportună) a fost tradusă de un anume R. Nesbit Bain, dar și pentru că „Nesbit" are avantajul de a intra într-o asociere palindromică voluptuoasă cu „Ibsen", nume pe care-l voi evoca imediat.

Este probabil adevărat – după cum au susținut unii – că simpatia liberalilor englezi și americani din anii douăzeci față de leninism a fost determinată de considerente de politică internă. Dar în același timp s-a datorat pur și simplu dezinformării. Prietenul meu știa câte ceva despre trecutul Rusiei și acest ceva îi parvenise prin canalele comuniste poluate. Când era provocat să justifice teroarea bestială legiferată de Lenin – camera de tortură, zidul împroșcat cu sânge –, Nesbit își scutura scrumul din pipă de mânerul ușiței de la sobă, își încrucișa din nou spre stânga picioarele uriașe, cu încălțări grele, încrucișate spre dreapta, și bălmăjea ceva referitor la „Blocada Aliaților". Vâra laolaltă sub eticheta „elemente țariste" emigranți ruși de toate culorile, de la țăranul socialist până la generalul alb – la fel cum scriitorii sovietici manipulează astăzi termenul „fascist". Nu și-au dat seama niciodată că, dacă el și alți idealiști străini ar fi trăit ca ruși în Rusia, el și ei ar fi fost distruși de regimul lui Lenin la fel de firesc cum sunt distruși iepurii de către dihori și fermieri. După părerea lui, ceea ce el numea afectat „varietatea de opinie mai redusă" sub bolșevici decât în cele mai negre zile ale țarismului se datora „lipsei totale a tradiției libertății cuvântului în Rusia",

afirmație pe care cred că a extras-o din tâmpenii de genul „S-au ivit zorile în Rusia", pe care leniniști englezi și americani le scriau în acei ani. Dar ceea ce mă enerva poate cel mai mult era atitudinea lui Nesbit față de Lenin însuși. Toți rușii cultivați și cu spirit de discernământ știau că acest politician viclean avea la fel de mult gust și interes față de presiunile estetice ca burghezul rus mediocru de tipul flaubertian *épicier* (genul care îl admira pe Pușkin pentru oribilele librete la Ceaikovski, plângea la opera italiană și era fermecat de orice tablou care spune o poveste); dar Nesbit și snobii intelectuali care-i erau prieteni vedeau în el un fel de patron și promotor sensibil, cu suflet de poet, al celor mai noi curente din artă și arborau un zâmbet superior când încercam să le explic că legătura între o politică progresistă și arta progresistă este doar o legătură verbală (exploatată cu entuziasm de propaganda sovietică) și că rusul, cu cât este mai radical în politică, cu atât este mai conservator în artă.

Aveam la îndemână mai multe adevăruri ca acesta, de care îmi plăcea să fac caz, dar pe care Nesbit, ferm ancorat în ignoranța lui, le considera niște simple fantezii. Istoria Rusiei (puteam, de pildă, să afirm) poate fi judecată din două puncte de vedere (ambele îl iritau pe Nesbit, dintr-un motiv oarecare, în egală măsură): primul, prin prisma evoluției poliției (o forță ciudat de impersonală și detașată, funcționând uneori într-un fel de vid, uneori neputincioasă, iar alteori depășind guvernul în persecuții brutale); și al doilea, prin prisma dezvoltării unei minunate culturi. Sub țari (aș fi putut continua), în ciuda stupidității și ferocității fundamentale ce caracteriza regimul, un rus iubitor de libertate avea incomparabil mai multe mijloace de a se exprima și risca mai puțin dacă o făcea decât sub Lenin. După reformele din 1860, țara deținuse (deși nu aplicase întotdeauna) o legislație cu care s-ar fi putut mândri orice democrație occidentală, o opinie publică sănătoasă care-i ținea în șah pe despoți în periodice foarte critice, de toate nuanțele gândirii politice liberale și, ceea ce era absolut uluitor, judecători neînfricați și independenți

(„Hai, zău..." intervenea Nesbit). Când revoluționarii au fost în cele din urmă prinși, surghiunul la Tomsk sau Omsk (astăzi Bombsk) era o vacanță de odihnă în comparație cu lagărele de concentrare introduse de Lenin. Exilații politici fugeau din Rusia cu ușurință, ca într-o farsă, ca dovadă celebra fugă a lui Troțki – Moș Leo, Moș Crăcilă Troțki – zburând vesel în sania lui Moș Crăciun trasă de reni: zboară ca vântul, zboară, sănioară, zboară până-n seară!

Mi-am dat seama în curând că, în timp ce vederile mele, vederi nu tocmai neobișnuite printre democrații ruși din străinătate, erau primite cu întristată uimire sau cu rânjete politicoase de către democrații englezi *in situ*, un alt grup, ultraconservatorii englezi, trecea entuziast de partea mea, dar o făcea determinat de o motivație reacționară atât de primitivă, încât mă stingherea sprijinul lui vrednic de dispreț. Mă mândresc într-adevăr că am detectat încă de atunci simptomele fenomenului atât de clar astăzi, când s-a format treptat un fel de cerc de familie, care-i unește pe reprezentanții tuturor națiunilor, pe jovialii constructori de imperii în bucata lor de junglă defrișată; polițiști francezi, acel produs german ce nu poate fi menționat, bunul și bătrânul *pogromșcik* bisericos rus sau polonez, americanul slăbănog care linșează oameni, tipul cu dinți stricați care împroașcă barul sau toaleta cu anecdote antiminoritare și, într-un alt punct al aceluiași cerc subuman, acei roboți cu fețe pomădate, îmbrăcați cu pantaloni luxoși comandați la John Held și haine cu umeri înalți, acei *Sitzreisen* care se arată la toate mesele noastre de conferințe, acei oameni – sau să spun obiecte? – pe care statul sovietic a început să-i exporte prin 1945, după ce i-a crescut și i-a fasonat timp de peste două decenii, perioadă în care moda masculină din străinătate avusese destul timp să se schimbe, și prin urmare simbolul unei stofe folosite la infinit nu mai putea provoca decât un dispreț necruțător (așa cum s-a întâmplat după război în Anglia, când o celebră echipă sovietică de fotbaliști s-a întâmplat să apară la paradă în civil).

4

Foarte curând m-am lăsat de politică şi m-am concentrat asupra literaturii. Am poftit în apartamentul meu de la Cambridge scuturile roşu-închis, de culoarea cinabrului şi fulgerul albastru din *Cântec pentru oastea lui Igor* (acea incomparabilă şi misterioasă epopee de la sfârşitul secolului al doisprezecelea sau al celui de-al optsprezecelea), poeziile lui Puşkin şi Tiutcev, proza lui Gogol şi Tolstoi şi minunatele lucrări ale marilor naturalişti ruşi care au explorat şi au descris pustietăţile Asiei Centrale. La un stand de cărţi din Market Place am descoperit întâmplător o lucrare rusească, un exemplar la mâna a doua din *Dicţionarul interpretativ al limbii ruse vii* de Dahl, în patru volume. L-am cumpărat şi m-am hotărât să citesc cel puţin zece pagini pe zi, notându-mi cuvintele şi expresiile care-mi plăceau în mod deosebit şi am păstrat acest obicei mult timp. Teama mea de a pierde sau a altera prin influenţe străine singurul lucru pe care-l salvasem din Rusia – limba ei – a devenit de-a dreptul morbidă şi mult mai chinuitoare decât teama pe care o voi încerca două decenii mai târziu, de a nu mai reuşi niciodată să aduc proza mea în engleză cât de cât la nivelul celei în rusă. Stăteam treaz până noaptea târziu, înconjurat de o grămadă aproape donquijotescă de volume greu de mânuit şi cream poezii în rusă, bine cizelate şi cam sterile, nu atât din celulele vii ale vreunei emoţii puternice, ci mai mult în jurul unui cuvânt plastic sau al unei imagini verbale pe care voiam să le folosesc de dragul de a le folosi. M-ar fi îngrozit pe atunci să descopăr ceea ce văd acum foarte clar, influenţa directă exercitată asupra structurilor mele ruseşti de diverse tipare de versuri din engleza contemporană („georgiană") care mişunau prin camera mea şi pe tot trupul ca nişte şoareci îmblânziţi. Şi când mă gândesc câtă trudă a însemnat asta ! În zorii unei zile de noiembrie, deveneam brusc conştient de tăcerea şi frigul din jur (cea de-a doua iarnă petrecută la Cambridge mi

se pare a fi fost cea mai rece și cea mai prolifică). Flăcările roșietice-albăstrui, în care văzusem o bătălie închipuită, se micșoraseră, licărind acum sinistru ca un apus de soare arctic printre brazi brumați. Și totuși nu mă înduram să mă culc, temându-mă nu atât de insomnie, cât de inevitabila sistolă dublă, produsă de răceala așternutului și totodată de ciudata afecțiune numită *anxietas tibiarum*, o stare dureroasă de neliniște, o chinuitoare accentuare a încordării musculare, care te face să-ți schimbi continuu poziția membrelor. Mai adunam niște cărbuni și înviorам flăcările întinzând o foaie din ziarul londonez *Times* peste fălcile negre fumegânde ale căminului, camuflând astfel complet cavitatea lui deschisă. Începea să se audă un sfârâit de sub hârtia întinsă care căpăta netezimea unei piei de tobă și frumusețea unui pergament fosforescent. Dintr-odată, sfârâitul se transforma în vuiet, în mijlocul foii apărea o pată portocalie și porțiunea de text tipărit care era din întâmplare acolo (de pildă, „Liga nu deține nici un ban și nici o armă..." sau „...Nemesis s-a răzbunat pe ezitările și indecizia Aliaților în Europa Centrală și de Est...") ieșea în relief cu o claritate de rău augur – până ce pata portocalie exploda brusc. Apoi foaia arzândă zbura pe coș, zumzăind ca o pasăre phoenix eliberată, pentru a se alătura stelelor. Te costa o amendă de doisprezece șilingi dacă pasărea aceea de foc era observată.

Nesbit și prietenii lui din lotul literar, deși aveau numai cuvinte de laudă pentru străduniile mele nocturne, strâmbau din nas la alte preocupări ale mele, cum erau entomologia, farsele, fetele și, mai ales, sportul. Dintre jocurile pe care le-am practicat la Cambridge, fotbalul a rămas o oază măturată de vânt în mijlocul unei perioade destul de tulburi. Îmi plăcea la nebunie să fiu portar. În Rusia și în țările latine, această artă galantă a fost întotdeauna înconjurată de un nimb de unică strălucire. Distant, solitar și imperturbabil, celebrul portar este urmat pe străzi de băietani vrăjiți. El rivalizează cu matadorul și cu un campion aviatic, constituind obiectul unei adulări înflăcărate. Puloverul lui, șapca lui cu

cozoroc, apărătoarele de genunchi, mănușile care ies puțin din buzunarul de la șold al șortului îl detașează de restul echipei. El este vulturul singuratic, bărbatul misterios, ultimul campion care-și apără titlul. Fotografii, stând reverențioși pe un genunchi, îl surprind în momentul când face un salt spectaculos în gura porții pentru a respinge cu vârfurile degetelor un șut jos, fulgerător și stadionul își exprimă printr-un muget admirația, în timp ce el rămâne o clipă-două lungit acolo unde a căzut, în cadrul porții încă intacte.

Dar în Anglia, cel puțin în Anglia tinereții mele, repulsia națională față de oamenii care-și dau aere și preocuparea prea îndârjită pentru solidaritatea de echipă nu încurajau înflorirea excentricei arte a portarului. Aceasta este cel puțin explicația pe care am găsit-o pentru slabul succes înregistrat de mine pe terenurile de joc de la Cambridge. Ah, desigur, aveam și eu zile în care simțeam că prind aripi – mirosul plăcut al gazonului, bucuria de a-l vedea pe acel celebru înaintaș al echipei interuniversitare driblând tot mai aproape de mine cu mingea cafenie nou-nouță în bombeul lui strălucitor, apoi șutul vijelios, norocul de a-l apăra, senzația de fericire prelungită... Dar mai erau alte zile, mai ușor de ținut minte, mai ezoterice, sub un cer mohorât, când zona din jurul porții era o masă de mocirlă neagră, mingea era lipicioasă ca o budincă de prune și capul îmi crăpa de durere după o noapte de nesomn în care scrisesem versuri. Nu reușeam să prind mingea – și o scoteam din plasă. Soarta se îndura de mine și jocul se deplasa în capătul opus al terenului mizerabil. Începea o burniță slabă, sâcâitoare, care ezita la început, apoi continua. Niște ciori jumulite se roteau în jurul unui ulm desfrunzit și croncănitul lor surd se prefăcea parcă într-un tandru gungurit. Se aduna ceața. Jocul devenea o masă de capete mișcătoare pe lângă cealaltă poartă a terenului de la St. John sau Christ sau alt colegiu, unde jucam. Sunetele înăbușite care se auzeau de departe, un strigăt, fluierul, bufnitura unui șut, toate astea erau cu totul neimportante și nu aveau legătură cu mine. Nu mai apăram mingile

trase la poartă, ci mai degrabă un secret. Stând cu mâinile încrucișate, rezemat de stâlpul din stânga al porții, savuram plăcerea de a închide ochii, ascultând astfel cum îmi bate inima și simțind burnița oarbă pe față, auzind de departe zgomotele intermitente ale partidei, imaginându-mă o ființă exotică fabuloasă deghizată în fotbalist englez, compunând versuri într-o limbă pe care nimeni n-o știe despre o țară îndepărtată pe care nimeni n-o cunoaște. Curios, nu eram foarte popular printre colegii mei.

Nici măcar o dată în cei trei ani petrecuți la Cambridge – repet: nici măcar o dată – n-am vizitat Biblioteca Universitară, nici măcar nu m-am ostenit să aflu unde e (acum știu unde este noul ei loc) sau să aflu dacă există o bibliotecă a colegiului care împrumută cărți pentru acasă. Chiuleam de la cursuri. Fugeam la Londra sau în alte părți. Întrețineam mai multe legături amoroase simultan. Am avut niște discuții îngrozitoare cu domnul Harrison. Am tradus în rusă douăzeci de poezii de Rupert Brooke, *Alice în Țara Minunilor* și *Colas Breugnon* al lui Romain Rolland. Din punct de vedere didactic ar fi fost același lucru dacă aș fi urmat cursurile „Institutului de Mine" din Tirana.

Chiflele prăjite în unt și gogoșile fierbinți pe care le primeam la ceai după meciuri sau strigătele vânzătorilor de ziare în engleza de mahala: „E calde, e calde!", amestecându-se cu soneriile de biciclete pe străzile pe care se lăsa întunericul, mi se păreau pe atunci mai caracteristice Cambridge-ului decât mi se par acum. Nu pot să nu-mi dau seama că, pe lângă niște obiceiuri șocante, dar mai mult sau mai puțin trecătoare, exista și un ceva greu de explicat la Cambridge, ceva mai profund decât orice ritualuri și reguli, acel ceva pe care mulți absolvenți ceremonioși au încercat să-l definească. Eu văd această trăsătură esențială în senzația constantă pe care o aveai că ești conștient de curgerea neîntreruptă a timpului. Nu știu dacă se va duce cineva vreodată la Cambridge în căutarea urmelor lăsate de cuiele ghetelor mele de fotbal pe mocirla neagră din fața hăului unei porți sau va urmări

umbra şepcii mele de-a curmezişul curţii interioare până la scara îndrumătorului meu; dar ştiu că eu m-am gândit la Milton, la Marvell şi la Marlowe cu mai multă emoţie decât cea a unui turist atunci când am trecut pe lângă venerabilele ziduri. Nimic din ceea ce priveai nu era izolat de timp, totul era o deschidere firească spre el, pentru ca mintea să se obişnuiască să lucreze într-un mediu deosebit de pur şi de vast şi deoarece, în termeni spaţiali, străduţa îngustă, peluza închisă între ziduri, bolta întunecată te constrângeau fizic, acea urzeală diafană şi elastică a timpului era prin contrast extrem de bine-venită pentru minte, aşa cum, văzând marea de la fereastră, te bucuri imens, chiar dacă nu te atrage să o străbaţi. Nu mă interesa deloc istoria locului şi eram convins că totuşi Cambridge-ul era cel care furniza nu numai cadrul ocazional, dar înseşi culorile şi ritmurile lăuntrice pentru gândurile mele ruseşti foarte speciale. Presupun că mediul acţionează într-adevăr asupra unei fiinţe dacă există deja în acea fiinţă o anumită particulă sau o anumită coardă sensibilă (engleza pe care am absorbit-o în copilărie). Am bănuit vag acest lucru pentru prima dată chiar înainte de a părăsi Cambridge-ul, în timpul ultimei şi celei mai triste primăveri petrecute acolo, când am simţit dintr-odată că exista în mine ceva la fel de firesc legat de mediul meu apropiat, ca de trecutul meu rusesc, şi că această stare de armonie a fost atinsă chiar în momentul când reconstituirea minuţioasă a lumii ruseşti artificiale, dar superb de precise a fost în sfârşit terminată. Cred că una dintre foarte puţinele acţiuni „practice" de care m-am făcut vreodată vinovat a fost aceea de a folosi o parte din acel material cristalin pentru a obţine un titlu universitar.

5

Îmi amintesc fluxul de vis al bărcilor cu vâsle și al canoelor de pe râul Cam, tânguiala ca de havaiană a fonografelor trecând încet prin soare și umbră, mâna unei fete răsucind ușor dintr-o parte într-alta mânerul umbreluței de soare viu colorate ca un păun, în timp ce ea se lăsa pe pernele bărcii la care eu vâsleam visător. Castanii cu inflorescențe roz erau ca niște evantaie deschise; alcătuiau o rețea care acoperea malurile, alunga cerul din râu, și modelul special alcătuit din florile și frunzele lor producea un fel de efect *en escalier*, o ornamentație colțuroasă a unei splendide tapiserii verzi și roz intens. Era la fel de cald ca în Crimeea și în aer plutea aceeași mireasmă dulce, vaporoasă a unei anumite tufe de flori pe care n-am putut s-o identific niciodată precis (mai târziu am simțit-o în grădinile din statele sudice ale Americii). Cele trei arcade ale unui pod în stil italian care se întindea peste râul îngust se împleteau pentru a alcătui, cu ajutorul replicilor – aproape perfecte, aproape nevălurite – din apă, trei frumoase ovaluri. Apa arunca, la rândul ei, o pată de lumină dantelată pe piatra intradosurilor pe sub care luneca ambarcațiunea. Din când în când, o petală cobora, cobora, cobora, lepădată de un copac înflorit și cu sentimentul ciudat că vezi ceva ce nu s-ar cuveni să vadă nici adoratorul, nici spectatorul ocazional, reușeai să zărești reflexia ei, care se înălța repede – mai repede decât cădea petala – ca să-i iasă în întâmpinare; și, pentru o fracțiune de secundă, te temeai că scamatoria va da greș, că uleiul binecuvântat nu se va aprinde, că reflexia ar putea rata, și petala va pluti singură mai departe, dar de fiecare dată această delicată contopire avea loc cu precizia vrăjită cu care un cuvânt al poetului întâlnește la jumătatea drumului amintirea lui sau a unui cititor.

Când, după o absență de aproape șaptesprezece ani, am revizitat Anglia, am comis teribila greșeală de a mă duce să

văd Cambridge-ul, din nou, nu la începutul splendidei vacanţe de Paşti, ci într-o zi aspră de februarie care nu-mi amintea decât de vechea şi confuza mea nostalgie. Încercam disperat să găsesc un post universitar în Anglia (uşurinţa cu care am obţinut acest gen de post în SUA este pentru mine, acum când privesc înapoi, o sursă constantă de uimire recunoscătoare). Vizita a fost un eşec în toate privinţele. Am luat dejunul cu Nesbit într-un mic local, care ar fi trebuit să fie plin de amintiri, dar care, din pricina unor schimbări diverse, n-a fost. El se lăsase de fumat. Trecerea timpului îi îmblânzise trăsăturile şi nu mai semăna cu Gorki sau cu traducătorul lui Gorki, ci aducea puţin cu Ibsen, minus vegetaţiile simiene. O supărare ocazională (vărul sau sora nemăritată care-i ţinea gospodăria tocmai fusese dus sau dusă la clinica Binet ori cam aşa ceva) părea a-l împiedica să se concentreze asupra chestiunii foarte personale şi importante despre care voiam să-i vorbesc. Pe o masă dintr-un fel de mic vestibul, pe care şedea înainte un bol cu peştişorii aurii, se afla acum un teanc de reviste *Punch* legate – totul arăta cu totul altfel. Altfel erau şi uniformele înzorzonate ale chelneriţelor, nici una nefiind la fel de nostimă ca una anume pe care mi-o aminteam foarte clar. Cu o oarecare disperare, luptându-se parcă împotriva plictiselii, Ibsen s-a lansat în politică. Ştiam prea bine la ce să mă aştept – demascarea stalinismului. În primii ani ai deceniului al treilea, Nesbit confundase propriul lui idealism entuziast cu o latură romantică şi umană a cumplitului regim al lui Lenin. În epoca nu mai puţin cumplitului Stalin, Ibsen a confundat creşterea cantitativă a cunoştinţelor sale cu o schimbare calitativă a regimului sovietic. Lovitura de trăsnet provocată de epurările ce-i afectaseră pe „vechii bolşevici", eroii tinereţii lui, îi produsese un şoc salutar, pe care nu reuşiseră să i-l producă pe vremea lui Lenin toate gemetele ce răzbăteau din lagărul de muncă forţată de la Solovki sau din temniţa Lubianka. Rosti cutremurat de groază numele lui Ejov şi Iagoda, dar uitase complet de predecesorii lor, Uriţki şi Dzerjinski. Deşi odată cu trecerea timpului învăţase

să judece mai corect problemele sovietice contemporane, nu se ostenea să-şi reconsidere ideile preconcepute din tinereţe şi încă mai vedea în scurta domnie a lui Lenin un fel de strălucitor *quinquennium Neronis*[1].

S-a uitat la ceas, eu m-am uitat la al meu şi ne-am despărţit, iar eu am hoinărit prin oraş pe ploaie, apoi am vizitat The Backs[2] şi am privit câtva timp ciorile din plasa neagră a ulmilor desfrunziţi şi primele flori de şofran apărute pe gazonul presărat cu mărgăritare de brumă. În timp ce mă plimbam pe sub acei copaci cântaţi în versuri, am încercat să mă transpun în aceeaşi stare de extatică aducere aminte faţă de anii de studenţie ca în perioada când am trăit această stare faţă de adolescenţa mea, dar n-am reuşit să evoc decât mici imagini fragmentare: rusul M.K. înjurând prost dispus consecinţele unei cine în sala de festivităţi a colegiului; un alt rus, N.R., zbenguindu-se ca un copil; P.M. năvălind în camera mea cu un exemplar din *Ulise* adus recent pe ascuns de la Paris; J.C. trecând pe la mine discret, ca să-mi spună că şi el îşi pierduse recent tatăl; R.C. invitându-mă amabil să-l însoţesc într-o excursie în Alpii elveţieni; Christopher nu mai ştiu cum, retrăgându-se dintr-o partidă de dublu de tenis, când a aflat că partenerul lui urma să fie un hindus; T., un chelner foarte bătrân şi plăpând, vărsând supa pe profesorul universitar A.E. Housman, care se ridicase brusc în acel moment, de parcă s-ar fi trezit dintr-o transă; S.S., care n-avea nici o legătură cu Cambridge-ul, dar care, aţipind pe fotoliu la o serată literară (la Berlin) şi fiind înghiontit de vecinul lui, s-a ridicat de asemenea brusc – în mijlocul lecturii unei povestiri; şoarecele lui Lewis Caroll, începând dintr-odată să spună o poveste; E. Harrison dăruindu-mi din senin *Flăcăul*

1. Aluzie la primii cinci ani, consideraţi *buni*, ai domniei lui Nero (împărat roman, 54-68).
2. Terenuri din spatele colegiilor de la Cambridge, situate de-a lungul râului Cam, vestite pentru frumuseţea lor.

din Shropshire, un mic volum de versuri despre tineri şi moarte.

Ziua aceea mohorâtă începea să se micşoreze, din ea rămânând doar o dungă galbenă palidă pe cerul cenuşiu, la apus, când, acţionând la primul imbold, m-am hotărât să-l vizitez pe vechiul meu îndrumător. Am urcat ca un somnambul scara familiară şi automat am bătut la uşa întredeschisă pe care era scris numele lui. Cu un glas care era doar un pic mai puţin repezit şi ceva mai sec, m-a poftit să intru. „Nu ştiu dacă mă mai ţineţi minte..." am început eu să spun în timp ce traversam odaia întunecată, îndreptându-mă spre locul unde şedea, lângă un foc plăcut. „Ia să vedem", spuse el, întorcându-se încet în fotoliul scund, „Nu-mi prea dau seama..." A urmat un trosnet îngrozitor, o zăngăneală fatală : călcasem în serviciul de ceai aşezat pe jos, lângă fotoliul lui de răchită. „O, da, desigur", a rostit el, „ştiu cine eşti".

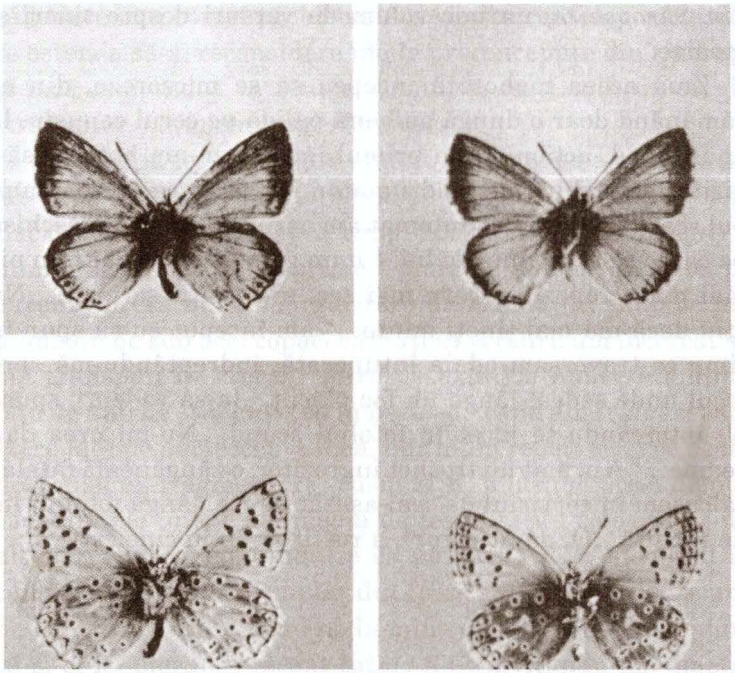

Micul fluture din fotografii, albastru-deschis pe partea dorsală, cenușiu pe partea ventrală, din care sunt redate aici două specimene (holotip masculin la stânga, cu una dintre aripile inferioare puțin zdrențuită ; paratip masculin la dreapta), expus la Muzeul American de Istorie Naturală și fotografiat acum pentru prima oară prin grija respectivei instituții, este *Plebejus (Lysandra) cormion Nabokov*. Primul nume este al genului, al doilea al subgenului, al treilea al speciei și al patrulea al autorului primei descrieri a acestuia, pe care am publicat-o în septembrie 1941 (în *Journal of the New York Entomological Society*, vol. 49, p. 265) ; ulterior, am descris aparatul genital al paratipului (26 octombrie 1945, în *Psyche*, vol. 52, pl. 1). Așa cum am arătat în articol, este posibil ca fluturele meu să fi provenit dintr-o încrucișare între *Plebejus (Lysandra) coridon Poda* (în sensul larg) și *Plebejus (Meleageria) daphins* Schiffermüller. Organismele vii sunt mai puțin conștiente de diferențele dintre genuri și specii decât cei care întocmesc clasificările. Am prins cele două exemplare de mai sus și am mai văzut cel puțin două (tot masculi) pe 20 (paratip), respectiv 22 (holotip) iulie 1938, la aproape 1,5 km depărtare de satul Moulinet din Alpii Maritimi. S-ar putea să nu fie atât de important încât să merite un nume, dar, orice ar fi – o specie sau un accident –, rămâne o raritate încântătoare.

Capitolul 14

1

Spirala este un cerc spiritualizat. În formă de spirală, cercul, nedescolăcit, nedesfășurat, încetează să fie vicios: este eliberat. Am descoperit asta când eram elev și am descoperit de asemenea că seria triadică a lui Hegel (atât de populară în vechea Rusie) exprimă doar spiralitatea esențială a lucrurilor în relația lor cu timpul. Un vârtej urmează altui vârtej și fiecare sinteză este teza seriei următoare. Dacă luăm în considerare cea mai simplă spirală, se pot distinge în ea trei etape, corespunzătoare celor ale triadei: putem numi „tetică" mica boltă sau micul arc care inițiază încolăcitura din centru; „antitetic", arcul mai mare care se opune primului, în procesul de continuare a lui; și „sintetic" arcul și mai amplu care-l continuă pe cel de-al doilea, urmându-l în același timp pe primul de-a lungul părții din afară. Și așa mai departe.

Îmi văd viața ca pe o spirală colorată dintr-un mic glob de sticlă. Cei douăzeci de ani pe care i-am petrecut în Rusia natală (1899-1919) sunt incluși în arcul tetic. Cei douăzeci și unu de ani de exil voluntar în Anglia, Germania și Franța (1919-1940) aparțin, evident, antitezei. Perioada petrecută în țara de adopție (1940-1960) alcătuiește o sinteză – și o nouă teză. Pe moment mă interesează etapa mea antitetică și în mod deosebit viața mea în Europa continentală după ce mi-am încheiat studiile la Cambridge în 1922.

Privind înapoi spre acei ani de exil, mă văd pe mine și alte mii de ruși ducând o existență bizară, dar nicidecum

neplăcută, cu lipsuri materiale și bogăție intelectuală, printre străini absolut nesemnificativi, germani și francezi fantomatici în ale căror mari orașe mai mult sau mai puțin iluzorii noi, emigranții, se întâmpla să locuim. Acești indigeni erau pentru ochiul minții la fel de plați și de transparenți ca figurinele croite din celofan și, deși ne foloseam de invențiile lor, îi aplaudam pe clovnii lor, culegeam prunele și merele căzute la marginea drumurilor lor, nu exista între ei și noi o comunicare reală, acea relație umană bogată atât de răspândită printre noi. Uneori părea că îi ignorăm, așa cum un invadator arogant și foarte prost ignoră o masă de băștinași fără formă și fără chip; dar din când în când, foarte des de fapt, lumea fantomatică în care ne etalam senini suferința manifesta un fel de convulsie oribilă ca să ne arate cine era robul imaterial și cine era adevăratul stăpân. Dependența noastră fizică totală față de cutare sau cutare nație, care ne acordase cu răceală azil politic, devenea dureros de evidentă atunci când trebuia obținută sau prelungită o „viză" oarecare, vreo „carte de identitate" diabolică, căci în acest caz un iad birocratic nesățios încerca să-l înghită pe petiționar, și acesta putea să-și piardă mințile în timp ce dosarul lui creștea, devenind tot mai voluminos în birourile consulilor și polițiștilor cu favoriți ca niște șobolani. S-a spus că *dokumentîi* sunt placenta rusului. Liga Națiunilor i-a dotat pe emigranții care și-au pierdut cetățenia rusă cu un așa-numit pașaport „Nansen", un document de calitate inferioară de o culoare verde bolnăvicioasă. Deținătorul lui era tratat ceva mai bine decât un criminal scos din pușcărie pe cauțiune și era silit să se supună unui calvar cumplit de fiecare dată când dorea să călătorească dintr-o țară într-alta și cu cât acea țară era mai mică, vâlva pe care o făcea era mai mare. Pe undeva, prin străfundurile glandelor lor, autoritățile secretau ideea că, oricât de ticălos ar fi un stat – să zicem, Rusia sovietică – orice persoană care fugea din el este din start demnă de dispreț, de vreme ce viețuiește în afara unei administrații naționale; și de aceea era privită cu dezaprobarea absurdă

cu care anumite grupuri religioase privesc un copil născut în afara căsătoriei. Nu toţi consimţeam să fim bastarzi şi fantome. Tare plăcute sunt amintirile păstrate cu drag de unii emigranţi ruşi despre modul în care i-au insultat sau păcălit pe diverşi înalţi funcţionari din diverse ministere, *Préfectures* şi *Polizeipraesidiums*!

La Berlin şi la Paris, cele două capitale ale exilului, rușii alcătuiau colonii compacte, cu un coeficient de cultură care depăşea cu mult media culturală a altor comunităţi de străini în mod necesar mai diluate, în mijlocul cărora erau plasaţi. În cadrul acestor colonii se ţineau deoparte. Mă refer desigur la intelectualii ruşi care aparţineau îndeosebi grupurilor democratice şi nu la acel gen de persoană mai poleită care „a fost, ştiţi, consilier al ţarului sau cam aşa ceva", la care se gândesc automat americancele din cluburile de femei, ori de câte ori sunt menţionaţi „rușii albi". În aceste aşezări viaţa era atât de bogată şi de intensă încât aceşti *„intelligentîi"* ruşi (cuvânt care trimitea la mai mult idealism social şi la mai puţin snobism intelectual decât termenul de „intelectuali", aşa cum este el folosit în America) nu aveau nici timp şi nici motive să-şi facă legături în afara cercului lor. Astăzi, într-o lume nouă şi îndrăgită, în care am învăţat să mă simt ca acasă cu aceeaşi uşurinţă cu care am încetat să pun bara la cifra 7, extrovertiţii şi cosmopoliţii în faţa cărora se întâmplă să menţionez aceste chestiuni din trecut îşi închipuie că glumesc sau mă acuză dimpotrivă de snobism, când eu susţin că în aproape o cincime de secol petrecută în Europa Occidentală n-am avut, printre puţinii germani şi francezi pe care i-am cunoscut (în majoritate proprietărese şi literaţi), mai mult de doi buni prieteni în total.

Nu ştiu cum s-a făcut, dar în anii mei de izolare petrecuţi în Germania nu i-am întâlnit niciodată pe duioşii muzicanţi de odinioară care, în romanele lui Turgheniev, cântau vara rapsodii până noaptea târziu; nici pe acei bătrâni şi fericiţi vânători cu prada prinsă în ace de calota pălăriei, de care făcea atâta haz Epoca Raţiunii; nici pe gentleman-ul lui La

Bruyère vărsând lacrimi deasupra unei omizi năpădite de paraziți, pe filozofii lui Gay, „mai mult gravi decât înțelepți", care, cu voia dumneavoastră, „caută știința în fluturi" și, mai puțin jignitor, pe „ciudații germani" ai lui Pope, ce „țin la mare preț"... „un fluture semeț" ; sau pur și simplu pe acei așa-numiți oameni sănătoși și buni, pe care în timpul ultimului război soldații din Vestul Mijlociu bântuiți de dorul de casă păreau să-i prefere cu mult fermierului francez evaziv și veselului cântec *Madelon II*. În schimb, cea mai vie figură pe care o găsesc când sortez în memorie firavul stoc de cunoștințe neruseşti și neevreiești din anii dintre cele două războaie este imaginea unui tânăr student german, bine-crescut, liniștit, cu ochelari, al cărui hobby era pedeapsa capitală. Când ne-am văzut a doua oară, mi-a arătat o colecție de fotografii printre care era o serie cumpărată (*„Ein bischen retouchiert"*[1], a spus el încrețindu-și nasul pistruiat) care înfățișa etapele succesive ale unei execuții de rutină din China ; a vorbit foarte competent despre splendoarea spadei mortale și despre spiritul de perfectă colaborare dintre călău și victimă, încununată de un veritabil gheizer de sânge care țâșnea ca un nor cenușiu din gâtul foarte clar fotografiat al părții decapitate. Fiind foarte înstărit, acest colecționar își putea permite să călătorească și a călătorit mult, între diversele studii de științe umanistice pe care le-a făcut pentru a-și lua doctoratul în filologie. Se plângea totuși că e urmărit permanent de ghinion, adăugând că, dacă nu va vedea curând ceva cu adevărat zguduitor, s-ar putea să nu mai suporte încordarea. Asistase la câteva spânzurări acceptabile în Balcani și la o *guillotinade* mecanică, cu o bună publicitate, dar cam deprimantă (îi plăcea să recurgă la ceea ce el numea franceza colocvială) pe Boulevard Arago, la Paris ; nu știu însă cum se făcea, dar nu reușea niciodată să se apropie destul pentru a observa totul în detaliu, și minusculul aparat de fotografiat extrem de scump ascuns în mâneca trenciului lui nu era atât

1. Puțin retușată (în germ. în orig.).

de bun pe cât crezuse. În ciuda unei răceli zdravene, călătorise până la Regensburg, unde decapitarea era efectuată violent cu securea; se așteptase să fie un spectacol grandios, dar, spre profunda lui dezamăgire, subiectul părea să fi fost drogat și nu reacționase aproape deloc, zbătându-se doar un pic pe podea, în timp ce călăul mascat și neîndemânaticul lui asistent au căzut peste el. Dietrich (acesta era prenumele cunoștinței mele) spera să ajungă într-o bună zi în Statele Unite ca să asiste cel puțin la o electrocutare; în inocența lui, a derivat din acest cuvânt adjectivul nehotărât „cutare", învățat de la un văr care fusese în America, și, încruntându-se puțin îngrijorat și melancolic, Dietrich se întreba dacă o fi adevărat că, în timpul reprezentației, din orificiile naturale ale corpului ies niște senzaționali norișori de fum. La cea de-a treia și ultima întâlnire a noastră (încă mai erau câteva crâmpeie din el pe care voiam să le pun la dosar pentru o eventuală folosință) mi-a relatat, mai degrabă trist decât furios, cum a pierdut odată o noapte întreagă privindu-l răbdător pe un bun prieten care se hotărâse să se împuște și consimțise s-o facă, trăgându-și un glonț în cerul gurii, cu fața spre colecționarul nostru, într-o lumină bună, dar, fiindcă era lipsit de ambiție și de simțul onoarei, în loc să se împuște, s-a îmbătat criță. Deși i-am pierdut de mult urma lui Dietrich, îmi pot imagina perfect privirea de calmă satisfacție din ochii lui albaștri de pește când arată acum (poate chiar în clipa când scriu aceste rânduri) o bogăție de comori neașteptate coveteranilor lui care se bat cu palmele pe coapse și hohotesc entuziasmați – imaginile absolut *wunderbar* pe care le-a surprins în timpul regimului lui Hitler.

2

Am vorbit îndeajuns despre tristețea și splendoarea exilului în romanele mele scrise în limba rusă și îndeosebi în cel mai bun dintre ele, *Dar* (publicat recent în engleză cu titlul *Darul*); dar poate că e necesară aici o recapitulare rapidă. Cu foarte puține excepții, toate forțele creatoare cu concepții liberale – poeți, romancieri, critici, istorici, filozofi și așa mai departe – au părăsit Rusia lui Lenin și a lui Stalin. Cei care nu plecaseră fie continuau să se ofilească acolo, fie își prostituau talentul satisfăcând cerințele politice ale statului. Ceea ce țarii nu izbutiseră niciodată să realizeze, și anume supunerea totală a minților voinței Guvernului, a fost realizat de bolșevici într-un timp record, după ce contingentul principal de intelectuali a fugit în străinătate sau a fost distrus. Întrucât norocosul grup de expatriați s-a putut dedica ulterior preocupărilor proprii, uneori aceștia se întrebau dacă nu cumva sentimentul de a se bucura de o libertate mentală absolută nu se datora faptului că lucrau într-un vid absolut. Existau – e adevărat – printre emigranți destui cititori buni care să garanteze publicarea de cărți și periodice în limba rusă, cu un tiraj relativ mare la Berlin, Paris și alte orașe; dar, întrucât nici una dintre aceste scrieri nu putea circula în Uniunea Sovietică, toată afacerea căpăta un aer de irealitate fragilă. Numărul de titluri era mai impresionant decât numărul exemplarelor vândute, iar numele editurilor – Orion, Cosmos, Logos și așa mai departe – păreau plăpânde, instabile și ușor clandestine, precum firmele care scot cărți de astrologie sau de sexologie. Totuși, privind în urmă cu seninătate și judecând numai după standarde artistice și științifice, cărțile create *in vacuum* de scriitorii emigrației par astăzi, indiferent de defectele lor individuale, mai durabile și mai potrivite pentru consum decât torentele slave de conștiință politică, convenționale și teribil de provinciale, care izvorau în aceiași ani din condeiele tinerilor autori sovietici pe care statul-tătuc îl aproviziona cu cerneală, pipe și pulovere.

Redactorul-șef al cotidianului *Rul* (și editorul primelor mele cărți), Iosif Vladimirovici Hessen, a avut generozitatea de a-mi îngădui să-i umplu rubrica de poezie cu versurile mele necoapte. Nopțile albastre din Berlin, castanul înflorit din colț, o inimă ușoară, sărăcia, dragostea, culoarea de mandarină a luminilor din vitrine aprinse prematur și un dor animalic, dureros după mirosul încă proaspăt al Rusiei – toate acestea erau versificate, copiate de mână pe curat și expediate la biroul redactorului-șef, unde miopul I.V. își apropia de față noua poezie și după această scurtă luare la cunoștință, mai mult sau mai puțin tactilă, o punea pe birou. În 1928, romanele mele începuseră să-mi aducă niște bani din traducerile lor în germană și, în primăvara lui 1929, tu și cu mine am plecat la vânătoare de fluturi în Pirinei. Dar abia la sfârșitul anilor treizeci am părăsit definitiv Berlinul, deși călătoream de mult la Paris pentru a-mi citi în public scrierile.

O trăsătură caracteristică vieții în emigrație, conformă cu caracterul său itinerant și dramatic, era frecvența anormală a acelor lecturi publice în case particulare sau săli închiriate. Diversele tipuri de actori se profilează foarte clar în spectacolul de marionete care se desfășoară în mintea mea. Era actrița fanată, cu ochii ca niște nestemate, care, după ce își presa o clipă batista ținută strâns în mână pe gura înfierbântată, începea să evoce nostalgice ecouri ale Teatrului de Artă din Moscova, supunând câteva versuri celebre acțiunii – pe jumătate disecție, pe jumătate mângâiere – executate de vocea ce rostea rar și limpede cuvintele. Mai era veșnicul autor de mâna a doua al cărui glas se zbuciuma în pâcla unei proze ritmice, în timp ce urmăreai tremurul nervos al sărmanelor lui degete neîndemânatice, dar prudente, de fiecare dată când vâra pagina pe care o terminase sub cele ce trebuiau să urmeze, astfel încât manuscrisul își menținea pe tot parcursul lecturii jalnica și înfricoșătoarea lui grosime. Mai era tânărul poet în care confrații invidioși nu puteau să nu vadă o tulburătoare licărire de

geniu la fel de evidentă ca dungile unui sconcs; ținându-se drept pe scenă, cu ochii palizi și sticloși, neavând în mâini nimic pentru a-l ancora de această lume, își azvârlea capul spre spate și își recita poezia plasmodiind curgător și îngrozitor de enervant, iar la sfârșit se oprea brusc, trântind ușa în nas ultimului vers și așteptând ca aplauzele să populeze tăcerea. Și mai era bătrânul *cher maître* depănând perlă după perlă dintr-o admirabilă povestire pe care o citise de nenumărate ori și întotdeauna la fel, cu același aer dezgustat pe care-l avea chipul lui cu nobile cute de pe frontispiciul operelor sale complete.

Presupun că pentru un observator detașat ar fi ușor să facă haz de toți acei oameni ireali care mimau în orașe străine o civilizație moartă, mirajele îndepărtate, aproape legendare, aproape sumeriene, ale St. Petersburg-ului și ale Moscovei din perioada 1900-1916 (perioada care, chiar și în anii douăzeci și treizeci, părea perioada 1916-1900 î.Hr.). Dar cel puțin erau protestatari pentru majoritatea scriitorilor mari ai Rusiei de când există literatura rusă și, devotați acestei condiții de răzvrătit după care setea lor de dreptate și de libertate tânjea la fel ca pe vremea oprimării țariste, emigranții considerau monstruos de nerusesc și subuman comportamentul autorilor răsfățați ai Uniunii Sovietice, reacția slugarnică a acelor autori față de fiecare nuanță a fiecărui decret guvernamental; căci arta prosternării se dezvolta acolo direct proporțional cu eficiența crescândă a poliției politice a lui Lenin și apoi a lui Stalin și auzul fin al scriitorului sovietic de succes prindea din zbor sugestia oficială abia șoptită, cu mult înainte de a fi trâmbițată.

Din cauza tirajului limitat al operelor ei în străinătate, nici măcar generația mai veche de scriitori ai emigrației, cu o celebritate solidă în Rusia prerevoluționară, nu putea spera să trăiască din cărțile publicate. O rubrică săptămânală la un ziar al emigrației nu le era niciodată suficientă pentru a se întreține și a continua să scrie în același timp. Din când în când, câte o traducere în altă limbă aducea un câștig neașteptat; dar, în general, sumele oferite de diverse organizații ale

emigranţilor, câştigurile de pe urma lecturilor cu public şi generoasele acte de caritate particulare asigurau prelungirea vieţii autorilor vârstnici. Scriitorii mai tineri, mai puţin cunoscuţi, dar mai adaptabili îşi suplimentau subvenţiile ocazionale cu diverse slujbe. Îmi amintesc că eu am dat lecţii de engleză şi de tenis. Am combătut cu răbdare perseverenţa cu care oamenii de afaceri din Berlin pronunţau cuvântul *business* în aşa fel încât să rimeze cu *dizziness*; şi ca o maşinărie perfectă serveam minge după minge peste plasă fiicelor lor bronzate, tunse băieţeşte, pe terenuri pline de praf, sub norii ce se deplasau lent pe cerul unei lungi zile de vară. Am căpătat cinci dolari (o sumă frumuşică în perioada inflaţiei din Germania) pe *Alice în Ţara Minunilor* în limba rusă. Am colaborat la compilarea unei gramatici a limbii ruse pentru străini, în care primul exerciţiu începea cu cuvintele *Madam, ia doktor, vot banan* (Doamnă, sunt medic, poftiţi o banană). Cea mai bună slujbă a fost să compun pentru un cotidian al emigranţilor, berlinezul *Rul*, primele careuri ruseşti de cuvinte încrucişate, pe care le-am botezat *krestosloviţîi*. Mi se pare ciudat să-mi amintesc acea existenţă fantastică. Foarte îndrăgită de cei care fac publicitate autorilor pe copertele cărţilor sunt listele cu meseriile mai mult sau mai puţin grosiere pe care le-a practicat un tânăr autor (scriind despre Viaţă şi Idei – două noţiuni bineînţeles cu mult mai importante decât pur şi simplu, „artă"): vânzător de ziare, vânzător de sifon, călugăr, luptător, supraveghetor într-o oţelărie, şofer de autobuz şi aşa mai departe. Cu regret, nu am avut nici una dintre aceste ocupaţii.

Pasiunea mea pentru literatura bună mi-a prilejuit contactul direct cu diverşi autori ruşi din străinătate. Pe atunci eram tânăr, şi interesul meu faţă de literatură era mult mai viu. Proza şi poezia care circulau pe atunci, planete strălucitoare şi galaxii palide, se perindau pe la fereastra mansardei mele, noapte după noapte. Erau autori independenţi, de diverse vârste, mai talentaţi sau mai puţin talentaţi, şi mai erau grupări şi găşti în care se adunau câţiva scriitori tineri şi

mai puțin tineri, unii dintre ei foarte înzestrați, în jurul unui critic care filozofa. Cel mai important dintre acești mistagogi îmbina înzestrarea intelectuală cu mediocritatea morală, un simț de discernământ tulburător de exact față de poezia rusă modernă cu o cunoaștere fragmentară a clasicilor ruși. Grupul lui considera că nici simpla negare a bolșevismului, nici idealurile rutinate ale democrațiilor occidentale nu erau suficiente pentru a clădi o filozofie pe care să se poată sprijini literatura emigrației. Tânjeau după un caz, cu setea cu care un narcoman întemnițat tânjește după paradisul lui iubit. Invidiau destul de patetic grupurile catolice pariziene pentru subtilitățile picante care lipseau în mod evident misticismului rus. Zbuciumul dostoievskian nu putea concura cu gândirea neotomistă ; dar nu erau alte căi ? Se descoperise că aspirația spre un sistem de credință, oscilația aceea constantă la periferia unei religii recunoscute, constituia o sursă de satisfacție specială în sine. Abia mult mai târziu, prin anii patruzeci, au găsit în sfârșit acei scriitori un povârniș pe care să alunece într-o poziție mai mult sau mai puțin umilă. Acest povârniș era naționalismul înfocat care era în stare să socotească un stat (Rusia lui Stalin, în acest caz) bun și atrăgător pentru simplul motiv că armata lui câștigase un război. Cu toate acestea, la începutul anilor treizeci, prăpastia naționalistă era doar vag percepută și mistagogii trăiau încă emoția unei poziții suspendate, instabile. Erau ciudat de conservatori în atitudinea lor față de literatură ; pentru ei, pe primul loc era mântuirea sufletului, apoi urma tămâierea reciprocă și pe ultimul loc era arta. Privirea retrospectivă de azi consemnează surprinzătorul fapt că acești beletriști liberi din străinătate maimuțăreau gândirea încătușată de acasă, decretând că este mai important să fii reprezentantul unui grup sau al unei epoci decât să fii scriitor individual.

Vladislav Hodașievici se plângea în anii douăzeci și treizeci că tinerii poeți ai emigrației împrumutaseră de la el meșteșugul, dar se conformau principalelor clișee la modă, *angoisse*

şi remodelarea sufletului. Am căpătat cu timpul o mare admiraţie pentru acest om înverşunat, alcătuit din ironie şi o genialitate metalică, a cărui poezie era un miracol de complexitate, ca poezia lui Tiutcev sau Blok. Aspectul lui fizic era bolnăvicios, cu nişte nări dispreţuitoare şi sprâncene proeminente şi când îi reconstitui imaginea în minte, el nu se ridică niciodată de pe scaunul tare pe care stă cu picioarele lui subţiri încrucişate, cu ochii sticlind de atâta sănătate şi spirit, în timp ce degetele lui lungi înşurubează într-un ţigaret jumătatea unei ţigări Caporal Vert. Puţine piese din poezia modernă universală se pot compara cu poeziile din volumul lui *Lira cea grea*, dar, din nefericire pentru celebritatea lui, francheţea absolută cu care şi-a exprimat antipatiile i-a atras câţiva duşmani redutabili în cele mai influente cercuri de critici. Nu toţi mistagogii erau ca Alioşa lui Dostoievski, mai erau printre ei câţiva Smerdiakovi, şi poezia lui Hodaşevici era ignorată cu meticulozitatea unui jucător de tenis cu un serviciu neiertător.

Un alt scriitor independent era Ivan Bunin. Am preferat întotdeauna versurile lui puţin cunoscute prozei lui celebre (întrepătrunderea lor în cadrul operei lui aminteşte de Hardy). În perioada aceea l-am găsit extrem de frământat de problema personală a îmbătrânirii. De cum m-a văzut, a ţinut să remarce cu satisfacţie că situaţia lui este mai bună decât a mea, deşi este cu treizeci de ani mai bătrân decât mine. Se fudulea cu Premiul Nobel pe care tocmai îl primise şi m-a invitat la un restaurant scump şi la modă din Paris, ca să stăm de vorbă de la suflet la suflet. Din păcate, întâmplător am o aversiune morbidă faţă de restaurante şi bistrouri, în special faţă de cele pariziene – detest îmbulzeala, chelnerii agitaţi, boemii, cocteilurile cu vermut, *zakuski*, spectacolele de bar şi aşa mai departe. Îmi place să mănânc şi să beau lungit (de preferinţă pe o canapea) şi în linişte. Nici discuţiile de suflet, destăinuirile în manieră dostoievskiană, nu sunt genul meu. Bunin, un bătrân domn vioi, cu un vocabular bogat şi deocheat, a fost nedumerit de lipsa mea de reacţie la

servirea ieruncii de care mă săturasem în copilărie și exasperat de refuzul meu de a discuta pe teme scatologice. Spre sfârșitul mesei ne plictisiserăm total unul de celălalt. „O să mori într-o suferință îngrozitoare și în izolare totală", a remarcat Bunin cu asprime când ne îndreptam spre garderobă. O fată atrăgătoare cu o înfățișare fragilă ne-a luat fisele și s-a întors imediat cu paltoanele noastre grele în brațe, așezându-le pe tejgheaua scundă. Am vrut să-l ajut pe Bunin să-și pună raglanul, dar m-a oprit cu un gest orgolios al mâinii deschise. Luptându-ne încă, de ochii lumii – acum *el* încerca să mă ajute *pe mine* – am ieșit în mohoreala palidă a unei zile de iarnă pariziene. Dând să-și încheie gulerul, însoțitorul meu făcu o grimasă ce exprima nedumerire și disperare, care-i schimonosi frumoasele lui trăsături. Desfăcându-și încet paltonul, începu să tragă de ceva ce se afla la subțioară. I-am venit în ajutor și în cele din urmă am reușit să extragem din mânecă lungul meu fular de lână pe care fata îl îndesase în paltonul lui. Obiectul ieși centimetru cu centimetru; parcă despachetam o mumie învârtindu-ne încet unul în jurul celuilalt, spre marea veselie a trei târfe de pe trotuar. Apoi, după ce operațiunea a fost încheiată, am mers fără să scoatem o vorbă până la un colț de stradă, unde ne-am strâns mâinile și ne-am despărțit. Ulterior ne-am mai întâlnit destul de des, dar întotdeauna printre alți oameni, în general în casa lui I.I. Fondaminski (un suflet sfânt și eroic care a sprijinit mai mult decât oricine literatura rusă a emigrației și care a murit într-o închisoare germană). Conversațiile dintre Bunin și mine au căpătat cu timpul un ton zeflemitor, dar cam deprimant, o versiune rusească a „băşcăliei" americane, care împiedica orice apropiere reală între noi.

Am cunoscut mulți autori ruși ai emigrației. Nu l-am cunoscut pe Poplavski, care a murit tânăr, o vioară îndepărtată printre balalaicele apropiate.

Dormi în pace, o, Morella, cumplite sunt viețile acviline.

Nu voi uita niciodată tonalitățile lui tânguitoare și nici nu mă voi ierta vreodată pentru cronica furibundă în care am atacat câteva greșeli minore din versurile lui de începător. L-am cunoscut pe fermecătorul și afectatul Aldanov; pe decrepitul Kuprin, purtând cu multă grijă o sticlă de *vin ordinaire* pe străzile bătute de ploaie; pe Aihenvald – versiunea rusească a lui Walter Pater – omorât ulterior de un troleibuz; pe Marina Țvetaeva, soția unui agent dublu și poetă de geniu, care, în ultimii ani ai deceniului al patrulea, s-a întors în Rusia, unde s-a stins din viață. Dar autorul care m-a interesat cel mai mult a fost, firește, Sirin. El aparținea generației mele. Dintre tinerii scriitori formați în exil, el era cel mai singuratic și cel mai arogant. Începând cu apariția primului său roman în 1925 și pe tot parcursul următorilor cincisprezece ani, până când a dispărut la fel de straniu cum apăruse, opera lui a stârnit în mod constant un interes viu și cam morbid din partea criticilor. În aceeași măsură în care publiciștii marxiști din anii optzeci din vechea Rusie ar fi demascat lipsa lui de preocupare față de structura economică a societății, în mod similar, mistagogii literaturii emigrației au deplâns lipsa lui de intuiție religioasă și de preocupări morale. La el totul era sortit să ofenseze convențiile rusești și îndeosebi acel simț rusesc al etichetei, pe care un american, de pildă, îl jignește atât de periculos astăzi, când, în prezența unor distinși militari sovietici, se întâmplă să-și vâre ambele mâini în buzunare. La polul opus, admiratorii lui Sirin făceau poate mult prea mult caz de stilul lui neobișnuit, de precizia lui sclipitoare, de figurile lui de stil funcționale și alte asemenea lucruri. Cititorii ruși care fuseseră educați în franchețea robustă a realismului rus și taxaseră cacealmalele impostorilor decadenți au fost impresionați de unghiurile pe care propozițiile lui clare, dar bizar de înșelătoare le așezau ca pe niște oglinzi în fața noastră și de faptul că realitatea din cărțile lui se revărsa în figurile lui de stil, pe care un critic le-a comparat cu „ferestre ce dau spre o lume învecinată, un corolar continuu, umbra unui șir de idei". Sirin a trecut

pe cerul întunecat al exilului – ca să folosim o comparație mai conservatoare – ca un meteor și a dispărut, nelăsând în urma lui decât o vagă senzație de neliniște.

3

În decursul celor douăzeci de ani de exil mi-am dedicat o imensă parte din timp pentru a compune probleme de șah. Se stabilește o anumită poziție pe tablă și problema care trebuie rezolvată este posibilitatea de a da șah-mat la negru într-un anumit număr de mișcări, în general două sau trei. Este o artă frumoasă, complexă și sterilă, care are legătură cu forma obișnuită a jocului doar în măsura în care – să zicem – proprietățile unei sfere sunt exploatate atât de jongleurul care-și ticluiește un nou număr, cât și de jucătorul de tenis în scopul de a câștiga o competiție. În realitate, majoritatea șahiștilor, amatori sau profesioniști, nu sunt foarte interesați de aceste ghicitori rafinate, fanteziste, foarte specializate și, deși apreciază o problemă complicată, ar fi total derutați dacă li s-ar cere să compună și ei una.

Procesul de creație a unei probleme șahiste de acest gen implică o inspirație de tip cvasimuzical, cvasipoetic sau, mai exact, poetico-matematic. Mi se întâmpla în mod frecvent, în miezul plăcut al unei zile, să simt pe neașteptate un fior de plăcere mentală, marginală față de îndeletnicirea minoră pe care o aveam în acel moment, în umbra lenește a unui gând fugar, în clipa când o problemă de șah îmi străfulgera prin minte, anunțându-mi o noapte de trudă și de sublimă bucurie. Putea fi o nouă metodă de a îmbina o schemă strategică neobișnuită cu o linie de apărare neobișnuită; putea fi întrezărirea unei configurații concrete a pieselor care ar lămuri în sfârșit cu umor și eleganță o temă dificilă pe care mă chinuisem s-o exprim până atunci; sau putea fi un simplu

gest făcut în minte de diferitele grupe de forţă reprezentate de piesele mele de şah – un fel de spectacol mut, rapid, ce sugera noi armonii şi noi conflicte; indiferent ce era, însă, aparţinea unei categorii de senzaţii deosebit de însufleţitoare şi singurul reproş pe care i-l aduc astăzi este faptul că manevrarea obsedantă a figurinelor sculptate sau a replicilor lor mentale în perioada cea mai clocotitoare şi mai prolifică a vieţii mele mi-a înghiţit prea mult din timpul pe care l-aş fi putut afecta aventurii literare.

Specialiştii disting mai multe şcoli în arta problemelor de şah; şcoala anglo-americană, care combină o construcţie exactă cu modele tematice strălucitoare şi respinge constrângerea oricăror reguli convenţionale; frumuseţea severă a şcolii teutonice; rezultatele extrem de cizelate, dar neplăcut de line şi de insipide ale stilului ceh, care adera cu strictеţe la anumite condiţii artificiale; vechile studii ruseşti despre finalurile de partidă care ating strălucitoarele culmi ale artei şi problema sovietică mecanică de tip „sarcină", care înlocuieşte strategia artistică prin elaborarea greoaie a unor teme la capacitatea maximă. Trebuie să se înţeleagă că temele de şah sunt scheme tactice precum înaintări, retrageri, desfăşurări şi replieri şi aşa mai departe; dar numai atunci când sunt combinate într-un anumit mod, problema îţi dă satisfacţie. Tactica însemna în concepţia mea o înşelătorie aproape diabolică şi o originalitate vecină cu grotescul; şi, deşi în chestiuni de construcţie încercam să mă conformez, ori de câte ori era posibil, regulilor clasice, cum ar fi economia forţei, a unităţii, eliminarea fleacurilor, eram întotdeauna gata să sacrific puritatea formei exigenţelor conţinutului fantastic, făcând forma să se umple şi să explodeze ca un săculeţ de burete în care se află un drăcuşor furios.

Una este să concepi operaţiunea principală şi alta este s-o construieşti. Efortul la care este supusă mintea este uriaş; elementul temporal este total ignorat, mâna care construieşte bâjbâie după un pion în cutie, îl ia, în timp ce mintea încă mai chibzuieşte dacă e mai bine să respingă un atac sau să

temporizeze și, când deschizi pumnul, constați că s-a scurs poate o oră întreagă, o oră prefăcută în scrum în cursul activității cerebrale incandescente a jucătorului. Tabla de șah din fața lui este un câmp magnetic, un sistem de tensiuni și de abisuri, o boltă înstelată. Nebunii se deplasează pe ea ca niște reflectoare. Calul acesta sau celălalt este o pârghie reglată și încercată, iarăși reglată și iarăși încercată, până ce problema este acordată astfel încât să atingă nivelul necesar de frumusețe și surpriză. De câte ori nu m-am luptat să domolesc teribila forță a reginei albului pentru a evita o dublă soluție! Trebuie să se înțeleagă că în problemele de șah competiția nu are loc între Alb și Negru, ci între persoana care compune problema și persoana prezumtivă care o rezolvă (la fel cum într-o operă de ficțiune de prima mână adevăratul conflict nu este între personaje, ci între autor și lume), astfel încât o mare parte din valoarea problemei este dată de numărul de „încercări" – mutări înșelătoare de deschidere, piste false, strategii de joc aparent plauzibile, pregătite cu viclenie și cu dragoste pentru a deruta potențiala persoană care o va rezolva. Dar orice aș spune despre chestiunea compunerii de probleme, nu izbutesc să transmit în mod satisfăcător extazul pe care-l produce nucleul acestui proces și să relev punctele sale de tangență cu diverse alte operațiuni ale minții creatoare, mai evidente și mai fructuoase, începând de la cartografierea mărilor periculoase, până la scrierea unuia dintre acele romane incredibile în care autorul, cuprins de o criză de nebunie lucidă, și-a impus singur anumite reguli unice pe care le respectă, anumite obstacole de coșmar pe care le depășește, cu sârgul unei zeități care clădește o lume vie din cele mai imposibile ingrediente – stânci, carbon și falși fiori. În cazul compunerii de probleme, acest eveniment este însoțit de o dulce satisfacție fizică, mai ales când piesele de șah încep să-și joace rolurile în mod adecvat, într-o penultimă repetiție, visul creatorului de probleme. Ai o senzație de confort (care te trimite înapoi în copilărie, când îți faci planuri de joacă și în cotloanele creierului se îmbucă părți ale

jucăriilor); te bucuri de modul în care se pândesc piesele unele în spatele celorlalte, în confortul şi căldura unui pătrat izolat; şi mai simţi plăcerea mişcării line a unui mecanism bine lubrifiat şi lustruit care intră lin în funcţiune la atingerea a două degete bifurcate care ridică şi coboară încet o piesă.

Îmi amintesc o anumită problemă pe care încercasem s-o compun luni în şir. Într-o noapte am reuşit în sfârşit să formulez tema dorită. Era menită să fie o sursă de delectare pentru un expert în soluţionarea unor asemenea probleme. Persoanele nesofisticate s-ar putea să ignore cu totul poanta problemei şi să descopere soluţia ei „tetică", foarte simplă, fără a trece prin chinurile plăcute pregătite pentru persoana sofisticată. Aceasta din urmă va cădea la început în cursa unei scheme de joc amăgitoare, bazate pe o temă de avangardă la modă (expunând regele albului la şahuri), pe care creatorul problemei s-a străduit mult s-o „planteze" (ea putând fi dejucată doar de o mică şi nesemnificativă mutare a unui pion discret). După ce a trecut prin acest infern „antitetic", persoana care caută soluţia, devenită acum ultrasofisticată, va descoperi acea simplă mutare-cheie (nebun la c2) la fel cum o persoană care umblă după potcoave de cai morţi ar parcurge drumul de la Albany la New York, prin Vancouver, Eurasia şi insulele Azore. Experienţa plăcută furnizată de această rută ocolitoare (peisaje ciudate, gonguri, tigri, obiceiuri exotice, ocolirea de trei ori a unui vas din lemn, în care arde focul sacru, de câte o pereche de proaspăt căsătoriţi) îl vor recompensa din belşug pentru neplăcerea de a fi fost înşelat şi după aceea, când va descoperi cheia atât de simplă, va fi cuprins de o sinteză de profundă bucurie artistică.

Îmi amintesc cum, trezindu-mă încet dintr-o stare de leşin produsă de concentrarea asupra unei partide de şah, am văzut, pe o tablă englezească mare, din piele crem şi roşu cardinal, că impecabila distribuţie a pieselor era în sfârşit echilibrată ca o constelaţie. Reuşisem. Trăia. Piesele mele de şah marca Staunton (un set pe care mi-l dăruise în urmă cu

douăzeci de ani fratele tatei, Konstantin, naturalizat englez), niște piese masive splendide, din lemn maro sau negru, atingând peste zece centimetri înălțime, își etalau strălucitoarele contururi, de parcă ar fi fost conștiente de rolul pe care-l jucau. Din păcate, dacă le examinai de aproape, se vedea că unele piese erau ciobite (după ce călătoriseră în cutia lor prin cincizeci sau șaizeci de locuințe pe care le-am schimbat pe parcursul acelor ani); dar pe vârful turei regale și pe fruntea calului regal încă se mai zărea o coroniță purpurie pictată, evocând semnul rotund de pe fruntea unui preafericit hindus.

Ceasul meu, un pârâiaș al timpului în comparație cu lacul înghețat al tablei de șah, arăta trei și jumătate. Era luna mai, jumătatea lunii mai a anului 1940. Cu o zi înainte, după luni întregi de petiții și înjurături, vomitivul concretizat prin mită fusese administrat șobolanului potrivit din biroul potrivit, având în sfârșit ca rezultat obținerea unei *visa de sortie,* care, la rândul ei, condiționa permisiunea de a traversa Atlanticul. Dintr-odată, am simțit că, odată cu rezolvarea problemei mele de șah, se încheiase în mod satisfăcător o întreagă perioadă a vieții mele. Pretutindeni în jur era liniște; sentimentul meu de ușurare parcă produce gropițe în obraji. În camera de alături dormeai tu și copilul nostru. Veioza de pe masa mea avea un abajur dintr-un con de hârtie albastră, și (o amuzantă precauție militară) lumina care rezulta dădea o nuanță lunară aerului greu în care pluteau nori de fum de țigară. Niște draperii opace mă separau de Parisul camuflat. Titlul din capul paginii unui ziar care atârna de pe un scaun anunța invazia hitleristă în Țările de Jos.

Am în fața mea foaia de hârtie pe care am schițat în acea noapte la Paris diagrama pozițiilor din problemă. Albul: rege la a7 (adică primul dosar, al șaptelea rând), regina la b6, turele la f4 și h5, nebunii la e4 și h8, caii la d8 și e6, pionii la b7 și g3; Negrul: regele la e5, tura la g7, nebunul la h6, caii la e2 și g5, pionii la c3, c6 și d7. Albul începe jocul și dă mat în două mutări. Pista falsă, irezistibilă „încercare", este:

pion la b8, luând un cal, după care urmează trei frumoase șah-maturi ca răspuns la descoperirea unor șahuri la rege al negrului ; dar negrul poate apăra această manevră strălucită nedând șah la alb și în schimb executând o mutare modestă de extindere în altă parte a tablei. Într-un colț al foii de hârtie cu diagramă, observ un timbru ștampilat care împodobește și alte hârtii și cărți pe care le-am scos din Franța pentru a le duce în America în mai 1940. Este o ștampilă circulară în ultima nuanță a spectrului – *violet de bureau.* În mijlocul ei sunt două majuscule de mărime cicero, *R.F.*, însemnând bineînțeles la *République Française.* Cu alte caractere mai mici, dispuse pe margine, este scris *Contrôle des Informations.* Cu toate acestea, abia acum, după atâția ani, informația ascunsă în simbolurile mele șahiste, care au trecut de control, poate fi, și este de fapt, divulgată.

— 3 —
Photographie du titulaire et, le cas échéant, photographies des enfants qui l'accompagnent.
Signature du titulaire.
Véra Nabokoff

O fotografie pentru un pașaport Nansen făcută în aprilie 1940 la Paris și înfățișându-i pe soția autorului, Vera, și pe fiul acestuia, Dmitri, pe atunci în vârstă de 5 ani. După câteva săptămâni, în mai, ultimul capitol al existenței noastre europene avea să se încheie așa cum se încheie și în această carte.

Capitolul 15

1

Trec anii, se scurg, trec anii în goană – ca să folosesc o tonalitate horațiană răscolitoare. Anii trec, draga mea, și în curând nimeni nu va ști ceea ce știm tu și cu mine. Copilul nostru crește; trandafirii din Paestum, din cețosul Paestum nu mai sunt; niște idioți cu înclinații mecanice fac cârpeli, corupând forțele naturii, precum se pare că au prevăzut unii matematicieni îngăduitori, spre tainica lor surpriză; de aceea este poate momentul să examinăm vechi instantanee, grotele sertarelor cu trenulețe și avioane, grămezile de jucării din debaraua plină cu boarfe.

Ne vom întoarce și mai mult, într-o dimineață de mai a anului 1934, și vom schița în legătură cu acest punct fix diagrama unui sector al Berlinului. Iată-mă întorcându-mă acasă la ora cinci dimineața, de la maternitatea de lângă Bayerischer Platz, unde te dusesem cu două ore în urmă. Flori de primăvară împodobeau portretele lui Hindenburg și Hitler în vitrina unui magazin care vindea rame și fotografii colorate. Grupuri stângiste de vrăbii țineau ședințe zgomotoase în lilieci și tei. Zorile limpezi despuiaseră complet o parte a străzii pustii. Pe cealaltă parte, casele erau încă vinete de frig și diverse umbre lungi se turteau treptat în acea manieră degajată în care tânăra zi ia locul nopții într-un oraș bine îngrijit, bine stropit, unde mirosul tare de asfalt al caldarâmului scoate în evidență mireasma sevei copacilor ce

îl umbresc; dar pentru mine partea optică a chestiunii părea foarte nouă, ca un mod ciudat de a pune masa, pentru că nu văzusem niciodată acea stradă în zori, deşi, pe de altă parte, trecusem deseori pe acolo, când n-aveam copii, în seri însorite.

În puritatea şi goliciunea orei mai puţin familiare, umbrele erau pe partea străzii unde ele nu cădeau de obicei, investigând-o cu un simţ al inversiunii destul de elegant, ca atunci când vezi reflectată în oglinda unei frizerii fereastra spre care melancolicul frizer îşi întoarce privirea în timp ce îşi ascute briciul la curea (aşa cum fac toţi în asemenea momente) şi, încadrat în fereastra reflectată, o porţiune de trotuar deviind o procesiune de pietoni indiferenţi în direcţia greşită, în lumea abstractă care îşi pierde brusc hazul şi dezlănţuie un torent de teroare.

Ori de câte ori încep să mă gândesc la dragostea mea pentru o persoană, am obiceiul să trasez imediat raze din centrul unde este dragostea mea – inima mea, nucleul fragil al unei probleme intime – până la cercul alcătuit din puncte ale universului aflate la o depărtare monstruoasă. Ceva mă împinge să pun în balanţă conştiinţa dragostei mele cu lucruri inimaginabile şi incalculabile cum sunt comportarea nebuloaselor (care prin însăşi distanţa uriaşă ce le desparte de noi par a fi o formă de nebunie), înfricoşătoarele abisuri ale eternităţii, tot ceea ce nu poate fi cunoscut dincolo de ceea ce nu este cunoscut, neputinţa, frigul, înnebunitoarele încolăcituri şi interpenetrări ale spaţiului cu timpul. Este un obicei bolnăvicios, dar n-am nici o putere împotriva lui. Poate fi comparat cu mişcarea necontrolabilă a limbii unui om suferind de insomnie care bâjbâie după un colţ de măsea în bezna gurii, zdrelindu-se în timp ce face asta, şi totuşi perseverând. Am cunoscut oameni care, după ce au atins accidental un obiect – tocul uşii, un perete –, au trebuit să fie supuşi unei serii sistematice şi foarte rapide de contacte cu diverse suprafeţe din încăpere înainte de a reveni la o existenţă echilibrată. N-am încotro; trebuie să ştiu unde sunt situat, unde sunteţi situaţi tu şi fiul meu. Când se produce în mine acea

explozie de dragoste, cu încetinitorul, fără zgomot, dezvăluind rămășițele topite de ea și copleșindu-mă cu sentimentul că există ceva mult mai vast, mult mai trainic și mai puternic decât acumularea de materie și energie din orice cosmos imaginabil, atunci mintea mea se ciupește ca să constate dacă într-adevăr e trează. Trebuie să facă un inventar rapid al universului, ca un om care încearcă în vis să ignore absurditatea poziției sale, asigurându-se că visează. Trebuie să silesc timpul și spațiul să participe la emoția mea, la dragostea mea muritoare, pentru a mă debarasa de ceea ce este muritor în ea, ajutându-mă astfel să lupt împotriva degradării totale, a ridicolului, a groazei de a fi manifestat o infinitate de sentimente și de gânduri, în cadrul strâmt al unei existențe finite.

Întrucât, în metafizica mea, sunt un nonunionist înrăit și nu mă atrag excursiile organizate prin paradisuri antropomorfe, mă las în voia propriilor stratageme, deloc neglijabile, când mă gândesc la ce e mai bun în viață; ca acum, când văd retrospectiv grija mea de falsă lăuză pentru copilașul nostru. Îți amintești descoperirile noastre (pe care le fac probabil toți părinții): forma perfectă a unghiilor miniaturale ale mâinii pe care mi-o arătai în tăcere, așezată pe palma ta ca o meduză eșuată pe plajă; țesătura epidermei de pe membre și obraji, spre care îmi atrăgeai atenția cu un glas ce venea parcă din întuneric, de departe, de parcă delicatețea cu care trebuia atinsă nu putea fi exprimată decât prin delicatețea produsă de depărtare; acel ceva care plutea, aluneca, îți scăpa, din nuanța albăstruie întunecată a irisului, ce părea să păstreze încă în el umbrele pe care le absorbise din fabuloșii codri seculari unde erau mai multe păsări decât tigri și mai multe roade decât spini, și unde, într-o adâncime pestriță, se născuse mintea omenească; și, mai presus de toate, prima călătorie a unui nou-născut în următoarea dimensiune, raportul recent stabilit între ochi și obiectul ce poarte fi atins, pe care băieții care fac carieră în biometrică și în branșa vânătorilor de șobolani cred că o pot explica. Mă gândesc că singura

imagine care ar putea sugera cel mai bine naşterea minţii este acel fior de uimire ce însoţeşte momentul precis când, privind o încâlceală de crenguţe şi frunze, îţi dai seama brusc că o componentă aparent firească a acelei încâlceli este de fapt o insectă sau o pasăre superb travestită.

Mai este, de asemenea, extraordinara plăcere (şi la urma urmelor, nu acesta este scopul studierii ştiinţei?) de a rezolva ghicitoarea înmuguririi iniţiale a minţii omeneşti, admiţând fără dovezi o pauză voluptuoasă în evoluţia restului naturii, o tărăgănare şi o trândăveală care au permis înainte de toate formarea unui *Homo poeticus* – fără de care *sapiens* n-ar fi putut evolua. Auzi! „Lupta pentru supravieţuire!" Blestemul bătăliei şi al trudei readuce omul înapoi la starea de zimbru, la obsesia de nebun a sălbăticiunii care mormăie disperată în căutarea hranei. Tu şi cu mine am observat deseori licărirea de obsedat din ochii unei gospodine care-şi face planuri în timp ce îşi plimbă privirea peste alimentele dintr-o băcănie sau prin morga unui măcelar. Truditori ai lumii, împrăştiaţi-vă! Vechile cărţi greşesc. Lumea a fost creată într-o duminică.

2

Pe parcursul anilor primei copilării a băiatului nostru, în Germania lui Hitler şi în Franţa lui Maginot, am fost (aproape constant) strâmtoraţi, dar am avut prieteni minunaţi care au avut grijă să-i asigure tot ce era mai bun pe atunci. Deşi nu ne stătea în putinţă să ameliorăm situaţia, tu şi cu mine am vegheat împreună ca să nu existe nici o fisură între copilăria lui şi propria noastră pruncie trăită în bogăţie şi aici interveneau acele destine prietenoase, doftoricind fisura ori de câte ori ameninţa să se deschidă. În perioada aceea, ştiinţa creşterii copiilor a făcut acelaşi progres

fenomenal, rapid, pe care l-au înregistrat aviația sau agricultura – *eu*, când aveam nouă luni, nu căpătam o jumătate de kilogram de spanac pasat la fiecare masă și nici zeama de la o duzină de portocale pe zi; iar igiena pediatrică pe care ai adoptat-o tu era incomparabil mai artistică și mai scrupuloasă decât cele mai frumoase visuri ale bătrânelor doici din pruncia noastră.

Cred că tații burghezi – muncitori cu gulere răsfrânte și pantaloni cu dungi subțiri, tați demni, purtând cravată la birou, atât de diferiți de tinerii veterani americani de azi sau de expatriatul născut în Rusia, fericit și șomer, de acum cincisprezece ani – nu vor înțelege atitudinea mea față de copilul nostru. Ori de câte ori îl ridicai în brațe, suprasaturat cu terciul lui călduț cu lapte și grav ca un idol, și așteptai semnalul verde postlactic pentru a transforma bebelușul vertical într-unul orizontal, eu împărtășeam și așteptarea ta, dar și tensiunea îmbuibării lui, pe care o exageram, și de aceea displăcându-mi cât de veselă și de convinsă erai de dispersia rapidă a ceea ce eu percepeam a fi o oprimare dureroasă; și când, în sfârșit, grosolana bulă de aer se ridica și exploda din gura lui sobră, eu trăiam un minunat sentiment de ușurare, în timp ce tu, murmurând un fel de felicitare, te aplecai să-l depui în crepusculul tivit cu alb al pătuțului lui.

Știi? Mai simt și acum în încheieturile mâinilor ecourile dibăciei cu care manevram căruciorul, de pildă apăsarea rapidă în jos a barei pentru a ridica botul căruciorului ca să-l urc pe trotuar. Mai întâi a fost un vehicul gri ca un șoarece, fabricat în Belgia, cu cauciucuri grase ca de automobil și arcuri bogate, şi atât de mare că nu încăpea în minusculul nostru ascensor. Se balansa pe trotuare cu o mișcare lentă, maiestuoasă, misterioasă, ținând în el captiv bebelușul culcat pe spate, bine înfofolit în puf, mătase și blană; doar ochii i se mișcau, cu prudență, și uneori își ridicau privirea cu o fluturare rapidă a genelor bogate pentru a urmări retragerea dantelăriei de crengi pe fondul albastru, care se îndepărta pe marginea oblonului pe jumătate tras al căruciorului și

imediat își întorcea bănuitor privirea spre fața mea, ca să vadă dacă cercul și copacii jucăuși nu aparțineau cumva aceleiași categorii cu jucărelele zornăitoare și umorul părintesc. A urmat un cărucior mai ușor, și când se răsucea, copilul avea tendința să se ridice, trăgând de ham, apucându-se de marginile căruțului; stând în picioare, nu atât ca pasagerul amețit al unui vas de plăcere, cât ca un savant preocupat dintr-o navă spațială; examinând jurubițele pestrițe ale unei lumi vii și calde; privind cu interes filozofic perna pe care a reușit s-o azvârle peste bord; căzând și el într-o zi când hamul a pocnit. Mai târziu a mers într-una din acele mici mașinării numite plimbătoare; de la înălțimile inițiale, elastic și sigur, copilul a ajuns tot mai jos, până ce, la un an și jumătate, a atins pământul în fața plimbătoarei, strecurându-se în față din locul pe care ședea și bătând cu călcâiele pe trotuar, anticipând astfel eliberarea lui viitoare în vreo grădină publică. Un nou val evolutiv a început să se umfle, ridicându-l treptat, din nou, de la pământ, când, la aniversarea a doi ani, a primit un Mercedes de curse, vopsit argintiu, de un metru douăzeci lungime, manevrat cu pedale dinăuntru, ca o orgă, și în acest vehicul umbla încoace și-ncolo, producând un zbârnâit ritmic, pe trotuarul Kurfürstendamm-ului, în timp ce dinspre ferestrele deschise se auzea urletul multiplicat al unui dictator care încă se mai bătea cu pumnul în piept în valea Neander pe care o lăsasem în urmă.

Poate că ar merita să pătrundem în aspectele filogenetice ale pasiunii pe care o au copiii de sex masculin pentru obiectele cu roți, îndeosebi pentru trenuri. Știm desigur ce părere avea despre această chestiune șarlatanul vienez[1]. Îl vom lăsa pe el și pe tovarășii lui de călătorie să alerge mai departe în vagonul de clasa a treia al gândirii lor, prin statul polițienesc al mitului sexual (apropo de asta, mare greșeală fac dictatorii că ignoră psihanaliza – o întreagă generație ar putea fi ușor coruptă în acest fel!). Creșterea rapidă, gândirea cu viteză

1. Aluzie la Freud.

cuantică, sistemul circulator, năvalnic ca o navă de coastă – toate formele de vitalitate sunt forme de velocitate și nu-i de mirare că un copil în creștere dorește să întreacă natura dorind să se bucure cât mai mult de spațiu într-o perioadă de timp cât mai scurtă. Înlăuntrul sufletului omenesc există plăcerea spirituală pe care i-o furnizează posibilitățile de a depăși gravitația, de a învinge și a reproduce forța de atracție a pământului. Miraculosul paradox al obiectelor netede și rotunde care cuceresc spațiul prin simpla mișcare de rostogolire, în loc să ridice anevoios niște membre grele pentru a înainta, a produs probabil un șoc extrem de salutar omenirii în copilăria ei. Focul de pe munte la care se uita visător micul sălbatic, stând gol-goluț pe vine, sau înaintarea neabătută a unui foc ce cuprinsese pădurea – au afectat și ele, probabil, un cromozom-doi, fără știrea lui Lamarck, într-un mod misterios, pe care este puțin probabil că îl vor elucida geneticienii occidentali, așa cum nu vor putea nici fizicienii profesioniști să distingă exteriorul de interior, să descopere punctul de tangență; căci fiecare dimensiune presupune un mediu în care se poate acționa și dacă, în desfășurarea spiralată a lucrurilor, spațiul se încovoaie înrudindu-se cu timpul, atunci precis urmează o altă dimensiune – poate un spațiu special, nu cel vechi, suntem încredințați, cu excepția cazului în care spiralele ajung din nou cercuri vicioase.

Dar oricare ar fi adevărul, tu și cu mine nu vom uita niciodată și vom apăra întotdeauna, pe acest câmp de bătălie sau pe un altul, podurile pe care am așteptat ore-n șir împreună cu micul nostru fiu (în vârstă de la doi la șase ani) să treacă un tren pe dedesubt. Am văzut copii mai mari și mai puțin fericiți oprindu-se pentru o clipă pentru a se apleca peste balustradă ca să scuipe în coșul astmatic al locomotivei care se întâmpla să treacă pe dedesubt, dar nici tu, nici eu nu suntem dispuși să recunoaștem că din doi copii cel mai normal este cel care găsește o soluție pragmatică exaltării zadarnice a unei transe obscure. Tu n-ai făcut nimic ca să îngrădești sau să raționalizezi acele opriri de o oră pe poduri bătute de

vânt, când, cu un optimism și o răbdare ce nu cunoșteau limite, copilul nostru aștepta să clipească un semafor sau să prindă contur o locomotivă ce tot creștea, într-un punct îndepărtat, unde numeroasele șine se uneau între dosurile goale ale caselor. În zilele friguroase era îmbrăcat cu o blăniță de miel, cu o șapcă similară, ambele maronii, cu pete cenușii ca de promoroacă și acestea, împreună cu mănușile cu un deget și cu fervoarea credinței lui, îl încălzeau și îți țineau și ție de cald, de vreme ce tot ce aveai de făcut ca să nu-ți înghețe degetele delicate era să ții una din mânuțele lui, când în dreapta, când în stânga, schimbând mâna cam la fiecare minut și minunându-te câtă căldură degaja trupul unui bebeluș mare.

3

Pe lângă visurile de velocitate sau legat de ele, există în fiecare copil aspirația esențial omenească de a remodela pământul, de a acționa asupra unui mediu friabil (dacă nu este marxist sau un cadavru din naștere și așteaptă supus ca mediul să-l modeleze *pe el*). Aceasta este explicația bucuriei cu care copilul sapă, face drumuri și tunele pentru jucăriile lui preferate. Fiul nostru avea un model micuț al celebrului „Bluebird" al lui Sir Malcolm Campbell, din oțel vopsit și cu cauciucuri detașabile și se juca la nesfârșit cu el pe pământ, în timp ce soarele alcătuia un fel de nimb din părul lui blond destul de lung și dădea o nuanță caramel spatelui gol pe care erau încrucișate bretelele pantalonilor scurți bleumarin (pe sub care, când era dezbrăcat, se arăta un model cu funduleț și bretele de un alb natural). N-am stat în viața mea pe atâtea bănci și scaune de grădină, pe lespezi de piatră și trepte de piatră, pe parapete de terase și pe margini de bazine cu jeturi de apă, ca în zilele acelea. Vizitam rareori

popularele pâlcuri de pini din jurul lacului din Grünewald-ul berlinez. Tu te îndoiai că locul acela își justifică denumirea de pădure, de vreme ce acolo se aruncau tot felul de vechituri și era mult mai plin de gunoaie decât străzile lucitoare ale orașului alăturat, mai conștiente de faptul că sunt observate. În acest Grünewald se petreceau lucruri ciudate. Vederea unui schelet de pat din fier care-și expunea anatomia arcurilor în mijlocul unei poieniță sau prezența unui manechin de croitorie negru, lungit sub un gherghin înflorit, te făcea să te întrebi cine oare se ostenise să care aceste obiecte și altele răspândite peste tot, într-un loc atât de depărtat dintr-o pădure fără poteci. Odată am descoperit o oglindă grav mutilată, dar încă promptă, plină de reflexii silvestre – de parcă s-ar fi îmbătat combinând bere cu lichior – sprijinită cu o dezinvoltură suprarealistă de un trunchi de copac. Poate că aceste apariții nedorite pe terenurile de agrement ale orășenilor erau un crâmpei din imaginea dezastrului ce avea să vină, un coșmar profetic al exploziilor devastatoare, ceva în genul mormanului de capete de morți pe care vizionarul Cagliostro le-a zărit în șanțul unei grădini regale. Iar și mai aproape de lac, vara, mai ales duminicile, locul era năpădit de trupuri omenești în diverse stadii de goliciune și solarizare. Numai veverițele și anumite omizi rămâneau îmbrăcate. Gospodine cu tălpi cenușii ședeau pe nisipul cenușiu slinos, în costume de baie; masculi respingători, cu glasuri de foci, în slipuri pline de noroi, se zbenguiau prin jur; fete extrem de atrăgătoare, dar neîngrijite, menite să aducă pe lume peste câțiva ani – la începutul lui 1946, mai exact – o recoltă neașteptată de copii cu sânge turcesc sau mongol în vinele lor inocente, erau fugărite și bătute pe fund (situație în care ele strigau: „Au, vai!"); și emanațiile care veneau de la acești nefericiți ghiduși și de la hainele lepădate de ei (împrăștiate ici și colo pe pământ) se amestecau cu duhoarea de apă stătută pentru a alcătui un infern de mirosuri, căruia nu știu cum se face, dar nu i-am găsit nicăieri și niciodată perechea. În grădinile publice din Berlin și în parcurile orașului era interzis să te

dezbraci; dar era voie să-ți deschei cămașa și șiruri întregi de tineri cu trăsături nordice pronunțate stăteau cu ochii închiși pe bănci, expunându-și coșurile frontale și pectorale acțiunii solare aprobate de întreaga națiune. Fiorul de scârbă, poate exagerat, ce răzbate din aceste rânduri ar putea fi pus pe seama temerii noastre constante de vreo boală molipsitoare ce ar fi putut afecta copilul nostru. Tu socoteai întotdeauna îngrozitor de banală și nu lipsită de un oarecare farmec filistin ideea că numai acei băieței cărora nu le place să se spele și le place să omoare vietăți sunt niște băieței delicioși.

Aș vrea să amintesc fiecare părculeț pe care l-am vizitat; aș vrea să dețin abilitatea pe care profesorul Jack, de la Harvard și de la pepiniera Arnold, le spunea studenților lui că o deține, și anume aceea de a identifica diverse crenguțe cu ochii închiși, numai după șfichiuitul pe care-l produceau. („Carpen, caprifoi, plop piramidal. Ah, ba nu! O foaie împăturită!"). Desigur, de multe ori sunt în stare să determin poziția geografică a cutărui sau cutărui parc după o caracteristică anume sau după o combinație de caracteristici; bordurile ca niște cutii pitice ce încadrau aleile înguste presărate cu pietriș, care se adunau laolaltă ca personajele unei piese de teatru; o bancă lungă, albastră, sprijinită de un gard viu de tisă, de forma unui cub; un strat pătrat de trandafiri încadrat de un brâu de heliotropi – aceste caracteristici sunt evident asociate cu micile zone de parcuri din intersecțiile de la marginea Berlinului. La fel de clar, un scaun de fier subțire, a cărui umbră de păianjen se întinde sub el, un pic spre mijloc, sau o stropitoare rotitoare, plăcut înfumurată, deși clar psihopată, cu un curcubeu propriu atârnat în stropii împroșcați de ea deasupra ierbii presărate cu giuvaiere, evocă un parc parizian; dar tu vei înțelege foarte bine că ochiul memoriei se concentrează atât de mult asupra micii siluete așezate pe vine (încărcând un camion de jucărie cu pietricele sau admirând cauciucul strălucitor și ud al furtunului unui grădinar pe care s-au lipit câteva pietricele peste care tocmai

a alunecat furtunul), încât diversele situări geografice – Berlin, Praga, Franzensbad, Paris, Riviera, din nou Paris, Cap d'Antibes și așa mai departe – își pierd autonomia, își mobilizează laolaltă generalii pietrificați și frunzele căzute, își cimentează prietenia aleilor lor înlănțuite și se unesc într-o confederație de lumini și umbre, prin care copii grațioși cu genunchii goi alunecă pe patine cu rotile zornăitoare.

Ici și colo, un petic cunoscut de fundal istoric contribuie la identificarea locului – și suplinește alte legături sugerate de o viziune personală. Copilul nostru trebuie să fi avut aproape trei ani, în acea zi cu puțin vânt, la Berlin (unde, desigur, nimeni nu putea evita familiaritatea cu omniprezentul portret al Führer-ului), când noi – tu și cu mine – am stat în fața unui rond de panseluțe palide, ale căror fețe ridicate etalau o pată neagră ca o mustață și ne-am amuzat teribil când eu am sugerat destul de prostește asemănarea lor cu o mulțime de capete de mici Hitleri. În mod similar, pot identifica o grădină înflorită din Paris drept locul unde am remarcat, în 1938 sau în 1939, o fetiță liniștită de vreo zece ani, cu o față albă și imobilă, arătând, cu hăinuțele ei mohorâte, jerpelite și nepotrivite pentru anotimpul respectiv, de parcă ar fi fugit dintr-un orfelinat (presupunerea mi-a fost confirmată mai târziu când am zărit cum este dusă de acolo de două călugărițe cu veșminte fâlfâitoare), care legase cu îndemânare un fluture viu de o ață și plimba frumoasa insectă, fluturând anemic din aripi, ușor schilodită, de o lesă ca pentru spiriduși (probabil un produs derivat al numeroaselor lecții de aleasă broderie predate la orfelinat). M-ai acuzat deseori de o cruzime nenecesară în excursiile noastre în Pirinei sau Alpi; de aceea, dacă am abătut atenția copilului nostru de la acea potențială Titania, nu am făcut-o din compasiune pentru fluturele ei, *Red Admirable* (zis și Amiralul, în vorbirea vulgară), ci pentru că joaca ei posacă avea un simbolism cam respingător. Poate mi-a amintit de fapt manevra simplă și răsuflată pe care a folosit-o un polițist francez – și fără îndoială încă o folosește – când, ducând la închisoare un muncitor cu nasul roșu, vreun

scandalagiu de duminică, l-a transformat într-un satelit ciudat de docil și chiar foarte vioi, înfigând un fel de cârlig de undiță în carnea neîngrijită, dar sensibilă și receptivă a omului. Tu și cu mine ne-am străduit să răspundem cu o tandrețe vigilentă tandreții încrezătoare a copilului nostru, dar ne-am confruntat inevitabil cu realitatea că murdăria lăsată de derbedei pe solariile terenurilor de joacă era cel mai puțin grav din ultrajele posibile și că grozăviile pe care generațiile trecute le-au alungat din minte ca fiind anacronice sau ca pe niște lucruri care se petrec doar în hanate și mandarinate îndepărtate erau prezente pretutindeni în jurul nostru.

Pe măsură ce timpul trecea și umbra istoriei fabricate pentru proști vicia până și precizia cadranelor solare, ne deplasam tot mai neliniștiți prin Europa și parcă nu noi călătoream prin ea, ci acele grădini și parcuri. Bulevardele ce porneau ca niște raze de la Le Nôtre și complicatele ronduri de flori au rămas în urma noastră ca niște trenuri trase pe linie moartă. La Praga, unde ne-am dus ca să i-l arătăm mamei pe copilul nostru, în primăvara anului 1937, era parcul Stromovka, unde dincolo de arborii îngrijiți de om era o atmosferă de sălbăticie unduitoare. Îți amintești desigur și grădinile stâncoase cu plante alpine – sedum și saxifraga – care ne-au escortat – ca să zicem așa – în Alpii din Savoia, însoțindu-ne într-o vacanță (plătită din ceea ce reușiseră să vândă traducătorii mei) și apoi ne-au urmat înapoi până în orașele de la șes. Niște mâini de lemn bătute în cuie de trunchiurile din vechile parcuri ale stațiunilor balneare indicau direcția din care se auzea duduitul surd al fanfarei din pavilion. O alee inteligent concepută însoțea aleea principală pentru vehicule; nu era peste tot paralelă cu ea, dar îi accepta neconstrânsă rolul de ghid, întorcându-se jucăușă de la iazul cu rațe sau de la iazul cu nuferi, pentru a se înscrie apoi în cortegiul de platani, în cutare sau cutare punct, unde parcul contractase o fixație de edil și visa un monument. Rădăcinile, rădăcinile verdeții din amintire, rădăcinile memoriei și ale plantelor spinoase, rădăcinile – într-un cuvânt – sunt în stare

să parcurgă lungi distanțe învingând unele obstacole, pătrunzând prin altele și strecurându-se în crăpături înguste. Astfel au străbătut grădinile și parcurile, împreună cu noi, Europa Centrală. Alei cu pietricele se reuneau și se opreau la un *rond-point* spre a ne privi pe tine sau pe mine cum ne aplecăm și ne concentrăm pentru a căuta o minge pe sub un gard viu din lemn câinesc unde pe pământul negru și umed nu se deslușeau decât un bilet mov, perforat, de troleibuz, și o bucățică de tifon cu vată murdară. O bancă circulară înconjura un trunchi gros de stejar ca să vadă cine stă pe partea cealaltă și descoperea acolo un bătrân trist citind un ziar într-o limbă străină și scobindu-se în nas. Tufele veșnic verzi cu frunze lucioase care împrejmuiau o peluză cu iarbă, unde copilul nostru a descoperit pentru prima oară o broască vie, pătrundeau într-un labirint de gard viu, artistic tuns, și tu ai spus că o să plouă. Într-o etapă mai îndepărtată, sub alte ceruri mai puțin plumburii, era o măreață paradă de mici văi cu trandafiri și cu alei pe sub crengi împletite, grătare de lemn care-și legănau plantele agățătoare, gata să se transforme în vița cățărătoare a pergolelor cu coloane, dacă li s-ar fi oferit prilejul sau, în caz contrar, să dea la iveală cel mai bizar dintre ciudatele WC-uri publice, o drăcie oribilă ca un fel de cabană, de o curățenie îndoielnică, unde la intrare o îngrijitoare îmbrăcată în negru tricota cu un fir negru.

O cărare acoperită cu lespezi ce cobora în pantă, pe care pășeai cu prudență, punând de fiecare dată același picior înainte, printr-o grădină cu crini, pe sub fagi; apoi se prefăcea într-un drum de pământ bătătorit ce ți se mișca iute sub picioare și pe care erau imprimate grosolan copite de cai. Grădinile și parcurile păreau să se miște tot mai repede pe măsură ce picioarele copilului nostru se lungeau și, când avea vreo patru ani, copacii și tufele cu flori au pornit hotărâte spre mare. Așa cum vezi câteodată în viteză un șef de gară plictisit stând singur pe peronul unei halte în care trenul tău nu oprește, tot așa se îndepărta tot mai mult cutare sau cutare paznic al unui parc cenușiu, în timp ce parcul continua

să curgă mai departe, purtându-ne spre sud, spre portocali și arbuști, spre mimozele ca puful de pe obraz și spre un cer impecabil, ca un *pâte tendre*.

Grădini suspendate pe dealuri, o succesiune de terase, cu trepte de piatră de pe care țâșneau cosași plin de ostentație, coborau trepte spre mare, în timp ce măslinii și leandrii lor se învălmășeau unii peste alții în graba lor de a zări plaja. Acolo, copilul nostru stătea nemișcat în genunchi, ca să fie fotografiat în aburul tremurător al soarelui, pe fondul scânteietor al mării care în instantaneele pe care le-am păstrat este o pată lăptoasă, dar care în realitate era albastru-argintiu cu porțiuni superbe de purpuriu-albăstrui în depărtare, produse de curenții calzi în colaborare și coroborați cu (auzi pietrele cum se rostogolesc când se retrage valul?) vechi poeți elocvenți și cu comparațiile lor surâzătoare. Și printre bobițele de sticlă linse de mare, ca niște bomboane – cu lămâie, cu cireșe, cu mentă –, printre pietricelele adunate de valuri și printre micile scoici canelate, lucioase pe dinăuntru, apăreau uneori cioburi de ceramică, încă frumoase, cu smalțul și culorile intacte. Ne erau aduse ție sau mie spre examinare și dacă aveau șevrouri indigo, benzi de ornamente cu frunze sau orice mozaic vesel și erau declarate prețioase, erau azvârlite zornăind în găletușă, iar dacă nu, un clipocit și o străfulgerare anunțau că sunt redate mării. Nu mă îndoiesc că printre acele bucățele de majolică ușor convexe, găsite de copilul nostru, era și una a cărei margine ca de pergament se potrivea exact și continua modelul unui fragment găsit de mine în 1903 pe același țărm și că amândouă corespundeau cu un al treilea găsit de mama pe acea plajă din Menton în 1882 și cu a patra bucățică din aceeași ceramică găsită de mama *ei* în urmă cu o sută de ani – și așa mai departe, până ce acele fragmente, dacă ar fi fost toate păstrate, ar fi putut fi îmbinate laolaltă pentru a alcătui vasul întreg, absolut întreg, spart de un copil italian, Dumnezeu știe unde și când, și reparat cu aceste nituri de bronz.

În toamna anului 1939, ne-am întors la Paris și în jurul datei de 20 mai a anului următor ne aflam din nou în preajma

mării, de data aceasta pe coasta vestică a Franței, la St. Nazaire. Acolo, o ultimă grădiniță ne înconjura, în timp ce tu, eu și cu copilul nostru, acum de șase ani, între noi, o străbăteam în drum spre portul unde, în spatele clădirilor din fața noastră, ne aștepta pachebotul Champlain pentru a ne duce la New York. Grădina era ceea ce francezii numesc fonetic *skwarr*, și rușii *skver*, poate pentru că este situată de obicei în sau pe lângă piațetele publice din Anglia[1]. Situată pe ultima graniță a trecutului și la marginea prezentului, ea rămâne în memoria mea ca un model geometric pe care l-aș putea umple cu culorile unor flori plauzibile, dacă aș fi atât de neglijent încât să sparg tăcerea memoriei pure, pe care (poate doar cu excepția unui țiuit întâmplător în urechi datorat tensiunii arteriale a sângelui meu obosit) n-am tulburat-o și am ascultat-o cu smerenie încă de la început. Ceea ce îmi amintesc cu adevărat din acest model floral neutru este inteligenta sa conexiune tematică cu grădini și parcuri de peste Ocean; căci dintr-odată, atunci când am ajuns la capătul potecii, tu și cu mine am văzut ceva asupra căruia nu i-am atras imediat atenția copilului nostru, pentru a se bucura pe deplin de splendidul șoc, de încântarea și fericirea pe care le va simți când va descoperi, în fața ochilor lui, prototipul ireal de real al diferitelor vapoare de jucărie pe care le-a manevrat în băița lui. În fața noastră, acolo unde un șir discontinuu de case se înalța între noi și port și unde ochiul întâlnea tot felul de nimicuri, cum ar fi chiloți bleu și roz dansând pe o frânghie de rufe sau o bicicletă de damă și o pisică tărcată împărțind în mod ciudat un balcon rudimentar din fier forjat, era o plăcere să deslușești prin învălmășeala unghiulară de acoperișuri și ziduri coșul unui superb vapor, arătându-se din spatele frânghiei de rufe, ca o imagine dintr-un joc de genul „Găsiți ce a ascuns marinarul" – imagine care, odată descoperită, nu mai poate fi pierdută.

1. *Squares* (engl.)

Index*

A

Abbazia: 22, 72, 82, 92, 115
Aldanov, vezi Landau
Alexei (majordom): 26, 41, 183, 234
Alexei (prinţ): 57, 60
America: *passim*
*Andreev, L.N.: 211
Apărarea Lujin: 9, 257
Apostolski, Prohor: 233
Aihenvald, I.I.: 289
Aivazovski, I.K.: 63
Auzul colorat: 30, 31

B

Bad Kissingen: 131, 206
Bakst, L. (Rozenberg): 161, 192
*Bain, R. Nesbit: 264
Batovo: *passim*
Băi: *passim*
*Benois Alexandre: 228, 237
Beaulieu: 82, 92
Berlin: 44, 51, 84, 92, 114, 160, *passim*
Biarritz: 9, 121, 125, 128, 142, 146, 149, 150, 151, 156, 159, 238
Bibliographie..., vezi Zimmer
Biciclism: 36, 59, 78, 124, 137, 142, 158, 176, 194, 209-212, 214, 215, 232, 234, 235, 270, 311
Bijuterii, pietre preţioase: *passim*, vezi şi Vitralii
Blok, Aleksandr Aleksandrovici: 45, 226, 231, 242, 287
Bloodmark, Vivian (anagramă): 220
Bouvier, Mlle: 115
Box, vezi *Dachsund*
Bunin, Ivan Alekseevici: 126, 287, 288
Burness, Mr.: 83-86, 89

C

Cambridge: 4, 44, 181, 230, 253, 256, 260-263, 267-271, 273, 277
*Cambridge, Mass.: 5, 123
Caprifoi: 6, 27, 72, 117, 306
Cazimir (valet): 98
Cehov, Anton Pavlovici: 44, 63, 204, 211, 246
Ciukovski, Kornei, vezi Korneiciuk
Ciuperci (culesul de): 39, 40

* Structura Indexului o urmează îndeaproape pe aceea din ediţia originală. Puţinele intrări adăugate în ediţia românească sunt marcate cu câte un asterisc.

„Clayton", Miss: 76, 80, 82, 83
„Colette": 148-151, 159, 215
Crimeea: 63, 131, 143, *passim*
* *Cu doici și mătuși*: 9

D

Dachshund: 27, 44, 99, 142
Danzas, Ekaterina Dmitrievna: 256
Danzas, K.K.: 256
Darul: 7, 9, 33, 282
Diapozitive: 6
Disperare: 9
Dmitri (al 3-lea grădinar): 37-39, 102
Dobujinski, Mstislav Valerianovici: 87, 89
Dostoievski, F.M.: 49, 287
**Dovezi concludente*: 6
Drumul Spânzuratului: 7, 58, *passim*
Drujnoselie: 57
**Duzina lui Nabokov*: 6, 7

E

**Educația mea englezească*: 5
**Educația mea rusească*: 5
Egor (grădinar-șef): 42, 104
Elveția: *passim*
**Exil*: 39, 44, 51, 92, 113, 123, 179, 246, 277, 279, 282, 289, 290

F

Fersen, Axel von: 51
Field, Andrew: 180
Fischer, Elisabeth, vezi Graun
Fischer Regina, născută Hartung: 50
Fluturi vezi Lepidoptera
Florența: 143
Fondaminski, I.I.: 288
Fotbal: 187, 207, 240, 268, 270
Frații (autorului), vezi Nabokov, Kirill V. și Serghei V.
Freud, Sigmund: 10, 16

G

*Gogol, N.V.: 267
Golai, Angelica: 27
Golovnin, V.M.: 48
Golubțov, V.V.: 47
Graun, Antoinette, vezi Korff
Graun, August: 50
Graun, Carl Heinrich: 50, 61
Graun, Dorothea, născută Rehkopp: 51
Graun, Elisabeth Regina, născută Fischer, al doilea mariaj von Stägemann: 50
Graun, *Justizrat* (*judecător*): 50
Graun, Wolfgang: 50, 181
**Grădini și parcuri* : 6
Greco-catolic: 35, 45, 59, 81, 156, 158
Greenwood, Miss: 45, 165
Griazno: 36
Grinberg, Ludmila Borisovna: 189
Guvernante, vezi Bouvier, „Clayton", Golai, Greenwood, Hofeld, Hunt, Lavington, „Mademoiselle", Nanny, „Norcott", Rachel, „Robinson".

H

Hamburg: 260
Harrison E.: 261, 270, 274
Hartung, Johann Heinrich: 50

Hartung, Regina, măritată Johann Jakob Fischer: 50
*Harvard: 61, 88, 306
Hessen, Iosif Vladimirovici: 177, 179, 180, 256, 283
Hippius, Zinaida, vezi Merejkovski
Hippius („Bestujev") Vladimir Vasilievici: 239
Hodaşevici, Vladislav Felicianovici: 256, 286, 287
*Hodunov, M.E.: 180
Hofeld, Evghenia Konstantinovna: 45
Hormuzaki : 134
Hristofor (valet): 154
Hunt, Violet: 83, 100

I

Iaremici: 87, 89
**Invitaţie la eşafod*: 9
Iuri, vezi Traubenberg, Iuri Evghenovici
Ivan (al doilea grădinar): 76
Ivan (pădurar): 136
Ivan I, Ivan II (valeţi): 182

J

Jernosekov, Vasili Martinovici: 24, 25

K

Kamenka: 57
Kaminka, August Isakovici: 177
Kerenski, Aleksandr Fiodorovici: 185, 263
Kissingen, Bad: 131, 206
Kleist, Heinrich von: 50
Kolomeiţev, Nikolai Nikolaevici: 55, 190
Kolomeiţeva, Nina Dmitrievna, născută Nabokov vezi şi Rausch
Korff, Anna Christina, baroneasă von, născută Stegelman: 51
Korff, Antoinette Theodora, baroneasă von, născută Graun: 50
Korff, Eleonore Margarethe, baroneasă von der Osten-Sacken: 50
Korff, Ferdinand, baron von: 50
Korff, Fromhold Christian, baron von:
Korff, Maria Ferdinandovna, baroneasă von, vezi Nabokov
Korff, Nicolaus, baron von: 50
Korff, Nina Aleksandrovna, baroneasă von, născută Şişkov: 50
Korff, Olga Ferdinandovna, baroneasă von, măritată Jukovski: 52
Korff, Wilhelm Carl: 50
Korneiciuk (Ciucovski): 254
Kozlov, Nikolai Ilarionovici: 61, 62
Kozlov, Olga Nikolaevna, vezi Rukavişnikov
Kozlov, Praskovia Ivanovna, vezi Tarnovski
Kuprin, Aleksei Nicolaevici: 289
Kutuzov, Mihail Ilarionovici, prinţ de Smolensk: 55

L

Landau (Aldanov) Mark Aleksandrovici: 289
Lanterna Magică: 153, 155, 164, 165
Lavington, Miss: 45, 142,
Leikmann, Elisaveta Dmitrievna, vezi Sayn-Wittgenstein
Leikmann, Roman Fiodorovici: 55

„Lenski": 112, 159, 160, 163, 164--173, 192, 199, 206, 207, 209
Lepidoptera: *passim*
Lermontov, Mihail Iurievici: 164--166, 170, 192
Lidia T.: 249
„Linderovski", vezi „Max".
Locuințe din Trinity Lane: 6
Lolita: 7, 61
Londra: 55, 56, 75, 115, 143, 179, 180, 228, 253, 254-256, 270
Louise: 197, 204, 208, 209, 215
Loustalot: 182, 191

M

„Mademoiselle": 62, 80, 91, 95-98, 100-115, 118, 120, 125, 126, 157, 159, 165, 191, 259
Mademoiselle O.: 5, 6
Mama (autorului), vezi Nabokov, Elena Ivanovna, născută Rukavișnikov
Marele Danez (Turka): 102
Matematică: 33
„Max": 158, 159, 173
Mayne Reid, Captain: 65, 197, 199
Menajeră (Elena Borisovna): 99
Merejkovski, Zinaida Nikolaevna, născută Hippius: 239
Mitik, vezi Peterson
Mitiușino (moșia): 57
*Mojuhin: 238, 248
Muromțev, Serghei Andreevici: 131

N

Nabokov (familia): 6, 12, 47
Nabokov, prinț: 47
Nabokov, Aleksandr Ivanovici: 48
Nabokov, Anna Aleksandrovna, născută Nozimov: 48
Nabokov, Daria Nikolaevna, născută Tucikov: 55
Nabokov, Dmitri Dmitrievici: 55, 94
Nabokov, Dmitri Nikolaevici: 49, 52, 53, 59, 74, 175
Nabokov, Dmitri Vladimirovici: 49, 258, 296, *passim.*
Nabokov, Ekaterina Ivanovna, născută Pușcin: 49
Nabokov, Elena Ivanovna, născută Rukavișnikov (mama autorului): 62, 127, 176, *passim*
Nabokov, Elena Vladimirovna, vezi Sikorski
Nabokov, Elizaveta Dmitrievna, vezi Sayn-Wittgenstein și Leikmann
Nabokov, Evdokim: 48
Nabokov, Filat: 48
Nabokov, Gilberte, născută Barbanson: 256
Nabokov, Ivan Aleksandrovici: 48
Nabokov, Kirill Vladimirovici (fratele autorului): 45, 216, 256, *passim*
Nabokov, Konstantin Dmitrievici: 55, 63, 294
Nabokov, Lidia Eduardovna, născută Falz-Fein, în a doua căsătorie Peyker: 55
Nabokov, Luka (patronimic necunoscut): 48
Nabokov, Maria Ferdinandovna, născută baroneasă von Korff (bunica paternă a autorului): 49, 52, 74, 175

Nabokov, Marie, născută Redlich: 55
Nabokov, Nadejda Dmitrievna, vezi Vonliarliarski
Nabokov, Natalia Dmitrievna, vezi Peterson
Nabokov, Nikolai Aleksandrovici: 48
Nabokov, Nikolai Dmitrievici: 51
Nabokov, Nina Dmitrievna, vezi Kolomeițev
Nabokov, Olga Vladimirovna, vezi Petkevici
Nabokov, Serghei Sergheevici: 9, 48, 53, 59
Nabokov, Serghei Vladimirovici (fratele autorului): 21, 38, 70, 100, 101, 105, 109, 128, 140, *passim*
Nabokov, Sofia Dmitrievna (Onia): 22
Nabokov, Vera Dmitrievna, vezi Pîhacev
Nabokov, Vera Evseevna, vezi Slonim (soția autorului): 296, *passim*
Nabokov, Vladimir Dmitrievici (tatăl autorului): 94, 175, *passim*
Nabokov, Vladimir Vladimirovici (autorul): *passim*
Nabokov, Vlas: 48
Nabokov's Pug: vezi Lepidoptera
Nabokov's Regiment (regimentul lui Nabokov): 48
Nabokov's River (râul Nabokov): 48
*Nesbit: 264-266, 268, 273
Nikolai Andreevici (bucătar): 42, 178
Nisa: 54, 55, 82
„Norcott", Miss: 21, 22, 82, 83
**Nouă povestiri*: 6
Novaia Zemlea: 48, 124
„Noyer": 70, 170

O

Onia, vezi Nabokov, Sofia
„Ordo": 155, 156, 173
Oredej (râu) vezi și Rojestveno și Vira: 57, 60, 68, 124, 138, 213, 231
Osip (valet): 142, 178, 193
Osten-Sacken, Eleonore Margarethe, baroneasă von der, vezi Korff

P

Paris: 5, 9, 51, 52, 62, 67, 92, 123, 141-143, 146, 149, 151, 161, 206, 260, 274, 279, 280, 282, 283, 287, 294, 296, 307, 310
Pavilion: 132, 217, 218, 228, 232
Pîhacev, Ivan Grigorievici: 55
Pîhacev, Vera Dmitrievna, născută Nabokov: 55
Petersburg, vezi St. Petersburg
Peterson, Dmitri Ivanovici (Mitik) de: 116
Peterson Ivan Karlovici de: 55, 72, 83, 116
Peterson Natalia Dmitrievna de, născută Nabokov: 55, 116
Peterson Piotr Ivanovici (Peter) de: 115
Petkevici, Olga Vladimirovna, născută Nabokov, în prima căsnicie prințesă Șahovskoi: 45, 140, 216, *passim*

Pirogov (şofer): 39, 184
Pnin: 7
Poem: *passim*
Polenka (fiica lui Zahar): 38, 211-215
Poplavski, Boris: 288
**Portretul mamei mele*: 6
**Portretul unchiului meu*: 7
Praga: 45, 143, 175, 256, 307, 308
Prima iubire: 6
Prima poezie: 6
Profesori meditatori vezi Burness, Jernosekov, «Lenski», «Max», «Ordo», Rogge, Tihoţki, Volgin.
Preceptori, vezi Cummings, Dobujinski, Iaremici
Puşcin, Ekaterina Ivanovna, vezi Nabokov
Puşcin, Ivan Ivanovici: 49
Puşkin: 56-60, 63, 168, 179, 192, 193, 239, 246, 249, 256, 265, 267

R

Racemosa: 65, 213, 241
Rachel, Miss: 82
Rîleev, Anastasia Matveevna, născută Essen: 57
Rîleev, Kondratii Feodorovici: 57, 59
«Robinson», Miss: 83, 95, 98, 100, 101
Rogge, Herr: 71
Romano-catolic: 67, 158
Rojestveno: 57-60, 64, 65, 68, 235
*Rostopcin, vezi Ségur
Ruka, vezi Rukavişnikov, Vasili I.
Rukavişnikov, Elena Ivanovna, vezi Nabokov
Rukavişnikov, Ivan Vasilievici: 62, 168
Rukavişnikov, Olga Nikolaevna, născută Kozlov: 61, 62, 93
Rukavişnikov, Vasili Ivanovici: 43, 49, 60, 62, 63, 64, 66, 68, 70, 72, 162, 244
Rukavişnikov, Vladimir Ivanovici: 60, 62

S

St. Petersburg (Leningrad): *passim*
Sayn-Wittgenstein-Berleburg prinţesă, Elizaveta Dmitrievna, născută Nabokov, în a doua căsnicie Leikmann: 55
Sayn prinţ, Henri (Heinrich): 55, 57
Scrimă: 182, 183, 191
Sebastian Knight : 259
*Ségur, Madame de: 72
Sikorski, Elena Vladimirovna, născută Nabokov, în prima căsnicie Skulari: 45, 140, 216, *passim*
Sikorski, Vladimir Vsevolodovici: 8
Sirin, V.: 289, 290
Spirala: 124, 152, 277, 303
Stägemann, Christian August von: 50
Stägemann, Elisabeth Regina, vezi Graun
Stägemann, Hedwig Marie: 50
Surorile (autorului), vezi Nabokov, Elena Vladimirovna şi Olga Vladimirovna

Ş

Şah: 193, 195, 207, 246, 252, 259, 290-295
Şişkov, Nina Aleksandrovna, vezi Korff

T

Tamara: 6, 218, 227, 231, *passim*
Tarnovski, Praskovia Ivanovna, născută Kozlov: 62, 63, 140
Tarnovski, Veniamin Mihailovici: 63
Tatăl (autorului), vezi Vladimir Dmitrevici Nabokov
Tenis: 170, 207, 211, 259, 274, 290
Tenișev, Școala: 181, 186, *passim*
Thernant: 191
Tiutcev: 227, 267, 287
Tihoțki, Ivan Alexandrovici: 116
Tolstoi, Alexei Nikolaevici: 254
Tolstoi, Lev N., conte: 154, 201, 210, 248, 254, 267,
Trenuri: 20, 62, 141, 143, 145, 150
Trainy, vezi *Dachshund*
Traubenberg, Evghenii Aleksandrovici Rausch von, baron: 198
Traubenberg, Nina Dmitrievna, baroneasă, născută Nabokov, vezi Kolomeițev.
Traubenberg, Iuri Evghenovici, baron: 189, 198-202, 205, 210, 252
Trecutul perfect: 6

Ț

Țiganov (șofer): 184, 185, 247
Țvetaeva Marina: 289

U

Ustin: 188, 189, 236

V

Viața emigrației: *passim*
Viața literară: 5-10
Viborg (Vipuri): 25, 177
Vira: *passim*
Vitralii vezi și Auz colorat, Bijuterii și Pavilion
„Volgin": 154
Volkov (șofer): 184
Vonliarliarski, Dmitri Vladimirovici: 55
Vonliarliarski, Nadejda Dmitrievna, născută Nabokov: 55, 155

W

Wiesbaden: 23, 83, 92, 100, 198
Wimbledon: 193
Wissmann von : 51

Z

Zahar (vizitiu): 96, 211,
Zimmer, Dieter E.: 7, 9
Zina: 149, 215

În seria de autor „Vladimir Nabokov"
au apărut:

Lolita
Ada sau ardoarea
Vorbeşte, memorie

în pregătire:

Glorie
Invitaţie la eşafod

www.polirom.ro

Redactor: Ruxandra Mihăilă
Coperta: Laurenţiu Midvichi
Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: iulie 2008. Apărut: 2008
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tipărit la PRO Editură şi Tipografie

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România
Nr. RO44RNCB5101000001710001 BCR UNIREA

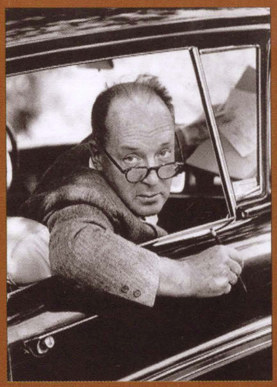

„Asist cu plăcere la suprema performanţă a memoriei, măiestria cu care foloseşte nişte armonii naturale atunci când adună în lăcaşul ei tonalităţile suspendate şi hoinare ale trecutului."

Vladimir Nabokov

Foto autor: © Carl Mydans/
Time & Life Pictures/
Getty Images/Guliver

Seria de autor

VLADIMIR NABOKOV

„De-a lungul anilor, unii cititori s-au plâns că în aceste pagini Nabokov apare ca fiind răsfăţat, arogant şi egoist; toate acestea sunt adevărate, dar nu contează câtuşi de puţin. Prin însăşi natura ei, autobiografia e, inevitabil, un act lipsit de modestie, orice ar spune cei care o practică. Adevăratul ei subiect este – sau ar trebui să fie – dezvoltarea interioară şi exterioară, care nu poate fi descrisă altfel decât prin cufundarea în adâncul propriului sine. Memorialistul autentic este acela care, explorându-şi propria identitate, lasă să se întrevadă frânturi din ceea ce ne este comun tuturor, păstrându-şi totodată calitatea izbăvitoare a autoironiei."

The Washington Post

„Când scrie despre persoane sau lucruri iubite, Nabokov este irezistibil; când descrie pe cineva sau ceva ce detestă, îi face pe cititori să simtă, fie şi temporar, aceeaşi repulsie faţă de obiectul dispreţului său."

The New York Review of Books

EDITURA POLIROM

ISBN 978-973-46-0616-0

www.polirom.ro